FEUCHTWANGER

134

BPT

FEUCHTWANGER

Goya

★ ★

134

BIBLIOTECA
PENTRU TOŢI

Creaţii ale literaturii universale
contemporane apărute în
Colecţia BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

JAN DRDA
Orăşelul de pe coline
roman
nr. 64 — XIV+344 pag. — 5 lei

G. KARASLAVOV
Tango
nuvele
nr. 58 — IX+366 pag. — 5 lei

VADIM KOJEVNIKOV
Vi-l prezint pe Baluev
roman
nr. 92 — XII+388 pag. — 5 lei

HALLDÓR LAXNESS
Clopotul din Islanda
roman
nr. 120 — XX+556 pag. — 5 lei

SINCLAIR LEWIS
Kingsblood, urmaşul regilor
roman
nr. 101-102 — 2 vol. — XXIX+612 pag.
10 lei

MIHAIL ŞOLOHOV
Pămînt desţelenit
roman
nr. 89-90 — XXVI+888 pag. — 10 lei

Vol. I şi II lei 10

LION FEUCHTWANGER

Goya

sau drumul spinos al cunoaşterii

Roman

★ ★

1962

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Traducere de *V. Beneş*

LION FEUCHTWANGER
GOYA
oder der arge Weg der
Erkenntnis
Greifenverlag zu Rudolfstadt
1 9 5 1

26

Pînă acum locuitorii Madridului o considerasera pe ducesa de Alba un copil răsfăţat, demn de a fi iubit, şi oriunde se arăta, pe stradă, la teatru, la luptele de tauri, era sărbătorită, pentru că ea, o doamnă atît de mare, se purta ca o *maja* înfrăţită cu poporul. Acum, însă, după ce dăruise *Fecioara* lui Rafael, o operă de artă atît de scumpă şi de sfîntă, bărbatului care era ucigaşul soţului ei, se produse o bruscă schimbare de opinie. Acum era privită la fel ca străina, ca italianca, acum deveni nobila care, bazîndu-se pe privilegiile ei, îşi îngăduie orice neruşinare. Acum nu mai era nici o îndoială că doctorul Peral al ei, cu ajutorul necromaţiei, îl omorîse de tînăr pe sărmanul duce şi se aştepta ca Sfîntul Oficiu să facă lumină şi dreptate în această afacere.

— Cine ar fi crezut-o capabilă pe *doña* Cayetana de aşa ceva, *chérie !* spuse *don* Manuel, în timp ce juca cărţi cu Pepa. În ce situaţie s-a pus de dragul prietenului nostru Francisco ! Asta spune multe. *Ce n'est pas une bagatelle, ça.*[1]

Şi Pepa simţea o anumită admiraţie faţă de Alba. Îi impunea felul în care îşi mărturisea public şi semeţ iubirea. Îşi privi cărţile, se gîndi un răstimp, jucă.

---

[1] Asta nu-i un fleac (fr.).

— Purtarea doamnei va fi cu adevărat măreaţă cînd îşi va lua cu demnitate asupră-şi urmările, zise ea, căci îmi pot îngădui să presupun că veţi ordona o anchetă împotriva ducesei şi a medicului.

Nu era în intenţia lui *don* Manuel să pornească o astfel de acţiune. Ar fi fost imprudent, căci, după toate probabilităţile, ceilalţi nobili ar fi apărat-o pe Alba. Era treaba *doñei* María Luisa, dacă voia sau nu să pornească împotriva vrăjmaşei ei. El nu voia să se amestece. Îşi jucă cartea, o lăsa pe Pepa să cîştige şi nu dădu nici un răspuns.

Dar gîndul la Alba nu-i da pace. Cutezătorul gest al donării tabloului lui Rafael dovedea din nou imensa trufie a familiei Alba. Pe de altă parte, tocmai acum aveau puţine motive să se poarte astfel. Soarta le dăduse grele lovituri. Bărbatul care refuzase să-l tutuiască zăcea acum sub pămînt şi plăcută nu era nici situaţia *doñei* Cayetana. Ea respira, desigur, greu în mirosul de sînge care plutea acum în jurul ei. Se simţea tentat să încerce dacă Alba mai e şi acum tot atît de afectată, înţepată şi arogantă.

Deosebita preocupare pentru artele plastice trecea drept o datorie şi un privilegiu al nobililor, şi o ocupaţie de predilecţie a acestora era să facă schimb de capodopere. În special, în timpul doliului, se dedicau îngrijirii tezaurelor de artă, pentru ca astfel să alunge mai uşor ceremonioasa plictiseală.

Manuel se prezentă *doñei* Cayetana. Deplînse încă o dată nenorocirea care o lovise. Ajunse imediat la scopul vizitei. Propriile lui colecţii de artă erau slabe în maeştri italieni ; sfătuitorii lui, *don* Miguel şi abatele *don* Diego, care din păcate acum era absent, împărtăşiseră această părere. În schimb, erau bogate în spanioli de primul rang. Poate că *doña* Cayetana ar putea să-i cedeze unul sau altul din italienii ei pentru un Greco

sau un Velázquez. *Don* Manuel şedea picior peste picior, şi ochii mici ai figurii lui drăguţe, puţin greoaie, o măsurau de sus în jos, cu satisfacţia îndrăzneaţă a celui obişnuit să invingă.

Alba răspunse că-i repugnă să „facă schimb" de tablouri, deşi, după toate probabilităţile, n-ar face rău; căci are destui prieteni foarte pricepuţi în artă, ca medicul ei curant, doctorul Peral, de pildă, şi pictorul curţii, *don* Francisco de Goya. Totuşi, la drept vorbind, ea nu e o colecţionară; se bucură pur şi simplu de tablourile ei şi nu-şi poate închipui că ar urma „sfaturi", indiferent de la cine ar veni ele.

— Dar ar fi o plăcere pentru mine, încheie ea amabil, să vă pot trimite, din galeriile mele, unul sau altul din maeştrii italieni, iar în cazul cînd aş avea vreodată nevoie de vreun serviciu, v-aş îngădui să vă revanşaţi.

Se simţi umilit. Îi dăduse să înţeleagă că el, cel venit de jos, n-are voie, chiar ca protector al artelor, să se poarte ca un nobil. Se arătase trufaşă într-o situaţie în care ar fi avut toate motivele să-i solicite bunăvoinţa. Poate că, totuşi, n-ar fi rău să dea de înţeles Inchiziţiei că guvernul n-ar avea nimic împotriva unei acţiuni contra doctorului Peral.

Chiar înainte de a se fi hotărît la această acţiune, avu o satisfacţie.

După moartea suspectă a lui *don* José, *doña* María Luisa cumpănise dacă trebuia s-o pedepsească pe Alba şi, o dată cu ea, pe medicul care refuzase atît de cutezător generoasa ei ofertă. Consideraţiuni politice o împiedicaseră. Războiul cu Anglia mergea prost; trebuia să se pretindă din ce în ce mai multe contribuţii de război de la nobilii care mormăiau; în asemenea împrejurări, nobilimea ar fi considerat drept o provocare dacă regina ar fi arătat în mod public dizgraţia ei unei

doamne de rangul Albei. Dar acum, cînd dăruirea tabloului lui Rafael stîrnise şi indignarea nobililor, putea, fără să-i fie teamă de represalii, s-o pună la punct pe neruşinată. *Doña* María Luisa o invită pe văduva ducesă de Alba să se prezinte la Aranjuez, unde se afla curtea în vremea aceea.

O primi în biroul ei : o cameră veselă, luminoasă. Pereţii erau acoperiţi cu damasc alb şi scaunele erau îmbrăcate în acelaşi material. Masa de scris era un cadou al lui Ludovic al XVI-lea, mort în chip atît de îngrozitor. O făcuse vestitul Pluvinet din cel mai rar mahon, Dupin o împodobise cu cele mai alese sculpturi, şi decedatul rege confecţionase personal încuietoarea artistică. La această masă de lucru, deci, îmbrăcată luxos, de vară, şedea regina, faţă-n faţă cu Cayetana, care era în mare doliu. Amîndouă doamnele beau limonadă de la gheaţă.

— Am fost odată obligată, iubită prietenă, să vă recomand o grijă deosebită pentru a evita zvonurile din jurul dumneavoastră, spuse María Luisa. Din păcate, aţi nesocotit sfatul meu matern şi nu v-aţi făcut nici o grijă în legătură cu zvonurile sălbatice care, în mod fatal, trebuiau să se nască în urma generozităţii nesăbuite pe care aţi arătat-o medicului dumneavoastră.

Cayetana o privea drept în faţă, cu mirare şi nevinovăţie.

— Natural, cel mai simplu lucru ar fi, continuă María Luisa, să se ordone o anchetă temeinică în cazul doctorului Peral. Dacă l-am rugat pe rege să renunţe la o asemenea anchetă am făcut-o numai din pricina dumneavoastră, *doña* Cayetana. Adică, să fiu sinceră, nu de dumneavoastră personal îmi pasă, ci de cei care vor purta, după dumneavoastră, numele de Alba.

— Nu pricep nici un cuvînt, *madame*, răspunse Cayetana, dar îmi dau seama că mi-am atras mînia maiestăţii-voastre.

Regina continuă ca şi cînd cealaltă n-ar fi spus nici un cuvînt :

— Evident, dumneavoastră, draga mea, nu sînteţi dispusă sau nu sînteţi în stare să apăraţi acest nume nobil, aşa cum datoria ar trebui să vă dicteze. De aceea mă văd silită să vă ajut.

— Nu v-am rugat să-mi daţi acest ajutor, maiestate, spuse Alba, nu-l doresc.

— Sînteţi întotdeauna cu răspunsul pregătit, *doña* Cayetana, replică regina, dar, vedeţi dumneavoastră, ultimul cuvînt îl am eu.

Puse la o parte paharul cu limonadă şi începu să se joace cu pana de scris, care putea să prefacă cuvintele ei într-un ordin în faţa căruia nu se putea cîrti.

— Aşadar, declară ea, fie că doriţi, fie că nu, vă voi apăra de noi zvonuri. Vă sfătuiesc, încheie ea, să vă ţineţi cîtva timp departe de Madrid. Pe durata doliului, completă ea.

— Pe durata doliului !

Din clipa în care fusese poftită la Aranjuez, Cayetana se aşteptase să fie exilată. Dar că acest surghiun urma să dureze trei ani — căci atît dura doliul văduvei pentru un nobil de primul rang — nu se aşteptase. Trei ani fără Madrid ! Trei ani fără Francho !

Doña María Luisa, continuînd să se joace cu pana purtătoare de destin, o observa, cu gura întredeschisă, încît i se vedeau dinţii strălucitori de diamant. Pentru moment, Cayetana se schimbă la faţă, dar se stăpîni imediat, aşa că regina cu greu îi observă consternarea.

— Aveţi trei săptămîni, draga mea, să vă faceţi pregătirile, spuse María Luisa, bucurîndu-se într-atît de triumful ei, încît vocea îi suna aproape prietenos.

Alba, în aparenţă pe deplin liniştită, se ridică, se înclină adînc, îngenunchind, şi pronunţă formula: „Mulţumesc maiestăţii-voastre pentru grijă; şi, după cum cerea protocolul, îi sărută mîna, o mînă extrem de îngrijită, cărnoasă, aproape ca de copil, plină de inele.

Cayetana îi comunică lui Francisco cele întîmplate.

— Vedeţi, am avut dreptate, încheie ea cu o veselie forţată. Italianca nu e chiar atît de mărinimoasă cum aţi pictat-o.

Goya era consternat. Cayetana exilată! Cayetana plecată din Madrid! Evenimentul urma să-i schimbe întreaga viaţă. Desigur, se aştepta s-o însoţească în exil. Trebuia să fie încîntătoare tovărăşia cu Cayetana la una din moşiile ei, departe de agitaţia curţii, departe de zgomotul Madridului, fără nenumăraţii ochi iscoditori dimprejur. Dar el era pictor al regelui, preşedintele Academiei, şi admiţînd că ar fi putut pleca din Madrid, aceasta nu se putea întîmpla decît pe foarte scurt timp. Era încurcat. Şi în nedumerirea lui, în aşteptarea soartei, în calculele lui, se amesteca mîndria ascunsă că, pînă la urmă, el fusese acela care intervenise în destinul acestei nobile trufaşe.

Încă înainte ca el să ajungă la o concluzie, Cayetana vorbi mai departe:

— Găsesc că a trăi cu desăvîrşire independent îşi are şi partea sa bună. Să ştii că bîrfelile Madridului te ajung abia după ce au fost uitate.

În sfîrşit, trebui să spună şi el ceva.

— Unde veţi pleca? întrebă Goya prosteşte.

— Înainte de toate, voi rămîne aici, răspunse Cayetana. Cum el o privi încremenit, continuă: Vreau s-o constrîng să facă uz de pană, să-mi trimită un decret regal. De-abia cînd voi primi *Carta Orden*[1] voi pleca.

---

[1] Carte care conţine un ordin sau un mandat.

Goya luase hotărîrea.

— Pot să vă însoţesc, Cayetana ? întrebă stîngaci, mîndru de curajul lui.

Îşi făcuse socoteala, cu şiretenia lui ţărănească, că boala de urechi îi oferea un bun pretext pentru a prezenta o cerere de concediu.

— Se înţelege că veniţi cu mine ! strigă ea voioasă.

El jubilă :

— Minunat ! *Doña* María Luisa nu s-a gîndit, desigur, că ne face un serviciu.

Numai că María Luisa se gîndise. La cererea de concediu a lui Goya răspunse primul şambelan, comunicîndu-i că domnul preşedinte al Academiei e rugat să-şi amîne concediul. Regele intenţiona să-i dea o comandă importantă. Urma să vină la Aranjuez, unde maiestăţile-lor vor discuta cu el în amănunţime.

Cînd auzi aceasta, Cayetana
Se îngălbeni.
„— Căţea ticăloasă !
Izbucni ea. Dar
Imediat îi reveni judecata.
Pentru o lună, spuse ea,
Pentru două, poate să
Te ţină. Prin urmare,
Vii mai tîrziu. Şi
Noi avem, din păcate,
Spre norocul nostru, foarte
Mult timp. Vino curînd !
Lucrează bine ! Fă-o
Atît de asemănătoare, pe
Cît este posibil ! Da, încheie
Ea surîzînd răutăcios,
Fă-o întocmai
Pe maja *ta neagră."*

Sosit la Aranjuez, Goya fu condus imediat la regele Carlos.

Monarhul era în compania celor doi copii mai mici ai lui, infantele Francisco de Paula şi infanta María Isabel, şi se amuza punînd o corabie, o jucărie, să plutească pe Canalul la Ria. Era limpede că regele se bucura de jucărie mai mult decît copiii.

— Uitaţi-vă, *don* Francisco, strigă el venind în întîmpinarea pictorului, este o copie exactă a fregatei mele *Santissima Trinidad!* Fregata ar trebui acum să patruleze în Marea Chinei de Sud, aproape de insulele mele Filipine. Fireşte însă că, aşa cum stau lucrurile în prezent, nu mai avem nici o siguranţă. Englezii ăştia parcă s-au aliat cu dracul. Dar cu mîndra noastră fregată de aici totul a mers bine. Am condus-o în jurul întregii Isla, prin Tajo şi canal. Rămîneţi cu noi şi luaţi parte la joc! îl invită el pe Goya.

După ce, în sfîrşit, îi expedie pe copii, regele se plimbă prin grădină cu pictorul său. Francisco îl urma la o jumătate de pas pe bărbatul gras şi voinic, care mergea greoi. Aleile erau nesfîrşit de lungi, crengile copacilor înalţi formau un acoperămînt de frunze întins, boltit, prin care pătrundea puţin soare.

— Iată despre ce e vorba, scumpul meu, îi explică regele, şi de ce m-am gîndit la dumneavoastră! Din întîmplare, în această frumoasă lună mai, toţi cei care-mi sînt dragi se află aici, la Aranjuez. Şi mi-a venit o idee: să ne pictaţi, *don* Francisco, pe toţi împreună într-un tablou.

Goya auzea bine în ziua aceea, şi regele avea o voce sonoră. Cu toate acestea, crezu că a auzit greşit. Căci, ceea ce licărea în faţa lui, ceea ce spunea regele, era un noroc unic, ca în poveşti, şi se temea că ar putea să piară, dacă ar întinde prea repede mîna să-l apuce.

Rareori era dispus un rege să pozeze unui pictor împreună cu întreaga lui familie. Persoanele de viţă regală aveau puţină răbdare şi cînd unul dispunea de timp liber, era celălalt ocupat. Numai maeştrilor peste măsură de onoraţi le-a fost dat să execute asemenea tablouri cu grupuri de persoane, şi de la Miguel Vanloo [1] încoace nici unul n-o mai făcuse.

— M-am gîndit, spuse *don* Carlos mai departe, să faceţi ceva frumos, intim şi totuşi demn, aşa ca în tabloul lui Filip al IV-lea [2], unde mica infantă primeşte paharul cu apă şi unul din băieţi dă o lovitură de picior cîinelui. Sau, ca în tabloul bunicului meu, Filip al V-lea [3], unde toţi stau atît de degajat. Aş putea, de pildă, să-mi compar ceasornicele sau să cînt la vioară, regina să citească, iar cei mai tineri să se joace de-a prinselea — să se ocupe fiecare cu ceva plăcut, păstrînd totuşi o anumită demnitate. Înţelegeţi, *don* Francisco?

Don Francisco înţelegea. Dar nu astfel îşi închipuise el un tablou de gen. Era însă prudent, nu voia să-şi compromită minunata şansă. Răspunse respectuos regelui şi-i mulţumi pentru încrederea şi pentru extraordinara distincţie cu care a fost onorat. Rugă să i se acorde un răstimp de una sau două zile, după trecerea cărora va face propuneri maiestăţii-sale.

— Aprobat, scumpul meu! răspunse Carlos. Nu sînt niciodată grăbit şi cu atît mai puţin la Aranjuez. Dacă vă vine o idee, înştiinţaţi-ne, pe *doña* María şi pe mine.

În ziua aceea şi chiar în ziua următoare, Goya, care de obicei era atît de sociabil, evită prezenţa altora. Cufundat în el însuşi, aproape transportat de norocul lui, neauzind chemări sau nevoind să le audă, trecea prin castelul luminos, vesel şi sărbătoresc din Aranjuez, se

[1] *Miguel Vanloo* (1707—1771) — pictor francez, portretist. A fost prim-pictor al regelui Filip al V-lea al Spaniei.
[2] *Filip al IV-lea* — rege al Spaniei între anii 1621—1665.
[3] *Filip al V-lea* — rege al Spaniei între anii 1701—1746.

plimba încet de jur împrejur prin minunatele grădini, pe sub frunzarele boltite din Calle de Alhambra şi Calle de los Embajadores, pe dinaintea podurilor şi podeţelor, a grotelor şi a jocurilor de apă.

Nu, nu ceva „intim", maiestatea-sa va renunţa la această dorinţă. *Familia lui Filip al V-lea* a lui Vanloo cu gruparea artificială a personajelor era de un teatralism ridicol, o înscenare neroadă, şi el nu înţelegea să se coboare la aşa ceva. Şi *Doamnele de onoare* a lui Velázquez — un tablou pînă la care, desigur, pictura spaniolă nu se mai ridicase — era o operă pe care Goya o admira. Dar îi rămînea ciudat de străină, cu voioşia ei îngheţată. Ca întotdeauna, nu voia să se ia la întrecere cu nici unul dintre ei, nici cu marele Velázquez şi cu atît mai puţin cu măruntul Vanloo. Voia să se ia la întrecere numai cu sine însuşi ; tabloul lui trebuia să fie de Francisco Goya, de nimeni altul.

A doua zi vedea încă neclar şi foarte depărtat ceea ce voia să facă. Dar nu îndrăznea să se apropie mai mult, îi era teamă ca totul să nu dispară. Văzînd, gîndind, visînd la ceea ce era vag, la ceea ce plutea în depărtare, se culcă şi adormi.

În dimineaţa următoare, cînd se deşteptă, ştia desluşit ce avea de făcut. Vedea totul în faţa lui, palpabil. Se anunţă la maiestăţile-lor. Le explică ideea lui, vorbind mai mult spre *doña* María Luisa decît spre *don* Carlos. I-ar izbuti mult mai bine redarea regilor catolici, spuse el modest, dacă i s-ar îngădui să accentueze reprezentativul, neobişnuita demnitate care radiază din făpturile maiestăţilor-lor. S-ar teme de acele atitudini voit degajate, care ar putea face să se creadă că e vorba nu de regi, ci numai de persoane nobile sau chiar burgheze. De aceea ar propune respectuos maiestăţilor-lor să-i poruncească de a menţine tabloul de familie pe-o linie reprezentativă. Membrii familiei regale trebuiau să stea întocmai aşa cum erau prin graţia lui Dumnezeu, ca

regi şi ca infanţi. Trebuiau să apară simpli, în toată strălucirea lor.

Don Carlos era dezamăgit. Renunţa cu greu la ideea de a se vedea pe pînză cu ceasurile în mînă şi cu vioara pe masă. Poate că nu era destul de maiestuos pentru un rege să pozeze atît de comod, dar acest lucru se putea justifica prin aceea că un monarh se înfăţişa în cercul familiei ca un particular. Pe de altă parte, propunerea pictorului său de curte făcea să-i apară din nou în minte şi mai puternic o idee, care în ultimele săptămîni îl preocupase deseori. Sosiseră de la Paris nişte comunicări confidenţiale, care arătau că acolo se pregăteşte o conspiraţie regalistă, şi Manuel îi dăduse a înţelege că, în cazul cînd mişcarea ar fi sprijinită cu iscusinţă, s-ar putea ca poporul francez să-i ofere lui *don* Carlos, ca şef al Bourbonilor, şi coroana Franţei. „*Yo, el Rey de las Españas y de Francia*“ [1], gîndi el. Dacă va sta în mijlocul alor săi în uniformă mîndră, cu panglici şi decoraţii scînteietoare, cu corpul său robust şi cu capul său demn, şi va gîndi cu ardoare: „*Yo, el Rey*“, atunci pictorul curţii va fi cu siguranţă în stare să transpună aceasta pe pînză.

— Ideea dumneavoastră nu mi se pare rea, declară el.

Goya respiră uşurat. Regina înţelesese imediat sensul celor spuse de pictorul curţii. Ea era o figură reprezentativă, aşa cum o mai pictase Goya, iar în mijlocul alor săi va avea un aer de două ori mai reprezentativ. Dar nu privea oare Goya lucrurile puţin prea simplu ?

— Cum vedeţi acest lucru, *don* Francisco ? întrebă nu fără bunăvoinţă, totuşi cu îndoială încă. Toţi într-un rînd ? Oare nu-i prea monoton ?

— Dacă voiţi, *señora*, să-mi faceţi favoarea de a mă lăsa să încerc, cred că vă voi mulţumi pe deplin, răspunse Goya.

---

[1] Eu, rege al Spaniei şi Franţei (span.).

Se căzu de acord ca regele şi întreaga familie să se adune în ziua următoare în galeria verde, toţi în ţinută de gală, şi să stabilească definitiv felul în care *don* Francisco va picta tabloul *Familia lui Carlos al IV-lea.*

A doua zi se prezentară, aşadar, în galeria verde toţi Bourbonii spanioli, bătrîni şi tineri ; ba încă o doamnă de onoare ţinea ceremonios şi precaut un sugaci princiar, care, evident, trebuia să apară şi el în tablou. Stăpînii şedeau sau stăteau în picioare, în lumina strălucitoare a salonului cu ferestre mari. Cei doi infanţi mai tineri, Isabel cea de 12 ani şi Francisco de Paula de 6 ani, se fugăreau unul pe altul. Hainele de gală pe care le purtau cu toţii produceau un efect ciudat în lumina dimineţii. De-a lungul pereţilor se strînsese mult alai. Era gălăgie şi în acelaşi timp toţi se simţeau stingheriţi. O astfel de adunare nu era prevăzută în codul de ceremonii.

Doña María Luisa luă iniţiativa.

— Iată-ne, *don* Francisco ! spuse ea. Să ne faceţi un tablou frumos !

Goya se apucă de lucru. În mijloc, între cei doi infanţi, între cel de 12 şi cel de 6 ani, o aşeză pe regină ; la stînga ei, în primul plan, îl plantă pe voluminosul *don* Carlos. Grupul acesta rezulta de la sine. Şi aranjarea celuilalt grup era simplă. O aşeză pe frumoasa infantă María Luisa, cu sugaciul ei, pe care doamna de onoare i-l predase făcînd o reverenţă pînă la pămînt, iar la dreapta, pe soţul ei, prinţul moştenitor de Parma, un domn înalt, care se potrivea bine în acest loc. Legătura dintre acest grup şi centrul compoziţiei o făcea, paşnic, bătrînul infante *don* Antonio Pascual, fratele regelui, care semăna cu el în chip caraghios ; ceilalţi trei Bourboni umpleau bine partea stîngă a tabloului : moştenitorul tronului, *don* Fernando, un tînăr de 16 ani, cu o figură inexpresivă, dar destul de drăguţă, fratele său mai tînăr, *don* Carlos, şi mătuşa lor, sora cea mai mare

a regelui, nespus de urîta *doña* María Josefa. Era o compoziţie copilăros de simplă, şi Goya prevedea că va fi socotită cam stîngace ; era însă cea mai potrivită pentru scopurile lui.

— Stai puţin ! porunci regele. Mai sînt două infante care lipsesc, şi îi explică lui Goya, care era surprins : Infanta cea mai în vîrstă, prinţesa domnitoare de Portugalia, şi napolitana, viitoarea soţie a prinţului moştenitor.

— Porunceşte maiestatea-voastră, întrebă Goya, să pictez aceste alteţe regale după tablouri sau după descrieri ?

— Cum doriţi. Important e ca ele să apară în tablou.

Acum însă interveni *don* Fernando, prinţul de Asturia, prinţul moştenitor.

— Nu ştiu, declară el răutăcios, cu vocea lui piţigăiată, în schimbare, dacă se cade ca eu să stau în colţ. În definitiv, sînt prinţ de Asturia. De ce trebuie ca mititelul, şi arătă spre cel de 6 ani, să stea în mijloc, şi eu în colţ ?

Goya, răbdător, scuzîndu-se, adresîndu-se mai mult regelui decît prinţului, răspunse :

— Socoteam că, din punct de vedere artistic, între maiestăţile-lor regele şi regina să nu stea un infante înalt, ci unul mic, pentru ca prin aceasta staturile maiestăţilor-lor să iasă pe deplin în relief.

— Nu înţeleg, bombăni *don* Fernando, de ce nu poate fi păstrată demnitatea mea.

Regele declară :

— Pentru că eşti atît de înalt.

Şi María Luisa ordonă sever :

— Gata, *don* Fernando !

Goya făcu cîţiva paşi înapoi şi îi contemplă pe Bourbonii care stăteau unul lîngă altul.

— Mi-aş putea îngădui să rog maiestăţile şi alteţele regale, spuse el după un răstimp, să meargă într-un alt

salon ? Am nevoie de lumină din partea stîngă, explică el, foarte multă lumină care să cadă de sus, din stînga spre dreapta.

María Luisa pricepu imediat.

— Să mergem în „Salonul Ariadnei“ ! propuse ... Cred că acolo veți avea ceea ce vă trebuie, *don* Francisco.

Strălucitorul grup porni prin palat cu gălăgie și tropăit ; în față pășeau voluminosul rege și gătita regină, în urma lor, infanții bătrîni și urîți și tinerii drăguți ; cortegiul era încheiat de domnii și doamnele din suită. Așa merseră prin săli și coridoare către „Salonul Ariadnei“. Acolo lumina cădea din stînga de la înălțime, venea pieziș, puternică, așa cum îi trebuia lui Goya, și uriașele tablouri de pe pereți cu scene mitologice dispăreau în semiobscuritate.

Aici își reluară locurile regele, regina și prinții, și în fața lor, Goya. Îi examina, ochiul lui îi înregistra, îi sorbea cu o lăcomie neînfrînată. Privi critic, pătrunzător, precis ; se uită fix mult timp. În salon domnea o tăcere încremenită, și suita găsea că ceea ce se petrece acolo, anume ca un supus să privească atît de fix pe regele lui și familia acestuia, era necuviincios, cutezător, revoltător, și că așa ceva n-ar fi trebuit să se întîmple. Pe deasupra, Goya — nici el n-ar fi putut spune de ce — contrar obiceiului, purta bluza de lucru.

Și acum vorbi :

— Aș avea încă două rugăminți. Dacă alteța-sa regală, micul infante, ar putea să poarte un roșu luminos, ar fi mai bine puse în evidență atît maiestățile-voastre, cît și însăși alteța-sa regală. Apoi, ar fi în interesul tabloului dacă alteța-sa regală, domnul principe moștenitor, n-ar purta roșu, ci un albastru-deschis.

— Acest roșu e identic cu acela al uniformei mele de general, protestă energic *don* Fernando, e culoarea mea preferată.

— Vei purta albastru, spuse sec regina.

Don Carlos spuse împăciuitor :

— Poţi, în schimb, dacă *don* Francisco n-are nimic împotrivă, să porţi mai multe decoraţii şi panglici, chiar Lîna de Aur.

— Alteţa-sa regală domnul prinţ moştenitor, spuse împăciuitor Francisco, va sta în plină lumină. Decoraţiile şi panglicile vor scînteia deosebit de strălucitor.

Lucrînd repede, desenă schiţa pe o placă de lemn. Apoi declară că va trebui să-i invite încă la cîteva şedinţe, singuri sau în grupuri mici. De toţi împreună nu va mai avea nevoie decît o singură dată, pentru o ultimă mare schiţă de culoare.

— Se aprobă ! spuse regele.

Nici în noaptea aceea Goya nu dormi bine. Nu, nu va picta o anecdotă pocită ca Vanloo, şi nimeni să nu cuteze să spună că ceea ce-i e îngăduit lui Velázquez nu-i e îngăduit lui Goya. „Velázquez e mare şi mort, gîndi el aproape triumfător, şi acum sînt alte timpuri ; eu trăiesc şi nu sînt un pictor chiar atît de prost.“ Şi în întuneric, cu o adîncă bucurie, vedea desluşit ce voia să picteze, culorile care contrastau şi pe care le va constrînge să se acorde, întreaga armonie sclipitoare, scînteietoare, iar în mijlocul acestei străluciri fantastice, figurile limpezi şi luminate din plin.

Încă înainte de a trece la schiţele individuale, fu chemat de către intendentul regelui, camerierul *marqués* de Ariza. Acesta îl primi în prezenţa trezorierului *don* Rodrigo Soler.

— Am de făcut domnului pictor al curţii cîteva comunicări, declară *marqués*-ul. Vorbea politicos, privind în gol, fără să se uite la Francisco. Deşi se poate considera că alteţa-sa *doña* María Antonia, prinţesa moştenitoare a Neapolului, e logodnica alteţei-sale regale principele moştenitor, *don* Fernando, tratativele dintre înaltele părţi contractante nefiind pe deplin încheiate, mai sînt încă posibile schimbări. De aceea s-ar reco-

manda ca domnul pictor al curţii să dea înaltei logodnice trăsături puţin nedefinite, întrucîtva anonime, aşa încît, în cazul altor dispoziţiuni, figura reprezentată de domnul pictor al curţii să poată fi întrupată de către o altă înaltă doamnă. Mă fac oare înţeles de domnul pictor al curţii ?

— Da, excelenţă, răspunse Goya.

— Mai departe, se precizează, continuă *marqués*-ul de Ariza, că numărul personalităţilor princiare care urmează a fi reprezentate, inclusiv viitorul prinţ moştenitor de Parma, mă gîndesc la sugaci, şi socotind şi pe înaltele infante absente, se urcă la treisprezece. E de la sine înţeles că înaltele personalităţi care vor figura în tablou sînt mai presus de orice prejudecăţi. Nu tot astfel sînt şi eventualii privitori ai tabloului. Drept urmare, s-a făcut propunerea ca domnul pictor al curţii, aşa cum s-a mai întîmplat în tablouri anterioare de acest gen, să se aşeze el însuşi în tablou, natural în mod discret. Mă fac oare înţeles de domnul pictor al curţii ?

Goya răspunse sec :

— Cred că da, excelenţă. S-a ordonat să mă pictez în tablou, în umbră.

— Se aduc mulţumiri domnului pictor al curţii, răspunse *marqués*-ul. Domnul pictor al curţii a înţeles.

Goya fierbea. Se gîndea cum se reprezentase Velázquez în tabloul lui *Familia regală*, mare, în chip firesc, fără aroganţă, nicidecum însă în umbră, şi apoi regele Filip, cu propria-i mînă, pictase pe pieptul lui Velázquez Crucea Santiago. El, Francisco, se va picta în umbră, dar foarte vizibil, şi regele lui îl va răsplăti de asemenea din belşug, cu mai puţin *charme* [1], probabil, decît *don* Filip pe Velázquez, dar îl va numi, în sfîrşit, prim-pictor ; după ce i-a dat această comandă mare, grea, nu mai încăpea nici o îndoială în această privinţă. Îşi va merita titlul.

[1] Farmec (fr.).

— Ar mai rămîne de lămurit chestiunea onorariului, spuse politicos *don* Rodrigo Soler, vistiernicul.

În Francisco se trezi de îndată întreaga avariţie ţărănească şi ciuli urechile. Uneori, adică în cazuri asemănătoare, se oferea un onorar scăzut, presupunînd că pictorul se va simţi despăgubit prin onoarea ce i se făcea.

— Socoteam la început, declară Francisco prudent, că mă voi putea limita doar la o execuţie sumară a portretelor diferitelor înalte personalităţi. După schiţarea lor, am ajuns, însă, la concluzia că şi portretele individuale va trebui să le execut pînă în cele mai mici amănunte. Vor fi vreo patru portrete grupuri mai mici şi zece portrete individuale.

Marqués de Ariza stătea mut, distant şi plin de trufie.

— S-a hotărît, spuse trezorierul Soler, ca onorariul dumneavoastră să nu fie apreciat după timpul folosit. Dimpotrivă, tabloul dumneavoastră va fi onorat potrivit cu numărul înaltelor personalităţi pictate. Vă vom plăti pentru capetele maiestăţilor şi ale copiilor lor cîte 2000 de reali, iar pentru capetele celorlalţi membri ai familiei regale cîte 1000.

Goya se întrebă dacă vor fi onorate şi capetele infantelor absente, al sugaciului şi al lui propriu, dar nu zise nimic.

Zîmbi în taină. Onorariul nu era rău de loc. Obişnuia să urce preţurile cînd cel care comanda portretul voia să-i picteze şi mîinile. De data aceasta, însă, nu fusese vorba de mîini. Stabilise din capul locului în planul lui să picteze numai foarte puţine mîini, cel mult patru, şase. Nu, onorariul era destul de bun, chiar dacă nu erau onorate decît zece capete.

Începu să lucreze chiar din ziua aceea, în atelierul provizoriu care i se amenajase în „Salonul Ariadnei".

Aici putea să pună în lumina corespunzătoare în care va sta tabloul de familie pe fiecare model în parte. Execută schiţele pînă în cel mai mic amănunt. Îl pictă pe

don Luis, principele moştenitor de Parma, demn, tînăr, destul de drăguţ şi cam prostuţ. O pictă pe amabila, simpatica, dar insignifianta infantă María Luisa, cu sugaciul ei. O pictă pe bătrîna infantă *doña* Maria Josefa. Deşi hotărît s-o picteze doar sumar, între siluetele întregi ale prinţului moştenitor şi înaltei lui logodnice anonime, pierdu cu schiţa două dimineţi întregi ; înspăimîntătoarea urîţenie a bătrînei infante îl fascina.

Un model deosebit de supus fu regele. Stătea foarte drept şi scotea în afară pieptul şi pîntecele, peste care luceau panglica alb-albastră a Ordinului Carlos [1], panglica roşie a Ordinului Christus din Portugalia [2], Ordinul Lînei de Aur. Peste catifeaua brun-castanie a hainei strălucea garnitura cenuşie şi fulgera mînerul săbiei. Purtătorul acestei splendori stătea drept, perseverent, important, mîndru că se ţine atît de bine, cu toată guta lui.

Dacă regelui îi plăcea să stea astfel şi să pozeze, o bucurie la fel de mare îi făceau pauzele. Atunci îşi da jos sabia, cîteodată chiar şi haina enormă de catifea, cu toate decoraţiile şi panglicile, se cuibărea în fotoliu, îşi compara cu afecţiune ceasornicele şi conversa despre vînătoare, agricultură, copii şi chestiuni cotidiene.

— Intraţi şi dumneavoastră în tablou, *don* Francisco, spuse el într-o zi, binevoitor. Examinîndu-l pe pictor, făcu aprecierea : Aveţi o figură cu totul impunătoare. Şi-i propuse pe neaşteptate, înviorat : Ce-ar fi să facem o mică luptă dreaptă ? Sînt mult mai mare decît dumneavoastră, mărturisesc, şi sînt totodată mai solid construit, dar am anii mei şi guta mea. Ia să vă pipăi muşchii ! porunci el, şi Goya trebui să-şi întindă braţul. Nu-i rău ! îşi dădu cu părerea. Pipăiţi-i şi pe-ai mei !

Goya îi încercă.

---

[1] *Ordinul Carlos* — instituit de regele spaniol Carlos al III-lea în anul 1771.

[2] *Ordinul Christus din Portugalia* — instituit de regele Dionys in anul 1318.

— Minunaţi, maiestate! spuse el.

Deodată, *don* Carlos se aruncă asupra lui. Goya, surprins, se apără cu violenţă. Purtase în Manoleria lupte drepte, în glumă şi în serios, cu numeroşi *majos*. Carlos, gîfîind, recurse la apucături nepermise. Goya, indispus, uită că voia să devină prim-pictor şi, apucîndu-l ca un adevărat *majo*, îl strînse cu putere de partea interioar a pulpei.

— Au! strigă violent *don* Carlos.

Francisco, gîfîind şi el, îşi dădu seama de ce făcus şi spuse:

— Vă rog prea supus să mă iertaţi!

Oricum, mai dură încă pînă a-l lăsa pe *don* Carlos să-i pună genunchiul pe piept.

— Sînteţi cineva! spuse *don* Carlos.

De altfel, îi arăta lui Francisco, în orice împrejurare, toată simpatia. Întotdeauna se simţea bine la Aranjuez. Adesea cita vechiul proverb: „Dacă Dumnezeu n-ar fi Dumnezeu, ar dori să fie regele Spaniei şi să aibă un bucătar francez".

Aşadar, *don* Carlos era foarte bine dispus şi, voind să-i transmită şi lui Francisco această bună dispoziţie, îl stînjenea de la lucru. Îl conduse prin „Casa del Labrador" pe jumătate terminată, prin „Casa ţărănească", în parc, în fastuosul palat vecin în curs de construire, făgăduindu-i că şi pe-acolo îl aştepta de lucru. De mai multe ori îl luă cu el la vînătoare. Altă dată îl chemă să vină în marele salon de muzică, şi aici, voluminos, în mijlocul graţiosului mobilier chinezesc, îi cîntă la vioară.

— Nu găsiţi că am făcut progrese? întrebă el. Există, desigur, arcuşuri mai bune în orchestra mea, dar dintre nobilii mei, deoarece bunul nostru Alba a trebuit să ne părăsească atît de timpuriu, sînt acum cel mai bun muzicant.

Dintre modelele lui Goya, unul singur se arăta îndărătnic: principele moştenitor, *don* Fernando. Goya îl

trata pe acest tînăr de 16 ani cu deosebit respect şi făcea tot ce-i sta în putinţă pentru a-l cîştiga de partea lui. Dar brutalul, înfumuratul Fernando rămînea un tip bosumflat. Ştia că Goya e un prieten al principelui de la Paz, pe care-l ura. Iniţiat de timpuriu, de servitoare, guvernante, doamne de onoare, în plăcerile sexuale, micul principe aflase foarte curînd că *don* Manuel era iubitul mamei sale şi îl privea cu curiozitate, pizmă şi gelozie. Apoi, cînd o dată Fernando, la 11 ani, nu ştiuse ce să facă cu mica sabie a uniformei sale de colonel, *don* Manuel îl sfătuise cu superioritatea omului matur, nicidecum ca un supus. Iar acum trebuia să pozeze prietenului acestui *don* Manuel într-o haină a cărei culoare n-o dorea, şi pictorul se încumeta, pe deasupra, ca în faţa lui, a moştenitorului tronului, să poarte bluza de lucru.

În schimb, *doña* María Luisa era un model deosebit de blajin. La dorinţa lui Goya, poza cînd singură, cînd cu copiii, sau îi punea să pozeze singuri pe fiecare din cei doi copii.

În sfîrşit, Goya ajunse atît de departe cu lucrul, încît putu prea supus să roage pe stăpîni să-i pozeze încă o dată, laolaltă şi în ţinută de gală, în „Salonul Ariadnei", pentru marea schiţă de culoare.

Goya îi examină şi constată fericit că realizase armonia de culori contrastante, aşa cum o visase el, bogată, proaspătă şi preţioasă. Detaliul era subordonat întregului, şi întregul era în fiecare parte. Compoziţia de culoare plutea într-o armonie luminoasă, roşu şi auriu în partea dreaptă, albastru şi argintiu în stînga, în fiecare lumină era umbră, bineînţeles diferit valorificată, şi în fiecare umbră era lumină, iar în strălucirea aceasta stăteau limpezi, tranşante şi precise, figurile, obişnuitul în neobişnuit. Nu se gîndise la aşa ceva, n-ar fi putut exprima aceasta, însă o simţea.

Se uita, privea fix, ager, lung, nerespectuos, şi de data aceasta suita fu serios şocată. Iată-l pe acest om, acest neînsemnat supus, în bluza lui jerpelită, iar în faţa lui regii şi principii în toată splendoarea lor, şi el îi examinează asemenea unui general care primeşte parada. Era de-a dreptul o răzvrătire. Aşa ceva n-ar fi fost cu putinţă înainte de Revoluţia Franceză. De ce îngăduiau oare Bourbonii acest lucru ?

Francisco începu să picteze iute, ore în şir. Bătrîna infantă María Josefa se plînse că nu mai poate sta mult timp în picioare, dar Carlos o admonestă, spunînd că acest mic efort e cel mai puţin lucru ce s-ar putea pretinde de la o infantă. Goya însă nu auzea nimic, cu desăvîrşire nimic, absorbit cu totul de lucrul său.

În sfîrşit, făcu o pauză şi toţi începură să-şi dezmorţească membrele şi voiră să plece.

— Încă douăzeci de minute ! se rugă el. Şi văzînd figurile indispuse, îi imploră, îi rugă fierbinte : Numai douăzeci de minute ! Apoi nu mai am nevoie de dumneavoastră, n-am să vă mai ostenesc niciodată.

Se supuseră. Goya picta. Era linişte. Se auzea o muscă mare bîzîind la una din ferestre. În sfîrşit, pictorul spuse :

— Mulţumesc, maiestate ! Mulţumesc, maiestate ! Mulţumesc, alteţe regale !

Cînd rămase singur, stătu mult timp sleit, fericit. Acum ceea ce văzuse se întruchipase, acum nu mai putea pierde imaginea.

Apoi, fierbinte şi brusc, îl cuprinse năvalnic dorul de Cayetana.

După violenţa cu care se petrecu revenirea simţi cîtă energie îl costase să se constrîngă tot timpul de a nu se gîndi la ea.

Ar fi fost mai înţelept, ar fi fost singurul lucru inteligent să rămînă la Aranjuez şi să lucreze mai departe.

Dar se întrebă: „O mai fi oare în Madrid? Şi cît de mult sau cît de puţin timp încă? Şi..."

Trimise solie la Madrid, la
Ducesă, că se va înapoia
În ziua următoare. Şi
Chibzuia asupra motivelor
Care să-i justifice, de
Dragul tabloului,
Rămînerea a
Cîteva zile în Madrid. Tot ce făcea
Era foarte nesăbuit, şi el
O ştia, şi totuşi o făcea.
Înfăşură cu grijă
Marea lui schiţă de culoare
Şi modelele izolate
Şi plecă cu ele, cu mare
Mîndrie şi multă speranţă,
Şi în imensă grabă,
La Madrid.

28

În prima noapte după întoarcerea la Madrid, Cayetana veni la el. Nopţile de vară erau scurte şi era primejdios pentru ea să fie surprinsă dimineaţa pe drumul spre casă venind de la Goya. Totuşi rămase pînă în zori.

A doua seară veni foarte devreme. El îi povesti despre lucrul său, îi arătă schiţele de culoare, încercă să-i explice ce lucru nou şi mare avea de gînd să facă. Ea abia ascultă cuvintele lui greoaie, se uită la schiţe, la adunarea de capete înfumurate, umflate, la hainele pompoase, se strîmbă şi rîse. Rîdea tare, mulţumită. El se îmbufnă. Acesta era efectul? Îi părea rău că-i arătase lucrarea.

Dar supărarea nu dură mult. Era fericit s-o vadă, s-o simtă, s-o aibă. Tot ce-i oferea ea îl făcea fericit. *Ven ventura, ven y dura*, „Noroc, norocul meu, fii bun și rămîi", se gîndi el și și-o spunea într-una.

Cayetana rămase și a doua noapte la el. Poate că erau ultimele ei ore în Madrid. A doua zi se terminau cele trei săptămîni pe care i le acordase María Luisa. Dar Cayetana nu credea că vor îndrăzni cu adevărat să decreteze trimiterea ei în exil: nici lui nu-i venea să creadă.

În după-amiaza zilei următoare primi de la ea un bilet laconic: „Vino îndată" și își dădu seama că era surghiunită. Alergă la ea într-un suflet.

În marele Palacio Liria era tumult. Multă servitorime alerga încoace și încolo, se dădeau porunci care apoi erau revocate și însăși demna *doña* Eufemia nu-și ascundea emoția. Da, Cayetana primise *Carta Orden*, un ordin scris de mîna regelui.

Îl primi pe Francisco în camera de dormit, unde o găsi îmbrăcată sumar, fără încălțăminte, pe cale de a se lăsa pregătită pentru călătorie. În timp ce dădea instrucțiuni subretelor, îi povesti totul. Trebuia să părăsească orașul în aceeași zi și să plece pe timp nedeterminat la una din proprietățile ei andaluze. Îi era în mod formal interzis să părăsească regatul Andaluziei fără permisiune specială.

— Voi călători cu ocoluri, spuse ea. Voi călători în așa fel, ca să rămîn peste noapte numai pe pămînturi care îmi aparțin.

Rîse de zăpăceala din jur. Cățelul alb, lînos lătra. Curajul atît de sincer și de minunat al Cayetanei îl făcu să dorească și mai mult să fie acum aproape de ea, s-o însoțească. Și la toate acestea trebuia să renunțe, să renunțe tocmai la săptămînile cînd i-ar aparține cu totul și numai lui. Dar nu va renunța. Mai bucuros renunță la tabloul pe care îl poartă gata în suflet, mai bucuros

renunţă la glorie şi la carieră. Vrea să fie cu ea, doreşte arzător să rivalizeze cu ea în a sfida lumea întreagă, aşa cum a făcut şi Cayetana cînd a dăruit neghiobului de doctor cadoul acela cutezător, mîndru, nesăbuit, admirabil. Dar în clipa următoare, tot atît de înfocat, nu dori altceva decît realizarea tabloului său. Îl chema poruncitor, sclipitor, strălucitor, cu bogăţia sa de culori din noianul cărora ies nude capetele personajelor. *Familia regală* a lui Goya avea să rivalizeze cu *Familia regală* a lui Velázquez, avea să fie un tablou care merita să fie văzut. Spuse puţin răguşit :

— Pot să vă însoţesc, *doña* Cayetana ? Şi imediat, cu îndoială, adăugă : Măcar prima zi !

Cayetana îl privise tot timpul cît îi trecuseră prin minte toate acestea, îl scrutase cu ochii ei care cunoşteau oamenii şi avu neplăcuta senzaţie că ştie precis tot ce se petrece în sufletul lui. Iar acum, după ce-şi făcuse oferta lipsită de avînt, ea rîse, nici măcar supărată. Se simţi jignit. Nu însemna nimic oare cînd pictorul regelui părăsea lucrarea care trebuia să-l facă prim-pictor şi se declara gata să însoţească la drum, în exil, o doamnă în dizgraţie ?

— Ştiu să preţuiesc, *don* Francisco, spuse ea, oferta făcută. Dar dumneavoastră sînteţi un bărbat chibzuit, şi de data aceasta vreau să fiu şi eu chibzuită. Dacă veţi merge călare lîngă cupeul meu timp de o zi şi veţi înghiţi praful, cu preţul de a nu deveni niciodată prim-pictor, trei zile mai tîrziu veţi regreta aceasta pentru tot restul vieţii. Nu e aşa ? Şi nu vreau de loc să mă gîndesc la frumoasele epitete pe care apoi ani de-a rîndul mi le veţi arunca în cap în taină, ori poate nici măcar în taină. Aşadar, vă mulţumesc, Francho !

Se ridică în vîrful picioarelor şi-l sărută. Apoi, spuse ca din întîmplare :

— De altfel, mă însoţeşte *don* Joaquín, şi orişicum sînt în bună pază.

Ar fi trebuit să-şi dea seama că doctorul Peral o va însoţi. Era de la sine înţeles. Totuşi vestea îl duru.

Servitorii o chemară la trăsură.
„— Urmaţi-mă curînd, Francisco!
Spuse ea, şi prin cuvintele
Seci străbătea dorinţa.
Terminaţi-le tabloul
Repede, ca şi grăbitul
Lucas! Porniţi spre
Andaluzia, ca şi cînd
Din urmă ar veni călare
Sfîntul Oficiu!"

29

Pînă acum Goya nu-i dăduse încă lui Agustín prilejul unei adevărate discuţii. Dar îndată după plecarea Cayetanei îi spuse :

— Aşa, morocănosule Agustín, acum să-ţi arăt ce am făcut !

Şi desfăşurînd schiţele, le fixă cu ţinte mici pe planşetă.

Agustín se opri în faţa lor, făcu un pas înapoi, se apropie din nou, împinse capul mare cît o movilă către o schiţă, către alta, înghiţi, plescăi din limbă.

— Să-ţi explic, începu Goya.

— Nu e nevoie să spui nimic ! îi făcu semn Agustín. Am înţeles.

— N-ai înţeles nimic, spuse Goya şi tăcu, lăsîndu-l să privească mai departe.

— *Carajo !* strigă în cele din urmă Agustín.

Era o înjurătură veritabilă, apetisantă, monstruos de obscenă, a catîrgiilor, şi din felul în care Agustín o ros-

tise, Francisco recunoscu că a înţeles tabloul. Cu toate acestea, Goya nu se putu reţine ; trebuia, în sfîrşit, să spună ce voia să facă, trebuia să explice.

— Nu vreau să construiesc nimic, spuse el. Nu vreau să pictez ca Velázquez o anecdotă stîlcită, mă înţelegi ? Aşez pur şi simplu oamenii, copilăreşte.

Simţea cum cuvintele, mai ales cuvintele sale, erau prea greoaie şi neputincioase să exprime caracterul complicat şi delicat al lucrurilor pe care năzuia să le analizeze, dar trebui să vorbească mai departe.

— E de la sine înţeles că detaliile trebuiesc executate cît se poate de limpede şi totodată să nu fie prea vizibile. Numai figurile trebuie să privească spre noi, rigide, reale, întocmai aşa cum sînt. În fund, prin întuneric, abia se zăresc uriaşele tablouri proaste din „Salonul Ariadnei". Vezi ce vreau să fac ? Înţelegi ?

— Doar nu-s nătîng, răspunse Agustín. Şi cu sentimentul unui triumf tainic, liniştit, spuse : *Hombre !* Va fi cu adevărat ceva măreţ. Şi ceva cu totul nou, Francho, Francho, eşti într-adevăr un pictor !

— Începi să bagi şi tu de seamă ? răspunse Goya vesel. Poimîine plecăm la Aranjuez, continuă el. Natural, te iau cu mine. Vom fi repede gata. N-am nevoie decît să transpun portretele. Tot ce-mi trebuie e pregătit. Va fi minunat !

— Da, spuse Agustín convins.

Aşteptase îngrijorat să vadă dacă Francisco îl va invita să-l însoţească. Acum se bucura ca un copil. Şi numaidecît deveni practic.

— Aşadar, poimîine spre Aranjuez, spuse el. Mai înainte, însă, sînt încă o mulţime de lucruri de făcut. Trebuie să mă duc la Dacher pentru ramă şi pînză, la Ezquerra pentru culori, şi tot cu el trebuie să vorbesc despre *vernis* [1]. Se gîndi un răstimp, apoi spuse ezitînd :

[1] Termen tehnic de pictură — soluţie răşinoasă incoloră, cu care se acoperă picturile pentru a le proteja şi a le da strălucire.

În tot timpul acesta n-ai dat ochii cu un prieten : Jovellanos, Bermúdez, Quintana. Acum pleci din nou pentru multă vreme la Aranjuez. N-ar trebui să te întîlnești cu ei ?

Goya se întunecă la față și lui Agustín îi fu teamă că va izbucni mînios. Dar Goya se stăpîni. Aproape că nu înțelegea cum de putuse să trăiască atîta vreme fără Agustín și nu-și putea închipui cum ar putea să lucreze mai departe la Aranjuez fără acest prieten adevărat. Trebuia să-i facă pe plac. În afară de asta, avea dreptate, ar fi fost urît din partea lui să nu-și vadă prietenii.

Îi întîlni pe Miguel și pe Quintana la Jovellanos.

— Nu ne-am mai văzut de mult. Am avut de lucru pînă peste cap, se scuză el.

— Dintre lucrurile bune ale vieții, spuse cu amărăciune *don* Miguel, munca e singurul care nu lasă nici un gust amar.

Apoi, firește, se vorbi despre politică. Spaniei îi mergea rău, mai rău decît își putea închipui Goya, care la Aranjuez nu avusese prilejul să afle nimic în legătură cu situația generală. Flota, pe care Republica Franceză aliată o silise să intre în război, nu se mai restabilise de pe urma grelei înfrîngeri de la Capul Sao Vicente [1]. Englezii luaseră Trinidadul [2], paralizaseră transportul de produse din India, încolțind pînă și coastele spaniole. Cheltuielile de război creșteau și aduceau foamete și mizerie. Directoratul din Paris lăsa Spania să ispășească, pentru că zăbovise atît de mult timp cu încheierea alianței. Republica se scălda în lumina biruințelor pe care armatele ei le cîștigaseră în Italia și nu-și mai aducea aminte de Spania. Generalul Bonaparte merse atît de departe, încît detronă rudele italiene ale casei regale

[1] La 14 februarie 1797, flota spaniolă a fost înfrîntă la Capul Sao Vicente de către englezi.

[2] *Trinidad* — insulă din arhipelagul Antilelor, cucerită de englezi în 1797.

spaniole şi le înghiţi ţările. Desigur, alianţa cu Franţa fusese o politică înţeleaptă, şi acum, ca şi mai înainte, ea era singura cale de a ieşi din impas. Dar în loc să stăruie ca republica să-şi respecte şi ea îndatoririle ce decurgeau din tratatul de alianţă, Spania ceda peste tot. Era evident că regina şi *don* Manuel oferiseră posturile cele mai bune favoriţilor, sau pur şi simplu le vînduseră. În posturile hotărîtoare se aflau nişte nemernici care, în loc să apere interesele Spaniei, se lăsau mituiţi de republică. María Luisa însăşi nu se da în lături de la aceasta. Cînd ridica pretenţii mai energice, Parisul îi trimitea daruri scumpe, şi revendicarea tăioasă devenea o jalbă blajină.

Goya asculta mut, plin de rezerve. El aparţinea curţii şi, în fond, cei de faţă, vorbind împotriva acesteia, erau duşmanii lui. Ciudat cum blestemul Spaniei se transforma pentru el în binecuvîntare ! Poate că blîndul şi fericitul *don* Carlos, care se interesa mai mult de mica lui corăbioară decît de adevărata *Santissima Trinidad*, era un rege prost, poate că domnia *doñei* María Luisa era o nenorocire pentru ţară, dar dacă aceşti doi n-ar fi fost aşa cum erau, el n-ar fi avut comenzi. Şi chiar faptul că generalul Bonaparte îi răpise fratelui Maríei Luisa Marele Ducat de Parma era pentru Goya un avantaj. Căci dacă prinţul moştenitor de Parma şi infanta lui n-ar fi fost constrînşi, din această pricină, să-şi petreacă vara la Aranjuez, cine ştie dacă *don* Carlos ar mai fi avut măreaţa idee să pozeze „cu toţii împreună".

Aceste socoteli nu-l împiedicară însă pe Goya să se asocieze la indignarea celorlalţi, cînd fu vorba de proasta şi venala administraţie a Spaniei.

— Mult au trebuit să se străduiască stăpînii ca să aducă la o asemenea ruină o ţară binecuvîntată ca a noastră !

Aceste cuvinte ale lui Jovellanos şi felul cum le spusese îi mai răsunau în urechi lui Goya.

Dar el scutură capul voluminos : avea alte lucruri la care să se gîndească. Pregăti întoarcerea la Aranjuez. Se simţea stînjenit de faptul că abia avusese timp în aceste cîteva zile pentru Josefa. În sfîrşit, după ce Cayetana şi Agustín văzuseră lucrarea, voia să i-o arate şi ei. Cu un zîmbet uşor, puţin jenat, o conduse în faţa schiţelor. Încercă să-i explice ce avea de gînd să facă. Ea înţelegea destul de bine pictura, ca să se lămurească din schiţele şi explicaţiile lui. Îşi închipui tabloul terminat, dar nu-şi dădea seama dacă va fi bun. Desigur că de pe pînză va iradia minunat ameţitoarea sclipire de care vorbeşte el, iar figurile regilor şi prinţilor se vor reliefa puternic. Dar schiţele aveau un aer sarcastic, şi gîndul la tabloul terminat îi dădea fiori. Se temea că tabloul va avea în el un spirit rău, ceva eretic, periculos, rebel. Desigur, frumoase nu erau maiestăţile-lor nici în viaţă, dar în portretele lui Raphael Mengs, ale lui Maella, ale fratelui ei, şi chiar şi în portretele mai vechi ale lui Francisco, cu toată asemănarea, nu erau totuşi atît de urîţi. Oare vor îngădui ei aceasta ? Cu siguranţă că acest tablou va aduce nenorocire.

„— Aşadar, ce crezi ?“ întrebă Goya.
„— Regele şi regina,
Întrebă ea, şi înainte
De toate mătuşa infantă
Nu sînt oare...“, căută cuvîntul.
„— Prea asemănători ?“ îi ajută el.
Ea dădu din cap.
Cînd atrasă, cînd respinsă,
Sta şi privea şi, în sfîrşit, spuse :
— „Totuşi va fi,
Desigur, o operă măiastră,
Numai că e atît de
Surprinzătoare.“

La Aranjuez, în „Salonul Ariadnei", Agustín privea cu o admiraţie de cunoscător cum, sub mîna versată a prietenului, devenea vizibil pentru toţi ceea ce acesta văzuse cu ochiul său de artist.

Şi Agustín mai recunoscu acum, cu adîncă bucurie, încă ceva : anume că *Familia lui Carlos al IV-lea* devenea un tablou politic. Numai că se feri să dea pe faţă acest lucru. Căci, fireşte, Francisco nu se gîndea să picteze „politică". El credea în regalitatea absolută, nutrea simpatie pentru acest monarh blajin, plin de demnitate, şi pentru această *doña* María Luisa, care îşi lua partea leului din bunătăţile vieţii, devorînd-o cu o poftă nesăţioasă. Dar evenimentele pustiitoare care bîntuiau Spania, corăbiile sfărîmate, tezaurul public jefuit, slăbiciunea şi aroganţa reginei, mizeria poporului — toate acestea erau prezente în mintea lui Goya, fără voia lui, în timp ce picta. Şi tocmai pentru că nu picta cu ură, din mîndra strălucire a uniformelor, a decoraţiilor şi a bijuteriilor, din scînteierea tuturor acestor atribute ale regalităţii prin graţia lui Dumnezeu, sărea fiecăruia în ochi, cu o obiectivitate nudă, brutala şi biata natură omenească a purtătorilor acestei regalităţi.

Niciodată pînă acum nu lucraseră atît de bine împreună. Cînd Agustín, ursuz ca de obicei, făcea o strîmbătură oricît de mică, chiar dacă ea nu dura decît o clipă, Francisco ştia că ceva nu e în regulă.

— Ce părere ai de gura reginei ? întrebă, de pildă, Goya.

Nici nu începuse bine Agustín să se scarpine gînditor în cap, că Francisco şi schimbase buza groasă, surîzătoare a Maríei Luisa, din schiţă, într-una strînsă şi subţire : buza „familiei".

— De fapt, infantele Antonio seamănă grozav cu regele, zise Agustín şi, ca să sublinieze mina încordat

de maiestuoasă a lui *don* Carlos, Francisco făcu să-i semene şi mai mult înfăţişarea pedant de demnă a infantelui frate, care stătea chiar în spatele lui.

Goya lucra cu o hărnicie neobosită. Ca odinioară, cînd, după autodafeu, pictase cele cinci tablouri inspirate de Inchiziţie, lucra şi acum pînă noaptea tîrziu, la lumina luminărilor, pe care le fixase abil pe cozorocul de metal al pălăriei joase în formă de cilindru, aşa încît să-i dea lumina dorită.

Picta extrem de conştiincios, dar cu un dispreţ suveran pentru accesorii. I se ordonase să păstreze „anonimă" figura înaltei logodnice a moştenitorului tronului, a cărei alegere încă nu era hotărîtă, iar el o făcu, pur şi simplu, pe necunoscuta infantă, gătită luxos, să întoarcă puţin capul. Pe fiica cea mai mare a regelui, prinţesa absentă, regenta Portugaliei, o uitase pînă la urmă de tot. Cînd Agustín îi aminti de ea, Francisco îi făcu cu ochiul :

— Ai puţină răbdare, în două minute e gata ! şi pictă mai departe la capul voluminos, posomorît de demn, al infantelui *don* Antonio Pascual.

Fură chemaţi la masă. El lucră, însă, mai departe. Capul era gata. Fură chemaţi a doua oară.

— Du-te, îi spuse lui Agustín — vin şi eu îndată, s-o pictez numai pe prinţesa-regentă !

Şi într-adevăr, supa mai era caldă, cînd indiferenta şi voit inexpresiva figură a infantei, gata terminată, privea din tablou, avîndu-i alături pe infantele Antonio şi pe deşiratul principe moştenitor Luis.

Ca să se picteze pe el însuşi în tablou îi trebui mai puţin de o oră. Mulţumit şi amuzat, Goya cel viu făcu semn cu capul celui pictat, care privea din întuneric, puţin fantomatic, aşa cum se dorise, dar uşor de recunoscut şi nicidecum modest.

De altfel, contrar aşteptărilor lui Agustín, Goya era tot timpul într-o egală bună dispoziţie. Regele şi regina

făcură şi de data aceasta tot ce le stătu în putinţă pentru a-i uşura munca. Îi trimiseră hainele de gală şi diferitele decoraţii de care avea nevoie, şi Goya atîrna rîzînd în jurul gîtului lui Agustín cordonul şi Crucea Lînii de Aur, sau îmbrăca, spre bucuria îndîrjită a lui Agustín, pe vreun lacheu voluminos în haina de rege a lui Carlos, poruncindu-i să stea demn, asemenea regelui.

Veni ziua cînd puse ultimele accente de lumină. Şi apoi, se întrebă pe sine, şi-şi întrebă prietenul :

— E gata ?

Agustín privi spre cei treisprezece Bourboni. Iată adevărul neîndurător, crud al jalnicelor figuri şi totodată fermecătoarea, ameţitoarea bogăţie de culori a regalităţii moştenite.

— Da, e gata ! spuse Agustín.

— Seamănă cu *Familia lui Filip* a lui Vanloo ? întrebă Goya rînjind.

— Nu, spuse Agustín, şi rînji din plin. Şi nici cu tabloul *Doamnele de onoare* al lui Velázquez, spuse el, şi rîsul bolovănos i se amestecă cu cel limpede, fericit al lui Goya.

— Poate că ar trebui să i-l arăţi lui *don* Miguel, propuse Agustín.

Señor Bermúdez era în Aranjuez la *don* Manuel, şi Agustín se bucura gîndindu-se la mutra uluită pe care avea s-o facă marele cunoscător.

Don Miguel sosi, văzu tabloul, şi părerea lui fu de la început categorică. Tabloul îl neliniştea, îi repugna ; în ciuda artei lui, era barbar. Cu toate acestea, şovăi să vorbească. Nu fusese oare sigur de ceea ce spune şi cînd a fost vorba de tabloul Lucíei, şi pînă la urmă Francisco nu avusese oare dreptate cu portretul lui echivoc ? Poate că şi cu acest tablou Francisco avea dreptate datorită nu unei reale priceperi în artă, ci profunzimii înspăimîntătoare a instinctului său.

— Un tablou neobişnuit, spuse în cele din urmă Miguel. Cu totul altfel, foarte ciudat. Dar...

Amuţi. Apoi îşi luă totuşi avînt. Era exclus ca teoria lui atît de amănunţit studiată de decenii să fie atît de greşită. În numele înţelepciunii estetice a marilor artişti din antichitate, care se transmisese de-a lungul a două mii de ani, prin umanism, pînă la el, *don* Miguel Bermúdez se pronunţa acum împotriva acestei barbarii.

— Admir arta ta de a aplica culorile, Francisco, spuse el. E contrară regulilor, dar recunosc că această învălmăşeală de lumini, acest tumult domesticit de culori constituie o artă înaltă. Dar de ce pui peste această frumuseţe atîtea lucruri respingătoare ? De ce-l constrîngi pe privitor să găsească în tablourile tale atîtea lucruri urîte şi respingătoare ? Sînt ultimul care nu ştie să preţuiască noile efecte, chiar dacă sînt riscate, dar asta n-o înţeleg. Şi încă un lucru nu înţeleg la acest tablou. Abaterile de la legile frumosului şi binelui le suport. Dar aici nu văd abateri. Îmi place orice realism sănătos, dar Bourbonii tăi nu mai sînt portrete, sînt caricaturi. Şi de ce această compoziţie ultrasimplă, primitivă ? Nu cunosc nici o operă, nici una, a vechilor maeştri sau a vreunui contemporan, pe care să se sprijine. Nu mi-o lua în nume de rău, Francisco, te admir, sînt prietenul tău, dar de data aceasta nu pot să fiu de acord. Şi, cu autoritate, încheie : Nu e un tablou izbutit.

Agustín regretă că îi arătase tabloul acestui măgar savant, pe care nici suferinţa pentru pierderea Lucíei nu-l făcuse mai înţelept. Îndîrjit, îşi împinse înainte capul mare, butucănos şi se pregăti să răspundă. Dar Goya îi făcu semn să tacă.

— Nu ţi-o iau în nume de rău, bătrîne ! spuse el pe un ton degajat.

Totuşi acesta continuă, întrebînd îngrijorat :

— Regele şi regina au văzut tabloul ?

— Am făcut schițe separate după fiecare, răspunse Goya, pe care desigur le-au văzut. Tabloul propriu-zis nu l-au văzut în timpul lucrului.

— Iartă-mă, Francisco! spuse *don* Miguel. Știu că sfătuitorii sînt rareori bineveniți, dar sînt dator să fiu sincer și nu pot să mă împiedic de a-ți da sfatul pe care vreau să ți-l dau. Nu arăta tabloul așa cum e acum! Te conjur. Și fără teamă de furia pe care o văzu apărînd pe figura lui Goya, continuă: Nu poți oare să-i faci pe Carlos al tău și pe María Luisa a ta barem puțin... — căuta cuvîntul potrivit — mai prietenoși? În definitiv, dintre noi toți, tu ești acela care îi vede cu mai multă blîndețe.

— Nu-i văd cu blîndețe, spuse Goya, și nu-i văd cu asprime. Îi văd așa cum sînt. Așa sînt și așa vor rămîne. Pentru totdeauna.

Tabloul se uscă, fu vernisat. *Señor* Julio Dacher, marele *rameur* francez, îl încadră. Fu convenită o zi în care familia regală urma să examineze opera.

Și atunci Goya intră pentru ultima oară în „Salonul Ariadnei", alergînd în sus și-n jos în fața tabloului, așteptînd.

Ușile se deschiseră, maiestățile-lor și altețele regale își făcură apariția. Făcuseră o plimbare prin grădini, erau îmbrăcați simplu, cu puține decorații, iar în suita lor se afla îmbrăcat, și el foarte simplu, principele de la Paz. Alaiul era destul de mare; printre cei prezenți era și Miguel. La intrare, *don* Carlos scoase de sub haină și vestă două ceasornice, le compară și spuse:

— Ora 10 și 22, 14 iunie, ora 10 și 22. Ați predat tabloul la timp, *don* Francisco.

Bourbonii în carne și oase stăteau la întîmplare, alandala, nu aranjați ca în tablou, și priveau la cei pictați, se privea fiecare pe sine însuși și totodată pe toți ceilalți. Iar în spatele lor stătea pictorul, care pe tablou era în umbră, pictorul care îi orînduise și îi pictase așa.

Pînza sclipea şi scînteia cît se poate de maiestuos, şi ei se aflau acolo, pe pînză, în mărime naturală, mai mult decît în mărime naturală, plini de viaţă, şi mai mult decît plini de viaţă, fără a putea fi confundaţi de oricine îi văzuse chiar şi în treacăt.

Priveau şi tăceau, puţin încurcaţi. Era un tablou foarte mare ; niciodată nu fuseseră pictaţi pe atît de multă pînză şi înconjuraţi fiecare de atîta măreţie princiară.

Don Carlos, ţeapăn, voluminos, stătea în mijloc, pe tablou şi în salon. Totul îi plăcea, se plăcea şi pe el. Ce minunat îi era pictată haina oficială brun-castanie ! Se vedea că e din catifea ! Şi cît de exact erau înfăţişate mînerul săbiei, şi fiecare stea de pe decoraţie, şi fiecare cordon de decoraţie ; el însuşi făcea o impresie impunătoare : stătea drept, neclintit, se vedea cîtă putere şi energie exprimă făptura lui, cu toată vîrsta, cu toată guta ! „Ca o stîncă !“ reflectă el. „*Yo, el Rey de las Españas y de Francia*“, îşi zise. „Un tablou foarte important.“ Era gata să-i spună lui Goya ceva prietenesc şi cu haz, dar aşteptă totuşi părerea *doñei* María Luisa.

María Luisa, cea îmbătrînită, urîtă şi neîmpodobită, stătea între bărbatul, prietenul şi copiii ei, şi cu ochi ageri, pătrunzători, o cerceta pe bătrîna, urîta şi împodobita María Luisa din tablou. Multe erau lucrurile pe care unii nu le găseau pe gustul lor la această femeie pictată ; ei însă îi plăcea totul, se simţea una cu această femeie. Avea o faţă urîtă, dar era unică, silea pe toată lumea s-o privească, şi figura ei rămînea întipărită în mintea fiecăruia. Da, aşa era ea, María Luisa de Bourbon, prinţesă de Parma, regina tuturor împărăţiilor spaniole, regina ambelor Indii, fiica unui mare duce, soţia unui rege, mama viitorilor regi şi regine, hotărîtă şi capabilă să dobîndească de la viaţă ceea ce poate fi dobîndit, fără teamă şi fără căinţă, pînă în clipa cînd va fi înmormîntată la Escorial şi dusă jos în *Panteón des los Reyes !* Dacă ar fi murit în clipa aceea, ar fi putut să

afirme că a făcut din viaţa ei exact ce a voit să facă. Şi în jur stăteau copiii ei. Privea cu satisfacţie la micuţul, drăgălaşul infante, pe care-l ţinea de mînă regina pictată, şi la drăguţa mică infantă, căreia îi pusese un braţ pe umăr. Avea copiii pe care şi-i dorise, nişte copii vioi, plini de viaţă, nu numai de la bărbatul voluminos, de care avusese nevoie pentru ca ei şi copiilor ei să le fie asigurat pentru totdeauna rangul cuvenit, ci şi de la acela pe care l-a dorit mai mult decît pe oricare altul, şi dacă nu se va prăbuşi întreaga lume, atunci şi aceşti copii vor sta odată pe tronurile Europei. Da, nişte copii frumoşi, sănătoşi, inteligenţi, cărora prietenul ei le-a transmis statura lui impunătoare, ea, inteligenţa ei. E un tablou izbutit, într-adevăr, nu unul dulceag, măgulitor, ci unul aspru, mîndru. Păcat că Manuel al ei nu se află împreună cu ceilalţi în tablou!

Tăcerea dură mult timp. Goya începu să se neliniştească. Mînios, se uita înspre Miguel. Să fi chemat el oare nenorocirea prin prezicerea lui morocănoasă, posacă? Şi Josefa avusese îndoieli. Oare maiestăţile-lor găsesc într-adevăr că i-a pictat prea neprietenoşi? Niciodată n-a avut vreun gînd nerespectuos; dimpotrivă, a simţit întotdeauna un fel de stimă pentru acest rege binevoitor şi simpatie pentru această femeie dornică de a trăi, care este o regină şi în acelaşi timp o *maja*. A pictat adevărul. Aşa a procedat întotdeauna pînă acum, şi adevărul lui a plăcut tuturor: şi *majos*-ilor, şi nobililor, chiar şi Inchiziţiei. A contat ca prin acest tablou să devină primul pictor al regelui. Oare şi de data aceasta să fi nimerit alături? De ce nu deschid odată gura nătărăul şi tîrfa?

Dar iată că *doña* María Luisa deschise gura:

— E bine, *don* Francisco! spuse ea. E un tablou fidel, realist, potrivit pentru a arăta posterităţii cum sîntem noi, Bourbonii.

Don Carlos interveni şi el de îndată, zgomotos:

— Un tablou excelent! Un tablou de familie aşa cum l-am dorit. Cît de mare e, de altfel, cît de înalt şi cît de lat?

Goya oferi unele date: „2,80 metri înalt şi 3,36 metri lat".

— Un tablou mare din toate punctele de vedere! declară satisfăcut *don* Carlos şi, ştrengăreşte, ca şi cînd *don* Francisco ar fi fost unul dintre cei doisprezece primi-nobili ai lui, spuse: *Cubrios!* Acoperiţi-vă, Goya!

Toţi îl felicitară acum cu entuziasm pe Francisco. *Don* Miguel, foarte mişcat, îi strînse mîna cu putere. Aşteptase plin de teamă vorbele ce le va spune regele. Se bucura din toată inima că această afacere riscată ieşise atît de bine şi, pe de altă parte, părerile lui erau confirmate: nu era de mirare că unui barbar îi plăcea o lucrare barbară.

În timpul acesta, principele de la Paz îi şopti regelui ceva la ureche. *Don* Carlos replică cu glas tare:

— O uşoară aluzie putem face, totuşi.

Şi răsunător, cu un surîs larg, glumeţ, i se adresă lui Goya:

— În cîteva zile, scumpul meu, veţi avea o plăcută surpriză.

Manuel întări:

— Da, Francho, acum am pus-o la cale.

De la moartea lui Bayeu, Francisco îşi dorise cu înfocare numirea de prim-pictor. Era marea confirmare, care-i dădea şi titlul a ceea ce era în realitate. Cu două minute înainte tot se mai îndoia. Acum faptul se împlinea. Nu mai avea nimic pe care să şi-l dorească. Avea sentimentul puterii, măririi şi perfecţiunii. Opera lui izbutise. Agustín o recunoştea, cunoscătorii o recunoşteau, prostănacii o recunoşteau. Şi francezii, de asemenea, o vor recunoaşte, chiar şi germanii, şi posteritatea „Idiom universal". Tînărul Quintana găsise cuvîntul potrivit.

Astăzi avea succesul învederat, iar mîine pe iubita minunată.

Se întoarse la Madrid. Pregăti călătoria spre Andaluzia.

Cît lucrase la *Familia lui Carlos* de-abia se putuse gîndi la Cayetana. Acum îl ardea dorul, îl îmboldea nerăbdarea. Nu mai putea să lucreze: mirosul culorilor, simpla vedere a pînzei îi erau de nesuferit. Dar nu îndrăznea să plece din Madrid înainte de a avea în mîini actul de numire. Nu credea nimic atîta timp cît nu vedea confirmarea în scris, întărită prin sigiliu. Multe se puteau întîmpla între un cuvînt şi împlinirea lui, şi se temea de demonii care-l pîndeau la tot pasul. De aceea, tocmai ca să nu atragă demonii, nu spuse nimănui nimic despre făgăduiala regelui, nici lui Agustín, nici Josefei. Se consuma aşteptînd şi nu îndrăznea să plece.

Trezorierul coroanei, *don* Rodrigo Soler, îl vizită.

— În privinţa onorariului dumneavoastră, *don* Francisco, îi comunică el, aşa precum ne-am înţeles, e vorba de şase înalte capete a două mii reali şi de cinci înalte capete a o mie reali. După cum vedeţi, am pus la socoteală şi capul alteţei-sale principelui moştenitor, sugaciul. Pe de altă parte, veţi consimţi să nu fie onorate capetele înaltelor infante absente. Acelaşi lucru şi cu al paisprezecelea, al dumneavoastră.

Goya nu găsi socoteala generoasă, dar nici meschină.

Iarăşi trecură o zi, două, trei. O numire intra în vigoare abia după ce trecea prin toate forurile de resort, aşa încît tot felul de funcţionari trîndavi sau invidioşi puteau s-o tărăgăneze după plac. Era deci natural ca Goya să aibă de aşteptat. Dar nerăbdarea lui devenea bolnăvicioasă, boala de urechi i se înrăutăţea. Din ce în ce mai des simţea dorinţa de a pleca imediat în Andaluzia, la Cayetana, orice s-ar întîmpla după aceea.

Dar iată că, a patra zi după vizita vistiernicului, se înfăţişă *don* Manuel, însoţit de Pepa. Unul din servitorii

lui cu ciorapi roşii, purtînd o servietă uriaşă, se ţinea modest, la spate.

— Mi s-a vorbit de tabloul dumneavoastră, *don* Francisco, flecări Pepa, şi, cu îngăduinţa lui *don* Manuel, oarecum fără ştirea maiestăţilor-lor, m-am dus la Aranjuez şi am privit tabloul. E contrar obiceiului meu, dar ştiţi cît de mult mă interesează arta dumneavoastră. E într-adevăr o lucrare minunată, trebuie s-o mărturisesc : un tablou. Nu numai cel mai mare pe care l-aţi făcut, dar şi cel mai bun. Uneori, negreşit, aţi lucrat uşuratic. De pildă, prinţul moştenitor de Parma e, fără îndoială, prea lung. Dar, în ansamblu, e un tablou excelent. Şi cu atîtea culori !

Manuel spuse :

— Vin în misiune oficială. Am să vă fac o comunicare plăcută.

Făcu semn personajului cu ciorapi roşii, care îi înmînă un document cu mare sigiliu oficial.

— Am intervenit personal, declară el. Altfel ar mai fi durat trei săptămîni. Aşa că pot să vă înmînez chiar astăzi documentul. Să vi-l citesc ? întrebă el plin de importanţă.

Natural, Goya ştia despre ce e vorba, şi *don* Manuel era îndreptăţit să se aştepte la mulţumiri. Cu toate acestea, abia putu să-şi înfrîneze o uşoară supărare pentru felul în care-i arăta că-l protejase.

— Astăzi iar nu stau prea bine cu auzul, răspunse el. Pot să citesc singur documentul ?

— Cum doriţi, spuse ministrul jignit.

Goya citi :

„Regele, domnul nostru, doreşte să răsplătească înaltele dumneavoastră merite şi să vă dea o dovadă de graţia maiestăţii-sale, care să servească drept îndemn celorlalţi profesori ai Academiei şi să le poată arăta cît de mult preţuieşte maiestatea-sa măiestria în nobila artă a

picturii. Din acest motiv, regele, stăpînul nostru, v-a numit, începînd de astăzi, prim-pictor al curţii, cu un salariu anual de cincizeci de mii reali. În afară de aceasta, vistiernicul are ordinul să vă plătească anual cinci sute de ducaţi pentru cheltuielile cupeului dumneavoastră. Totodată, vistiernicul va trata cu dumneavoastră suplimentul necesar achiziţionării unei locuinţe corespunzătoare. Să vă păstreze Dumnezeu încă mulţi ani ! Prim-ministru, *don* Manuel, principe de la Paz !"

Goya, sincer mişcat de data aceasta, spuse răguşit :

— Vă mulţumesc, *don* Manuel !

— N-aveţi pentru ce, scumpul meu ! spuse *don* Manuel.

Uşoara indispoziţie dispăruse în faţa bucuriei evident profunde a pictorului. Pepa însă îl privi pe Goya drept în faţă cu ochii ei frumoşi, verzi, neruşinaţi şi spuse :

— Am ţinut să fiu prima care să te felicite, Francho.

După ce Goya rămase singur, reciti documentul de mai multe ori în şir. Îl bucura suplimentul pentru locuinţă şi, încă şi mai mult, cei cinci sute de ducaţi pentru cupeu. Totdeauna avusese remuşcări pentru această trăsură ; acum i se confirma că avusese dreptul la ea. Uneori îl socotise pe rege zgîrcit, pentru că voise să economisească atîta vreme leafa primului-pictor. Fusese nedrept. *Don* Carlos era generos şi ştia să preţuiască arta. Îi va lua apărarea dacă, pe viitor, prietenii lui îl vor mai critica.

Cînd îi aduse la cunoştinţă Josefei numirea, ea răsuflă uşurată. Fratele ei adormit întru Domnul îi explicase de nenumărate ori că pictorul trebuie să unească adevărul cu frumosul. Francho păcătuise împotriva acestui principiu şi, pînă la urmă, se temuse că maiestăţilelor nu vor fi de acord cu felul lui de-a le picta. Se convingea pentru prima dată că Francho nu-şi datora ascensiunea fratelui ei şi strînsei legături cu marele nume

Bayeu, ci că era un pictor ce se ridica datorită meritelor şi drepturilor lui proprii.

Goya îi scrise prietenului său Martín Zapater :

„Nu ţi-am scris de mult timp, dar am fost copleşit de lucru. De lucru bun. Nici azi nu pot să-ţi scriu mult, trebuie să plec repede în sud, la o anumită distinsă doamnă, bănuieşti la cine. Am fost numit prim-pictor al regelui şi va trebui să te consult cum să folosesc sumele primite. L-am însărcinat pe Agustín al meu să-ţi trimită o copie după diploma primită. Arat-o mamei mele şi fraţilor mei şi, în genere, tuturor din Zaragoza, dar, mai întîi, bătrînului nostru *fray* Joaquín din Fuendetodes, care n-a ştiut niciodată dacă o să iasă ceva din mine sau nu. Sînt pe punctul de a mă urca în cupeul meu, pentru care, de altfel, pe viitor, regele va plăti cinci sute de ducaţi pe an, lăudată fie Sfînta Fecioară ! Sînt complet istovit de lucrul făcut şi de norocul care a dat peste mine. Cumpără cîteva lumînări groase pentru Fecioara del Pilar. Iubitul meu Martín, regele şi regina se bat pe prietenul tău,

Francho."

Plecă la Aranjuez să mulţumească maiestăţilor-lor. Tocmi o diligenţă spre sud. Imediat după audienţă, îşi puse alte haine, trimise uniforma de gală înapoi la Madrid şi porni la drum de-a dreptul spre Andaluzia.

Zor mare, goană nebună,
Totuşi, a doua zi,
Încercatul vizitiu voi să facă un
Ocol, deoarece drumul
Principal era plin de desfundături
Şi de bandiţi. Dar Goya
Nu voi să ştie de nici un ocol.
Dădu un ducat rotund de aur
Vizitiului uimit.

„Nici o frică, cumetre, spuse
El, în trăsura ta călătorește
Un om născut în zodie
Bună."

31

Goya, pe jumătate îmbrăcat, ședea în fotoliul comod și privea cum Cayetana își bea în pat ciocolata. Perdelele alcovului în care se găsea patul larg erau ridicate. De fiecare parte a patului se găsea cîte o zeiță antică, sculptată cu grijă în lemn prețios. Piepturile ambelor zeițe purtau sfeșnice și, cu toate că era ziua în nămiaza mare, lumînările erau aprinse. Ele nu dădeau multă lumină ; camera se afla într-o plăcută penumbră. Frescele care se întindeau de-a lungul pereților, o ridicolă panoramă a unei grădini, se vedeau nedeslușit. Chiar și pe pereții alcovului erau pictate niște ferestre înalte, iar pe obloanele lor erau pictate vizete de forme nostime, prin care putea să se reverse un soare ca în vis și era plăcut să-ți imaginezi în răcoarea camerei ce căldură mare trebuie să fie afară.

Jucăușă și lacomă, Cayetana înmuia prăjituri dulci în ciocolata îngroșată. *Dueña* privea îngrijorată să nu picure pe jos. Și Goya se uita, leneș și mulțumit. Nimeni nu vorbea.

Cayetana își termină dejunul și se întinse leneșă, după ce *doña* Eufemia îi luă ceașca.

Francisco era pe deplin fericit.

Cînd sosise în ajun, tîrziu după-masă, Cayetana ieșise în grabă să-l salute și, îmbrățișîndu-l în prezența majordomului, își arătase bucuria într-un chip nepotrivit pentru o doamnă. Apoi, în timp ce Goya făcea baie și se primenea, flecărise cu el prin ușa deschisă. Tot timpul

călătoriei se temuse că va găsi oaspeţi la Sanlúcar; o lăsase să aştepte mult timp şi n-ar fi putut să-i ia în nume de rău dacă şi-ar fi invitat oaspeţi. Dar nu apăruse nimeni, nici măcar doctorul Peral. Seara mîncaseră singuri; fusese o cină veselă: flecăriseră, făcuseră glume copilăroase şi mai puţin copilăroase, nu se pronunţase nici un cuvînt înţepător, şi nici în timpul nopţii lungi, exuberante, nu-l încercase vreun gînd rău. Fuseseră nişte ore minunate.

Ea dădu la o parte plapuma şi se ridică din pat.

— Nu e nevoie să asistaţi la *lever*-ul meu, *don* Francisco, spuse ea. Mai dormiţi puţin, sau priviţi castelul, sau duceţi-vă să vă plimbaţi în grădină! Cu o jumătate de oră înainte de masă ne întîlnim la Belvedere pentru o mică plimbare.

El se înfiinţă devreme la Belvedere. De acolo aveai o frumoasă perspectivă a palatului şi împrejurimilor. Ca şi cele mai multe case din regiunea Cádiz, vasta clădire era construită în stil arab, zidurile foarte albe erau întrerupte de cîteva ferestre, iar de pe acoperişul drept, în formă de terasă, ţîşnea spre cer un zvelt şi înalt turn de observaţie. Grădinile, la niveluri diferite, coborau în chip de terase. Larg şi leneş, Guadalquivirul[1] se vărsa în mare. Oraşul Sanlúcar, cu podişul lui bogat în vegetaţie, arăta ca o oază verde în mijlocul unui pustiu; în depărtare, de amîndouă părţile viilor şi păduricilor de măslin exuberante, se întindea şesul alb-gălbui. Păduri sărăcăcioase de pini şi arbori de plută se chinuiau în mijlocul nisipului. Dune unduiau. Salinele sclipeau alb. Goya privea peisajul fără prea mare interes. Îi era indiferent dacă munţii din Piedrahita dispăreau la orizont, sau dacă dunele din Sanlúcar se întindeau nesfîrşite; un singur lucru era important pentru el: că se

[1] *Guadalquivir* — rîu în sudul Spaniei.

afla singur cu Cayetana, departe de curte, departe de Madrid.

Doctorul Peral i se alătură. Purtară o conversaţie banală. Peral îi povesti istoria clădirii din faţa lor. O ridicase contele Olivares, cel pe care Velázquez îl pictase atît de des, atotputernicul ministru al lui Filip al IV-lea. Aci îşi petrecuse Olivares ultimii ani ai amarnicului exil. Apoi, *don* Gaspar de Haro, nepotul şi succesorul lui, mărise clădirea, care primi numele de Casa de Haro.

Mai tîrziu, fără ca Goya să-l fi întrebat, Peral îi povesti ce se mai întîmplase în ultimele săptămîni. Fireşte, *doña* Cayetana nu putea da mari serate, deoarece era în doliu ; totuşi fuseseră mulţi oaspeţi din Cádiz, din Jerez, pînă şi din Sevilla. „Unde e un os bun se adună cîinii“, gîndi Goya la vechiul proverb. Au fost de cîteva ori şi la Cádiz, în palatul din oraş al ducesei, în Casa de Haro de acolo. O dată, voalată, *doña* Cayetana asistase în Cádiz la o *corrida*[1] ; de asemenea, *torero* Costillares fusese două zile oaspete la castel. Goya nu se aşteptase ca tot timpul Cayetana să stea în turnul de observaţie şi să-l caute pe el cu privirea, cum făceau doamnele din romanţele Pepei ; simţi totuşi o uşoară indispoziţie.

Cayetana veni cu suita ei, *dueña*, pajul Julio, tînăra negresă María Luz, căţeluşul, *don* Juanito şi cîteva pisici. Se îmbrăcase cu destulă îngrijire, evident de dragul lui Goya, fapt care-l bucură.

— E bine, spuse ea, că a dispărut obiceiul de pe timpul strămoşilor noştri, cînd o văduvă trebuia să poarte doliu pînă la sfîrşitul vieţii sau pînă la recăsătorirea ei.

Francisco era mirat de candoarea cu care vorbea despre văduvia ei.

Peral ceru voie să se retragă. Ceilalţi se plimbau prin grădini, formînd o mică procesiune ; de ambele părţi mergeau pisicile, cu cozile ridicate în sus.

[1] Luptă cu tauri (span.).

— În afară de faptul că întindeţi în jos degetul arătător poate şi mai poruncitor ca înainte, Cayetana, spuse el, nu observ la dumneavoastră nici o schimbare.

— Şi dumneavoastră împingeţi buza de jos şi mai în afară, Francisco, răspunse ea.

În grădină se aflau multe cadrane de ceasuri solare, unul avînd arătătorul pictat.

— Contele Olivares, explică *doña* Cayetana, ajunsese puţin cam ciudat în timpul exilului său de aici. Evident că visa să oprească timpul în loc pînă cînd steaua lui îi va fi din nou favorabilă.

Luară un prînz frugal. În jurul pereţilor sufrageriei se întindea o frescă înfăţişînd o grădină spălăcită, cu multe coloane, ghirlande şi motive egiptene. Şi aici arătătorul pictat al unui cadran solar arăta mereu aceeaşi oră.

După prînz, Cayetana îşi luă rămas bun. El se duse în dormitorul lui. Era foarte cald ; se aşeză gol în pat, pentru o lungă siestă. Îi era lene şi n-avea nici o dorinţă, ceea ce i se întîmpla arareori ; mereu îl preocupau tot felul de planuri ; nu putea să stea în pat fără să se gîndească la ziua următoare, la săptămîna următoare, la noi acţiuni. Astăzi era însă altfel. Astăzi nu regreta ca pe un timp pierdut somnul care îl cuprindea ; simţea cu plăcere cum îl învăluie ceaţa, cum i se scufundă corpul. Dormi adînc şi se deşteptă fericit.

La fel ca şi această primă zi, le petrecu şi pe următoarele ; trîndav, fericit, mulţumit. Cayetana şi el erau majoritatea timpului singuri. Peral nu-i deranja. Faţă de Eufemia, Cayetana nu avea nici o taină şi sfială. O dată stăteau amîndoi, pe jumătate goi, în încăperea întunecată. Era cald. Cayetana îşi făcea vînt cu evantaiul. Eufemia intră să-i aducă limonada, se repezi la Cayetana şi îi smulse evantaiul din mînă.

— Numai pe acesta nu ! strigă ea. Cînd staţi aşa !

Pe evantai era pictată Fecioara del Pilar.

O astfel de întîmplare putea fi considerată drept un eveniment agitat în Sanlúcar. Francisco şi Cayetana trecuseră amîndoi prin multe, dar niciodată nu avuseseră zile atît de liniştite şi de mulţumite de care să se poată bucura din plin.

El lucra puţin. Nici nu se atingea de pînză, de pensule sau de paletă ; de pe timpul cînd fusese ucenic, erau cele dintîi săptămîni în care nu picta. În schimb, desena mult, dar numai pentru plăcerea lui. Desena ce-i plăcea în viaţa de fiecare zi a Cayetanei. Ea îl întrebă o dată dacă n-ar voi s-o picteze ca *maja*.

— Hai să fim leneşi ! se rugă el. A picta e felul meu de a gîndi. Hai să nu gîndim !

— Cîte nume ai tu, de fapt ? întrebă el altă dată, în faţa unui document în care titlurile ei erau scrise pe mai multe rînduri.

Hidalgos aveau voie să aibă pînă la şase prenume, nobilii pînă la douăsprezece, iar nobilii de primul rang nu cunoşteau limită în numărul prenumelor. Era bine să ai multe prenume : în felul acesta te bucurai de protecţia multor sfinţi. Cayetana avea treizeci şi unu de nume. Le enumeră : Maria del Pilar Teresa Cayetana Felicia Luisa Catalina Antonia Isabel şi toate celelalte. El socoti că, în ciuda bunei sale memorii, n-ar putea să ţină minte atît de multe nume ; ştia însă că ea avea tot atît de multe feţe ca şi nume.

— Enumeră-mi, deci, încă o dată numele, o invită el, nume după nume, şi-ţi desenez pentru fiecare figura.

Ea spunea cîte un nume şi el desena ; amîndouă femeile, Cayetana şi *dueña*, priveau. Desena repede, îndrăzneţ, vioi şi ager, şi feţele, deşi erau toate, fără excepţie, feţele Cayetanei, se deosebeau de fapt foarte mult ; unele erau atrăgătoare, dar erau şi altele pline de răutate, care te înfricoşau.

Cayetana se amuza.

— Cum îţi plac, Eufemia ? se adresă ea *dueñei*.

— Ce desenează domnul prim-pictor e măreţ, răspunse *doña* Eufemia, dar ar fi bine dacă n-ar desena mai departe. Nu aduce nici o binecuvîntare să aşterni totul pe hîrtie.

— Vă rog, numele următor! spuse Goya.

— Suzana, spuse Cayetana, şi Goya desenă mai departe.

În timp ce desena, o întrebă pe *dueña,* fără s-o privească:

— Mă credeţi un vrăjitor, *doña* Eufemia?

Dueña, alegîndu-şi cu precauţie cuvintele, răspunse:

— Cred, excelenţă, că o artă care vine de la Dumnezeu ar trebui să fie folosită mai ales pentru reprezentarea sfinţilor.

Goya, desenînd într-una, spuse în treacăt:

— Am pictat mulţi sfinţi. În numeroase biserici puteţi vedea tablouri religioase făcute de mine, *doña* Eufemia. Numai pe sfîntul Francisco de Borja l-am făcut de nouă ori, pentru familia Osuna.

— Da, spuse Cayetana. Osuna sînt foarte mîndri de sfinţii familiei lor. Noi, Alba, n-avem nici un sfînt.

Goya îşi terminase desenul. Cu grijă, îi puse numărul „24. Suzana."

Cayetana privea de pe foaie drăgălaşă, batjocoritoare, impenetrabilă. Eufemia, indignată la culme, se adresă stăpînei:

— Ar fi bine, mieluşelul meu, spuse ea cu căldură şi totuşi energic, dacă n-ar exista cîteva din aceste foi. Rugaţi-l, deci, pe domnul prim-pictor să rupă această „Suzana" şi altele. Tablourile atrag demonii, credeţi-mă! Am voie?

Şi întinse mîna după „Suzana".

— Las-o! strigă Cayetana şi, pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios, se repezi la ea.

Dueña îi opuse crucea de aur care îi atîrna la gît, pentru a conjura duhul rău, care, evident, pusese stăpînire pe mieluşelul ei.

De mai multe ori, în timpul dimineţii sau al dupăamiezii, în timp ce Cayetana dormea, Francisco pleca călare pe un catîr în oraşul Sanlúcar. Acolo, în *Venta de las Cuatro Naciones*, bea vin de Jerez, care se făcea în apropiere, şi flecărea cu ceilalţi muşterii ai cîrciumii, oameni care purtau pălării mari, albe, rotunde şi, chiar vara, mantile violete. Oraşul străvechi Sanlúcar — mulţi afirmau că numele-i vine de la Lucifer — era vestit ca reşedinţa unor draci de oameni, care ştiau să scape prin minciună şi furt de orice necaz ; *picaros* din vechile romane erau aici la ei acasă, şi un *majo* care putea să spună că Sanlúcar e patria lui era mîndru. Localitatea se îmbogăţise din contrabandă, şi acum, deoarece în faţa Cádiz-ului se afla o puternică flotă de blocadă, viaţa şi afacerile înfloreau. În *Venta de las Cuatro Naciones* întîlneai întotdeauna catîrgii în costumul lor obişnuit, colorat, vesel, care ştiau să spună poveşti din toată ţara, aşa cum nu puteai să le auzi nicăieri decît acolo. Cu aceşti *muleteros*, deci, şi cu alţi muşterii, Goya întreţinea conversaţii plăcute, pline de aluzii ; le cunoştea limbajul şi felul de-a fi, aşa cum şi ei i-l înţelegeau pe-al lui.

Alteori călărea spre una din micile localităţi învecinate, spre Bonanza sau Chipiona. Drumul ducea prin păduri rare de goruni şi peste dune gălbui de nisip strălucitor ; pretutindeni salinele sclipeau alb. O dată, pe cînd călărea astfel pe nisip, văzu din nou stafia de amiază — *Yantar*. Se tîra alene pe drumul ei, jumătate broască ţestoasă, jumătate om ; pe cel care o privea, potrivit celuilalt nume al ei, *la siesta*, mai curînd îl adormea decît îl înspăimînta. Arătarea se tîra pe drum încet, inexorabil, dar nu era chiar în calea sau în dreptul lui Francisco. El opri catîrul şi o privi mult timp. De departe, de pe

țărm, răsuna larma copiilor, care se jucau dincolo de dune, ascunşi după valurile de nisip.

Cînd se întoarse, găsi o scrisoare din Cádiz. *Señor* Sebastián Martínez voia să dăruiască Santei Cueva trei tablouri şi întreba dacă domnul prim-pictor e dispus să preia comanda. *Señor* Martínez era cunoscut peste tot ca proprietarul marii flote comerciale a Spaniei, cu care făcea o parte considerabilă a comerțului cu America, şi trecea drept protectorul generos al artei. Propunerea pica la timp. Goya putea să pretindă de la *señor* Martínez un preț ridicat, şi lucrul pentru Santa Cueva îi oferea pretextul necesar pentru a scuza în fața curții „concediul lui de odihnă" prelungit. În sinea sa îşi mai spunea că o astfel de lucrare religioasă ar putea fi făcută şi pentru a ispăşi probabila vinovăție a pasiunii şi fericirii lui. Se hotărî să discute personal afacerea cu *señor* Martínez ; la Cádiz se putea ajunge în cîteva ore.

Cînd îi vorbi Cayetanei despre intenția lui, ea îi răspunse că se nimerise bine, întrucît chiar şi fără aceasta voia să-i propună să meargă cu ea pentru cîteva zile sau pentru cîteva săptămîni la Cádiz. Acum, în plin război, e multă viață acolo, şi teatrul e bun. Se hotărîră să plece la sfîrşitul săptămînii.

Goya nu putu să doarmă în noaptea aceea. Se duse la fereastră. Luna era aproape plină. Se uită afară, peste grădini, la marea care strălucea în depărtare.

Cayetana era în grădină,
Plimbîndu-se în răcoarea nopții,
Şi era singură. Se
Întrebă dacă să se ducă
Jos la ea. Cayetana nu se
Uită la el sus, şi el nu
Se duse jos. Cîte
Pisici erau în jurul ei!

Straniu de tăcut
Mergea pe terasă
În jos, iarăşi în sus, în
Lumina blînd neliniştitoare.
Rămase la fereastră
Mult timp şi se uită cum
Se plimba Cayetana prin noaptea
Clară, şi pisicile ei, cu
Cozile ridicate în sus,
Mergeau, solemn şi voios,
Alături de ea.

32

Ducesa îl conduse pe Goya în palatul ei din Cádiz, Casa de Haro. Contele Olivares şi Gaspar de Haro, care o clădiseră, nu fuseseră zgîrciţi. În timp ce majoritatea caselor din acest oraş, aşezat la capătul unei limbi de pămînt extrem de înguste, erau strîmte şi înalte, ei ridicaseră săli spaţioase în jurul unui mare şi liniştit *patio*, o curte minunat pavată, care arăta ca o sală imensă. În jurul acestei curţi, pe partea interioară a celor trei etaje, se întindeau galerii. De pe acoperişul drept, în formă de terasă, se înălţa un turn de observaţie.

În casa spaţioasă era o răcoare stătută. Ca şi la Sanlúcar, se afla şi aici un cadran de ceas solar, cu arătătorul pictat, care oprise timpul în loc. Se vedeau tablouri, sculpturi, policandre şi multă marmură ; *señores antepasadores,* domnii străbuni, nu făcuseră economie. Dar casa era cam delăsată, frescele de pe pereţi păleau şi se cojeau, iar, dintre numeroasele trepte, unele erau sfărîmate şi stricate.

Goya şi ducesa păşeau pe treptele scărilor şi scărişoarelor de marmură tocite. Pedro, bătrînul administrator,

el însuşi puţin căzut în ruină, mergea înaintea lor, cu picioarele ţepene, călcînd solemn şi zornăind uşor legătura de chei. În cele din urmă, păşind din nou peste trepte de marmură gălbui şi uzate, urcară în Mirador, turnul de observaţie. Suiră scara în spirală, trecură pe dinaintea unei uşi închise şi, ajunşi sus, pe acoperişul în formă de terasă al turnului, priviră peste balustrada scundă, în jos, peste oraşul care, asemenea unei insule, se întindea strălucind alb în mijlocul mării foarte albastre, legat de uscat numai prin limba de pămînt extrem de îngustă.

Casa de Haro era situată sus, aproape în punctul cel mai înalt al oraşului. Francisco şi Cayetana priviră spre nord-vest şi văzură portul şi numeroasele forturi care îl apărau, văzură puternica escadră de război spaniolă şi cîmpiile Andaluziei, mărginite de munţii Granadei. Priviră spre vest şi văzură largul mării şi, la orizont, flota engleză, care bloca portul. Se uitară spre sud şi văzură coasta africană. La picioarele lor, însă, se aflau casele din Cádiz, cu acoperişurile lor în formă de terasă, împodobite ca nişte grădini, cu plante de tot felul.

— „Grădinile suspendate din Babylon", obişnuia să spună excelenţa-sa domnul bunic al înălţimii-voastre, adormit întru Domnul, spuse bătrînul administrator.

Cayetana şi Francisco erau ca şi singuri în această casă spaţioasă. Plecaseră numai cu *dueña ;* ceilalţi — doctorul Peral, majordomul, secretarul, întreaga gospodărie — trebuiau să vină abia peste cîteva zile. Mesele de prînz le luau în doi, serviţi de Pedro şi de soţia lui. Mai tot timpul erau aproape singuri şi, ştiind că situaţia asta nu va dura mult timp, se bucurau de această singurătate.

Pentru ziua următoare, Goya se anunţă la *señor* Martínez, clientul său. Avea timp, mergea agale prin oraşul care, fiind zidit pe un spaţiu mărginit, era foarte populat. Trecu prin străzile înguste, printre casele albe, înalte,

cu acoperişurile în formă de terasă ieşită în afară, trecu peste pavajul de piatră de pe Calle Ancha şi apoi pe Alameda, promenada de pe digul străjuit de ulmi şi plopi. Se înapoie la Puerta de la Maz şi se bucură de larmă şi de agitaţie. Se aflau aci vînzători mahomedani de păsări de curte, care aduceau găinile şi raţele lor din foarte apropiata Africă, pescari ai căror peşti şi scoici puternic mirositoare şi viu colorate zăceau răspîndite în faţa lor, negustori de fructe cu munţi de poame felurite, vînzători de apă cu sacalele lor şi negustori de gheaţă cu butoaiele lor, marocani cu şalvari şi bărbi negre, stînd în jurul curmalelor şi fumînd din lulelele lor lungi, birtaşi şi cîrciumari în micile lor dughene, negustori de mărunţişuri făcînd comerţ cu icoane, amulete şi caschete de marinari, neguţători de greieri care vindeau micile lor făpturi muzicale purtate în minuscule colivii de fir de alamă sau în căsuţe pictate, toate potrivite în aşa fel încît *cortejos*-ii să le poată duce uşor în dar iubitelor lor. Totul era vioi, colorat, zgomotos şi urît mirositor sub cerul senin şi încadrat de marea albastră, străjuită de escadra spaniolă şi de cea engleză. De mai multe ori, Francisco fu acostat de femei îmbrăcate în negru, care îi ofereau, cu descrieri obscene, fete ; îl avertizau că *solano*, vîntul african înăbuşitor, care trezeşte dorinţe, se apropie, şi va regreta că a refuzat cu dispreţ oferta lor. „Nişte coapse atît de drăguţe, rotunde !" le lăudau ele şi le descriau cu mîinile.

Francisco se înapoie pe străzile înguste ale oraşului. Era timpul să se ducă la *señor* Martínez.

Auzise multe despre Sebastián Martínez. Acesta trecea drept un bărbat progresist şi o dovedise prin fapte, contribuind la modernizarea agriculturii şi industriei în coloniile spaniole de peste ocean. Nu se mulţumea, ca alţi negustori bogaţi din Cádiz, să acumuleze cîştiguri. Dimpotrivă, adeseori în împrejurări potrivnice, condusese personal flota lui spre America şi, atunci cînd coră-

biile lui de piraţi se ciocniseră cu duşmanul, se dovedise viteaz. De aceea Francisco fu mirat văzînd că *señor* Martínez e un bărbat uscăţiv, îmbrăcat cu o modestie austeră, care semăna mai degrabă cu un savant decît cu un mare negustor, politician, pirat.

Se dovedi curînd că vestitele lui colecţii de artă erau pentru el mai puţin o chestiune de prestigiu decît o pasiune a inimii şi a minţii. Plin de bunăvoinţă, îi descrise lui Goya comorile sale şi ţinu să sublinieze că el însuşi alcătuise catalogul galeriei sale şi că era aproape mai mîndru de colecţia lui de reproduceri ale capodoperelor picturii universale decît de tablourile şi sculpturile originale pe care le poseda. Colecţia era ca şi completă, se lăuda el, era unică în Spania.

— Zadarnic aţi încerca să găsiţi o asemenea colecţie la *marqués* de Xerena, *don* Francisco! spuse acesta înveninat, referindu-se la celălalt colecţionar cunoscut al oraşului Cádiz, marele lui rival. *Marqués* Xerena procedează cu totul nemetodic, continuă dispreţuitor *señor* Martínez. Cumpără aici un Greco, dincolo un Tizian, cum îi vine. Cu principii atît de arhaice nu se poate alcătui o colecţie care să aibă dreptul a invoca pretenţii de valoare artistică şi ştiinţifică. Arta înseamnă ordine, cum obişnuiau să accentueze Winckelmann, Mengs şi chiar răposatul dumneavoastră cumnat.

Antichităţile oraşului Cádiz erau expuse în trei încăperi. În timp ce le arăta vizitatorului, *señor* Martínez spuse :

— Nu mă fălesc că am mărit prosperitatea cîtorva din regatele noastre de dincolo de ocean şi nici cu faptul că flotele mele s-au dovedit deseori pe măsura celor engleze, dar sînt mîndru că aparţin celei mai vechi familii burgheze a celui mai vechi oraş al Spaniei. Istoricul Horosca menţionează pe un *antepasado* de al meu, un Martínez, cu mult înainte de a fi fost pomenit vreun *marqués* de Xerena.

„Nimeni nu poate fi mai nebun decît un învăţat nebun", se gîndi Goya la vechiul proverb. Şi cu glas tare, spuse :

— E ceva, *don* Sebastián!

— Vă rog, nu mă numiţi *don*, excelenţă! răspunse Martínez. Nu sînt *don* Sebastián de Martínez, ci simplu : *señor* Martínez.

Îi arătă apoi cea mai veche stemă a oraşului, un relief care împodobise o poartă a oraşului, de mult timp dărîmată. Relieful reprezenta coloanele pe care le înălţase Hercules [1] cînd venise în această ţară vestică a lumii locuite.

— *Non plus ultra*, „pînă aici şi nu mai departe", spusese Hercules şi aşa era scris pe stema oraşului.

Negreşit, el n-o spusese latineşte, ci greceşte: *Uketi proso*, şi *señor* Martínez cită în greceşte frumoasele versuri ale lui Pindar [2], din care erau scoase cuvintele. De fapt, însă, nu le spusese nici pe greceşte, ci în feniciană, căci Hercules nu fusese de loc Hercules — cei din Cádiz sînt cu mult mai vechi decît Hercules — ci zeul fenician Melkart, acel Melkart care se poate vedea pe altă stemă a oraşului Cádiz cum strînge leul de gît. Împăratul Carlos al V-lea uzurpase mîndra deviză şi ştersese *non*. *Plus ultra*, „mereu mai departe", reţinuse el din vechea deviză şi astfel şi-o însuşiseră şi înaintaşii lui Sebastián Martínez călătorind pe corăbiile lor îndrăzneţe mereu mai departe spre vest.

Goya privea surîzînd cum faţa lui *señor* Martínez întinerea, în timp ce acesta povestea cu avînt şi nu fără farmec vechile întîmplări ale oraşului său.

— Dar vă reţin cu povestirile mele, *don* Francisco, se întrerupse *señor* Martínez, şi doar v-am poftit aici pentru afaceri. Aş dori să vă rog, excelenţă, spuse el

---

[1] *Hercules* — erou mitologic, prototipul virtuţilor şi forţei bărbăteşti.
[2] *Pindar* (522—448 î. e. n.) — poet liric din Grecia antică, autorul unor vestite *Ode*.

deodată foarte sec, să executați cîteva tablouri pentru Santa Cueva. Aş dori în mod special să lucrez cu dumneavoastră, domnule prim-pictor. La drept vorbind, v-aş fi rugat mai cu plăcere să-mi pictați un portret de al meu, dar probabil că n-ați fi primit. O comandă pentru Santa Cueva se poate respinge însă cu greu. N-am dreptate ? întrebă chicotind.

— Sinceritate contra sinceritate, răspunse Francisco. Cîte tablouri să fie ? Cît de mari ? Şi cît plătiți ?

— *Canónigo* de Mendoza, de care depind lucrările pentru Santa Cueva, spuse tot atît de direct *señor* Martínez, doreşte trei tablouri : o *Cină*, o *Săturarea celor cinci mii* şi o *Parabolă a căsătoriei*. E vorba de tablouri de mărime mijlocie. Dacă aveți bunăvoința să vă duceți cu dînsul în Santa Cueva, veți conveni fără greutate asupra dimensiunilor. La a treia întrebare a dumneavoastră, îngăduiți-mi să vă fac o comunicare confidențială. Intenționez să sparg cu cîteva din corăbiile mele blocada engleză şi să conduc personal aceste corăbii spre America şi înapoi. Din anumite motive, mica mea flotă nu poate să iasă din port nici înainte, dar nici după trei săptămîni, începînd de astăzi. Aş dori ca tablourile să le predau eu însumi Adunării canonicilor de la Santa Cueva ; aşadar mă văd silit să insist, *don* Francisco, pentru urgență. Pe de altă parte, sînt dispus ca în loc de cei trei mii de reali pe care dumneavoastră obişnuiți să-i cereți, să vă plătesc şase mii pentru un tablou. Vedeți, excelență, nici din mîna burghezului nu se mănîncă prost ! încheie el şi rîse amuzat.

Goya se simțea adesea
Indispus în fața îngîmfării
Nobililor săi. Acest Cádiz alb,
Acest oraş bogat, îmbelşugat,
Cel mai bogat, cel mai îmbelşugat
De pe pămînt, mai bogat decît

Îngîmfata Londră, era statornicit
De către burghezi navigatori,
Comercianți. Dar lui nu-i plăcea.
El avea înțelegere pentru mîndria
Cetățenească, dar acest
Martínez, cu toți banii lui,
Și cu entuziasmul lui pentru artă,
Nu-i plăcea. Și ceea ce trebuia el
Să picteze, ospăț, alegorie, cină,
Nu-i plăcea. Numai că un
Pictor nu poate să-și aleagă
Totdeauna ce să picteze, și
Pe cine, și șase mii erau mulți
Bani. Privi mîna uscată,
Întinsă, a marelui comerciant,
Și i-o întinse pe a lui,
Cărnoasă, puternică,
Și spuse : „Topp".

33

Cayetana îl rugă să se urce cu ea în Mirado, în turnul de observație. De data aceasta, însă, ea nu trecu mai departe de ușa închisă de la jumătatea scării ; o descuie și îi spuse lui Goya să intre.

Încăperea era mică ; îi lovi un aer închis ; interiorul era în semiobscuritate. Ea deschise obloanele ferestrelor, iar lumina se revărsă repede și din plin. Camera era ca și goală ; un singur tablou atîrna pe un perete, un tablou lat, de mărime mijlocie, într-o ramă splendidă, și în fața lui se aflau două fotolii comode, uzate.

— Așezați-vă, *don* Francisco ! îl invită Cayetana cu un surîs abia vizibil și, după cum i se păru lui, șiret.

Goya privi tabloul. Reprezenta o scenă mitologică cu bărbaţi musculoşi şi femei carnale, părea făcut în atelierul lui Peter Paul Rubens şi, desigur, nu era pictat de către cei mai talentaţi elevi.

— Aveţi tablouri mai bune, spuse după un timp Francisco.

Cayetana apăsă pe un buton din perete. Scena mitologică lunecă uşor la o parte, cu ajutorul unui resort, şi în locul ei apăru un alt tablou.

Francisco se îndreptă, se sculă în picioare, păşi în spatele fotoliului său. Faţa i se încordă, deveni aproape întunecată de atenţie, iar buza de jos şi-o împinse în afară. Totul în el era concentrare, contemplaţie.

Tabloul reprezenta o femeie culcată, care, rezemată pe braţul drept, se uita în oglindă, întorcînd spatele privitorului. Femeia era goală. În oglinda pe care i-o ţinea înainte un băiat mic, îngenuncheat, cu aripi, i se vedea vag chipul. Femeia însă nu era pictată de un străin, nu se născuse în Anvers şi nici în Veneţia — deşi multe tablouri asemănătoare, opere ale unor pictori străini, atîrnă în palatele regale sau chiar în palatul cutărui sau cutărui nobil ; nu, tabloul în faţa căruia stătea acum Francisco era pictat de o mînă spaniolă şi nu putea să fie pictat decît de unul singur : Diego Velázquez. Era, fără nici o îndoială, acel tablou de care îi pomenise *don* Antonio Ponz şi, ocazional, Miguel. Era acea îndrăzneaţă, interzisă, compromisă, lăudată *Doña desnuda, Femeia goală,* a lui Velázquez, o Psyché[1] sau Venus, sau cum ai vrea s-o numeşti şi, în orice caz, o adevărată femeie goală. Nu era trandafirie şi carnală, nici albă şi debordant de grasă, nici o italiancă a lui Tizian, nici o olandeză a lui Rubens ; era o minunată fată spaniolă. Aşadar exista într-adevăr *Doña desnuda* a lui Velázquez, şi Francisco Goya stătea în faţa ei.

---

[1] *Psyché* — personaj mitologic, iubita lui Eros, zeul dragostei.

Uită că tabloul are o sută cincizeci de ani vechime, că se află în Cádiz, că lîngă el se află Cayetana. Privea tabloul colegului ca și cînd acum ar fi fost terminat, cel mai îndrăzneț, cel mai interzis tablou al colegului Velázquez : *Doña desnuda*.

Oricine simte nevoia să fie urmașul unui om, viu sau mort. Dacă Francisco Goya ar fi putut să ceară ceva de la soartă, ar fi dorit arta și gloria lui Velázquez ; nu recunoștea dintre spanioli nici un mare maestru în afară de Diego Velázquez. Acesta era cel mai apropiat de natură, era maestrul lui, și tot timpul vieții se luptase să-i înțeleagă pe deplin pictura. Iată acum acest tablou mare, nou, misterios, ilustru ! Nu trecuse nici o jumătate de minut cînd Goya, iute în simțire și spirit de observație, iute în dragoste, ură, venerație și dispreț, simți că tabloul îi trezește în același timp admirație și repulsie. Admira cît de natural era culcată, fără să pară leneșă, această femeie, deosebit de grațioasă, în timp ce uneori personajele lui Francisco pluteau în aer, în loc să stea jos sau culcate. Admira abilitatea cu care colegul pictase figura femeii în licărirea slabă a oglinzii neclare și îndreptase toată atenția privitorului asupra minunatelor linii ale corpului, asupra conturului trupului de femeie culcat, foarte spaniolă, cu talia ei subțire și bazinul tare dezvoltat.

Înainte de toate, admira curajul lui *don* Diego de a fi pictat acest tablou. Interdicția proclamată de Inchiziție de a reprezenta nuduri în tablouri era clară și severă și nici un alt maestru spaniol nu îndrăznise să picteze un corp de femeie atît de ademenitor. *Don* Diego poate că fusese acoperit de favoarea regelui sau a vreunui client puternic, dar e sigur că și la curtea lui Filip al IV-lea preoții și fățarnicii avuseseră putere și influență, iar capriciile marelui stăpîn erau imprevizibile. Velázquez pictase această femeie pentru că se simțea îmboldit să arate că nuditatea poate fi reprezentată și altfel decît

în genul lui Tizian şi Rubens. Înfruntase primejdia pentru că era un mare artist, plin de mîndrie spaniolă, pentru că voise să demonstreze că şi spaniolii sînt în stare de aşa ceva.

Şi o dovedise. Cît de minunat se îmbinau culorile, sideful cărnii, voalul albicios, griul-verzui al oglinzii, brunul-închis al părului, panglicile violet-roşietice ale băiatului despuiat, tonurile uşoare, irizate ale aripilor sale[1]! Delicat, uşor, sever şi elegant era pictată această femeie goală; nici un efect ieftin, nimic din plăcerea brutală, stridentă, pe care o emana carnaţia feminină a italienilor şi olandezilor. Dimpotrivă, din tablou se desprindea un oarecare aer posomorît, şi negrul pînzei pe care sta culcată femeia, perdeaua roşu-închis, rama neagră a oglinzii, întregul colorit grav înlăturau orice intimitate. *Don* Diego era spaniol. Pentru el frumuseţea şi dragostea nu aveau nimic uşor, ademenitor; ele aveau ceva grav, sălbatic şi foarte adesea inspirau sentimente tragice.

Francisco privea şi admira, făcea adică întocmai ce voise şi *don* Diego, ca tabloul să fie privit şi admirat. Dar dacă cineva picta o femeie în culorile minunate ale carnaţiei pe care i le-a dat natura, era drept ca ea să fie pictată în aşa fel încît doar s-o admiri şi să rămîi rece? Bine, *don Diego* atinsese această măiestrie fără ură şi iubire, acea neparticipare sufletească în artă despre care Winckelmann, Raphael Mengs şi decedatul său cumnat flecăriseră atît de mult, acea măiestrie neasemuită; dar dacă astăzi diavolul i-ar fi oferit pe nimic lui Francisco asemenea măiestrie, n-ar voi s-o aibă şi ar spune: *Muchas gracias no!*[2] Era bine că acest tablou admirabil, ceremonios, senin şi întunecat al femeii goale exista. Dar era bine şi că nu-l făcuse el, Goya. Şi era fericit nu

[1] Referire la Cupidon, fiul zeiţei Venus, reprezentat ca un copil cu aripi.

[2] Foarte mulţumesc, nu! (span.)

numai pentru că nu zăcea în cavoul bisericii San Juan Bautista, ci, mai cu seamă, pentru că era pictorul Francisco Goya, şi nu pictorul Velázquez.

Deodată, în încăpere răsună o voce ascuţită, orăcăită :

— Doamna e o persoană leneşă. De cînd o ştiu, stă culcată aici pe divan, se uită în oglindă şi leneveşte.

Goya se întoarse uimit. Dădu cu ochii de o pocitanie, un bătrîn pipernicit şi zbîrcit, îmbrăcat foarte pestriţ, împodobit cu medalii şi cu cele mai înalte decoraţii.

— Nu speria oamenii, Padilla! îl dojeni Cayetana, dar fără severitate şi îi explică lui Goya că arătarea e bufonul răposatului ei bunic.

Padilla trăia acum în grija bătrînului administrator şi a soţiei lui şi nu se arăta decît arareori la lumina zilei, fiind tare sfios.

— Face bine *doña desnuda* că locuieşte aici în Cádiz, orăcăi mai departe Padilla. Nu i-ar fi îngăduit în nici un caz să locuiască altundeva. Cu toate că, de altfel, e o doamnă foarte distinsă, cu adevărat o nobilă de primul rang. De o sută cincizeci de ani n-a mişcat un deget. Pentru un nobil, cel mai mic efort e o ruşine.

— Du-te acum, Padilla! spuse Cayetana la fel de blajin. Nu-l mai deranja pe domnul prim-pictor!

Padilla se înclină, decoraţiile îi zornăiră, plecă.

Cayetana stătea în fotoliu şi îl privea pe Goya surîzînd. Întrebă încordată :

— Crezi că Padilla are dreptate? Crezi că era într-adevăr nobilă? Tizian şi Rubens au pictat nuduri avînd ca model doamne din înalta societate. Şi cu vocea ei puţin aspră, copilărească, repetă : Crezi că era într-adevăr o nobilă, Francho?

Pînă acum Francisco se gîndise numai la pictor şi la tablou, nicidecum la model. Totuşi, la întrebarea Cayetanei, răspunsul îi veni spontan ; buna memorie a celor văzute îl făcea să nu greşească.

— Nu, spuse el, nu era o nobilă, era o *maja*.

— Poate că era o *maja* şi o nobilă, spuse Cayetana.

— Nu ! negă Francisco cu aceeaşi siguranţă. E din tabloul *Torcătoarele*, declară el, nu încape nici o îndoială, e cea care desfăşoară firele de pe depănătoare. Aminteşte-ţi spatele, gîtul, aminteşte-ţi umerii, părul, ţinuta.

„A fost o maja, *nu o*
Nobilă", *încheie el, nu*
Pus pe hartă, totuşi hotărît.
Cayetana
Nu putea să-şi amintească
Torcătoarele. *Dar*
Probabil că Francho avea
Dreptate. Era decepţionată,
Işi închipuise mult mai plăcută
Vederea acestui tablou
Impreună cu Goya. Apăsă
Pe buton, şi în faţa zeiţei
Goale, în faţa torcătoarei,
Apăru din nou Mitologia.

34

În timp ce luau masa de seară, Cayetana, impresionată de apariţia bufonului Padilla, povesti unele lucruri din trecutul ei.

Pe vremea cînd era copil, venise de mai multe ori la Cádiz cu bunicul ei, al doisprezecelea duce de Alba, care trecea drept cel mai mîndru bărbat al Spaniei. Nu considerase pe nici unul din imperiu egal în rang cu el, în afară de rege, şi pe grosolanul Carlos al III-lea nu-l putuse suferi. Cîtva timp fusese ambasador în Franţa şi prin luxul şi fastul lui stîrnise admiraţia curţii lui Ludovic al XV-lea şi a lui Ludovic al XVI-lea. Intors în ţară, provocase Inchiziţia ; căci se socotea a fi atît de

sus, încît, cu toată veneraţia lui pentru tradiţie, îşi putea îngădui să fie „filozof", liber-cugetător, ceea ce altuia îi era interzis. Scosese din temniţele Inchiziţiei pe un tînăr care fusese torturat pînă la schilodire şi îl educase pentru a-i fi bufon : era piticul pe care-l văzuseră. Îl îmboldise la discuţii îndrăzneţe şi răzvrătitoare, îl numise Padilla [1], după eroul marii răscoale de odinioară, şi-l lăsase să-i poarte distincţiile şi decoraţiile. Nimeni nu era demn să-l frecventeze pe ducele de Alba în afară de bufon. Tocmai pentru că bunicul punea atîta preţ pe calitatea de liber-cugetător venea deseori şi cu plăcere la Cádiz. Oraşul acesta, care, prin negoţul pe care-l făcea, avea întinse relaţii cu străinătatea, fiind totdeauna plin de negustori străini, era cel mai liberal din Spania.

— Bunicul, povesti surîzînd Cayetana, m-a educat în spiritul principiilor lui Rousseau. Trebuia să-mi însuşesc învăţătura pe trei căi : din natură, prin intuiţie proprie, prin hazard.

Goya mînca, bea şi asculta. Adevăraţii nobili erau altfel decît şi-i închipuise el ; trufia lor era mult mai complicată. Unul oprea ceasornicele, ca timpul să stea pe loc atîta vreme cît nu avea el noroc ; altul îşi ţinea un amărît de bufon, socotind că nici un altul nu era vrednic să stea de vorbă cu el. Şi iat-o pe Cayetana ! Şaptesprezece castele goale o aşteptau şi, în toţi aceşti ani, un bufon de curte, pe care îl uitase.

Goya mînca cu ea, trăia cu ea, îi era mai aproape şi totodată mai departe decît îi fusese vreodată cineva.

A doua zi sosi la Cádiz anturajul Cayetanei, şi Francisco nu mai fu decît rareori singur cu ea. Acum, în timpul războiului, Cádiz-ul se transformase din ce în ce mai mult în capitala ţării ; domni de la curte, înalţi

[1] *Juan de Padilla* (1484—1521) — erou popular spaniol, conducătorul unei răscoale a oraşelor din Castilia împotriva lui Carol Quintul, pentru obţinerea anumitor libertăţi.

funcţionari ai coroanei, membri ai Consiliului Indiei veneau aici şi toţi voiau s-o viziteze pe ducesa de Alba.

Francisco întîlni mulţi prieteni şi cunoscuţi din Madrid. Se bucură şi nu fu de loc surprins cînd într-o zi, ca reprezentant al lui *don* Manuel, îşi făcu apariţia şi *señor* Miguel Bermúdez.

Miguel vorbi, natural, de politică. *Don* Manuel oscilase încă o dată şi, deoarece pentru moment acesta era lucrul cel mai comod, încheiase un pact cu nobilimea reacţionară şi cu biserica, împiedicînd aplicarea măsurilor liberale pe care el însuşi le introdusese. În politica externă era nesigur. Noul ambasador francez, Truguet, era un tip calm, inteligent. Faţă de el, *don* Manuel era şi mai puţin la înălţime decît faţă de predecesorul lui, Guillemardet. Se comporta cînd prea agresiv, cînd prea servil.

— Ce-a devenit Guillemardet ? întrebă Goya.

— Ambasadorul abia întors la Paris, îl informă Miguel, a trebuit să fie dus la casa de nebuni.

Goya fu adînc mişcat : oare atunci cînd îl pictase nu-i fixase în trăsăturile portretului soarta ?

— Ceea ce i-a luat minţile lui Guillemardet, spuse mai departe Miguel, a fost probabil incapacitatea lui de a înţelege schimbarea rapidă a situaţiei politice din Franţa şi de a i se adapta. Schimbarea de la radicalismul revoluţionar la democraţia burgheză moderată izbutise la nevoie să şi-o justifice, dar fusese evident peste puterile lui să facă acea cotitură mult mai mare către plutocraţia radicală.

Apoi îşi făcu apariţia în Cádiz, ca unul dintre avocaţii Băncii Spaniei, şi tînărul Quintana, care îl vizită împreună cu Miguel pe Francisco în *Casa de Haro*. Ducesa şi doctorul Peral erau de faţă.

Quintana se lumină subit la vederea lui Francisco şi începu numaidecît să discute cu pasiune despre *Familia lui Carlos*.

— Dumneavoastră, *don* Francisco, sînteţi salvatorul Spaniei din mizeria ei spirituală ! strigă el.

— Cum aşa ? întrebă curioasă ducesa.

Strălucitor de frumoasă în rochia ei neagră, Cayetana nu era supărată pe Quintana, care în mod vizibil se interesa mai mult de Goya decît de ea şi îl privea nestingherită pe tînărul domn, care desfăşura un entuziasm atît de sincer ; ea însăşi sprijinea artele, pentru că aşa se cuvenea unei nobile, dar interesul ei nu mergea prea adînc.

— Spania noastră, explică Quintana, tîrăşte după sine, ca un lanţ, întreaga ei istorie şi tradiţie. Cînd, în sfîrşit, apare o dată unul şi arată ce au ajuns astăzi marile instituţii primordiale e un fapt demn de remarcat. Vedeţi dumneavoastră, *doña* Cayetana — îi declară el zelos — un rege din zilele noastre, regele catolic de pildă, mai poate fi înzestrat cu semnele exterioare ale puterii, dar funcţia lui e răsuflată, coroana a devenit un acoperămînt de cap învechit ; pentru a domni e mai necesară azi o constituţie decît un sceptru. Şi acest lucru e foarte vizibil în *Familia lui Carlos.*

— Ce tot vorbeşti, tinere domn ? ! se miră Goya.

Doctorul Peral îl rugă pe Quintana să le spună ceva mai multe despre tablou.

— Dumneavoastră nu-l cunoaşteţi ? întrebă mirat tînărul poet. Nici dumneavoastră, doamnă ducesă ?

— Trebuie să ştiţi, *don* José, răspunse amabil Alba, că nu sînt aici cu totul de bunăvoie ; sînt exilată din Madrid.

— Unde mi-e capul, doamnă ducesă ? se scuză Quintana, rîzînd simplu, drăguţ. Fireşte că n-aţi văzut tabloul. Dar el nu poate fi zugrăvit prin cuvinte, nimeni n-o poate face.

Şi imediat îl descrise, entuziasmîndu-se de potopul de culori şi de realismul capetelor care figurau în el : goale, aspre şi urîte. Vorbea ca şi cînd Goya n-ar fi fost acolo.

— O deosebită iscusinţă a pictorului, declară el, constă

în faptul că în tabloul acesta cu atîtea figuri sînt atît de puţine mîini. Prin aceasta, goliciunea figurilor, peste strălucirea uniformelor şi a hainelor de gală, iese cu atît mai puternic în evidenţă.

— Dacă mi s-ar fi plătit mai mult, spuse sec Goya, aş fi pictat mîini mai multe. Pentru mîini iau preţuri ridicate.

Tînărul poet însă continuă :

— Am crezut cu toţii că Spania a îmbătrînit. Atunci a apărut Francisco Goya şi ne-a arătat cît e încă de tînără. Da, Francisco Goya e pictorul tinereţii.

— Ei, ei ! protestă Goya.

Stînd în fotoliul lui, corpolent, cu umerii puţin aduşi, ca un om de aproape 50 de ani, cu auzul slăbit şi istovit chiar şi din alte puncte de vedere, părea destul de ciudat că Quintana îl numeşte pictorul tinereţii. Dar nimeni nu rîse. Şi Quintana încheie :

— Ultimele tablouri ale lui *don* Francisco au demonstrat că acestei ţări i-a fost hărăzit să dea naştere la trei maeştri care vor dăinui peste veacuri : Velázquez, Murillo [1] şi Goya.

Miguel, fanaticul colecţionar, zîmbea în sinea lui, gîndindu-se că are cinci lucrări bune ale lui Goya şi glumi :

— Văd că decretul lui Carlos al III-lea, care a interzis exportul tablourilor lui Velázquez şi Murillo, nu ajunge : trebuie să adăugăm numele tău, Francisco.

— Pe lîngă aceasta, lui Velázquez îi era mult mai uşor, reflectă cu glas tare Quintana. El i-a venerat pe rege şi pe nobili din tot sufletul, şi acest lucru era pe atunci cu totul firesc. El putea, el trebuia să aprobe în sinea lui pe rege şi curtea lui. A glorifica ideea monarhică era pentru el cea mai înaltă datorie a artistului spaniol şi el însuşi trebuia să fie aristocrat, trebuia să se simtă alături de ei pentru a-şi atinge scopul artistic. Goya al nostru, dimpotrivă, e din creştet pînă-n tălpi nearistocra-

---

[1] *Bartolome Esteban*, zis *Murillo* (1617—1682) — renumit pictor spaniol.

tic şi e just să fie aşa astăzi. El îl priveşte pe regele său cu un ochi tot atît de ager ca şi Velázquez, dar el e în bună parte un *majo,* el este un Velázquez din popor, şi pictura lui are ceva brutal, înviorător.

— Sper că nu-mi luaţi în nume de rău, *don* José, răspunse blînd Goya, dacă vă aduc aminte, nearistocratic şi brutal, de vechiul proverb: „Trei fire de păr am lăsat să mi se smulgă; la al patrulea îmi sare ţandăra".

Quintana rîse şi schimbă subiectul discuţiei.

Cayetana îi spuse lui Francisco
Mai tîrziu că prietenii
Lui sînt foarte inteligenţi,
Dar n-ar putea
Ca cortejo
Să şi-l închipuie pe nici unul
Din cei doi, nici chiar pe tînăr.
„— Curios! reflectă
Ea naiv şi fără să se
Gîndească la faptul că
Ar putea să-l jignească
Pe Goya. Cu adevărat
Ciudat: oameni foarte
Înţelepţi, ca Miguel
Şi Quintana ai tăi,
Sau ca Peral al meu, nu prezintă
Niciodată o adevărată atracţie
Pentru mine."

35

Prezenţa ducesei de Alba, cea mai vestită femeie a Spaniei, stîrni rumoare în rîndurile locuitorilor Cádiz-ului şi toţi se întreceau s-o aibă în mijlocul lor. Ducesa era

în doliu, aşadar avea un pretext comod să primească sau să refuze, după plac.

Ironic, Francisco observă cît de nesiguri deveneau mîndrii burghezi din Cádiz în fața *doñei* Cayetana, şi mai mult decît alții — Francisco înregistra acest lucru cu o plăcere sadică — era tulburat îndrăznețul, savantul şi calmul *señor* Sebastián Martínez.

Sub pretextul că ar vrea să vorbească cu el despre tablourile pentru Santa Cueva, Martínez îl căutase de mai multe ori la *Casa de Haro*. Francisco se văzuse nevoit să-l prezinte ducesei. *Señor* Martínez fusese primit la curte, nobilii căutau să-i obțină favoarea, bogăția lui nemărginită şi gloria faptelor sale îl făceau plăcut multor femei pe acest bărbat uscățiv, destul de urît, şi se povesteau multe despre destrăbălările pe care şi le îngăduia uneori. *Doña* Cayetana însă îi inspiră, evident, din prima clipă, o pasiune copilărească, romantică, şi cînd îi vorbea, răsfățatul şi de obicei atît de rezervatul domn nu se putea înfrîna : ochii începeau să-i strălucească, fața uscată i se roşea. Cayetana se distra, îl trata cu aceeași trufie amabilă, caracteristică ei, abia perceptibilă. *Señor* Martínez, care cunoştea atît de bine viața, îşi dădea seama că nu însemna nimic pentru ea, că nu era decît o jucărie, un *pelele*. Dar, în ciuda mîndriei sale, tocmai această aroganță naturală a nobilei era în mod evident ceea ce-l atrăgea. Înveselit şi răutăcios totodată, Goya spunea despre acest aventurier gălbejit că, în clipa cînd ajunge să vorbească cu Cayetana, are cu siguranță prezente în memorie toate vechile şi înaltele ei titluri actuale, ca şi datele bătăliilor purtate de străbunul ei, posomorîtul mareşal de Alba.

Lucră la tablourile pentru Santa Cueva repede şi cu îndemînare, fără multă plăcere, dar nu fără idei noi. Chiar la sfîrşitul celei de a doua săptămîni putu să comunice lui *señor* Martínez că tablourile sînt gata.

Señor Martínez examină lucrările pentru care plătea cei optsprezece mii de reali conveniţi. Nu se arătă lipsit de înţelegere.

— Numai dumneavoastră, domnule prim-pictor, remarcă în faţa tabloului *Săturarea celor cinci mii,* puteţi să reprezentaţi atît de unitar o mulţime de oameni şi să-i imprimaţi în acelaşi timp atîta mişcare. Iar înaintea *Cinei* spuse: Numai un Francisco Goya putea să-şi îngăduie să-i îndepărteze de la masă pe apostoli. Cum i-aţi aruncat la pămînt, înspăimîntaţi de cuvintele Domnului! Acest lucru e pe deplin nou, e un act de răzvrătire, pentru un altul s-ar putea spune: „eretic".

Señor Martínez chicoti. Apoi, linguşitor, surîzînd şiret, colecţionarul continuă încîntat, spunînd că, poate acum, domnul prim-pictor ar mai avea totuşi timp şi plăcere să-i facă un portret lui Sebastián Martínez, negustor din Cádiz; după cum îi e cunoscut lui *don* Francisco, el va porni în larg cu flota abia peste o săptămînă.

— Nu ştiu, răspunse rece Francisco, dacă în zilele următoare voi avea dispoziţie pentru lucru. Sînt aici pentru odihnă.

— Ce preţ ar putea să vă ademenească, întrebă *señor* Martínez, ca să întrerupeţi recreaţia dumneavoastră două pînă la trei zile?

— Douăzeci şi cinci de mii de reali, răspunse fără întîrziere Francisco, el însuşi mirat de îndrăzneala sa.

— De acord! spuse de asemenea fără să şovăie *señor* Martínez.

Apoi, niţeluş timid, întrebă dacă ar putea să-i invite, pe ducesă şi pe el, la o mică serbare în casa lui. Motivul exista: tablourile pentru Santa Cueva erau gata, intrase în relaţiuni de afaceri cu domnul prim-pictor, făcuse cunoştinţă cu doamna ducesă şi era hotărît, spre mai marea cinste a Spaniei, să spargă blocada engleză şi să-şi pornească corăbiile spre America.

— *Plus ultra,* spuse el şi rîse vesel. „Mereu înainte."

Goya răspunse scurt şi aspru că nu e autorizat să primească invitaţii pentru doamna ducesă. De altfel, ştia că alteţa-sa şi-a întocmit programul pentru următoarele două săptămîni, şi pînă atunci *señor* Martínez va pluti fericit pe mare.

Señor Martínez tăcu un timp ; se vedea pe figura lui uscată că meditează. Spuse apoi că, de-ar putea să aibă plăcerea şi onoarea să salute pe *doña* Cayetana şi pe *don* Francisco sub acoperişul său burghez, şi-ar lăsa escadra să pornească în larg fără s-o însoţească. Goya fu uluit.

— Vorbiţi cu ducesa ! îl sfătui el, dînd din umeri.

În cercul prietenilor intimi, în prezenţa *doñei* Cayetana, se spunea că *señor* Martínez renunţase la planul de a-şi însoţi corăbiile cu scopul de a da o serată pentru ducesă. Quintana spuse cu vădită dezaprobare :

— Trebuie să fie penibil pentru o femeie să stîrnească dorinţe oriunde se duce.

— Sînteţi foarte tînăr, spuse ducesa.

Din consideraţie pentru doliul *doñei* Cayetana, *señor* Martinez invitase puţini oaspeţi. Cel mai interesant îi păru lui Goya un domn pe care *señor* Martinez îl prezentă ca *señor* Bajen, armator din Malaga, un prieten de afaceri apropiat. Dar accentul acestui străin trăda limpede originea sa engleză. Poate că era un ofiţer al escadrei de blocadă engleze. Acestor domni le plăcea să vină la Cádiz deghizaţi. Uimit şi amuzat, Goya află în cursul serii că înţeleptul *señor* Martínez îşi asigurase ieşirea flotei printr-o anumită învoială cu ofiţerii englezi.

Printre invitaţi era şi *don* Miguel. El arăta multă simpatie pentru *señor* Martínez, avea înţelegere pentru truda lui în ceea ce priveşte istoria artelor şi se bucura de atitudinea lui progresistă. Tînărul Quintana, totuşi, nu venise ; nu-i ierta lui Sebastián Martínez că renunţase la o acţiune patriotică, la conducerea flotei sale, de dragul unor ochi frumoşi.

Sebastián Martínez, de obicei atît de sigur pe sine, își dădu silința și în această seară să se comporte ca un adevărat burghez. Așa cum se cuvenea, se dedică ducesei doar cu puțin mai mult decît celorlalți oaspeți, dar nu se putu opri de a-și întoarce mereu spre ea privirile stăruitoare, pline de admirație.

Don Miguel îl vîrî într-o discuție amănunțită despre cărți vechi. Găsise în biblioteca lui *señor* Martínez cîteva exemplare de demult ale unor cărți destul de dubioase în ceea ce privește dreapta credință.

— Băgați de seamă, *señor*, glumi el, un bărbat atît de liberal și atît de bogat ca dumneavoastră e o ispită puternică pentru domnii inchizitori!

— Corăbiile mele au străpuns liniile englezilor, răspunse cu o sobră mîndrie *señor* Martínez. Voi ști să cîrmesc cărțile și părerile și prin Sfîntul Oficiu.

Ducesa și Goya se așteptaseră ca după masă să se așeze, cum era obiceiul, la joc, dar *señor* Martínez imaginase altceva.

— Pot să vă poftesc în sala de spectacole, *doña* Cayetana? o invită el pe ducesă. Serafina va dansa pentru dumneavoastră.

— Serafina? întrebă ea sincer surprinsă.

Serafina era cea mai renumită dansatoare a Spaniei, adorată pînă la venerație, deoarece cîștigase pentru poporul spaniol o mare biruință. Cardinalul primat din Toledo primise multe plîngeri, mai ales de la înalții prelați străini, că în evlavioasa Spanie erau tolerate dansuri atît de vulgare și desfrînate ca *fandango* și *bolero*. Cardinalul primat convocase pînă la urmă un consistoriu care trebuia să hotărască asupra interzicerii eventuale a acestor dansuri. Arhiepiscopul din Sevilla, temîndu-se de nemulțumirea pe care era fatal s-o provoace o asemenea interdicție, mai ales în Andaluzia, propuse ca venerabilii judecători bisericești să îngăduie să li se înfățișeze mai întîi dansurile. Serafina și partenerul ei Pablo dansară în

fața consistoriului. Le venise greu prelaților să rămînă liniștiți în fotoliile lor, astfel că *fandango*-ul n-a mai fost interzis.

Îndată după aceasta, Serafina dispăruse. Se spunea că s-a căsătorit. În tot cazul, nu mai fusese văzută dansînd în public de vreo doi-trei ani.

— Serafina? întrebă așadar plăcut surprinsă Alba. Serafina ați spus?

— Locuiește acum la Jerez, o informă *señor* Martínez. E soția reprezentantului meu de acolo, Vargas. Nu e tocmai ușor s-o înduplеci pe *señora* Vargas să danseze în fața altora decît a prietenilor ei intimi. Pentru dumneavoastră, doamnă ducesă, s-a arătat dispusă să danseze.

Trecură în sala de spectacole. Încăperea era atît de iscusit aranjată, încît făcea impresia unuia dintre acele locuri în care obișnuiesc să se producă dansatorii din popor. Sala de spectacole, de altfel foarte elegantă, fusese transformată într-o sală de recepție murdară, ajunsă în mizerie, a unei nobile maure, acum decăzute. Covoarele, de bună calitate, erau uzate, cîrpite, pereții fuseseră acoperiți cu pînză albă, murdară, iar tavanul era împodobit artistic cu arabescuri roșii și aurii. Cele cîteva scaune de lemn erau hodorogite, iar lumina, împrăștiată de cîteva opaițe și lumînări, foarte slabă.

De-abia se așezară oaspeții, cînd de pe scenă, de după cortina lăsată, se auzi ritmul pătrunzător, răscolitor al castanietelor. Cortina se ridică. Scena înfățișa un peisaj andaluz, primitiv picta. Pe un scăunel, într-un colț, ședea dus pe gînduri un singur muzicant cu chitara. Castanietele deveneau tot mai zgomotoase. Din culise apărură, din stînga, un *majo*, din dreapta, o *maja*, venind unul spre altul, îndrăgostiți; fuseseră de mult timp despărțiți, și acum se regăseau. Costumele lor colorate erau din materialul cel mai ieftin, garnisite cu mulți fluturași aurii și argintii; pantalonii băiatului, rochia fetei se lipeau strîns pe șolduri; rochia nu prea lungă și largă pe

poale era dintr-un material subţire. Cei doi nu se sinchiseau de cei din sală ; se priveau doar unul pe celălalt. Cu braţele ridicate, dansau venind unul spre altul.

Nu se auzea decît ritmul uşor, înflăcărat al castanietelor. Dansatorii ajunseră foarte aproape. Ea se retrase, dansînd de-a-ndaratelea, mereu cu braţele întinse ; el o urmări, mai încet, apoi mai iute ; amîndoi aveau buzele uşor deschise ; era mai mult o pantomimă decît un dans, se priveau unul pe altul şi-şi lăsau ochii în pămînt. Ea fugi mai departe ; apoi îşi încetini pasul, ademenindu-l, cochetă ; el o urmărea tot cu sfială, dar cu o dorinţă crescîndă. Fata se întoarse spre el. Castanietele sunară mai tare, chitara se auzi şi ea ; mica, invizibila orchestră interveni, dansatorii se ajunseră unul pe altul, hainele lor de-abia se-atingeau, feţele lor erau una lîngă cealaltă, aproape de tot. Atunci, deodată, în mijlocul tactului, muzica încetă, castanietele amuţiră, şi dansatorii rămaseră ţepeni, înmărmuriţi. Pauza dură cîteva secunde, dar păru fără de sfîrşit.

Apoi chitara interveni din nou, un tremur trecu prin corpul fetei, care se desprinse încet din înţepeneală, se dădu înapoi şi înaintă din nou. Acum se mişcă şi băiatul, zburînd înflăcărat spre ea. Încet, dar mai afectuos, fata păru a pluti spre el. Mişcările ambilor deveniră mai violente, privirile ei mai provocatoare ; fiecare muşchi îi tremura de pasiune. Acum, cu ochii închişi, veneau unul spre altul. Dar din nou, în ultimul moment, se retraseră cu o mişcare bruscă. Şi iarăşi urmă o pauză din acelea sălbatice, iritante, pătimaşe. Apoi se retraseră amîndoi, dispărură în culise, şi spectatorii ştiură de îndată că va începe acea scenă care a adus Andaluziei *fandango*-ul, acel solo care-şi trage originea de la ţigani şi din Orientul cel mai îndepărtat, acel dans individual care a făcut-o vestită în tot imperiul pe Serafina şi, înaintea ei, pe nenumărate alte dansatoare.

Şi iat-o apărînd dintre culise, singură de data aceasta, şi fără castaniete. Dar din spatele scenei răsună un răpăit, se aud bătăi din mîini ritmice, monotone, şi o voce singuratică, joasă cîntă un text banal:

De aceea să
Ne cufundăm
În sînu-adînc
Al dragostei;
Căci trăim
Numai atît
De puţin pe
Acest pămînt.
Şi-atîta vreme
Sîntem morţi.

Curînd cuvintele se pierd în ceva nedesluşit, vocea nu mai intonează decît *aahh* şi *aaii* într-un ritm monoton, aproape tînguitor, încet şi totuşi sălbatic, violent. Încet, sălbatic şi violent e şi dansul fetei, mereu acelaşi şi mereu altul: un dans liniştit, furios, un dans al întregului corp; în mod vizibil, dansatoarea se înfăţişează iubitului ei, îi arată toată voluptatea, plăcerea şi sălbăticia pe care corpul ei le poate oferi.

Spectatorii stau liniştiţi. Tropăitul monoton, sălbatic le pătrunde în sînge, dar ei nu se mişcă, stau încremeniţi, cu ochii ţintă. Nici un element de desfrîu pe scenă, nici o nuditate, totuşi e înfăţişată, cu o adîncă nevinovăţie şi în toate amănuntele, cea mai naturală dintre toate poftele, dorinţa senzuală, întruchipată în ritm.

Spectatorii văzuseră de multe ori acest dans, dar niciodată atît de perfect. Cu admiraţie şi înţelegere, învăţatul Miguel şi cultivatul Martínez priveau atenţi la Serafina, care se istovea cu artă şi dăruire. Ca ea trebuie să fi fost femeile pe care romanii le aduceau din viciosul Gades[1] în oraşul lor, pentru ca senatorii şi bogătaşii,

[1] *Gades* — vechea denumire a oraşului spaniol Cádiz.

cunoscători ai tuturor plăcerilor, să se delecteze cu dansul lor. Ca ea trebuie să fi fost femeile pe care sfinţii părinţi de odinioară, plini de sfîntă mînie, le asemuiau cu fiica lui Irod şi, desigur, era adevărat ceea ce spunea tradiţia, că dansatoarea Telethisa din Gades a servit drept model sculptorului care a creat-o pe Venus Kallipygos [1].

Serafina dansa cu toată fiinţa ei, privind în gol, cu o artă desăvîrşită, plină de voluptate înnăscută şi învăţată. Tropăitul şi cîntarea monotonă deveniră mai sălbatice. Şi acum începură şi spectatorii. Nobilii şi domnii bogaţi băteau din mîini, tropăiau cu picioarele, în tact, strigau *olé*, şi chiar prietenul de afaceri al lui *señor* Martínez, ofiţerul englez, care mai întîi fusese şocat, tropăia acum laolaltă cu ceilalţi şi striga *olé*. Serafina dansa. Abia mişcîndu-se din loc, întorcea spre spectatori cînd spatele, cînd o parte a corpului, cînd îi privea din faţă ; un tremur îi străbătea tot mai des corpul, smucindu-i braţele în sus, agitîndu-le în aer ; apoi, deodată, interveni din nou pauza ; dansatoarea rămase ţintuită pe loc şi o dată cu ea toţi spectatorii. După aceea urmă un ultim dans, aproape insuportabil de aprins, foarte scurt, o smucire, o tresărire, o dorinţă.

Scena solo luă sfîrşit şi se dansă din nou, cu răsuflarea tăiată, pantomima străvechiului duel al iubirii : sfială, dorinţă, hotărîre întunecată, teamă, lăcomie crescîndă, cedare, împlinire, liberare, mulţumire pasivă, dăruire.

Nimic ademenitor, frivol nu se găsea în acest dans care era de o gravitate sălbatică, convingătoare. Aşa îl simţeau spectatorii, aşa îl trăiau. Cîntecul, cu cuvintele lui banale, veşnic adevărate, şi muzica, deşi nu era muzică adevărată, ci o melopee care te ameţea şi fermeca, exprimau mai bine decît orice artă ceea ce simţeau, ceea ce trăiau aceşti spanioli. În faţa acestui dans, gîndirea calculată, cumpănită, logica incomodă se destrămau cu

[1] *Venus Kallipygos* — vestită statuie aflată la Muzeul din Neapole.

totul ; trebuia doar să priveşti şi să asculţi, trebuia să te laşi purtat de învolburarea sunetelor, de fîlfîirea mişcărilor.

Ducesa de Alba simţea la fel ca toţi ceilalţi. Fără să-şi dea seama, pantofii ei micuţi cu tocuri înalte loveau ritmic podeaua, iar vocea ei ascuţită, copilăroasă striga *olé* ; închise ochii ; nu mai putea înfrîna plăcerea copleşitoare.

Faţa masivă a lui Francisco era melancolică, serioasă, aproape fără expresie, ca a celor ce dansau. Multe se zbăteau în el fără să poată fi exprimate în cuvinte, fără să devină conştiente. Nu-şi putea lua ochii de la acest *bolero* andaluz, sau cum îi spunea dansului, dar în sinea lui dansa *yota* aragoneză, de pe la el, dansul aproape războinic, în care bărbatul şi femeia se ameninţă unul pe altul, dansul fără graţie şi fără cruţare, plin de pasiune reţinută ; îl dansase adeseori, fără mlădiere, stînd drept, după cum se cerea, de parcă ar fi mers la o bătălie. Cu ceilalţi în tact, bătea acum din mîinile sale puternice şi striga cu glas tare *olé*.

Dansul luă sfîrşit. Dansatorii nu se aprinseseră, deşi trăiseră toate fazele iubirii pămîntene şi îi făcuseră şi pe ceilalţi să le trăiască. În timp ce cortina cădea, se retrăgeau acum în culise, unul alături de celălalt. Muzica încetă. Nu se aplaudă. Spectatorii stăteau muţi, ei înşişi istoviţi.

Señor Martínez îi spuse lui Goya :

— Sînt fericit, excelenţă, că am putut să vă fac o bucurie.

Spuse însă aceste cuvinte pe un ton care-l supără pe Goya ; nu-i plăcea că lăsase să i se citească totul pe faţă, că lăsase să se cunoască atît de limpede cît de tare îl tulburase Serafina. Desigur că şi Cayetana, cu ochii ei ageri, observase ce simţea. De altfel, ducesa şi spuse :

— Desigur, un bărbat ca dumneavoastră trebuie s-o poată atrage pe Serafina, *don* Francisco. Şi dumneavoastră sînteţi foarte renumit la Cádiz. Dacă *señor* Martínez a pu-

tut s-o înduplece să danseze pentru mine, va putea, desigur, s-o hotărască să vă facă şi dumneavoastră o plăcere.

Señor Martínez o întrerupse pe loc.

— Un portret al Serafinei, excelenţă, vă va interesa desigur mai mult decît acela al unui negustor bătrîn. Va fi o onoare pentru *señora* Varga să vă pozeze, în special dacă sînteţi de acord să-mi cedaţi mie portretul. V-am spus că *señor* Varga e mandatarul meu la Jerez ?

Serafina apăru. Fu copleşită de elogii, laude şi galanterii. Mulţumi liniştită, cu amabilitate, fără surîsuri ; era obişnuită să fie sărbătorită.

Goya nu spuse nimic, o privea doar fix. În sfîrşit, ea i se adresă :

— Cît timp rămîneţi în Cádiz, domnule prim-pictor ?

— Nu ştiu, răspunse el. Poate încă o săptămînă, două. După aceea voi fi cîtva timp prin apropiere, la Sanlúcar.

— Nici eu nu locuiesc departe de aici. Stau la Jerez, spuse Serafina. Aveam de gînd să-mi pregătesc patul de gală mai încolo, spre toamnă. Azi însă m-am hotărît să-l pregătesc mai devreme. Nădăjduiesc că veţi veni să mă vedeţi.

Era obiceiul în această parte a ţării ca femeile cu bună stare să se îmbolnăvească în fiecare an, timp de una pînă la două săptămîni, să se aşeze în pat, să se lase răsfăţate şi să primească vizite şi cadouri de la prieteni şi cunoscuţi ; un pat luxos, destinat numai pentru asemenea scop, era dat ca zestre fiecărei fete.

Goya se uită la ea, o privi
Mult timp, fără să-i pese de
Ceilalţi, şi ea îi întoarse
Privirea, şi în amîndoi
Răsuna încă, sacadat, cîntecul jalnic,
Monoton, melodic :
„De aceea să
Ne cufundăm
În sînu-adînc

Al dragostei".
Apoi, în sfîrşit, Francisco deschise gura,
Rupînd vraja, şi ca un majo
Spuse majei :
„— Lasă-l încolo
Patul de gală, Serafina,
De asemenea lucruri
Nu e nevoie între noi.
Te pictez şi aşa. Ne
Putem vedea şi fără pretext,
Serafina."

36

Două zile mai tîrziu, era singur cu Cayetana. Adia *solano,* vîntul african, înăbuşitor ; printre răbufnelile de vînt se auzeau semnalele de seară ale celor două escadre duşmane : ale celei spaniole apropiate şi ale celei engleze mai depărtate.

Francisco era nervos şi întărîtat. Voia să se înapoieze la Sanlúcar, voia s-o aibă pe Cayetana din nou numai pentru el. Se scîrbise deodată de viaţa din Cádiz, de oamenii mulţi cu care trebuia să fie împreună. Oare îşi lungea concediul peste măsură, îşi punea în joc favoarea curţii, doar ca să stea de vorbă cu *señor* Martínez şi cu cei de teapa lui ? Cayetanei, însă, veneraţia acestor oameni îi făcea o vădită plăcere. Pentru el nu arăta nici o înţelegere. Trebuia să aibă destulă inimă şi politeţe ca să observe, în sfîrşit, că el nu mai voia să rămînă acolo mult timp.

Nu terminase de reflectat la toate acestea cînd ea deschise vorba :

— Nu e nevoie s-o spui tu mai întîi, Francisco.

— Ce anume ? întrebă Goya cu prefăcută nevinovăţie. Ce nu e nevoie să spun eu mai întîi ?

Şi ea continuă surîzînd :

— Dacă vrei, ne înapoiem mîine la Sanlúcar.

Cînd fu din nou singur cu ea la Sanlúcar, îi trecu toată indispoziţia ; radia de fericire ca în săptămînile dinaintea călătoriei. Pînă şi amintirea Cádiz-ului îi părea mai frumoasă. Bărbaţii îl sărbătoriseră, femeile se amorezaseră de el, i se plătiseră preţuri ce cu greu se plătiseră mai înainte unui pictor, gloria lui se răspîndise în tot imperiul. Şi doar abia începuse să arate ce poate ; arta lui era în plină dezvoltare. Iar acum era singur cu minunata lui iubită, care i se supunea tuturor capriciilor. Era tînăr, şi-o dovedise, poseda tot ce dorea. *Stînd la ospăţul de aur al vieţii şi al artei*, răsuna în el un vers pe care i-l citise cîndva *don* Miguel.

O dată, în pat, întinzîndu-se leneş, Cayetana îl întrebă :

— Tot nu vrei încă să mă pictezi ca *maja ?*

— Cum să nu ! răspunse el îndată.

Şi pictă un tablou graţios, vesel, în care mergeau împreună la plimbare. Cayetana, înainte, în costum de *maja*, cu şal negru, el ceva mai în urmă. Cayetana se întorcea spre el, răsucindu-şi cochet, mlădios, mijlocelul de viespe ; într-o mînă ţinea, invitînd, evantaiul deschis, cu cealaltă arăta imperios spre evantai, cu degetul arătător întins. Goya, în ţinută galantă de curte, îi vorbea ; era extrem de elegant îmbrăcat, aproape ca un filfizon, cu frac brun, dantele scumpe, cizme înalte, întinerit pînă la a nu mai putea fi recunoscut, şi în mod vădit îndrăgostit lulea.

Cayetana băgă de seamă că el tot n-o vedea ca pe o *maja*, că o pictase iarăşi doar ca pe o doamnă distinsă costumată. Dar se bucură de tablou. Tachinarea lui era inofensivă, spontană. Apoi, nu se zeflemisise oare şi pe el, ba încă şi mai copilăreşte ?

A doua zi îi povesti că a primit vizita subretei sale moarte Brigida, care i-a spus din nou că va muri curînd, dar nu înainte de a fi pictată ca *maja*.

Goya stătea liniştit în fotoliu.

— Şi acum va trebui, din păcate, să crezi ce ţi-a spus, răspunse el.

— Nu vorbi prostii ! continuă ea. Ştii precis ce a vrut să spună.

— Găsesc, replică Goya, că e o profeţie cît se poate de bună. Nu te mai lăsa pictată ca *maja* şi vei trăi o sută cincizeci de ani.

— O dată ce am luat această hotărîre, trebuie să pozez ca *maja*, spuse ea. Brigida ştie acest lucru tot atît de bine ca şi noi.

— Şi cum era îmbrăcată Brigida ta ? întrebă Francisco.

Cayetana, surprinsă, răspunse :

— Era îmbrăcată întocmai ca o subretă. Apoi, însă, izbucni : Cum era îmbrăcată ? ! Întrebi ca Inchiziţia.

Francisco replică paşnic :

— Nu uita că sînt pictor. Cînd nu pot să văd un lucru, pentru mine nu există. O stafie pe care n-o pot picta nu e o stafie adevărată.

Dacă doctorul Peral se ţinuse şi la Cádiz la distanţă, acum dispărea cu totul cînd presupunea că nu e dorit. De altfel, se dovedi un om de societate vesel şi inteligent şi nu pregeta să-i arate lui Goya cu cîtă pricepere îl admiră. Francisco înţelegea cu greu cum un bărbat care jucase un rol atît de întunecat în moartea ducelui putea fi în permanenţă voios şi mulţumit. Probabil că acest bărbat atît de îngîmfat, în ciuda modestiei pe care o arăta, se socotea cu totul superior celor din jur şi credea că ştiinţa lui îi îngăduia ceea ce nu-i era admis masei ignorante. Dacă fusese părtaş la moartea ducelui, şi desigur că fusese, o făcuse cu sînge rece, fără scrupule, şi nici prin minte nu-i trecuse că în unghere ar putea să stea ghemuiţi demonii şi să-l privească.

Cînd Peral îl rugase să-i facă portretul, Goya refuzase dispreţuitor. Acum se simţea ispitit să-l picteze pe acest bărbat sinistru şi şters, în ciuda trăsăturilor dure ale feţei, pentru ca, în felul acesta, să-l cunoască mai bine. Într-o zi, din proprie iniţiativă, îi făcu această ofertă. Surprins, Peral glumi :

— Preţurile lui *señor* Martínez, însă, nu le pot plăti.

Goya răspunse surîzînd :

— Aş scrie pe tablou : *A mi amigo* [1].

Aceasta era formula cu care un pictor obişnuia să semneze un dar şi gîndul că ar poseda un astfel de portret făcut de mîna lui Goya încălzi inima pasionatului colecţionar Peral. Figura lui reţinută se roşi.

— Sînteţi foarte generos, *don* Francisco, spuse el.

Goya pictă la acel portret mult timp şi cu sîrguinţă, îl pictă în acea lumină gri-argintie care era numai a lui şi care sublinia, prin delicateţea ei, întunecimea pe care pictorul o bănuia în dosul figurii inteligente, calme a medicului. Goya nu îngădui ca *don* Joaquin să ascundă ceva ; îl aşeză în aşa fel încît să-i fie vizibile amîndouă mîinile.

— Ce, îmi dăruiţi şi mîinile ? glumi Peral.

Dar tocmai mîinile care-l asasinaseră pe bărbatul Cayetanei voia Goya să le picteze.

De altfel, şedinţele decurgeau în chip cît se poate de plăcut. Peral era vorbăreţ, îşi deschidea sufletul, chiar dacă totdeauna rămînea în el ceva neexprimat, indescifrabil.

Pe Goya îl interesa profund omul şi prinse dragoste de el, chiar dacă vreo privire sau vreun gest întîmplător îi repugnau. Între cei doi bărbaţi se născu o ciudată atracţie şi repulsie ; se simţeau legaţi unul de celălalt, voiau să se cerceteze reciproc, le făcea plăcere să-şi spună adevăruri înţepătoare.

---

[1] Prietenului meu (span.).

Deoarece Goya nu vorbea despre Cayetana, nici Peral nu-i pomenea numele. Dar adeseori conversaţia se învîrtea în jurul problemelor de dragoste. O dată medicul îl întrebă pe pictor dacă auzise despre deosebirea pe care vechii filozofi o făceau între un hedonic şi un erotic.

— Sînt un pictor ignorant, doctore, spuse Goya blajin, şi dumneavoastră, un *tertuliante* [1], un Tullius Cicero [2] de trei ori înţelept. Vă rog, lămuriţi-mă!

— Un hedonic, explică Peral măgulit, este unul care vrea să-şi procure numai lui singur suprema plăcere; eroticul, însă, simte nevoia să-şi împărtăşească plăcerea atunci cînd o are.

— Foarte interesant! spuse Goya puţin indispus.

Nu ştia dacă Peral se gîndea la Alba.

Filozoful Kleanthes, continuă Peral, spune: „Vai de cel care pică în braţele unei hedonice!" Şi cui i se întîmplă aşa ceva, el îi recomandă ca leac să se refugieze într-o cauză mare, generală, în lupta pentru libertate şi patrie. Ce-i drept, sună frumos, dar, ca medic, mă îndoiesc că ajută la ceva.

Desigur că în timpul acestor şedinţe Peral vorbea mult şi despre artă. Admira îndeosebi tehnica lui Francisco de a picta ochi expresivi.

— Am descoperit trucul dumneavoastră, spuse el. Faceţi albul ochiului mai mic decît în natură şi irisul mai mare.

Şi deoarece Goya privi în sus, mirat, îi explică:

— Diametrul obişnuit al irisului e de unsprezece milimetri; oamenii dumneavoastră au un iris de treisprezece milimetri. Am verificat acest lucru.

Goya nu ştia dacă trebuie să rîdă sau nu.

Altă dată Peral vorbi de Greco. Regreta că regele Filip nu l-a înţeles îndeajuns pe marele pictor. Cîte alte capo-

---

[1] Orator de salon (span.).

[2] *Marcus Tullius Cicero* (106—43 î. e. n.) — vestit om politic, orator şi scriitor roman.

dopere n-ar fi fost create dacă Filip ar fi continuat să-i acorde maestrului favoarea.

— Eu nu i-aş numi, spuse el, cum a făcut acel tînăr şi înflăcărat poet, pe Velázquez, Murillo şi Goya cei trei mari maeştri spanioli. Pentru mine cei mai mari sînt : Greco, Velázquez şi Goya.

Goya răspunse sincer că Greco îi era străin ; i se părea prea aristocratic, prea manierat, prea nespaniol.

— Probabil, spuse el, că *don* José Quintana al nostru are dreptate. Eu sînt spaniol, sînt ţăran, pictez brutal.

Tabloul fu gata. De pe pînză se uita la privitori cu ochi mari, sceptici, puţin tăioşi un Peral inteligent, impunător şi sinistru. Cu trăsături îngrijite, Francisco semnă : *Goya, a su amigo Joaquín Peral* [1].

Peral privi tabloul.

— Mulţumesc, *don* Francisco ! spuse el.

Din Jerez sosi o scrisoare scrisă stîngaci : Serafina îi amintea de ea.

— Poate plec la Jerez pentru cîteva zile, îi spuse Goya Cayetanei, s-o pictez pe Serafina.

— N-ar fi mai comod, spuse ea, să o chemi aici ?

Vorbea calm, ca din întîmplare, dar în dosul cuvintelor ei era o înţelegere ştrengăresc binevoitoare, care-l înfurie.

— A fost doar aşa, o idee care mi-a trecut prin minte, spuse el. Probabil că nici nu mă voi duce, nici nu voi trimite după ea. Dar, adăugă răutăcios, ea ar fi o *maja* ideală. Dacă am să mai pictez vreodată o *maja,* pe ea o voi lua ca model.

Cînd, scurt timp după aceasta, se duse la Cayetana la ora obişnuită, o găsi întinsă pe un divan, într-un costum cum se purtase cu o iarnă înainte la serbările costumate. Era un veşmînt din stofă albă, subţire, scumpă, mai mult un costum de *torero* decît de *maja :* jumătate cămaşă, jumătate pantalon, lipindu-se în falduri de corp, pe care

---

[1] Goya, prietenului său Joaquín Peral (span.).

mai mult îl dezvelea decît îl ascundea. Pe lîngă aceasta, Cayetana purta o jachetă bolero de un galben viu, împodobită cu paiete negre sclipitoare, cusute în formă de fluturi. Mijlocul îi era încins cu o cingătoare lată, de culoare roz. Stătea culcată, cu mîinile încrucişate sub cap.

— Dacă ai voi s-o pictezi pe Serafina, întrebă ea, poziţia aceasta şi costumul acesta ar fi potrivite ?

— Da, răspunse el, dar nu era nici „da", nici „nu".

Femeia care stătea culcată pe divan era o doamnă încîntătoare, îmbrăcată în mod îndrăzneţ ca *maja* ; dar n-ar fi luat-o drept *maja* nici un om din vreuna din cîrciumile Manoleriei, şi Francisco îşi dădea bine seama că pe Cayetana n-ar picta-o aşa, dar pe Serafina da.

— Dacă ai picta o asemenea *maja*, întrebă ea mai departe, ai picta-o în mărime naturală ?

Puţin mirat, Goya răspunse :

— E prima dată că te interesezi de partea tehnică.

Cayetana spuse cam nerăbdătoare :

— Astăzi mă interesează.

Surîzînd, îi dădu lămuriri :

— Cred că aş da tabloului trei sferturi din mărimea naturală.

Cîteva zile mai tîrziu, Cayetana îl conduse într-o încăpere a casei, puţin folosită, o cameră de dormit luxoasă, puţin neglijată, care poate că servise odată vreunei stăpîne din *Casa de Haro*, care-şi ţinea aci *lever*-ul ei oficial. Pe un perete atîrna un tablou fără însemnătate, un tablou lat, reprezentînd o scenă de vînătoare. Prin intermediul aceluiaşi mecanism pe care-l folosise în *Casa de Haro* din Cádiz, Cayetana dădu tabloul deoparte. În spatele lui apăru peretele gol, spaţiu pentru un alt tablou. Goya rămase năucit.

— Nu pricepi ? întrebă ea. Aş dori ca, în sfîrşit, să mă pictezi ca *maja*, ca o adevărată *maja*.

O privi fix. Înţelesese bine oare? Femeia goală a lui Velázquez, aşa îi explicase ea, nu era zeiţă şi nici nobilă, era o *maja*.

— Aş dori să vă comand două portrete, *don* Francisco, spuse ea, unul ca *maja* în costum, celălalt ca *maja* veritabilă.

Dacă aşa voia ea, putea să le aibă. O pictă în costumul ei preţios, viu colorat, goală, şi aşa, sub materialul transparent. Stătea culcată pe patul pregătit pentru plăcere, pe pernele de un verde opac, cu braţele încrucişate sub cap, cu piciorul stîng puţin îndoit, cu partea de sus a coapsei drepte stînd moale peste cealaltă, accentuînd triunghiul din partea de jos a pîntecelui. Goya îi spuse să se fardeze puţin şi îi pictă faţa. Dar nu era faţa ei ; îi dădu mai mult o figură anonimă, cu multe înţelesuri, cum numai el putea s-o picteze ; era figura unei femei anumite şi totodată a multor altor femei.

Cayetana se bucura de întrecerea mîndră în care se angajase. Îşi realizase dorinţa : Francisco o picta ca *maja*. Serafina, *maja*, *majado*, prototipul unei *maja*, îl invitase zadarnic la patul ei de gală.

Goya picta în camera căreia îi erau destinate tablourile. Lumina, care venea din stînga, era cea potrivită pentru *maja* îmbrăcată. Pe cea goală, însă, o pictă pe acoperişul în formă de terasă a turnului de observaţie, *mirador*, căci acolo, datorită parapetului, lumina cădea aşa cum îi trebuia. *Dueña*, extrem de şocată, stătea de pază : erau apăraţi. Cu toate acestea, ceea ce făceau ei era îndrăzneţ ; astfel de lucruri nu rămîneau pentru totdeauna ascunse.

Goya picta cu îndîrjire. Simţea că femeia din faţa lui i-o interzicea pe Serafina, că voia să-i fie mai mult decît Serafina. Şi o *maja* mai veritabilă decît Serafina. Dar nu era cu putinţă. O bucurie răutăcioasă crescu în el. Aşa cum stătea culcată înaintea lui, nu mai era el *pelele*, ci, în sfîrşit, Cayetana era jucăria lui. Ceea ce ieşea pe pînză nu era o *maja*. Chiar dacă originea şi bogăţia ei îi dădeau

tot ceea ce Spania putea da, Cayetana rămînea străină de popor, continua să fie doar o biată nobilă. Nu se putea transforma în *maja*, orice-ar fi făcut. Mai ales după ce-şi lepădă ultimul văl, nu era nicidecum o *maja*.

Gîndurile lui se îndepărtară de femeia vie şi se îndreptară spre lucru. Nu ştia dacă ceea ce făcea era artă. Ce-ar fi spus oare de asta Luján, profesorul din Zaragoza ? Luján îl pusese să deseneze statui de ghips, bine îmbrăcate, fusese cenzor al Inchiziţiei. Desigur că ceea ce făcea el acum nu aducea nici pe departe cu arta în faţa căreia se entuziasmau Mengs şi Miguel. Dar *carajo* nu voia să se ia la întrecere cu decedatul Velázquez, iar *doña desnuda* a lui era aşa cum o văzuse el ! Picta, în această nuditate îmbrăcată şi dezbrăcată, toate femeile cu care stătuse vreodată în pat sau în vreun ungher. Pictă un trup care aţîţa toate simţurile. Şi, afară de aceasta, două feţe : una plină de aşteptare şi lascivitate, pe care dorinţa aproape o golise de expresie, cu privirea dură, ademenitoare, primejdioasă ; cealaltă, puţin somnoroasă, uşor trezită din plăceri satisfăcute, însetată pentru o nouă împlinire. Ce voia el să picteze nu era nici o Alba, nici o *maja*, era dorinţa, cu fericirea ei neliniştitoare şi cu primejdiile ei, dorinţa care nu se potoleşte niciodată.

Tablourile erau gata. Cayetana privea nesigur de la unul la celălalt. Femeia în costumul de *torero* avea o altă faţă decît cea goală. Amîndouă feţele erau şi totuşi nu erau ale ei. De ce nu pictase Francisco adevărata ei faţă ?

— Aţi realizat ceva deosebit, *don* Francisco, spuse Cayetana în cele din urmă, ceva neliniştitor ! Dar chiar aşa de senzuală nu sînt, spuse cu ton voit glumeţ.

Apoi cu ajutorul dueñei
Atîrnă cele două tablouri
Pe perete, şi în faţa
Celei despuiate se afla
Cealaltă maja.

„— Oaspeţii mei şi aşa vor face
Ochii mari, şi în faţa acesteia",
Spuse ea, apoi încă o dată,
Jucîndu-se copilăreşte cu
Mecanismul, apăsă butonul,
Şi încă o dată deveni vizibilă
Maja *goală. Neagră de supărare*
Şi înţepenită de scîrbă,
Cu buzele strînse aspru,
Stătea bătrîna. Surîzînd,
Cayetana acoperi din nou
Nuditatea ei cu tabloul
Colorat al celeilalte maja *— şi*
Surîzînd, cu degetul arătător
Întins către micul corp,
Şi, cu pas uşor, făcînd un semn
Discret lui Goya al ei, ca s-o
Urmeze, ducesa de Alba ieşi
Din cameră.

37

La Sanlúcar sosi un oaspete, *don* Juan Antonio, *marqués* de San Adrián.

Goya fu indispus. Îl cunoştea pe *marqués* de mult timp, îl pictase, fusese unul dintre cele mai bune portrete ale lui. Îl aşezase în faţa unui peisaj deschis. Tînărul domn — nu mai era chiar aşa de tînăr, putea să aibă peste 40 de ani, dar arăta ca de 25 — cu figura lui de băiat, drăguţă, îndrăzneaţă, trufaşă, se rezema foarte afectat de o coloană de piatră. Purta un costum de călărie, vestă albă, pantaloni strîmţi, galbeni, şi haină albastră,

un fel de costum Werther[1]. Mîna cu biciuşca o rezema elegant în şold, în cealaltă, pictată îngrijit, ţinea o carte — de ce, nici pictorul, nici modelul n-ar fi putut spune — iar pălăria înaltă o pusese pe coloana de piatră. Goya nu ascunsese nimic din aroganţa frumosului domn, peste măsură de răsfăţat, care, ca unul din primii nobili ai curţii, fusese numit încă de foarte tînăr preşedintele influentului Consiliu al Indiei. Goya îl întîlnise de mai multe ori în cercul Cayetanei pe *marqués*, care se presupunea că fusese unul dintre iubiţii ei. Fapt sigur era însă că se număra printre favoriţii reginei. Se vedea că Alba îl făcuse *cortejo*-ul ei pentru scurt timp, doar pentru a o enerva pe *doña* María Luisa. *Marqués* de San Adrián era inteligent şi neobişnuit de cult, trăise mult timp în Franţa şi trecea drept un om foarte progresist, cum şi era de fapt. Dar, cînd făcea observaţii cinice, afectate, pline de spirit, cu vocea lui ascuţită de flăcău, puţin tărăgănată, Goya abia se putea stăpîni să nu dea o replică vulgară, grosolană.

Marqués-ul era de o amabilitate firească. Venise, declara el, pentru a face *doñei* Cayetana o vizită de politeţe, căci nu mai putuse să suporte mult timp absenţa ei de la curte. Dar un al doilea motiv, aproape tot atît de însemnat, era dorinţa lui grabnică de a-l ruga pe *don* Francisco să picteze, acum, că se află în apropiere de Sevilla, o şedinţă a Consiliului Indiei.

— Ne lipsiţi, scumpul meu! cîntă cu vocea lui puţin orăcăită. După cum ştiţi, dorim să fim mereu pictaţi şi, dacă ne lăsaţi să vă ducem lipsa, trebuie să ne adresăm unor oameni ca bietul dumneavoastră coleg Carnicero, şi atunci figurile noastre vor fi şi mai searbede decît sînt.

Marqués-ul se străduia să nu deranjeze. Lua parte la prînzuri şi era de faţă la *lever*-ul Cayetanei. Prezenţa lui era mai curînd antrenantă decît supărătoare. Cayetana îl

---

[1] Personaj din cunoscutul roman epistolar cu acelaşi nume al lui Goethe (1774).

trata uşor ironic, ca pe un tînăr indiscret, relaţiile dintre ei fiind în mod vădit de domeniul trecutului. În orice caz, Francisco putea s-o vadă pe Cayetana, ca şi mai înainte, singură ori de cîte ori voia.

Într-o seară, la masă, începuse să discute cu Peral chestiuni de artă ; ceilalţi doi nu luau parte. În timp ce vorbeau, surprinse o privire a Cayetanei adresată lui San Adrían. Era o privire piezişă, cum o dăduse el Cayetanei în tabloul care o înfăţişa ca *maja ;* îi aruncase lui *don* Juan o ocheadă provocatoare, plină de aşteptări şi de pofte. Totul nu durase decît două clipe. Poate că fusese doar o părere. Sigur că i se păruse. Se sili să uite. Dar nu putu decît cu greu să isprăvească fraza începută.

În timpul nopţii îşi spuse că totul e o absurditate, că o confundă acum pe Cayetana cu *doña desnuda* a lui, aşa cum i se întîmpla uneori. Apoi îşi spuse din nou că era mai mult ca sigur că ea, Cayetana, se culcase odinioară cu San Adrían. De ce venise el oare dacă nu pentru a reîncălzi vechea prietenie ? Şi cu siguranţă că nici nu venise fără consimţămîntul ei. Totul era clar, şi el era prostul, *pelele.* Îşi închipuia cum s-a culcat cu San Adrían, filfizonul, înfumuratul, arogantul, în timp ce el se frămînta şi n-avea somn, cum îi arăta ea pe *doña desnuda* şi cum San Adrían constata, cu vocea lui dezgustătoare, cîte lucruri frumoase nu văzuse Francisco la ea.

Totul era o prostie. Era pur şi simplu un smintit gelos. Avea motive să se teamă. Era bătrîn, greoi, şi auzea prost, iar spatele începea să i se încovoaie, lucru deosebit de ruşinos pentru un aragonez ; apoi avea toane, era nestăpînit, morocănos. Şi Cayetana era *chatoyante*, lucrul acesta îl văzuse bine bătrîna *marquesa.* Chiar dacă ar fi fost tînăr şi strălucitor de frumos, probabil că ea tot s-ar fi plictisit odată de el, preferînd un altul. Aşa cum arăta, însă, era limpede că-l prefera ca amant pe tînărul, zveltul, spiritualul, mereu veselul filfizon. *Tragalo, perro.*

Închipuiri ! Oare nu-l batjocorise ea crunt pe *marqués* din pricina Maríei Luisa ? Oare nu-i arătase cît se poate de desluşit că Francisco era *cortejo*-ul ei ? Dar această privire piezişă pe care o sesizase nu venea de la *Doña desnuda,* ci din ochii reci, metalici, ai Cayetanei celei vii. Privise indiferent în momentul următor, dar avea ochi schimbători, ca de pisică ; nimic la ea nu era adevărat şi sigur. Nu era vina lui dacă nu putuse s-o picteze ; nici Velázquez n-ar fi putut s-o picteze, nimeni n-ar putea s-o picteze. Nici goliciunea ei nu se putea picta — pînă şi goliciunea ei era mincinoasă. Şi inima îi era sulemenită, ca şi faţa. Era cu desăvîrşire rea. Îi suna în minte un vers dintr-o veche romanţă pe care Pepa o cînta cu plăcere : *În pieptul frumos o inimă urîtă.*

În dimineaţa următoare pictă. Căci, în sfîrşit, o descoperise pe adevărata Cayetana. O pictă zburînd prin aer ; cu ea, sub ea, asemenea norilor care o purtau, pluteau trei figuri de bărbaţi. De data aceasta, însă, nu pictă trăsăturile unei femei anonime. Faţa curată, trufaşă, ovală nu putea să aparţină decît unei singure femei : Cayetana de Alba. Uşor de recunoscut erau şi figurile bărbaţilor : unul era *torero* Costillares, celălalt, preşedintele Consiliului Indiei, San Adrían, al treilea, *don* Manuel, principe de la Paz. De pe pămînt privea rînjind spre ei o pocitanie, străvechiul bufon al curţii, Padilla. Francisco pictase o *Înălţare la cer*, dar era o înălţare nelegiuită în cel mai înalt grad şi ţinta ei desigur că nu era cerul. Sub veşmîntul larg, fîlfîind, umflat de zbor, femeia ţinea picioarele desfăcute deasupra capetelor bărbaţilor. Puteai să-i atribui prea bine acestei „zburătoare“ cele şapte păcate capitale. Prea bine ar fi putut această figură, chiar fără o mişcare a buzelor, să ordone uciderea paşnicului ei soţ, pentru motivul că o stinghereşte. În sfîrşit, o văzuse, în sfîrşit, o înţelesese, şi aceasta era, o dată pentru totdeauna, ultima faţă, faţa adevărată, ingenuă, trufaşă, profund mincinoasă, profund nevinovată,

profund vicioasă a Cayetanei — plăcerea, ademenirea, minciuna încarnată.

În ziua următoare Cayetana nu se arătă. *Dueña* o scuză față de domni. Cățelușul ei alb, *don* Juanito, era bolnav și, fiind întristată, nu putea să vadă pe nimeni. Goya pictă mai departe la *Înălțare*, la *Minciună*.

A doua zi cățelușul fu din nou sănătos, și Cayetana într-o minunată dispoziție. Goya era morocănos, dar Cayetana nu i-o luă în nume de rău. Încercă de mai multe ori să-l atragă în conversație. Treptat, însă, deoarece el nu se arătă conciliant, se întoarse spre San Adrián, care îi vorbi în felul lui amabil, copilăros, măgulitor. Folosi un citat franțuzesc. Cayetana răspunse franțuzește și începură să vorbească în franceză. Peral, oscilînd între bucurie răutăcioasă și milă, căută să întoarcă conversația înapoi în spaniolă; amîndoi vorbiră, însă, mai departe franțuzește, o franceză iute, pe care Goya nu era în stare s-o urmărească. În sfîrșit, Cayetana i se adresă lui Francisco tot în franțuzește, întrebuințînd cuvinte puțin cunoscute, pe care nu le înțelegea. În mod vizibil voia să-l compromită față de San Adrián.

După masa de seară, Cayetana declară că în ziua aceea e veselă și nu vrea să se culce, că ar dori să mai întreprindă ceva. Să-și cheme oamenii, să danseze *fandango*. Subreta ei, Fruela, dansa admirabil și nici rîndașul Vicente nu dansa rău. Se întîmpla adesea ca nobilii să izgonească plictiseala oaspeților punîndu-i pe oamenii lor de curte să danseze.

Începură cinci perechi, dispuse și capabile să danseze *fandango*, alți douăzeci veniră să-i privească, oameni de-ai casei, arendași, țărani. Se răspîndise vestea că se va dansa *fandango* și că oricine e liber să privească. Oamenii nu dansau nici prea bine, nici prea prost, dar *fandango* era un spectacol care, chiar executat fără multă artă, te captiva. Mai întîi, spectatorii stătură serioși și atenți, apoi însă începură să lovească podeaua, să tro-

păie, să bată din palme în tact, să strige *olé*. De fiecare dată dansa numai o pereche, dar mereu se găseau alții care s-o înlocuiască.

Cayetana spuse :

— Nu vreți să dansați, Francisco ?

Pe moment, Francisco fu ispitit să danseze. Apoi își aminti cum voise ea să-l facă să danseze menuet în fața ducelui și a lui Peral, văzu figura amabil obraznică a lui San Adrián și se întrebă dacă e cazul să se dea în spectacol în fața lui numai fiindcă avea chef Cayetana. Șovăi. Dar ea se și adresă lui San Adrián :

— Sau dumneavoastră, *don* Juan ?

Marqués-ul, cu aerul de filfizon, răspunse neîntîrziat :

— Nimic n-aș face cu mai multă plăcere, ducesă. Dar în acest costum ?

— Pantalonii merg, spuse competentă Cayetana, și o jachetă vă poate oricine împrumuta. Pregătiți-vă, în timp ce mă schimb și eu.

Ea se înapoie îmbrăcată în costumul cu care îi pozase lui Goya, un fel de cămașă-pantalon din material alb, subțire, care se mula perfect pe corp, pe deasupra cu boleroul galben de joc, cu paiete negre de metal sclipitoare și cingătoarea de mătase lată de culoarea trandafirului. Așa dansă cu San Adrián. Nici costumul ei, nici al lui nu erau cele mai potrivite, și nici *fandango* pe care îl dansau ei nu era cel adevărat ; subreta Fruela și rîndașul Vicente dansau mai bine ; nu te puteai cîtuși de puțin gîndi la Sevilla sau la Cádiz și cu atît mai puțin la Serafina. Așa cum era, era totuși spectacolul nud, specific al *fandango*-ului și, în orice caz, era o mare nerușinare și desfrîu în faptul că ducesa de Alba și președintele Consiliului Indiei prezentau țăranilor, subretelor, birjarilor din Sanlúcar acest spectacol al pasiunii, dorinței, sfielii, împlinirii. Cayetana ar fi putut la fel de bine, simți Goya, să-i conducă pe toți acești oameni în camera ei, să apese pe buton și să le arate *doña desnuda*. Ceea ce însă îl mî-

nia mai mult era că, dansînd, se căzneau doar să facă pe *majo* şi pe *maja*, nu să şi fie. Era un dans neruşinat, prostesc, frivol şi, aşa cum era dansat, o adevărată batjocorire a întregului spirit spaniol. Goya fu cuprins de o ură mocnită faţă de Cayetana şi de *don* Juan, faţă de toţi nobilii şi soţiile lor, de golanii şi marionetele printre care trăia. El însuşi se dedase acestui joc neghiob, mincinos, pe vremea cînd făcuse gobelinurile. Dar de atunci pătrunsese mai bine oamenii şi lucrurile, iubise şi simţise mai profund şi crezuse că şi Cayetana ajunsese, în sfîrşit, mai mult decît ceilalţi. Îşi închipuise că între ei nu e nicidecum un joc, ci o realitate — pasiune, ardoare, iubire, adevăratul *fandango*. Dar ea minţise în tot acest timp, minţise, şi el o lăsase pe această nobilă să abuzeze de el, fusese un *pelele*, o marionetă.

Lacheii şi subretele, ţăranii, rîndăşoaicele, băieţii de la grajduri trăiau o seară deosebită. Simţeau cum Cayetana se străduie să le fie aproape şi ştiau să preţuiască acest lucru, dar pînă şi ea îşi dădea seama că nu-i reuşeşte, iar ei se simţeau superiori.

Tropăiau, băteau din palme, strigau *olé* şi, fără s-o spună sau s-o gîndească limpede, socoteau că le fac toate mult mai bine decît cei care şedeau acolo, înaintea lor, iar dacă subreta Fruela se culca în noaptea aceea cu rîndaşul de cai Vicente, lucrul era mai firesc, mai spaniol, mai cum trebuie, decît dacă nobila se culca cu domnul cel înfumurat sau cu pictorul ei.

Dueña nu putu suporta spectacolul. O iubea pe Cayetana, era tot ce avea în viaţă, dar acum mieluşelul ei se lăsase vrăjit de pictor. Cu mînie şi durere sufletească vedea cum prima doamnă a imperiului, descendenta marelui mareşal, se înjosea în faţa *canaille*-ei, în faţa *chusmei*, a plebei.

Peral stătea şi privea. Nu bătea din palme şi nu striga *olé*. Văzuse deseori la Cayetana asemenea izbucniri, poate nu atît de bătătoare la ochi, totuşi nu prea diferite. Se

uită la Goya, văzu cum îl chinuie gîndurile şi simţi o satisfacţie amestecată cu compătimire.

Cayetana şi San Adrián se înfierbîntară. Muzica devenea tot mai înfocată, strigătele tot mai zgomotoase, dansau, se istoveau. „Oricît te-ai chinui — gîndi Goya — pe o *maja* tot nu poţi s-o ajungi. Habar n-ai ce e un *fandango!* Vrei doar să dai farmec nopţii, să te înfierbînţi înainte de a te culca cu acest măscărici, cu acest filfizon înfumurat." Plecă înainte de a se termina dansul.

Şi în noaptea aceea dormi prost. Dimineaţa următoare Cayetana aşteptă s-o ia la plimbare ca de obicei, înainte de prînz. Dar el nu apăru, îi trimise vorbă că are dureri de cap şi că nu vine nici la masa de prînz. Scoase tabloul *Înălţarea*. Era gata, nu mai avea nevoie de nici o trăsătură de penel. Nici pentru lucru nu avea chef, *solano* îl enerva, avea senzaţia că stă iarăşi prost cu auzul. Puse pînza deoparte. Se aşeză la masă şi începu să scrie o scrisoare. Reflectă : „Bătrînul îşi ţinea un bufon de curte, ea îşi ţine pictorul de curte. Nu mă pretez mai departe la acest joc." Redactă o scrisoare pentru mareşalul curţii, o a doua pentru Academie, pentru a le aduce la cunoştinţă întoarcerea lui la Madrid. Lăsă conceptul baltă, nu-l scrise pe curat.

După-masă Cayetana îşi făcu apariţia cu căţeluşul ei caraghios. Se purta ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, era amabilă, aproape bine dispusă. Îi părea rău că el nu se simte bine. De ce nu l-a consultat pe Peral ?

— N-am ceva la care mi-ar putea ajuta Peral, spuse el întunecat. Expediază-l pe San Adrián !

— Fii rezonabil ! îi răspunse Cayetana. Ştii bine că n-am să-l ofensez numai pentru că tu eşti într-o proastă dispoziţie.

— Expediază-l ! stărui Goya.

— De ce te amesteci în treburile mele ? i-o tăie Cayetana. Ştii că nu suport acest lucru. N-am căutat nici-

odată să-ţi impun ceva, nu ţi-am spus niciodată : „Fă aşa, sau aşa !"

Această teribilă neruşinare îl îndîrji. Îi ceruse tot ceea ce un om poate cere mai mult de la un altul, cele mai înspăimîntătoare sacrificii, şi-acum îi declara nevinovată : „N-am căutat niciodată să-ţi impun ceva".

— Plec la Jerez, s-o pictez pe Serafina, îi spuse el.

— Tocmai bine, spuse ea, pentru că şi eu plec pentru cîteva zile la unele din moşiile mele. Vreau să-i mai controlez pe arendaşi. Mă însoţeşte şi *don* Juan. Am nevoie de sfatul lui.

Goya împinse cu putere buza de jos înainte, ochii adînciţi, căprii i se întunecară.

— Nu plec doar pentru cîteva zile, replică el, aşa că nu te mai obosi să porneşti la drum ! Rămîi liniştită aici cu golanul tău ! Nu te mai deranjez. De la Jerez mă înapoiez la Madrid.

Cayetana se ridică. Căţeluşul schelălăi. Voi să răspundă violent, dar se stăpîni cînd îl văzu pe Goya, cu ochii care ardeau în faţa masivă, aproape fără alb împrejur, negri, întunecaţi.

— Ar fi foarte nesăbuit, Francisco, spuse ea, dacă nu te-ai reîntoarce la Sanlúcar. Mi-ar părea şi mie foarte rău. Şi, deoarece el tăcea, îl rugă : Fii rezonabil ! Mă cunoşti doar. Nu-mi cere să mă schimb ! Nu pot. Îngăduie-mi patru-cinci zile, consideră-te şi tu liber în timpul acesta ! Şi apoi întoarce-te ! Mă vei găsi aici singură, şi totul va fi ca înainte.

El continuă s-o fixeze, plin de ură, apoi spuse :

— Da, te cunosc ! şi scoase tabloul *Înălţarea*, punîndu-l pe şevalet.

Cayetana se recunoscu imediat, se văzu zburînd uşor, graţios, cu faţa curată, adînc nevinovată. Da, era faţa ei. Nu-şi închipuia că se pricepe prea mult la pictură, dar ceea ce vedea era limpede : nimeni n-o insultase încă atît de neruşinat, nici María Luisa, nimeni. În acelaşi

timp, însă, nu înțelegea în ce consta insulta. Sau poate că înțelegea. Îi privi pe cei trei bărbați care o înconjurau. De ce tocmai acești trei, și de ce *don* Manuel? Francisco știa bine cît o scîrbea acest Manuel, și tocmai pe el i-l dăduse tovarăș de vrăjitorie ? !

„Am plecat în exil din cauza lui — se înfurie în sinea ei — m-am lăsat pictată de el cum niciodată nu s-a lăsat pictată o nobilă de către un pictor. Și acum mă tratează astfel !"

Pe masa lui de lucru se afla un cuțit de răzuit. Cayetana îl luă calmă și cu o mișcare puternică spintecă pînza pieziș, de sus în jos. Goya tăbărî asupra ei, imobilizînd-o cu o mînă, iar cu cealaltă ferind tabloul. Cățelul alerga printre picioarele lui, lătrînd. Șevaletul și tabloul căzură pe podea cu un zgomot caraghios.

Respirînd cu violență, se opriră
Amîndoi. Atunci, liniștită,
Trufașă, cum numai ea
Putea fi, vorbi Alba :
„— Regret că tabloul
S-a stricat. Spuneți,
Vă rog, prețul lui. Se va..."
Se opri.
Talazul, accesul, temutul
Venise peste el. Fără
Energie, moale, istovit,
Se ghemui în fotoliu, cu fața
O mască a pustiirii.

38

Ceasuri de-a rîndul Francisco rămase împietrit, mut de deznădejde. Îi treceau mereu prin minte aceleași fraze searbăde : „Așa îmi trebuie ! Am fost nebun ! Am să în-

nebunesc ! M-a dat gata, ticăloasa ! Aşa îmi trebuie ! Sînt pierdut pentru totdeauna !“ Rosti apoi aceste cuvinte, pentru sine, foarte tare. I se părea că le aude, dar ştia bine că nu le aude. Se duse în faţa oglinzii. Îşi vedea gura deschizîndu-se şi închizîndu-se, dar nu auzea ce vorbeşte. La accesele precedente încetase să audă întîi tonurile înalte şi abia la urmă de tot pe cele joase. Vorbi cu vocea foarte joasă şi foarte tare. Nu auzi nimic. La accesele precedente auzise un slab ecou al zgomotelor foarte tari. Aruncă un vas pe pardoseala de piatră ; îl văzu făcîndu-se ţăndări, dar nu auzi nimic.

„Aşa îmi trebuie ! îşi spuse el. Înşelat, păcălit, amăgit. Copilul ucis, cariera distrusă, auzul furat.“ O mînie turbată îl năpădi, gura i se umplu de blesteme. Sparse oglinda care răsfrînsese imaginea ei. Îşi privi buimăcit mîna tăiată, însîngerată. Căzu apoi într-o neagră resemnare. *Trágalo, perro !* „Înghite-o, cîine !“ îşi spuse şi rămase ghemuit într-o mută disperare.

Sosi Peral. Se strădui să vorbească foarte desluşit, ca să-i poată citi cuvintele de pe buze. Francisco stătea ca o întruchipare a disperării împietrite. Peral îi scrise :

„Vă dau un calmant. Culcaţi-vă !“

— Nu vreau ! strigă Goya.

„Fiţi înţelept ! scrise Peral. După un somn lung, totul va fi mai bine.“

Îi aduse apoi băutura. Goya i-o aruncă din mînă.

— N-am să mă las şi eu ucis ! spuse el, de data aceasta încet, dar foarte aspru, şi nu-şi dădu seama dacă o spusese.

Peral se uită la el gînditor, nu fără milă, apoi plecă fără să răspundă. După un ceas reveni.

— Să vă dau acum băutura ? întrebă el.

Goya nu răspunse, sta nemişcat, cu buza de jos scoasă în afară. Peral îi amestecă doctoria. Goya o bău.

Încet, deşteptîndu-se parcă dintr-un somn fără sfîrşit, se întoarse la realitate. Văzu că mîna îi era legată. Văzu

o oglindă nouă, care nu fusese pîngărită de imaginea înşelătoare a Cayetanei. Se sculă, se plimbă prin cameră, făcu încercări dacă aude. Trînti cu putere un scaun de pardoseala de piatră. Da, auzea un sunet slab. Făcea încercări cu o teamă deznădăjduită. Da, sigur, zgomotele nu erau desluşite, dar veneau nu numai dinăuntru. Mai auzea. Era o speranţă, trebuia să existe o speranţă. Veni Peral. Nu-i dădu curaj, dar îi spuse că a trimis la Cádiz după un medic, care trecea drept un bun specialist. Goya ridică din umeri, exagerîndu-şi surzenia, dar se agăţă cu tot sufletul de această speranţă.

Dimineaţa tîrziu, la timpul cînd obişnuia să se ducă la ea, sosi Cayetana. Resimţi o spaimă amestecată cu o amară bucurie. Îşi închipuia că a plecat, aşa cum îl anunţase, cu filfizonul ei. Nu era femeia care să renunţe la ceea ce plănuise, numai pentru că el s-a îmbolnăvit. Dar iat-o c-a venit. Îi vorbea, se străduia să rostească desluşit cuvintele. Era prea tulburat ca să înţeleagă şi nici nu voia să înţeleagă. Tăcea. Cayetana stătu lîngă el vreme îndelungată. Apoi, gingaş, îl mîngîie pe frunte. Francisco îşi trase capul în lături. Ea mai rămase o vreme, apoi plecă.

Veni şi medicul din Cádiz. Îi scrise lui Goya cuvinte de mîngîiere, i le spuse mişcînd lămurit din buze. Vorbi mult şi repede cu Peral. Îi scrise lui Goya că nu va mai putea auzi multă vreme tonurile înalte, dar că le va auzi în schimb pe cele joase. Era o confirmare, şi speranţa lui Goya crescu.

Dar în noaptea următoare îl impresurară toate fantomele pe care le văzuse în viaţa lui plină de arătări. Aveau capete de cîini şi de pisici, holbau ochi imenşi de bufniţă, apucau cu gheare enorme, fluturau din aripi uriaşe de liliac. Era noapte şi întuneric beznă, ţinea ochii închişi şi totuşi le vedea. Le vedea chipurile hidoase, ca şi cele drăgălaşe, care erau şi mai înspăimîntătoare. Simţea cum stau ghemuite în jurul lui, cum îl aburesc cu ră-

suflarea lor dezgustătoare, şi în linişte amețitoare, de moarte, care îl închidea acum ca un zid, erau mai amenințătoare decît fuseseră vreodată. Către dimineață, cînd începu să mijească de ziuă, conştiința surzeniei îi năvăli în cuget cu toată grozăvia. Avea senzația că peste el a fost răsturnat un clopot uriaş, închizîndu-l pentru totdeauna. Era de neîndurat ca el, care trebuia să mărturisească altora bucuria şi durerea lui, să rămînă de-aci înainte izolat de oameni. Nu va mai putea auzi glasurile femeilor, ale copiilor lui, nici glasul prietenesc al lui Martín, observațiile ironice ale lui Agustín, dojana îngrijorată, adînc iubitoare a Josefei, nici laudele cunoscătorilor şi ale celor puternici. Nu va mai auzi gălăgia din Puerta del Sol şi din arena luptelor de tauri, nu va mai auzi muzică, nici *seguidillas* şi *tonadillas*, nu va mai flecări niciodată cu *majos* şi *majas* prin cîrciumi. Oamenii îl vor ocoli, căci cine ar mai vrea să stea de vorbă cu un om care nu aude ? Îi era sortit să se facă mereu de rîs şi să răspundă anapoda. De acum înainte, silindu-se, trebuia să aibă mereu grijă să audă ceea ce tot nu putea auzi. Cunoştea indiferența lumii : era destul de dureroasă pentru un om sănătos, în stare să se apere, şi de-a dreptul înspăimîntătoare pentru un om în starea lui. Va trebui să trăiască din amintiri şi ştia destul de bine cum schimonoseau demonii amintirile fiecăruia. Ascultă înlăuntrul lui, ca să audă voci bine cunoscute de prieteni şi de duşmani, dar de pe-acum nu mai era sigur dacă le auzea bine. Atunci țipă, zbieră.

Se duse în fața oglinzii. Era o oglindă frumoasă, mare, ovală, cu o ramă aurită, splendidă, minunat sculptată. Dar chipul care îl privea din oglindă era mai înspăimîntător decît monştrii care îşi ațintiseră în timpul nopții privirea asupra lui. El să fie ? Părul îi cădea sălbatic în jurul capului, o barbă încîlcită se încrețea întunecată şi caraghioasă în jurul obrajilor scofîlciți, şi în jurul bărbiei, ochii mari, aproape în întregime negri, se afundaseră în

orbite, sprîncenele groase, grotesc bifurcate, îi crestau fruntea, cute adînci se întindeau de la nas în jos și în jurul gurii, una dintre buze, hidoasă, era cu totul deosebită de cealaltă. Întreaga figură era întunecată, stăpînită de o furie neputincioasă, resemnată, ca aceea a unui animal, asemănătoare cu figurile pe care le pictase în *Casa de nebuni*.

Se așeză pe scaun, cu fața întoarsă de la oglindă, și închise ochii. Rămase așa, ca amorțit, un timp nesfîrșit de lung.

Către prînz îl cuprinse o curiozitate sălbatică. Va veni Cayetana? Își spuse că a plecat, desigur; totuși nu credea. Se ridică în picioare, se plimbă încolo și încoace. Era ceasul cînd obișnuiau să se întîlnească. Ea nu veni. Trecură cinci minute, zece. O mînie îngrozitoare îl cuprinse. Cînd cîinele ei era constipat, se văieta de parcă se sfîrșea pămîntul, iar acum, cînd el fusese lovit ca Iov [1], fugea cu cel dintîi filfizon. O dorință nebună de răzbunare îl mistuia. Ar fi vrut s-o sugrume, s-o calce în picioare, s-o îmbrîncească, s-o tîrască, s-o nimicească.

O văzu însă venind. Deodată se liniști. Orice mîhnire îi trecu. Da, i se părea că clopotul greu, răsturnat peste el, a fost ridicat. Poate că ceea ce fusese mai rău a trecut, poate că aude din nou. Dar nu îndrăznește să încerce, nu vrea ca ea să vadă truda și suferința tristelor lui încercări. Vrea să se bucure de apropierea ei, nimic mai mult. Nici nu vrea s-o vadă, vrea numai să știe, să simtă că e lîngă el. Se aruncă într-un scaun, închise ochii și respiră tare, regulat.

Cayetana intră. Vede cum stă ghemuit în scaun, adormit, singurul bărbat care s-a răzvrătit necontenit împotriva ei, care a mîniat-o ca nimeni altul și de care e legată cum n-a fost de nimeni pînă acum. Toate femeile

---

[1] *Iov* — personaj biblic. După legendă, Iov, om bogat și puternic, a fost pus la încercare de Dumnezeu, care l-a făcut să-și piardă copiii și averea, lăsîndu-l într-o stare de cumplită mizerie.

care au fost cîndva şi cele care vor mai fi în viaţa lui nu înseamnă nimic, şi bărbaţii care au fost şi vor mai fi în viaţa ei nu înseamnă nimic, după cum tot nimic nu înseamnă nici plecarea ei de azi cu San Adrián. Nu-l iubeşte decît pe el, pe nimeni altul, şi-l va iubi mereu. Dar, chiar de s-ar prăpădi Francisco, de s-ar prăpădi şi ea, tot nu se va schimba de dragul lui, nu va renunţa de dragul lui la nimic din ceea ce şi-a pus în gînd. Acum doarme, istovit şi disperat, adînc nefericit, nefericit din pricina ei, după cum şi fericit a fost tot din pricina ei, şi după cum va fi mereu fericit şi nefericit din pricina ei.

Şi se apropie de el şi
Îi vorbeşte, căci o dată trebuie
Să-i spună, şi doar el nu
Aude, căci doarme, şi chiar dacă nu
Ar dormi, tot n-ar auzi. El însă
Aude, aude cum
Vocea ei copilărească, aspră,
Spune :
„— Eşti atît de
Prost, Francho, şi nu ştii
Nimic. Te-am iubit întotdeauna
Pe tine, numai pe tine, tu,
Prostule, Francho, întotdeauna,
Numai pe tine, tu, prostule,
Bătrînule, grăsanule şi
Majo, şi nu ţi-ai dat seama şi crezi
Că vreau să zbor cu alţii
În iad. Ah, tu, bărbatule urît
Şi unic, cît eşti de prost! Eu
Te plac numai pe tine, mereu,
Pe tine, tu, pictor neruşinat. Mereu
Numai pe tine.“ El însă nu se
Mişcă, doarme, respiră adînc,
Pînă ce ea pleacă
Din cameră.

Se bucură că a avut şiretenia să se prefacă şi dormi bine în noaptea aceea.

Cînd se deşteptă în ziua următoare, observă cu spaimă că iar îşi pierduse de tot auzul şi că era închis fără scăpare sub clopotul întunecat al surzeniei. Se gîndea cu ciudă şi cu plăcere că ultimele sunete pe care le auzise în această lume fuseseră cuvintele Cayetanei şi că numai datorită şireteniei lui o făcuse să le rostească.

Era ceasul la care obişnuia să vină. Alergă la fereastră, privi afară, deschise uşa, privi pe coridor, căci nu putea s-o audă venind. Trecu o jumătate de ceas. Era vădit că nu venea. Se putea ca după cele spuse în ajun să fi plecat cu filfizonul ?

Peral veni la el şi-l invită să ia prînzul împreună. Francisco se strădui să întrebe aşa, ca din întîmplare :

— *Doña* Cayetana a plecat într-adevăr ?

— Nu şi-a luat rămas bun de la dumneata ? îi întoarse Peral mirat întrebarea. A venit doar la dumneata să-şi ia rămas bun.

După masă stătură de vorbă. Goya îşi pierdea răbdarea cînd îl vedea pe Peral că încearcă mereu să se facă înţeles, articulînd desluşit cuvintele înainte de a le scrie. Îi era ruşine de infirmitatea lui. Pîndea pe chipul lui Peral, pe care îl cunoştea atît de bine, un semn de bucurie răutăcioasă. Nu zări nici unul, dar rămase bănuitor. Pe viitor nu se va mai încrede în nimeni, va fi luat drept un bătrîn morocănos, un mizantrop, cu toate că nu e de loc aşa, cu toate că-i place societatea bună, gălăgioasă, şi vrea să-şi poată împărtăşi bucuria şi durerea, dar pentru că urechea îi e închisă i se va închide şi gura.

Peral îi desenă urechea internă şi încercă să-i explice de ce suferă. Îi spuse că nu sînt multe speranţe şi că ar trebui să înceapă a învăţa limbajul semnelor. Că un fran-

cez, *l'abbé de* l'Epée[1] găsise o metodă bună, pe care o cunoşteau mai mulţi oameni din Cádiz, şi că ar fi bine dacă ar începe curînd exerciţiile.

— Da, răspunse Goya mînios, trebuie să intru în relaţii numai cu infirmii, cu surdomuţii, numai şi numai cu infirmii. În societatea oamenilor normali nu mai sînt dorit.

Tocmai slabele consolări şi remedii ale doctorului îi arătau cît de înspăimîntător avea să sufere în viitor din pricina groaznicei tăceri a lumii. Şi oare se va mai putea culca vreodată cu o femeie ? Pînă acum fusese el mereu cel care da ; oare nu-l va paraliza de aci înainte simţămîntul că o femeie se cobora pînă la el, schilodul, numai din milă ? O, demonii îi aleseseră o pedeapsă aspră, pentru că, din patimă josnică, îşi sacrificase copilul şi aproape şi arta.

— Spune-mi adevărat, îl întrebă el deodată pe Peral, care e cauza bolii mele ?

Doctorul Peral aşteptase întrebarea, se temuse de ea, o dorise. Avea încă de mult timp o părere limpede despre boala lui Goya şi, de cînd suferise ultimul acces înfricoşător, se întreba dacă n-ar trebui să-i spună adevărul. Stătea la îndoială. Admira arta lui Goya, îi plăcea făptura lui puternică, plină de viaţă, şi totodată îl şi pizmuia pentru darul lui de a-i atrage pe oameni, pentru încrederea în norocul lui, pentru siguranţa lui firească, iar acum, cînd, în sfîrşit, omul acesta fusese şi el lovit, se simţea satisfăcut. Se întreba dacă, spunîndu-i adevărul necruţător, ar face-o cu adevărat numai ca să-şi îndeplinească datoria de om, medic şi prieten, sau mai mult ca să se răzbune pe cel favorizat de soartă. Dar, deoarece Francisco îl întreba acum de-a dreptul, îşi alungă şovă-

---

[1] *Charles-Michel, abate de l'Epée* (1712—1789) — fondatorul unui institut al surdomuţilor, în care infirmii au fost învăţaţi să se înţeleagă printr-un limbaj al semnelor.

ielile şi începu să facă incizia dureroasă. Rostea cuvintele simplu şi cu grijă, silindu-se să le articuleze limpede.

— Boala dumitale, spuse el, porneşte de la creier. Atrofierea lentă a auzului a avut loc în creier. Suferinţa poate să provină dintr-o boală venerică pe care ai avut-o sau pe care a avut-o unul din strămoşii dumitale. Te poţi socoti norocos, *don* Francisco, că urmările s-au arătat în felul acesta. În alte cazuri, în cele mai multe cazuri, ele afectează şi mai rău creierul.

Goya îl privea în faţă, se uita la buzele lui subţiri, expresive, care formulau cuvinte ucigător de grele. Înlăuntrul lui era furtună. Gîndea : „Vrea să te otrăvească, în chip perfid, dibaci, de nedescoperit, cum l-a otrăvit şi pe duce, otrăvitorul". Gîndea : „Are dreptate, am să înnebunesc, am şi înnebunit. În cuvintele lui de om învăţat nu face decît să-mi spună că mi s-au încuibat în creier păcatul, obsesia, vraja." Astfel vorbea în inima lui. Dar gura lui rosti :

— Crezi că sînt nebun. O spuse întîi încet şi cu mînie, şi o repetă pe dată strigînd : Nebun ! Sînt nebun, spui ! Spune-mi, sînt nebun ?

Peral, foarte liniştit şi foarte desluşit, răspunse :

— Ai mare noroc că nu eşti nebun, ci doar tare de ureche. Încearcă să înţelegi, *don* Francisco !

— De ce minţi ? strigă Goya. Dacă nu mi-am pierdut minţile, am să mi le pierd. Şi dumneata o ştii. N-ai spus : tare de ureche ? întrebă el. Vezi cum minţi ? continuă apoi triumfător. Ştii doar prea bine că nu sînt tare de ureche, ci surd, surd de-a binelea şi pentru totdeauna. Surd şi nebun.

Peral, răbdător, îi răspunse :

— Dar nu eşti decît tare de ureche. Există o mare speranţă, există aproape siguranţa că vechea boală s-a potolit, s-a potolit o dată pentru totdeauna.

Goya gemu :

— De ce mă chinuieşti astfel? De ce nu-mi spui limpede : eşti nebun !

— Pentru că nu vreau să mint, răspunse Peral.

În zilele ce urmară, însă, avură loc între cei doi bărbaţi mai multe convorbiri foarte sincere şi ciudate. Uneori *don* Joaquín îşi consola bolnavul, alteori îşi bătea joc de el, iar acesta părea să vrea ca lucrurile să fie aşa ; uneori mulţumea celuilalt pentru grija lui, alteori căuta să-l jignească.

„Şi în boala dumitale — îi scrisese o dată doctorul Peral — eşti mai norocos decît alţii. Ceilalţi trebuie să-şi închidă în ei simţirile primejdioase, pînă cînd ele doboară uneori cu adevărat zidurile raţiunii. Dumneata, *don* Francisco, poţi să le pictezi. Dumneata pictezi şi îţi izgoneşti astfel îndoielile din trup şi din suflet.

— Ai vrea să faci schimb, doctore? îl întrebă Goya şi rînji batjocoritor. Ai vrea să fii tare de ureche şi în schimb capabil să-ţi goneşti din suflet, pictîndu-le, anumite îndoieli?

Asemenea glume făceau cei doi. O dată, însă, copleşit de suferinţă, Goya apucă braţul celuilalt şi îşi rezemă capul masiv de pieptul duşmanului : îl scutura plînsul. Trebuia să se agaţe de un om care să-l înţeleagă şi, deşi nu vorbiseră niciodată despre Cayetana, ştia că duşmanul îl înţelege.

Apoi, cîteodată, cînd era singur, îl ameţea gîndul la ce va fi viaţa lui de-aci înainte. Cînd va fi împreună cu alţii, va striga ori va şopti, nu-şi va putea da seama niciodată de tăria tonului celor spuse, va spune adesea ceea ce va voi doar să gîndească şi nu-şi va da seama de acest lucru, va fi aţintit cu mirare, va fi mereu plin de nesiguranţă şi bănuială. Mîndria lui nu va putea îndura gîndul că avea să fie pentru oameni un prilej de compătimire şi adeseori de haz. Sigur că Peral avea dreptate : îl aştepta nebunia, fără putinţă de scăpare.

Ar fi mărturisit bucuros că surzenia lui e o pedeapsă. Dar dacă s-ar spovedi, n-ar auzi răspunsul preotului şi, dacă i-ar spune lui Peral, doctorul ar lua-o drept o nouă dovadă de nebunie.

Peral era un medic din cale-afară de înţelept. Sigur că îl ghicise de mult, sigur că ştia de ani de zile de nebunia lui. Era doar nebun de o veşnicie. Cîte accese de mînie şi de halucinaţie nu-l încercaseră încă cu ani în urmă ! Cîte fantome şi demoni nu văzuse cît se poate de limpede numai el, nimeni altul decît el ! Şi aceasta fusese pe cînd pentru el lumea avea încă glas. Cum va fi însă acum, cînd îl înconjura tăcerea de neîndurat ?

Putea-va să-şi mai dea vreodată
Seama ce e adevărat pentru oricine
Şi ce numai pentru el ? Şi
Care Cayetana este cea
Adevărată ? Aceea pe care a pictat-o
El ca duquesa ? *Aceea pe care a*
Pictat-o ca pe voluptatea însăşi ?
Aceea pe care a pictat-o ca vrăjitoare,
Ca nevinovată, plutind prin văzduh ?
O, iată
Din nou demonii ! E ziua-n
Amiaza mare şi el a ştiut-o
Totdeauna. Acei demoni care vin
Ziua sînt cei mai răi, mult
Mai primejdioşi decît cei ai
Nopţii. Visează şi totuşi
E înspăimîntător de treaz.
Se aruncă peste masă
Deznădăjduit, ca să nu-i vadă,
Şi totuşi îi vede.
Sînt înlăuntrul lui, sînt el însuşi;
Sînt în acelaşi timp şi înlăuntrul şi în
Afara lui.

Peral îl înştiinţă că *doña* Cayetana se va întoarce peste vreo zece zile.

Goya îşi răsfrînse buza de jos, posomorîndu-se. Spuse :

— Peste trei zile plec.

— *Doña* Cayetana va regreta desigur, răspunse Peral. Socotea să te găsească aici. Apoi, nici ca medic nu te-aş sfătui să porneşti acum la drum, să faci o călătorie atît de lungă şi de obositoare. Ar trebui să te deprinzi mai întîi cu noua dumitale stare.

— Peste trei zile plec, replică Goya.

Peral, după o scurtă tăcere, îi propuse :

— Să te însoţesc ?

— Eşti foarte amabil, *don* Joaquín, răspunse Goya încruntat. Ar fi însă dureros dacă pe viitor n-aş mai putea călători decît numai cu paznici şi suită.

— Voi porunci atunci să ţi se pregătească caleaşca cea mare pentru călătorie, spuse Peral.

— Mulţumesc, doctore ! răspunse Goya. Nu iau caleaşca cea mare. Nici diligenţa specială. Nici diligenţa obişnuită. Am să-mi iau un catîrgiu. Am să trimit după Gil, conducătorul de catîri de la *Venta de las Quatro Naciones*. E un om de ispravă. Dacă îi dau o *gratificacioncita*, un mic bacşiş, are să vegheze asupră-mi. Şi are să ţină seama de cusurul meu. Şi pentru că Peral nu-şi putu ascunde uimirea, Goya încheie întărîtat : Nu te uita aşa mirat, *don* Joaquín ! Nu sînt nebun. Am eu motivele mele.

Nu putea îndura prezenţa femeii care-l părăsise în nenorocire. Trebuia să plece aşadar de îndată din Sanlúcar, era limpede. Şi tot atît de limpede era că nu putea să întreprindă călătoria cu mare pompă, ca prim-pictor al regelui. Trebuia — şi aici doctorul Peral avea întru totul dreptate — să se deprindă cu noua lui stare, să

ajungă s-o cunoască bine. Trebuia să guste pînă în fund umilinţele legate de infirmitatea lui. Abia apoi, pe deplin conştient de noua lui situaţie, va putea să se arate iar semenilor lui la curte, fraţilor lui întru artă. De aceea va călători prin Spania lui ca un om simplu şi se va obişnui să-şi arate suferinţa şi să se scuze. „Scuzaţi, domnia-voastră ! va spune el de zece ori pe zi. Nu aud bine. Sînt, cum s-ar spune, surd de-a binelea." Şi nici nu va merge de-a dreptul la Madrid. Va pleca mult mai departe, spre Nord. Ocolind Madridul, se va duce spre Aragón, spre Zaragoza, să-i împărtăşească lui Martín, prietenului iubit, toată jalea lui.

Abia după aceea, sfătuit şi mîngîiat de Zapater, va da ochii cu Josefa, cu copiii, cu prietenii.

Catîrgiul Gil, cu care Francisco avusese încă în *venta* din Sanlúcar cîteva convorbiri pline de miez, era un adevărat *arriero*, un catîrgiu de viţă veche spaniolă, care se pricepea să strige în aşa fel *arré, arré*, încît răsunau munţii pînă departe. Deoarece aflase că *don* Francisco intenţionează să apeleze la serviciile lui, se înfăţişă la *Casa de Haro* în costumul pitoresc al meseriei lui. În jurul capului purta o basma de mătase multicoloră, pe care era pictată Alhambra [1] şi ale cărei margini îi atîrnau pe spate ca nişte cozi ; peste basma purta pălăria ascuţită, cu borul lat. Jacheta lui din piele de oaie neagră era împodobită din belşug cu broderii şi închisă cu nasturi mari, găuriţi, de argint. În jurul trupului purta *faja*, brîul lat de mătase şi, ascuns în el, cuţitul. Pantalonii pînă la genunchi, din catifea albastră, erau împodobiţi cu dungi verticale în culori diferite şi cu nasturi de argint, iar cizmele galbene erau din piele de viţel netăbăcită. Astfel îmbrăcat, sta chipeş în faţa lui Francisco. Cînd acesta îi aduse la cunoştinţă că vrea să meargă cu el la Zaragoza, ocolind Madridul, Gil gîndi că e vorba de o toană

---

[1] *Alhambra* — palat vestit din Grenada (Spania), înălţat de regii mauri.

smintită a unui boier de seamă. Şuieră printre dinţi, gesticulă expresiv şi spuse :

— *Hombre!* E o călătorie lungă.

Şi, deşi ştia că Goya cunoaşte obiceiurile ţării, ceru exorbitantul preţ de opt sute de reali, de cinci ori simbria anuală a unui cioban.

Goya îl privi cu atenţie pe *arriero* Gil, cu care se gîndea să-şi împartă patru săptămîni de viaţă. Chiar de pe-acum nu mai era primul-pictor al regelui, ci un om de rînd, aşa că se găseau faţă-n faţă doi ţărani, amîndoi deopotrivă de şireţi. Şi fiindcă Goya tăcea de mult, mărginindu-se să-l privească, Gil spuse în cele din urmă :

— Pentru o călătorie atît de lungă avem nevoie de doi catîri. Şi dumneavoastră, nu-i aşa, trebuie să vi-l dau pe Garanon, pe *valeroso*, cel mai minunat catîr din Spania. Are printre strămoşii lui pe măgarul Constante, care, la vremea lui, a azvîrlit cît colo pe ereticul Tomas Trebino, pe care trebuia să-l ducă la rug, fiind un măgar tare cu frica lui Dumnezeu.

Acum însă deschise şi Goya gura, spunînd împăciuitor :

— Sigur că te-am înţeles greşit. La drept vorbind, eu nu aud bine, trebuie să fi băgat de seamă încă de la *venta*, iar acum sînt aproape surd de tot. Spus-ai oare cu adevărat opt sute de reali ?

Gil, gesticulînd şi mai tare, răspunse :

— Doresc excelenţei-voastre numai bine ! Auzul dumneavoastră slab nu face călătoria mai lesnicioasă nici pentru mine, nici pentru animalele mele. Opt sute de reali.

Goya începu atunci să înjure înfricoşător. Strigînd asurzitor, arunca în capul catîrgiului Carajos înjurături şi blesteme, *ajos y cebollas*, usturoi şi ceapă, într-o proporţie pe care acesta n-o mai cunoscuse pînă atunci. Catîrgiul înjura şi el. Goya nu-l auzea, dar îl vedea cum se trudeşte de zor şi, deodată, în toiul înjurăturilor, se întrerupse şi se porni pe-un rîs răsunător.

— Nu te mai osteni! spuse el. Oricum, tot eu ies în cîştig, căci tu pe mine mă auzi, iar eu pe tine nu.

Gil înţelese că are dreptate şi mai înţelese că boierul ăsta nu poate fi tras pe sfoară.

— Sînteţi tare, *don* Francisco! spuse el. Sînteţi de-ai noştri. Să zicem dar: şapte sute optzeci de reali.

Se învoiră la şase sute cincizeci. Hotărîră apoi împreună itinerariul, cheltuielile de adăpostire, hrana, nutreţul animalelor, ceea ce făcu să crească tot mai mult respectul lui Gil faţă de călătorul lui.

— *Por vida del demonio,* să fie al dracului, spuse el, excelenţa-voastră vă pricepeţi mai bine decît unul de-ai noştri!

Şi bătură palma în semn de înţelegere.

Goya se găti de călătorie cît mai simplu cu putinţă: îşi făcu rost de un cojoc din piele de miel negru, un brîu lat simplu şi o pălărie înaltă cu borul de catifea neagră. Nu uită burduful de vin. În *alforjas,* în desagii atîrnaţi de şa, vîrî însă numai strictul necesar.

Porniră la drum. Goya nu se îngrijea, nu se bărbierea; curînd îi crescu pe obraz o barbă încîlcită. Nimeni nu l-ar fi putut lua drept un om de seamă.

Drumul era lung, iar ei călătoreau în etape scurte de cîte o zi. Se îndreptară întîi spre Córdoba. Era drumul pe care venise odinioară spre Cayetana, cu diligenţa specială, cu şase cai, gonind plin de nerăbdare şi speranţă; un om căruia norocul îi zîmbea. Se lăsă cu totul în voia amintirii cînd trecu pe acelaşi drum, de data aceasta sărăcăcios, anevoios, încet, prin lumea amuţită, un ţăran vîrstnic, adesea neînţeles şi adesea luat în rîs.

La *Venta de la Carlota* aflară că peste trei zile trebuia să fie executat la Córdoba faimosul bandit José de Roxas, zis El Punal, pumnalul. Execuţia unui bandit, şi mai ales a unuia atît de renumit ca Punal, era un mare spectacol popular, mai ademenitor decît cea mai frumoasă *corrida,* şi cînd voinţa lui Dumnezeu te aducea pe aproape la

vremea unei asemenea execuţii, ar fi fost o nebunie, ba chiar o crimă, să laşi să-ţi scape spectacolul. Pe dată, catîrgiul îl rugă pe Francisco, fiindcă tot nu avea nici o grabă, să rămînă o zi în Córdoba, ca să asiste şi ei la marea execuţie.

Francisco se simţise dintotdeauna atras de priveliştea oamenilor aflaţi în nenorocire; acum, cînd era el însuşi în nenorocire, ea îl atrăgea îndoit. Hotărî să asiste la execuţie.

Catîrgiul Gil era, ca toţi cei din profesia lui, dornic de noutăţi, de anecdote de tot felul şi pe drum îl distrase pe Goya cu nenumărate povestiri. Cele povestite creşteau în gura lui şi căpătau culoare : *En luengas vias, luengas mentiras*, la drumuri lungi, minciuni lungi. Avusese mult de povestit şi despre tîlharul El Punal. Acum, fiindcă întreg ţinutul era plin de povestiri despre acest bandit, adăuga şi el trăsături noi. Tîlharul El Punal era un bandit deosebit de evlavios şi cu frica lui Dumnezeu. Purta în permanenţă două amulete, un şirag de mătănii şi o iconiţă sfinţită a „Maicii îndurerate din Córdoba" şi vărsa conştiincios a zecea parte din veniturile lui în cutia milelor, aşezată în faţa lui *Cristo del Buen Ladrón*, „Hristos al bunilor bandiţi", pentru ca pe această cale banditii să-şi poată ispăşi cel puţin o parte din păcate. Sfînta Fecioară îl luase şi ea pe Punal în paza ei şi n-ar fi fost prins niciodată de soldaţi, dacă un netrebnic din banda lui, care se vînduse poliţiei, nu i-ar fi luat în ascuns, în timpul somnului, iconiţa „Maicii îndurerate din Córdoba". Şi, deşi populaţia răsufla uşurată că a scăpat de tîlhar, acesta se bucura totuşi de simpatia ei şi oamenii dezaprobau purtarea autorităţilor. Acestea făgăduiseră lui Punal şi oamenilor lui iertarea, dacă Punal îşi predă banda în mîinile soldaţilor.

Punal izbutise să-şi convingă banda să se predea. Dar autorităţile declarară că tîlharii nu i s-ar fi supus lui, ci

soldaţilor trimişi, şi îl condamnară la *garote*, la moarte prin sugrumare.

Îndată ce Goya şi Gil ajunseră la Córdoba, se duseră la temniţă să-l vadă pe bandit ; căci, în ajunul execuţiei, oricine voia, putea să arate condamnatului aversiunea sau compătimirea lui. Pe coridorul din faţa celulei morţii, călugării franciscani adunau pomeni ca să poată sluji liturghiile pentru mîntuirea sufletului criminalului. Şedeau în faţa cutiilor şi talgerelor lor, fumau şi strigau din cînd în cînd, ca un îndemn, cifrele sumelor strînse pînă atunci.

Capilla, celula morţii, se afla mai mult în întuneric. Înăuntru era o masă cu crucifix, o icoană a Fecioarei, două lumînări de ceară. În colţ, pe patul lui, stătea culcat Punal. Îşi trăsese pînă la gură pătura vărgată. Nu i se vedea decît partea de sus a capului : nişte bucle încîlcite, doi ochi ageri negri, care se învîrteau necontenit în orbite.

Paznicii îi somară pe Francisco şi pe catîrgiu să facă loc : mai erau şi alţii care voiau să vadă. Dar Francisco aştepta ca Punal să se ridice. Dădu un bacşiş şi putură să rămînă.

Într-adevăr, după un răstimp, Punal se ridică. Era aproape gol, dar în jurul gîtului îi atîrnau atît şiragul de mătănii, cît şi talismanul, „Maica îndurerată". Paznicii povesteau că un tînăr i l-ar fi adus banditului, iar lui i-l dăduse un necunoscut, necunoscutul fusese descoperit, dar acesta îl primise de la alt necunoscut. După cum se vedea, cel care îi furase lui Punal „Maica îndurerată" nu voia să-l lase să moară fără ea.

Aşadar acolo, în faţa lor, după atîta faimă şi ocară, sta ghemuit în patul lui banditul, aproape tot atît de gol cum venise pe lume. Pe trupul despuiat purta şiragul de mătănii care îi fusese pus în jurul gîtului îndată după naştere, iconiţa „Maicii îndurerate", pe care o pierduse şi

o căpătase iar în penultima zi de viaţă, ca şi cătuşele şi lanţurile pe care i le puseseră oamenii. Cei din celulă îl insultau şi îl compătimeau. El nu răspundea. Din cînd în cînd, ridica însă capul şi spunea :

— Nu oamenii sînt cei ce mă ucid, sînt crimele mele.

O spunea într-una, mecanic. Se vede că aşa îl învăţaseră călugării. Goya observă însă că privirea îi era sălbăticită, fără speranţă, deznădăjduită, întocmai ca a bărbatului care se uitase la Goya din oglindă.

În dimineaţa următoare, foarte devreme, cu două ceasuri înainte de timpul hotărît, Francisco şi catîrgiul se găseau în *corredera*, piaţa mare, geometrică, din Córdoba, în care trebuia să aibă loc execuţia. Se adunase acolo o mulţime compactă, iar ferestrele, balcoanele, acoperişurile erau şi ele înţesate de spectatori. Spaţiul din imediata apropiere a eşafodului, împrejmuit de soldaţi, era rezervat oamenilor de seamă : funcţionari, doamne şi domni din înalta societate.

— Excelenţa-voastră nu vrea să se facă cunoscut ? stărui catîrgiul.

Dar, deşi era obositor de stat în mijlocul mulţimii, împins şi înghesuit, şi deşi vederea spre scena execuţiei nu era prea bună, Goya preferă să rămînă în mijlocul gloatei şi să facă faţă la ceea ce urma să se petreacă. Pentru prima dată după lovitura pe care-o primise, îşi uitase nefericirea şi aştepta încordat, ca şi ceilalţi.

Vînzătorii de dulciuri şi de cîrnăciori se înghesuiau prin mulţime, romanţe cu faptele lui Punal erau oferite spre vînzare şi se închiriau scăunaşe, ca să te urci pe ele şi să poţi vedea mai bine. Femei cu sugaci în braţe se tînguiau că sînt înghesuite, îmbrîncite, dar nimeni nu le lua în seamă. Nerăbdarea mulţimii creştea ; mai era de aşteptat încă un ceas, încă o jumătate de ceas. Cît de încet trecea timpul !

— Pentru el trece mai repede, rînji cineva.

Goya nu înţelegea ce spuneau oamenii, dar ghicea, era deprins cu mulţimea, simţea la fel cu ea. Aştepta posomorît, crunt, compătimitor şi mulţumit, ca ceilalţi.

În sfîrşit, bătu ora 10 la catedrală şi toţi se împinseră mai tare şi întinseră gîturile. Dar Punal nu apăru încă. Fiindcă Spania era o ţară evlavioasă, şi ceasul tribunalului era pus cu zece minute în urmă, zece minute îi mai erau îngăduite criminalului, poate pentru graţiere şi, mai ales, pentru căinţă.

Trecură însă şi cele zece minute.

Îmbrăcat în cămaşa galbenă a criminalului, înconjurat de călugări franciscani, sprijinit de ei, Punal mergea pe ultimul lui drum, scurt, fără sfîrşit. Un călugăr îi ţinea în faţă crucifixul şi el se oprea mereu să-l sărute şi să-şi prelungească viaţa. Simţeau cu toţii tărăgănarea lui, i-o îngăduiau, dar le venea totuşi să-l împingă înainte.

Ajunse la treptele eşafodului. Îngenunche înconjurat de-aproape de călugări, pentru ca, nevăzut de mulţime, să se spovedească pentru ultima oară. Apoi, însoţit de un singur călugăr, trupeş şi prietenos la înfăţişare, urcă treptele.

Ajuns sus, vorbi mulţimii în fraze întretăiate, înecîndu-se adeseori. Goya nu putea să înţeleagă ce spune, îi vedea însă faţa şi, îndărătul calmului prefăcut, spaima nemărginită. Aştepta cu încordare fraza prin care criminalul, după cum era obiceiul, rostea iertarea pentru călăul lui. Căci spaniolul îl dispreţuia profund pe călău, şi iertarea prescrisă de religie făcea desigur ultimele clipe ale lui Punal şi mai amare. Mijindu-şi ochii, Goya se uită la gura lui şi izbuti să înţeleagă cuvintele. Punal spuse: „Crima mea mă ucide, nu această creatură". Aşa spuse, această creatură, *ese hombre*, o expresie deosebit de dispreţuitoare, înjositoare, şi Goya se simţi mulţumit că banditul îşi făcuse datoria religioasă şi totodată arătase călăului dispreţul cuvenit.

Banditul îşi rostea acum ultimele cuvinte:

— *Viva la fé!* strigă el. *Viva el rey! Viva el nombre de Jésus!* Trăiască credinţa! Trăiască regele! Trăiască numele lui Isus!

Mulţimea îl asculta, nu prea interesată, rămînînd tăcută. De abia cînd Punal strigă: *Viva la Virgen Santisima!*[1] izbucniră într-un strigăt uriaş: *Viva la Santisima!* Francisco îşi uni şi el glasul cu al lor.

Între timp, călăul îşi făcuse pregătirile. Era un om tînăr, îşi îndeplinea pentru prima oară meseria şi toţi erau curioşi să vadă cum o s-o ducă la bun sfîrşit.

Prin eşafod trecea un stîlp gros, înfipt în pămînt. În faţa lui era aşezat un scăunel de lemn, nedat la rindea. Călăul îl împinse pe Punal pe scăunel, apoi îi legă braţele şi picioarele goale atît de strîns, încît i se umflară şi începură să se învineţească. Prevederea era necesară; nu demult un criminal îşi ucisese călăul în timpul execuţiei. De stîlp era fixat un singir. Pe acesta, grota. Călăul îl trecu în jurul gîtului lui Punal. Călugărul cel trupeş îi puse un mic crucifix în mîinile legate.

Acum totul era gata. Cel sortit morţii sta cu braţele şi picioarele legate, cu capul tras pe spate şi apăsat pe stîlp şi singir, iar faţa lui întoarsă spre cerul albastru, cu dinţii scrîşnind, era plină de o frică nebună. Călugărul de lîngă el se dădu ceva mai înapoi şi îşi umbri ochii cu mîna, să se apere de soarele orbitor. Călăul apucă mînerul şurubului, judecătorul făcu semnul, călăul aruncă peste faţa lui Punal o basma neagră, apoi, cu amîndouă mîinile, învîrti şurubul, aşa încît cercul de fier să-l sugrume pe Punal. Mulţimea, ţinîndu-şi răsuflarea, văzu cum se scutură mîinile celui înăbuşit şi cum pieptul i se umflă peste măsură. Călăul privi apoi cu grijă sub basma, mai întoarse pentru ultima dată şurubul, ridică basmaua, o împături, o băgă în buzunar, răsuflă mulţumit şi coborî de pe eşafod să-şi aprindă o ţigară.

---

[1] Trăiască Sfînta Fecioară! (span.).

Toţi puteau să vadă acum, în lumina crudă a soarelui, faţa mortului, schimonosită, învineţită, năpădită de barba încîlcită, cu ochii daţi peste cap, cu gura deschisă şi limba spînzurînd. Goya ştia că îşi va putea readuce oricînd chipul acesta în faţa ochilor.

Pe stradă fu aşezată acum o lumînare groasă, iar în faţa estradei o targă neagră şi o masă cu două talgere mari, în care oamenii să arunce bani, ca să se poată citi liturghii pentru cel mort. Spectatorii discutau cu aprindere. Se văzuse doar bine că tînărul abia îşi isprăvise ucenicia şi, ce mai încolo-încoace, nici Punal nu murise atît de vitejeşte cum s-ar fi cuvenit unui bandit atît de mare şi de vestit.

Corpul rămase expus pînă după-amiază. Cei mai mulţi privitori, printre care Goya şi Gil, nu se clintiră din loc. În cele din urmă, apăru căruţa hingherilor. Toţi ştiau că acum cadavrul va fi dus afară din oraş, în pustietatea munţilor, pe un mic podiş, numit *Mesa del Rey*, pentru ca acolo să fie ciopîrţit în bucăţi şi aruncat într-o prăpastie. Încet, oamenii se împrăştiară.

„Lupului carnea, Satanei sufletul", cîntau şi fredonau pe drumul spre casă.

Goya şi Gil plecară din Córdoba şi porniră mai departe spre nord.

După cum era obiceiul cînd se călătorea pe catîri, ocoleau adesea şoselele, luînd-o pe poteci, care treceau peste munţi şi văi, scurtînd drumul. Pe drumurile mari existau *fondas* şi *posadas*, hanuri şi ospătării, dar pe potecuţe, numai culcuşuri de paie şi mulţi purici. Gil se minuna mereu că primul-pictor al regelui se mulţumea cu un adăpost atît de sărăcăcios, dar Goya răspundea : „Nici o pernă nu-i mai moale decît un spate obosit". Şi dormea bine, fără vise.

O experienţă nouă îi întîmpină cînd, de pe potecile lăturalnice, pustii, intrară iarăşi pe şoseaua principală. Pe ea călătoreau în caleştile poştei regale, în *galeras*,

tartanas şi *carrozas*, negustori, preoţi şi avocaţi, în timp ce pe catîri şi pe jos treceau studenţi, călugări şi mici negustori, domnişoare dubioase, vînzători ambulanţi, care îşi încercau norocul la bîlciul cel mai apropiat. Pe ea treceau negustorii din Cádiz în caleşti de călătorie moderne, elegante, şi nobili în *coches de colleras* demodate, cu poleială, blazoane impunătoare, mulţi cai înaintaşi şi servitori în livrea. Francisco era deprins cu aceste şosele şi poate că acum, cînd pentru el larma amuţise, vedea mai bine aspectul împestriţat. Dar larma lor o cunoştea. Cunoştea *chirrio*, scîrţîitul sălbatic al roţilor, care se ungeau arareori, tocmai pentru ca scîrţîitul puternic să le vestească de departe apropierea şi să sperie animalele sălbatice. Cunoştea gălăgia voioasă a călătorilor şi strigătul din adîncul bojocilor al vizitiilor şi catîrgiilor. Vedea şi acum roţile învîrtindu-se, copitele animalelor izbind pămîntul, gurile călătorilor şi vizitiilor deschizîndu-se şi închizîndu-se, dar sunetul trebuia să-l adauge din amintire. Era un joc istovitor, uneori vesel, de cele mai multe ori trist.

Ciudat era că, de cînd văzuse suferinţa cumplită a tîlharului El Punal, durerea lui se mai alinase.

O dată stătea cu Gil în faţa cîrciumii şi privea împreună cu mulţi alţii cum se înhămau cele opt animale la diligenţa cea mare. În sfîrşit, primul vizitiu luă în mînă curelele nenumăratelor hăţuri, *zagal*, ajutorul lui se aruncă dintr-un salt lîngă el, gonacii şi ajutoarele din faţa cîrciumii ridicară pietrele şi beţele, şi trăsura uriaşă urma să se pună în mişcare. Goya îi vedea strigînd ca să îndemne animalele şi nu se putu opri, i se deschise şi lui gura, zbierînd asurzitor în larma asurzitoare a vizitiilor şi gonacilor : „*Qué perrooo! Macho-macho-macho-machooo!*"

Apoi Goya şi Gil părăsiră şoseaua mare şi o apucară pe poteci lăturalnice. Întîlniră, mai ades decît pe marile drumuri, mici movile de piatră purtînd în vîrf cruci şi tăbliţe cu imagini colorate, în amintirea celor care pieriseră prin acele locuri. Era uimitor cît de mulţi oameni

muriseră pe drum — o armată întreagă. Pe tăbliţe se vedea cum se prăvăleau în prăpăstii, cum erau tîrîţi de animale sălbatice, cum erau luaţi de ape năvalnice, cum îi ciopîrţeau banditii cu săbiile sau cum îi lovea damblaua. Imaginile erau întotdeauna însoţite de versuri care îndemnau pe drumeţul pios să se oprească şi să se roage pentru sufletul victimelor. Gil vedea cu mirare că adeseori *don* Francisco îşi scotea doar pălăria şi îşi făcea cruce.

Uneori se alăturau altor convoaie de catîrgii, căci era mai bine să nu călătorească singuri pe aceste drumuri dosnice. Goya nu se amesteca printre ceilalţi, dar nu-i ocolea ; nici nu se sfia să le spună că e surd. Gil simţea din ce în ce mai mult respect şi prietenie faţă de domnul în slujba căruia intrase. Îl înşela arareori şi numai cu sume mici. Alteori nu se putea stăpîni să nu calce porunca lui Francisco, împărtăşind celorlalţi cine era călătorul lui şi ce nenorocire îl lovise.

O dată le ieşiră în cale nişte tîlhari. Erau tîlhari cuviincioşi, care îşi cunoşteau meseria şi îşi vedeau de treabă fără multă vorbă. În timp ce doi dintre ei îl scotoceau pe Francisco, Gil le şoptea ceva celorlalţi ; de bună seamă le spunea cine era Goya. Ei nu-i luară domnului care înfăţişase cu atîta dragoste pe pereţii palatelor regale scene din viaţa bandiţilor şi contrabandiştilor decît jumătate din cei şapte sute de reali pe care îi avea şi, cînd fură gata, îl invitară să bea din *bota* [1] lor, îşi vînturară plini de respect pălăriile mari şi îi urară politicos : *Vaya Usted con la Virgen!* „Meargă domnia-voastră cu Sfînta Fecioară !“

Aşa mergea Goya, sărăcăcios,
Jerpelit, închis în surzenia sa,
Pe catîrul Valeroso
Prin Spania lui neînţeles de
Tăcută, nenorocit, dar hotărît

[1] Burduf de vin (span.).

Să nu se lase
Doborît de demonii
Care îl încălecaseră
Şi voiau să-l frîngă.
Şi-au găsit naşul cu el, diavolii!
Nu va da
Înapoi
El, Francisco Goya, pictorul,
Aragonezul. Va ieşi
Mai întărit. Va folosi
Nenorocirea care l-a lovit şi
Va vedea mai ager, va desena
Mai ager. Şi rîse răsunător,
Făcînd pe catîrgiul Gil să-l
Privească mirat şi îngrijorat.
Cu uşurinţă şi cu durere plecă Goya
Din oraşul de sud, unde aflase
Suprema fericire şi cea mai adîncă
Suferinţă, către nord, spre Zaragoza,
Spre oraşul lui de baştină.

PARTEA A TREIA

1

În ultimii cinci ani ai secolului poporul scăpă din mînă conducerea Republicii Franceze, care fu preluată de oamenii de afaceri.

„Nu există vietate mai primejdioasă decît omul de afaceri care umblă după pradă", spusese nu demult baronul d'Holbach, enciclopedistul, şi tot aşa gîndiseră şi bărbaţii cei mai de seamă ai revoluţiei. Acum, însă, Gracchus Babeuf [1] şi partizanii lui fură executaţi pentru că voiseră să întemeieze „o comunitate în care toţi să fie egali", să aibă venituri egale. Noii stăpînitori ai Franţei îşi aleseseră deviza: „Îmbogăţiţi-vă!"

Şi în cealaltă ţară care încercase să pună în practică, pe calea revoluţiei, ideile iluminismului [2], în Statele Unite ale Americii, conducătorii cochetau cu vechile idei. Se lepădară de Franţa, fără ajutorul căreia nu şi-ar fi putut dobîndi niciodată independenţa, îl insultară pe

---

[1] *Gracchus Babeuf* (adevăratul nume François Noël) (1760—1797) — revoluţionar francez, eminent reprezentant al comunismului egalitar utopic; organizatorul conspiraţiei „celor egali".

[2] *Iluminism* — mişcare ideologică a burgheziei europene împotriva feudalismului în perioada pregătirii şi înfăptuirii revoluţiilor burgheze din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, cînd ideologii burghezi au luptat pentru triumful raţiunii şi al ştiinţei împotriva obscurantismului feudal.

ambasadorul francez şi purtau război rece cu republica lui.

Se emise o lege contra străinilor şi contra răscoalelor, care dezminţea spiritul constituţiei, se diluară principiile Declaraţiei de independenţă [1]. Cînd primul preşedinte al statului, George Washington [2], plecă de la cîrma ţării, un jurnal din Philadelphia jubila : „Omul care poartă vina întregii nenorociri a ţării noastre a coborît astăzi pe aceeaşi treaptă cu concetăţenii lui şi nu mai are puterea să sporească suferinţele acestor State Unite. Orice inimă care bate pentru libertatea şi fericirea poporului trebuie să tresalte azi cu bucurie la gîndul că numele Washington încetează de a mai răspîndi nedreptatea şi de a îngădui corupţia."

Străduinţa pasionată de a crea în cel mai scurt timp o nouă orînduire a vieţii omeneşti istovise lumea. Printr-o încordare extremă a tuturor forţelor se încercase orînduirea treburilor publice şi particulare cu ajutorul raţiunii. Acum oamenii se simţeau osteniţi şi se fereau de lumina orbitoare a raţiunii, ascunzîndu-se în penumbra sentimentului. Pretutindeni în lume erau preamărite vechile idei conservatoare. Din răceala gîndirii, oamenii se retraseră spre căldura credinţei, evlaviei, sentimentalităţii. Se fereau de furtunile pe care le adusese libertatea, adăpostindu-se în limanul liniştit al autorităţii şi disciplinei. Romanticii visau restaurarea evului mediu, poeţii îşi cîntau ura împotriva luminii soarelui, adorau noaptea fermecată, luminată de lună, slăveau pacea şi siguranţa în sînul bisericii catolice. „Iluminismul nici nu ne-a atins !" jubila un cardinal.

---

[1] Declaraţia de independenţă a Statelor Unite ale Americii (1776) de sub dominaţia colonialistă a Angliei.

[2] *George Washington* (1732—1799) — general american în războiul de independenţă şi primul preşedinte al Statelor Unite ale Americii de Nord (1789—1796).

Era o eroare. Ideile noi, luminoase, pregnante puseseră stăpînire pe prea multe minţi ca să mai poată fi stîrpite. Privilegii pînă acum de nezdruncinat erau subminate. Absolutismul, harul divin, împărţirea în clase şi caste, privilegiile bisericii şi nobilimii, totul era pus acum la îndoială. Franţa şi America dăduseră marele exemplu şi, în ciuda rezistenţei din nou întărite a bisericii şi nobilimii, îşi croia acum drum ideea că treburile omeneşti se cereau orînduite potrivit rezultatelor cunoaşterii ştiinţifice, şi nu după legile scrise în cărţile vechi, declarate sfinte.

În ultimii cinci ani ai secolului trăiau în Franţa cam 25 000 000 de oameni, în Anglia şi în Spania cîte 11 000 000, Parisul avea 900 000 locuitori, Londra 800 000, Statele Unite ale Americii erau populate de vreo 3 000 000 de albi şi de 700 000 de sclavi de culoare, cel mai mare oraş al Americii, Philadelphia, avea 42 000 locuitori, New York număra 30 000, Boston, Baltimore, Charleston cîte 10 000.

În ultimii cinci ani ai veacului, economistul englez Malthus [1] publică eseul lui asupra legii populaţiei şi stabili legea că omenirea se înmulţeşte mai repede decît mijloacele de trai necesare conservării ei şi că trebuia, deci, restrînsă reproducerea.

În aceşti cinci ani oamenii făcură productivă încă o parte însemnată din planeta lor. Statele Unite ale Americii încercau să atragă colonişti şi înfiinţară în acest scop birouri şi societăţi care vindeau pămînt, acor-

[1] *Thomas-Robert Malthus* (1766—1834) — preot şi economist englez, care în lucrarea sa *Eseu asupra legii populaţiei* (1798) a formulat teoria antiştiinţifică şi reacţionară potrivit căreia, în timp ce mijloacele de existenţă sporesc în progresie aritmetică, populaţia creşte în progresie geometrică, preconizînd lichidarea suprapopulaţiei prin celibat şi prin condamnarea oamenilor muncii la moarte prin foamete.

dînd credite mari şi pe termen lung la preţul de un dolar acrul [1].

Tot în aceşti cinci ani îşi începe Alexander von Humboldt [2] marea lui călătorie de explorare spre America Centrală şi de Sud, ale cărei rezultate făcură planeta mai bine cunoscută şi mai uşor de locuit.

În aceşti cinci ani se săvîrşiră peste tot în lume, şi mai ales în Europa, multe şi violente schimbări politice. Imperii vechi se prăbuşiră, iar din resturile lor se înjghebară apoi state noi, de cele mai multe ori republici. Numeroase proprietăţi bisericeşti fură secularizate. Papa fu dus ca prizonier in Franţa [3], dogele Veneţiei se căsători pentru ultima oară cu marea. Republica Franceză cîştigă multe bătălii pe uscat, Anglia, multe bătălii pe mare ; de asemenea, Anglia cîştigă prin luptă victoria hotărîtoare în Indii. Către sfîrşitul veacului, Anglia încheie un pact cu aproape toată Europa, ca să împiedice înaintarea Republicii Franceze şi răspîndirea ideilor progresiste. Într-un cuvînt, în această ultimă perioadă de cinci ani, în lume au avut loc mai multe lupte şi s-au petrecut mai multe acte de violenţă decît în tot restul secolului. Tot în acest timp şi-a scris şi filozoful german Immanuel Kant [4] lucrarea : *Spre pacea eternă.*

---

[1] *Acru* — unitate de măsură de suprafaţă egală cu 4067 metri pătraţi (sau, în anumite ţări, cu valori variabile).

[2] *Alexander von Humboldt* (1769—1859) — naturalist şi scriitor german, autorul lucrării *Cosmos sau Descrierea fizică a lumii.*

[3] Moartea însărcinatului cu afaceri al Franţei la Roma într-o busculadă oferi Directoratului prilejul să ocupe teritoriul pontifical (1797), iar cu un an mai tîrziu, ca urmare a uciderii unui general francez pe străzile Romei, papa Pius al VI-lea fu arestat şi adus ca prizonier în Franţa, unde a şi murit (1799).

[4] *Immanuel Kant* (1724—1804) — celebru filozof german, întemeietorul idealismului german de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. În lucrarea sa *Spre pacea eternă* (1795), amintită în romanul de faţă, Kant expune ideea cu privire la necesitatea păcii între popoare, luînd atitudine critică faţă de aventurile militare ale guvernanţilor de atunci ai Prusiei.

În viaţa lor particulară, conducătorilor militari ai lumii dezbinate puţin le păsa de flecăreala maselor şi a ziarelor. În aceşti cinci ani Napoleon Bonaparte se căsători cu Josephine Beauharnais [1], şi amiralul Horatio Nelson [2] o cunoscu şi o iubi pe *lady* Hamilton [3].

În aceşti cinci ani oamenii se eliberară de îmbrăcămintea lor pompoasă şi greoaie, dispărură diferenţele dintre portul privilegiaţilor şi al claselor de jos. În Franţa mai întîi, sub influenţa pictorului Jacques-Louis David, deveni populară o îmbrăcăminte simplă, de inspiraţie antică, *la merveilleuse* [4], şi începură să se poarte şi pantaloni lungi, *pantalons*, îmbrăcăminte care se răspîndi repede în toată Europa.

În aceşti cinci ani Alessandro Volta [5] construi primul aparat care da curent electric continuu. Priestley [6] descoperi oxidul de carbon, Stanhope [7] inventă presa de tipar fabricată din fier. Totuşi, peste tot, oamenii ţineau cu dîrzenie la ideile şi metodele de lucru moştenite ; ei credeau că descoperitorii şi cei care foloseau legile fizice necunoscute mai înainte erau trimişi ai diavolului şi continuau să-şi are pămîntul aşa cum îl arau de mii

[1] *Josephine Tascher de la Pagerie* (1763—1814) — soţia vicontelui de Beauharnais, mort pe eşafod în 1794, apoi a generalului Bonaparte în 1796. A devenit împărăteasă în anul 1804, dar Napoleon I a divorţat de ea în 1809.

[2] *Horatio Nelson* — amiral englez, născut în 1758, mort în bătălia navală de la Trafalgar (1805).

[3] *Emma Lyon Hamilton* (1761—1815) — soţia amiralului Nelson, celebră prin frumuseţea ei.

[4] Minunata (fr.).

[5] *Alessandro Volta* (1745—1827) — cunoscut fizician italian, autor a numeroase lucrări din domeniul electricităţii ; inventatorul pilei care-i poartă numele.

[6] *Joseph Priestley* (1733—1804) — chimist şi fizician englez ; a descoperit azotul şi fenomenul respiraţiei vegetalelor.

[7] *Charles Stanhope* (1753—1816) — om politic, matematician şi economist englez, autorul a numeroase invenţii şi perfecţionări tehnice în domeniul navigaţiei, tipografiei şi stereotipiei.

de ani. În aceşti cinci ani medicul Edward Jenner[1] publică un studiu în care recomanda contra vărsatului inocularea cu vaccin, dar fu luat în rîs de toată lumea. Nu erau, în schimb, luaţi în rîs cei care se scăldau în izvoare şi ape binecuvîntate şi se molipseau, şi nici cei care, pentru a dobîndi însănătoşirea, aduceau ca jertfă sfinţilor de tot soiul imitaţii de ceară ale membrelor lor bolnave. Mai mult, Inchiziţia pedepsea pe oricine se îndoia de puterea tămăduitoare a unor asemenea leacuri.

În aceşti cinci ani Shakespeare fu recunoscut în lumea întreagă ca cel mai mare poet al ultimului mileniu şi fu tradus de mulţi în numeroase limbi. August Wilhelm Schlegel[2] făcu o traducere care avea să schimbe şi să înfrumuseţeze limba germană a secolului următor. În aceşti cinci ani Goethe scrise poemul *Hermann şi Dorothea,* Schiller — tragedia *Wallenstein,* Alfieri[3] scrise tragediile lui clasice *Saul, Antigona* şi *Al doilea Brutus,* şi muri marele poet al basmelor pline de tîlc şi culoare, Carlo Gozzi[4], lăsînd ca moştenire trei volume de *Memorii nefolositoare,* Jane Austen[5] scrise romanele ei sobre şi delicate totodată, *Pride and prejudice*[6] şi *Sense and sensibility*[7], Coleridge[8] publică primele lui poezii, ca şi poetul suedez Tegner[9]. În Rusia, Ivan Ivanovici

[1] *Edward Jenner* (1749—1823) — cunoscut medic englez, descoperitorul vaccinului.

[2] *August Wilhelm Schlegel* (1767—1845) — poet romantic şi critic literar german.

[3] *Victor Alfieri* (1749—1803) — dramaturg italian.

[4] *Carlo Gozzi* (1722—1806) — autor dramatic italian, creatorul comediei feerice.

[5] *Jane Austen* (1775—1817) — romancieră engleză.

[6] *Mîndrie şi prejudecată* (engl.).

[7] *Bun-simţ şi sensibilitate* (engl.).

[8] *Samuel Taylor Coleridge* (1772—1834) — poet englez, autor al unor *Balade lirice.*

[9] *Esaias Tegner* (1782—1846) — unul dintre cei mai mari poeţi suedezi, autorul vestitului poem *Saga lui Frithjof.*

Khemnitzer[1] scrise tragedia *Moscova eliberată*, iar Vasili Vasilievici Kapnist[2], în comedia lui în versuri *Sîcîiala*, își bătu joc amarnic de venalitatea justiției. Milioane de oameni, care pînă atunci nu ținuseră o carte în mînă, începură să citească cărți și să se bucure de ele. Dar biserica interzise cele mai multe dintre lucrările pe care le lăudau cunoscătorii. În Spania nesocotirea acestei oprelişti era pedepsită cu stîlpul infamiei, biciuirea şi închisoarea, iar în monarhia habsburgică fură demişi înalţi demnitari care se făcuseră vinovaţi de lecturi interzise.

În aceşti cinci ani la Paris, în Pantheon, au fost depuse cu o imensă participare a populaţiei osemintele conducătorului liber-cugetătorilor, osemintele proscrise ale proscrisului Voltaire, şi tot în aceşti cinci ani, în acelaşi Paris, *madame* Marie-Anne Lenormand deschidea un salon de preziceri, care avea o mare căutare. Iar în galeria figurilor de ceară, la *madame* Tussaud, stăteau paşnic, unul lîngă celălalt, imaginea sfîntului Denis, care îşi purta capul sub braţ, şi chipul ereticului Voltaire.

În aceşti cinci ani s-a descoperit în oraşul egiptean Rosette, denumit în limba arabă Reşid, o piatră acoperită cu inscripţii, care i-a dat posibilitatea cercetătorului Champollion[3] să descifreze hieroglifele. Antoine Condorcet[4] întemeie filozofia colectivist-materialistă a istoriei, Pierre-Simon Laplace[5] explică formarea planetelor pe baza ştiinţelor naturii. În acelaşi timp, însă, dacă cineva nu împărtăşea credinţa că lumea a fost creată, aşa cum scrie la *Biblie*, în cele şase zile, de la 28 septembrie la 3 octombrie 3988 înainte de Hristos, nu putea

---

[1] *Ivan Ivanovici Khemnitzer* (1745—1784) — fabulist rus.

[2] *Vasili Vasilievici Kapnist* (1757—1824) — poet şi dramaturg satiric rus cu vederi liberale.

[3] *Jean François Champollion* (1790—1832) — orientalist francez, a izbutit cel dintîi să descifreze hieroglifele egiptene.

[4] *Antoine Condorcet* (1743—1794) — filozof şi matematician francez.

[5] *Pierre-Simon Laplace* (1749—1827) — matematician şi astronom francez.

ocupa o funcţie de stat nici în regatele spaniole, nici în monarhia habsburgică.

În aceşti cinci ani Goethe scrise în *Epigramele venețiene* că, dintre toate lucrurile, ura cel mai mult patru: mirosul de tutun, ploşniţele, usturoiul şi crucea, iar Thomas Paine[1] lucra la *Secolul raţiunii*, un adevărat manual al raţionalismului. În acelaşi timp, Schleiermacher[2] îşi scria cartea *Despre religie. Cuvinte pentru oamenii cultivaţi care o dispreţuiesc*, Novalis[3] îşi scria *Theodicea*, iar scriitorul francez Chateaubriand[4] se convertea la un catolicism romanţios. Cartea *Decăderea şi prăbuşirea imperiului roman*, în care Edward Gibbon[5] prezentase, cu spirit fin şi ironie rece, apariţia creştinismului ca pe o întoarcere la barbarie, a fost preamărită de toţi drept cea mai însemnată operă istorică a vremii. Totuşi, nu mai puţin succes avură şi *Apologiile*, în care episcopul Richard Watson încerca, cu eleganţă şi măsură, să-i combată pe Gibbon şi Paine.

În aceşti cinci ani s-au făcut descoperiri în domeniul fizicii, chimiei şi biologiei, s-au descoperit şi demonstrat importante principii sociologice, dar descoperitorii şi propagatorii lor au fost duşmăniţi, batjocoriţi şi băgaţi în închisoare. Au fost experimentate noi metode ştiinţifice de vindecare, dar preoţii şi vracii îi alungau pe demoni din bolnavi şi vindecau cu rugăciuni şi amulete.

Oameni de stat cu preocupări filozofice şi afacerişti avizi, învăţaţi tăcuţi şi şarlatani care îşi strigau marfa

---

[1] *Thomas Paine* (1737—1809) — publicist englez; i s-a acordat cetăţenia franceză şi a fost ales membru al Convenţiei Naţionale (1793) ca urmare a lucrărilor sale în care apără ideile Revoluţiei Franceze.

[2] *Ernest Schleiermacher* (1768—1834) — teolog şi filozof german.

[3] *Novalis* (pseudonim literar al lui Friedrich von Hartenberg) (1772—1801) — reprezentant al curentului reacţionar în romantismul german.

[4] *François-René de Chateaubriand* (1768—1848) — cunoscut scriitor francez, bărbat de stat reacţionar, diplomat şi ministru de externe (1822—1824).

[5] *Edward Gibbon* (1737—1796) — istoric englez.

prin pieţe, preoţi lacomi de putere şi ţărani iobagi, artişti sensibili la orice frumuseţe şi soldaţi incendiatori, abrutizaţi — toţi trăiau laolaltă într-un spaţiu strîmt, se îmbrînceau, se înghesuiau, deştepţi şi proşti, oameni al căror creier era abia ceva mai dezvoltat decît al celui dintîi om şi alţii al căror creier frămînta gînduri pe care mulţi aveau să le priceapă abia peste o eră, oameni inspiraţi, sensibili la orice frumuseţe, şi alţii care rămîneau nepăsători în faţa cuvîntului, sunetului şi pietrei modelate, oameni sîrguincioşi, harnici, ca şi cei proşti şi leneşi, respirau acelaşi aer, se frecau unul de altul, se aflau în continuă şi directă convieţuire. Se iubeau unul pe altul, purtau războaie, încheiau tratate, le încălcau, purtau noi războaie, încheiau noi tratate, se torturau, se ardeau, se ciopîrţeau unii pe alţii, se amestecau şi năşteau copii, şi numai rareori se înţelegeau unul pe altul. Cei cîţiva inteligenţi, înzestraţi, trăgeau înainte, ceilalţi, infinit mai mulţi, îi ţineau pe loc, îi duşmăneau, îi încătuşau, îi ucideau, încercau în fel şi chip să scape de ei. Şi totuşi cei cîţiva înzestraţi înaintau, abia simţit, desigur, cu multe subterfugii şi multe jertfe, dar înaintau, trăgînd totodată după ei, împingînd înainte, puţin cîte puţin, şi masa celorlalţi.

Ambiţioşii şi mărginiţii, profitînd de trîndăvia şi prostia celor mulţi, căutau să menţină instituţiile în descompunere. Dar Revoluţia Franceză făcuse să adie peste lume un vînt proaspăt, iar Napoleon, împlinitorul revoluţiei, se pregătea să zdrobească definitiv multe lucruri care nu meritau să trăiască.

Ideea despre drepturile
Omului era acum
Mai mult decît o vorbă goală.
Ea era realitate în multe ţări,
Realitate plăpîndă, tînără.
Totuşi palpabilă, lege scrisă.

Şi astfel, la sfîrşitul perioadei
De cinci ani şi al veacului,
Era totuşi, în
Lume, ceva mai multă
Raţiune decît fusese
La începutul secolului.

2

Don Manuel plecase de o jumătate de oră din San Ildefonso. Prost dispus, sta rezemat leneş de pernele trăsurii. Avea de făcut o călătorie lungă pînă la Cádiz, unde îl aşteptau treburi neplăcute. Bineînţeles, mai înainte voia să-şi îngăduie cîteva zile de odihnă la Madrid, *incognito*, alături de Pepa. Dar nici măcar această perspectivă nu putea să-l însenineze.

Caramba! În ultimele săptămîni nu avusese decît necazuri. Nu era destul că francezii îl sileau să continue războiul nepopular împotriva Angliei, acum mai stăruiau şi *gabachos* [1] să întreprindă împotriva Portugaliei, cu care avea relaţii de prietenie, acţiuni nesocotite, ireparabile.

Flota engleză îşi avea bazele navale în porturile portugheze, şi francezii, bizuindu-se pe tratatul de alianţă, pretindeau ca Spania să obţină de la Portugalia închiderea acestor porturi. Fără încetare, cu o logică dezgustătoare, trimisul francez, cetăţeanul Truguet, cerea ca, în cazul că Portugalia ar refuza, Spania să obţină închiderea porturilor prin forţa armelor. Părea desigur ademenitor să taberi asupra ţării vecine, mici, lipsite de apărare, şi să cîştigi o victorie. Dar prinţul regent al Portugaliei era ginerele regelui catolic, iar Carlos şi María Luisa nu voiau să poarte război cu propria lor

[1] Pluralul de la *gabacho*; populaţie din regiunea Pirineilor.

fiică. În afară de aceasta, Portugalia îi făcuse lui *don* Manuel daruri alese. Printr-o înțelegere tacită, principele de la Paz lăsă, deci, ca războiul cu Anglia să se împotmolească, să înceteze aproape de tot.

Dar nu numai relațiile cu Portugalia îl îngrijorau. Afaceri de mult uitate, ca aceea cu slaba Geneviève, fiica ambasadorului regalist de Havré, reînviau din nou, penibil. După expulzarea din Spania, *marqués*-ul și fiica lui se refugiaseră în Portugalia, unde trăiau dintr-o subvenție servită din fondul secret al regelui catolic. Incomodul francez, vulgarul cetățean Truguet, mirosise ceva și, lipsit de tact, ridica acum nerușinata pretenție ca Manuel nu numai să rupă orice legături cu „aventurierul regalist", dar să mai și obțină de la prințul regent al Portugaliei expulzarea lui imediată.

Tolănit în trăsură, principele de la Paz, simțind încă gustul amărui al afacerilor de la San Ildefonso, se gîndea la tratativele neplăcute pe care avea să le ducă la Cádiz. María Luisa pusese cîțiva dintre favoriții ei în posturile de conducere ale flotei de război de acolo, și cum domniile-lor nu aveau alte calități decît titlul de noblețe și protecția reginei, ofițeri foarte capabili, care nu se puteau afirma fiind subordonați acestor nepricepuți, amenințau cu demisia. Totul era extrem de neplăcut. Deși nu chiar tot. Pe măsură ce se apropia de capitală, lui *don* Manuel i se risipeau gîndurile supărătoare. Se hotărî să mai rămînă o zi la Madrid, la Pepa, să uite că soarta l-a împovărat cu conducerea imperiului spaniol, să nu mai fie în timpul acestor zile un om de stat, ci un simplu *don* Manuel care se bucură de viață.

Se întîmplă însă altfel.

Pepa era de cîteva săptămîni plictisită și îmbufnată. Francisco plecase ; primejduindu-și cariera, împărtășea, de luni întregi, exilul Albei. Cu amărăciune în suflet, se gîndea de cîtă pasiune înfocată era în stare și cu ce puțină părere de rău o cedase lui Manuel. Apoi și Ma-

nuel! Făcuse mare caz de dragostea lui, dar cea mai mare parte a timpului şi-o petrecea la San Ildefonso, Aranjuez sau Escorial, lăsînd-o singură, iar cînd venea, venea pe furiş.

Pepa era aşadar întărîtată, morocănoasă. Îi ceru să meargă cu ea la lupta de tauri, la *corrida* lui Pedro Romero. *Don* Manuel îi răspunse suspinînd că duminică va trebui să fie de mult timp în drum spre Cádiz.

— Îţi cer prea mult, întrebă ea, dacă te rog să mai rămîi două zile cu mine?

— Nu mi-a fost uşor, *chérie*, replică el, să mă fac liber trei zile pentru dumneata. Am de dus un război, pe lîngă alte treburi urgente. Te rog, nu mă împovăra şi mai mult!

— Atunci am să-ţi spun eu de ce nu vrei să mergi cu mine la *corrida*, replică Pepa. Îţi e ruşine cu mine. Nu vrei să te arăţi cu mine.

Manuel încercă s-o potolească.

— Înţelege-mă! o rugă el neliniştit. Port pe umerii mei îngrozitor de multe poveri. Trebuie să silesc Portugalia să rupă relaţiile cu Anglia, să-l menajez pe prinţul regent al Portugaliei, să expediez şase granzi nătîngi din flotă, să mai primesc în *armada* încă trei nobili nătîngi. Pe lîngă aceasta, Truguet îmi trimite pentru a doua oară o notă neruşinată, cerîndu-mi să intervin ca marchizul de Havré să fie expulzat din Lisabona. Şi aşa vor face o mutră acră cei din Cádiz că mă duc cu două zile mai tîrziu, iar dumneata îmi ceri să rămîn aici şi duminică! Te rog să mă înţelegi! Vezi ce greutăţi am!

— Greutăţile dumitale, răspunse Pepa cu chef de ceartă, au toate aceeaşi pricină: senzualitatea dumitale desfrînată. Toate neplăcerile cu Portugalia şi cu Franţa provin din faptul că a trebuit să te mai culci şi cu o biată slăbănoagă ca Geneviève.

Manuel, înfuriindu-se la rîndul lui, răspunse:

— Tu m-ai împins la asta ! Dacă mi-ai fi arătat iubirea la care are dreptul să se aştepte un bărbat ca mine, nu m-aş fi atins niciodată de-o prăjină ca ea !

Pepa, întărîtată la culme, spuse :

— Şi că te mai strecori din cînd în cînd în patul bătrînei María Luisa tot eu sînt de vină ?

Era prea mult. Natura lui primitivă de *majo* din provincia crescătorilor de porci Estramadura ieşi la iveală. Ridică mîna cărnoasă şi o lovi greu peste obraz.

Pentru o clipă voi şi ea să-l lovească, să-l zgîrie, să-l muşte, să-l sugrume. Dar se stăpîni. Trase clopoţelul. Strigă :

— Conchita ! Conchita !

Don Manuel văzu arzînd pe faţa ei foarte albă urmele mîinii lui, îi văzu ochii verzi depărtaţi unul de celălalt fulgerînd de mînie. Bolborosi cîteva scuze. Spuse că e din cale-afară de nervos din pricina nenumăratelor neplăceri. Dar Conchita se şi înfăţişase, aspră şi severă, şi Pepa, cu voce stăpînită, spuse :

— Petrece-l pe *señor* pînă la uşă, Conchita !

Don Manuel, copleşit de căinţă, plin de dorinţă, furios pe propria lui prostie, care îi stricase zilele de vacanţă, înmulţi scuzele, voi s-o ia de mînă, s-o îmbrăţişeze, dar Pepa strigă :

— Cînd ai să te hotărăşti să-l conduci pe domnul acesta, Conchita ? ! şi fugi în odaia de alături.

Nu-i rămase decît să plece.

Îşi spuse cu amărăciune că soarta nu-i îngăduie nici cel mai mic răgaz în truda lui pentru binele imperiului şi porni în grabă spre Cádiz, prost dispus, dornic de acţiune. Nădăjduia ca acolo, în vîltoarea treburilor şi a plăcerilor, să-şi uite nenorocul, iar apoi, întors la Madrid, s-o găsească pe Pepa cuminţită.

De fapt, la Cádiz nu avu nici o clipă liberă. Tratâ cu armatorii, cu reprezentanţii firmelor de import-export, cu bancherii. Promise ofiţerilor pricepuţi ai flotei

să pună capăt activității primejdioase a imbecililor amirali de neam mare. Într-o întîlnire secretă cu conducătorii flotei de blocadă engleze, confirmă înțelegerea nescrisă în virtutea căreia ambele flote trebuiau, ce-i drept, să se amenințe, dar nu să se și atace. Iar dacă zilele și le închina binelui imperiului, nopțile și le dedica vestitelor desfătări din Cádiz.

Dar nici treburile, nici distracțiile nu izbuteau să i-o alunge din minte pe Pepa. Avea mereu înaintea ochilor urma palmei lui pe obrazul ei și amintirea asta îl umplea de căință, de dor, de pasiune.

Cum își termină treburile, plecă în grabă pe drumul cel mai scurt înapoi spre Madrid. Îmbrăcat încă în costumul de călătorie, alergă la Palacio Bondar Real. Găsi casa în dezordine, mobila trasă la perete, covoarele făcute sul, lăzi și cufere împachetate. Majordomul nu voi să-l primească. *Dueña* Conchita stătea alături, cu fața severă, întunecată. Îi strecură pe furiș trei ducați de aur. Ea îl lăsă să aștepte puțin, apoi îl duse la Pepa.

— Plec în sud, îi declară Pepa cu vocea ei plină, tărăgănată. Plec la Malaga. Voi juca acolo teatru. *Señor* Rivero a fost pe aici, trupa lui e renumită, mi-a promis un contract avantajos. Dacă flota dumitale va fi vreodată iar în stare să libereze căile maritime, mă întorc înapoi, în patria mea, în America. Se spune că orașul Lima are încă cel mai bun teatru din întreaga lume spaniolă.

Manuel turba în sinea lui. Bine, o lovise, dar se umilise în fața ei și se întorsese spre a se umili și mai mult. Nu trebuia să-l amenințe de la început că pune între ei oceanul. Ardea de dorința s-o lovească iar. Dar pielea ei albă strălucea în haina de casă întunecată, ochii ei verzi priveau mari, gravi, ademenitori, parfumul ei îl învăluia. Avea în urma lui nopți cu femei încîntătoare din Cádiz, deprinse cu toate viciile, dar știa că nu se putea lipsi de această femeie, că suprema desfătare, adevărata încîntare, divin-diabolică, copleșitoare, numai ea

i-o putea da. Nu trebuia să se mai lase mînat de furie; trebuia să facă uz de întreaga lui elocvenţă şi viclenie pentru a o reţine.

Îşi ceru din nou scuze pasionat, dînd amănunte. Toţi îl hărţuiau şi trăgeau acum de el; liber-cugetătorii din Madrid şi nobilii mărginiţi, fanaticii ultramontani, Franţa, Portugalia. Iar grosolanul cetăţean Truguet şi recele, pedantul Talleyrand[1], viclean ca o vulpe, nu aveau nici o înţelegere pentru soluţiile lui rafinate, de adevărat om de stat. Era cu desăvîrşire singur. Generalul Bonaparte, singurul care îl înţelegea, lupta undeva în Egipt. Nu era de mirare dacă cineva, în asemenea împrejurări, îşi pierdea pentru cîteva clipe judecata.

— Am meritat o pedeapsă, adăugă el. Dar atît de tare nu trebuie să mă pedepseşti, *señora!* Atît de tare nu trebuie să mă pedepseşti, Pepa!

Şi îi apucă mîna. Ea şi-o retrase fără violenţă. Apoi, spuse că viaţa în Madrid nu o mulţumeşte. Manuel fusese mult timp mîngîierea ei. S-a lăsat sedusă de forţa, de amabilitatea lui impetuoasă. Crezuse că e un *majo* şi un nobil totodată. Acum, însă, şi el o dezamăgise. Nu mai avea ce căuta la Madrid.

Întristarea ei romantică îl impresionă. O asigură înflăcărat că n-ar putea-o lăsa să plece din Madrid. Dacă pleacă, îşi va părăsi şi el postul şi se va retrage la una din moşiile lui, singur, numai cu amărăciunea lui şi cu filozofia.

— De dragul Spaniei trebuie să rămîneţi cu mine, *señora!* strigă el. Sînteţi singura fericire în viaţa mea grea. Fără dumneavoastră nu-mi pot închipui existenţa asta plină de poveri.

---

[1] *Charles-Maurice, Talleyrand-Périgord,* (1754—1838) — celebru diplomat francez, ministru de externe (1797—1799, 1799—1807, 1814—1815), reprezentant al Franţei la Congresul de la Viena (1814—1815), ambasador la Londra (1830—1834); s-a distins printr-o totală lipsă de principialitate în politică şi printr-o extremă lăcomie.

Pepa își ținea fața albă întoarsă spre el, privindu-l în felul ei ciudat, fără rușine. Apoi încet, cu voce plină, leneșă, care îți pătrunde în sînge, răspunse:

— Dacă e așa, *don* Manuel, atunci vă rog nu mi-o spuneți doar mie, ci arătați-o lumii! M-am resemnat destul să fiu metresa dumneavoastră. Soției dumneavoastră nu i-ați fi adus o asemenea jignire. Am dreptul să pretind să mă recunoașteți pe față.

Don Manuel se înspăimîntă. Să se căsătorească! Să se căsătorească cu Pepa! Toate proverbele urîte spaniole îi trecură prin minte: *Antes de casar, ten casas en que morar.* „Înainte de a te însura, îngrijește-te de locul de veci." Apoi: *„Cine se căsătorește din dragoste crapă de furie după aceea".* Dar nu voia să riște de a pleca pentru a doua oară fără nici o ispravă.

Îi declară că luni de-a rîndul s-a tot gîndit să-i ceară mîna. Dar o asemenea căsătorie i-ar fi provocat neplăceri din partea *doñei* María Luisa, ar fi însemnat concedierea lui, ar fi însemnat o mare primejdie pentru Spania. Căci nimeni, în afară de el, n-ar putea duce cu succes pînă la capăt jocul acrobatic între Portugalia și Franța.

— Dacă îmi ascult inima, *señora,* și mă căsătoresc cu dumneavoastră, încheie el, înseamnă război cu Portugalia sau cu Franța.

Pepa, privindu-l țintă, spuse sec și cu răceală:

— Probabil că aveți dreptate. De aceea, rămîneți cu bine!

Trebuia să găsească o ieșire.

— Lasă-mi timp, Pepa! o rugă el stăruitor. Îngăduie-mi un răgaz!

— Trei zile, spuse ea.

În ziua a treia *don* Manuel îi declară că a găsit soluția. Se va căsători cu ea, dar această căsătorie va trebui să rămînă o vreme secretă. Cum va găsi, însă, o dezlegare a problemei portugheze, va face cunoscută

imperiului şi lumii întregi căsătoria lui, fără să-i pese de primejdia dizgraţiei regale.

Pepa consimţi. Fu găsit un preot bătrîn, venerabil, un oarecare *padre* Celestino din Badajoz.

Padre Celestino, care urzea cu plăcere mici intrigi politice, fu bucuros să facă un serviciu atotputernicului său compatriot.

> *În palatul din oraş al prinţului,*
> *În capela particulară, avu*
> *Loc cununia, noaptea ; nu*
> *Ardeau multe lumini, era foarte*
> *Romantic, întocmai pe*
> *Gustul Pepei.*
> *Martori erau* don *Miguel şi*
> Dueña. Padre *îi puse pe toţi*
> *Să facă un jurămînt,*
> *Obligîndu-se să tacă cu străşnicie*
> *Şi să nu pomenească nimănui,*
> *Oricine-ar fi, despre această cununie.*

3

Cînd la urechile reginei ajunse zvonul că principele de la Paz s-a căsătorit cu *señora* Tudó, fu cuprinsă de o furie fără margini. Îl pescuise pe golan din mlaştina cea mai adîncă şi îl făcuse cel mai de seamă om al imperiului, iar el se vindea acum cu trup şi suflet unei tîrfe ! Unei bucăţi de carne, unei grăsane fără creier, unei gîşte, unei *jamona* îi dăruia Manuel titlurile strălucitoare cu care îl înzestrase ea, María Luisa ! Şi-l închipuia culcîndu-se cu Pepa şi făcînd haz pe socoteala ei, a bătrînei păcălite. Dar lepădătura, nemernicul, şi-a greşit socotelile ! Existau sute de cazuri de delapidări

şi de crimă de înaltă trădare pentru care putea fi tras la răspundere. A furat fără scrupule din tezaurul regal. S-a lăsat mituit de puteri străine. L-a trădat pe sfîntul părinte, pe cel mai bun aliat. A uneltit cu oamenii fără Dumnezeu ai Directoratului din Paris împotriva regelui catolic. A trădat pe oricine, prieten sau duşman, din lăcomie, din vanitate, din capriciu de om răsfăţat. Dar îl va aduce ea acum în faţa judecăţii Consiliului de coroană al Castiliei, care îl va executa în mod ruşinos, în văzul tuturor, şi toţi vor jubila : prelaţii, nobilii, întregul popor spaniol. Iar individa, tîrfa, va fi purtată prin oraş cu partea de sus a corpului despuiată, după care va ordona să fie biciuită.

Regina ştia, însă, că nu va face nimic din toate acestea.

Era inteligentă, cunoştea lumea şi oamenii, pe Manuel al ei şi pe sine însăşi. Printr-o manifestare chibzuită a inteligenţei şi puterii ei, îi inspirase din cînd în cînd interes şi afecţiune ; poate că izbutise chiar să schimbe pentru un timp această afecţiune în dorinţă şi iubire. Dar cît de artificial, cît de trecător era un astfel de simţămînt ! Cît timp putea o femeie urîtă, îmbătrînită să mai păstreze un bărbat tînăr şi viguros ca el ? Îşi dădu seama deodată de toată mizeria şi jalea celor patruzeci şi patru de ani ai ei. Viaţa ei fusese o luptă necontenită cu mii, zeci de mii de spaniole tinere, frumoase. Putea să-şi comande mereu găteli, rochii din Paris, farduri, alifii, cei mai buni maeştri de dans şi coafori, dar faţă de pielea proaspătă a oricărei Pasquita, Consuela, Dolores, toate acestea păreau ridicole.

Şi totuşi era mai bine aşa. Nu vor mai trece mulţi ani, şi Alba, de pildă, va fi tot atît de bătrînă cum e ea astăzi. Ce va fi atunci Alba ? O femeie ofilită, trecută. Ea însă, María Luisa, fusese silită de urîţenia ei să-şi dezvolte cugetul. Devenise inteligentă, pentru că era urîtă, iar inteligenţa avea să dăinuiască.

La urma urmei, ea însemna totuşi ceva, ea, din mila lui Dumnezeu, regina întregului imperiu spaniol, a Indiei de Apus şi Răsărit, a insulelor şi teritoriilor de peste Ocean, arhiducesă de Austria, ducesă de Burgundia, contesă de Habsburg, Flandra şi Tirol. Imperiul mondial nu mai e atît de tînăr, începe să îmbătrînească, ca şi ea, şi cetăţeanul Truguet se încumetă să dea porunci regilor catolici. Dar, în pofida tuturor, ea e încă cea mai puternică femeie din lume. Deoarece lumea ştie că nu prostănacul de Carlos, ci ea cîrmuieşte Spania, amîndouă Indiile şi Oceanul.

Şi unei asemenea femei îi preferă acest nătărău o Pepa Tudó !

Se privi în oglindă. Dar oglinda o arăta numai aşa cum era în clipa aceea trecătoare, cînd nu se putuse stăpîni la auzul neruşinatei veşti. Nu era ea cea adevărată. María Luisa se duse să privească chipul ei cel adevărat. Ieşi din budoar. Prima doamnă de onoare, *camarera mayor,* care aştepta în anticameră, se pregăti s-o însoţească, aşa cum cerea ceremonialul. Enervată, regina îi făcu semn să rămînă. Trecu singură prin sălile şi coridoarele spaţioase, pe lîngă preoţi şi lachei, pe lîngă ofiţeri, care stăteau de pază şi care îi prezentau armele, pe lîngă curtenii care se închinau pînă la pămînt. Intră singură în salonul fastuos şi se opri în faţa *Familiei lui Carlos.*

María Luisa de acolo, de pe tablou, era cea adevărată. Pictorul o cunoştea, o înţelesese poate ca nimeni altul. María Luisa, înconjurată de membrii familiei, de actualul rege şi de viitorii regi şi regine, suverana urîtă, mîndră, impunătoare — iată înfăţişarea ei cea adevărată.

O asemenea femeie nu se lăsa învinsă, pentru că un nătărău, de care e întîmplător îndrăgostită, s-a căsătorit pe ascuns cu o tîrfă. Nu, nu-l va pedepsi ! Nu merită să lupte pentru el, dar, ca regină, e datoare faţă de ea

însăşi să ia ceea ce doreşte şi să păstreze ceea ce vrea să păstreze. Nu ştie încă cum, dar pe bărbatul acesta îl va păstra.

În noaptea ce urmă dormi bine, iar dimineaţa îşi ticlui un plan de care fu mulţumită.

Îi vorbi lui Carlos despre necazurile politice care nu se mai sfîrşeau. Îi enumeră certurile necontenite cu negustorii răi platnici din Cádiz, tratativele cu neruşinatul Truguet, supărările cu ofiţerii de marină rebeli. Un singur bărbat se zbate cu toate aceste treburi, primul-ministru. Ar trebui aşadar ajutat, autoritatea lui ar trebui întărită.

— Bucuros ! spuse Carlos după cîteva minute de gîndire. Dar, oricît m-aş strădui, nu-mi trece nimic prin minte. Mai există oare titluri şi demnităţi pe care nu i le-am acordat încă lui Manuel ?

— Am putea rezolva poate, rosti María Luisa, două chestiuni dintr-o singură lovitură. Socot că am putea înlătura totodată neajunsul cu copiii răposatului unchi Luis.

Unchiul Luis, fratele lui Carlos al III-lea, deşi infante, se căsătorise cu doamna Vallabriga, o simplă nobilă, şi copiii lui purtau doar titlul de conte şi contesă de Bourbon şi Chinchón, ceea ce pricinuia de fiecare dată greutăţi în privinţa ceremonialului.

Carlos o privea fără să priceapă.

— Ce-ar fi, îl lămuri María Luisa, dacă i-am face pe amîndoi infanţi de Castilia, iar pe Manuel l-am căsători cu *doña* Teresa infanta ? Atunci ar fi şi el infante şi ar face parte din familie.

— Bună idee ! consimţi Carlos. Mă tem însă că nu e în vederile defunctului meu tată. Răposatul meu tată i-a făcut pe *don* Luis şi pe *doña* Teresa excelenţe, nu şi alteţe regale.

— Timpurile se schimbă, iubitul meu *don* Carlos ! îi explică María Luisa cu răbdare şi îngăduinţă. Ai dat de

multe ori dispoziţii într-un spirit mai larg decît defunctul tău tată. De ce n-ai face acelaşi lucru şi în acest caz ?

— Ai dreptate, ca întotdeauna ! cedă Carlos.

Regina porni cu energie la lucru. Nu o îndrăgea pe viitoarea infantă Teresa. Fiica aceasta a unei mici nobile arbora o distincţie plină de calm, care o supăra pe María Luisa. Apoi, desigur că făţarnica, deşi nu îndrăznea să sufle o vorbă, dezaproba felul ei de viaţă. Reginei îi făcea plăcere s-o constrîngă pe blonda, liniştita Teresa, o adevărată călugăriţă, să se culce cu taurul de Manuel.

Chiar în aceeaşi zi în care obţinuse consimţămîntul regelui pentru unirea *doñei* Teresa cu Manuel, îl şi anunţă că are să-i vorbească. *Don* Manuel se aşteptase ca regina să afle de căsătoria lui, deşi o făcuse pe ascuns, şi se simţea stingherit, ba chiar cuprins de teamă în faţa furtunii care se vestea.

Dar María Luisa zîmbea plină de voioşie.

— Manuel, spuse ea, Manuelito, am o veste mare, îmbucurătoare pentru tine ! *Don* Carlos îi va face pe conţii de Bourbon şi Chincón infanţi de Castilia, iar tu te vei căsători cu *doña* Teresa şi îi vei împărtăşi titlul. Mă bucur că în felul acesta raporturile strînse dintre tine şi noi vor fi cunoscute de toată lumea.

În primele clipe, cînd, în locul vijeliei aşteptate, se pomeni cu acest val de bunăvoinţă, Manuel nu pricepu bine despre ce era vorba ; sta în faţa ei ca prostit. Îl cuprinse apoi o bucurie vijelioasă. *Por la vida del demonio !* Era într-adevăr primul-născut al norocului. Pe orice punea mîna, îi mergea din plin. Şi cît de vesel, cît de spiritual îi era norocul ! Acum putea să i-o plătească lui *don* Luis María, care îndrăznise să-l ignoreze cu atîta obrăznicie. Acum el, Manuelito, dispreţuitul, se va culca cu sora trufaşului, el va face din nobilul pe jumătate Bourbon un Bourbon întreg, îl va face pe bastardul Luis legitim.

Iată ce gîndea Manuel, plin de mîndrie. Tatăl său îl numise pe bună dreptate tăurelul lui destoinic; prin destoinicia lui o cucerise pe regină şi se uita cu vanitate de proprietar, cu duioşie şi dragoste la bătrîna lui María Luisa.

Ea îl cerceta cu de-amănuntul. Se aşteptase ca la comunicarea ei să-şi piardă cumpătul, să rămînă încremenit, gîndindu-se la persoana aceea, la Pepa Tudó şi la căsătoria lui nesăbuită. Dar nu putu descoperi la el nici cel mai mic semn de încurcătură şi cu atît mai puţin de consternare. Mai mult chiar, în uniforma lui strălucitoare, părea impunător, şi pe faţa mare, plină, atrăgătoare îi radia o bucurie plină de recunoştinţă. Pentru cîteva clipe, María Luisa crezu că zvonurile sînt mincinoase, că ruşinoasa căsătorie nici nu avusese loc.

De fapt, în valul de noroc care îl potopise, Manuel uitase cu totul de Pepa şi de căsătoria lui secretă. Apoi, însă, după cîteva clipe, îşi aminti. „*Carajo!*“ gîndi el, şi gîndul i se citi pe faţă. Dar simţămîntul de fericire în care plutea îi risipi pe dată consternarea. Anularea căsătoriei i se părea uşoară. Tot ce-i trebuia era doar puţin timp.

După ce exprimă reginei nesfîrşită recunoştinţă, acoperindu-i iarăşi şi iarăşi mîna cărnoasă, inelată, cu sărutări înfocate, ceru îngăduinţa să facă cunoscută ţării fericita lui legătură cu *doña* Teresa şi cu familia regală abia după două sau trei săptămîni. Regina, zîmbind cu amărăciune şi gînditoare, îl întrebă cu nevinovăţie care sînt motivele amînării. Dar Manuel făcu pe misteriosul. Declară că mai are de dus la bun sfîrşit anumite planuri politice, care ar putea fi împiedicate prin înălţarea lui la un rang atît de mare.

Dar cu cît se gîndea mai mult, cu atît i se părea mai greu să scape de căsătoria lui secretă cu Pepa. Desigur, putea să tăgăduiască pur şi simplu căsătoria. Un semn al Marelui Inchizitor, şi compatriotul său, *padre* Celestino,

dispărea în cine știe ce mănăstire îndepărtată. Ce va face însă Pepa? Cînd va afla că măritișul ei n-a avut loc, se va transforma în eroina uneia din romanțele ei. Se va sinucide în mod spectaculos sau va înfăptui cine știe ce enormă și dramatică nesocotință, care va face cu neputință căsătoria lui cu infanta. Ar fi avut, desigur, mijloace să scape pentru totdeauna și de Pepa, dar nu-și mai putea închipui viața fără ea.

Nu vedea nici o scăpare și mărturisi totul prietenului său, Miguel.

Acesta îl ascultă, afișînd un interes politicos, dar în sinea lui adînc tulburat. Pe măsură ce-l favorizase norocul, Manuel devenise tot mai arogant, tratîndu-l tot mai des ca pe un servitor. Lăcomia lui nerușinată, desfătările fără alegere, vanitatea fără margini îl dezgustau din ce în ce mai mult pe Miguel. Cînd Manuel veni acum la el cu noile lui necazuri, fu ispitit să-l lase să doarmă cum își așternuse. Planul șiretei regine tindea, fără îndoială, să-l despartă pe Manuel de Pepa pentru totdeauna. El însă nu putea s-o lase pe Pepa, și *doña* María Luisa nu va tolera această legătură permanentă, ci, setoasă de răzbunare, îl va doborî, dacă Miguel nu-l va ajuta. Să-l ajute? N-ar fi mai curînd un noroc, un adevărat noroc dacă s-ar descotorosi de omul acesta și de aroganța lui deșartă? Dacă și-ar putea consacra tot timpul tablourilor lui, dacă și-ar putea sfîrși marea lucrare: *Lexiconul artiștilor*?

Se închipui însă stînd nemărginit de singur printre tablourile și hîrtiile lui și își dădu seama că, așa cum Manuel era robul Pepei, și gîndurile lui se vor roti de-a pururi, cu durere, în jurul Lucíei. Numai jocul emoționant al marilor afaceri de stat putea să-i mai abată gîndurile; nu se mai putea lipsi, nu mai putea renunța

la conducerea din umbră a imperiului. Iată de ce va trebui să-l scoată pe Manuel din impas.

Se gîndi bine la situaţia acestuia, concepu un plan şi i-l expuse. Manuel îl primi cu bucurie şi îl îmbrăţişă pe scumpul lui Miguel. Era fericit.

Manuel se adresă regelui. Îi declară misterios că a venit să-i ceară sfat şi ajutor într-o afacere personală, ca de la om la om, ca de la *caballero* la *caballero*.

— Dar ce s-a întîmplat ? întrebă Carlos. Am terminat noi cu Franţa, vom termina şi cu necazurile tale de cavaler.

Încurajat, Manuel îi mărturisi că are o legătură de dragoste cu o femeie minunată, care bineînţeles nu e nobilă, o oarecare *señora* Tudó. E o legătură care durează de ani de zile şi îşi bate capul cum să anunţe femeii vestea viitoarei lui căsătorii. Nu vedea decît o singură cale : ar trebui să i se explice *señorei* Tudó că plănuita căsătorie cu infanta se face şi în interesul coroanei, pentru ca astfel persoana primului-ministru să capete greutate pentru anevoioasele tratative cu Franţa, Anglia şi Portugalia.

— Ei şi ? întrebă *don* Carlos. De ce nu-i explici tu ?

— Ar trebui, replică Manuel, să-i explice cineva cu autoritate. Numai dacă domnia-voastră, sire, o va lămuri pe *señora* Tudó că această căsătorie se face în interesul imperiului, va putea suporta durerea îngrozitoare pe care i-o pricinuiesc.

Regele rămase pe gînduri. Apoi, clipind din ochi, întrebă zîmbind :

— Crezi că ar trebui să-i dau de înţeles să nu te lase, chiar dacă te căsătoreşti cu *doña* Teresa ?

— M-am gîndit, răspunse Manuel, s-o rog pe maiestatea-voastră să-mi mai acorde o dată înalta cinste de a lua masa de seară la mine, fără etichetă, şi cina să aibă loc în casa *señorei*. Prezenţa maiestăţii-voastre o va co-

pleşi pe *señora* Tudó. Apoi îi veţi adresa *señorei* cîteva din acele binevoitoare cuvinte cu care ştiţi să vă fericiţi atît de des supuşii. Explicaţi-i că şi imperiul are de cîştigat dacă *señora* Tudó nu rupe relaţiile cu mine, şi mă veţi face fericit pentru tot restul vieţii.

— Bine, spuse Carlos după oarecare chibzuinţă. Poţi să te bizui pe mine.

Îi făgădui că miercuri la 7 fără un sfert se va prezenta la Palacio Bondad Real îmbrăcat ca simplu general.

Don Manuel o întrebă pe Pepa dacă miercuri poate să cineze la ea şi să aducă cu el un prieten.

— Pe cine? întrebă Pepa.

— Pe rege, răspunse *don* Manuel.

Figura liniştită a Pepei încremeni de mirare.

— Da, declară solemn *don* Manuel, regele, stăpînul nostru, doreşte să vă cunoască.

— I-aţi vorbit despre căsătoria noastră? întrebă Pepa fericită.

Manuel ocoli răspunsul.

— Regele îţi va face o comunicare importantă, răspunse el.

— Te rog, spune-mi despre ce e vorba, îi ceru Pepa. Nu vreau să fiu nepregătită, cînd regele îmi face cinstea să mănînce la masa mea.

Don Manuel, însă, profitînd de ocazie, îi spuse pe scurt şi fără ocol:

— Regele doreşte, din motive politice, să mă căsătorească cu vara lui, *doña* Teresa. Iată ce vrea să-ţi spună. Îi dă titlul de infantă şi în felul acesta mă face şi pe mine infante. Căsătoria noastră trebuie socotită aşadar ca neîncheiată.

Cînd Pepa se trezi din leşin, *don* Manuel era lîngă ea, îngrijorat ca un amorez afectuos. Îi spuse că, după cum s-a văzut, nu va putea duce pînă la capăt acţiunile diplomatice pe care coroana şi patria le aşteaptă de la

el decît învestit cu cea mai înaltă autoritate, aceea de membru al familiei regale, de infante. Își dă seama, desigur, ce jertfă imensă i se cere Pepei. Tocmai de aceea o onorează *don* Carlos cu prezența lui. După ce va face cunoștință cu regele, situația ei în societatea madrilenă va fi asigurată pentru totdeauna. Și îi va fi asigurat și un titlu mare. El purta tratative cu contele Castillofiel, un bărbat mai în vîrstă, la drept vorbind un bărbat foarte bătrîn, care, înglodat în datorii, trăia la marea lui moșie din Malaga. Contele era dispus să se căsătorească cu Pepa. El va trăi apoi pînă la grabnicul lui sfîrșit la Malaga, în timp ce ea, o *señora de titulo* [1], își va păstra reședința la Madrid.

— Dar noi mai sîntem căsătoriți o dată, șovăi Pepa.

— Desigur, răspunse Manuel, dar nu știu dacă o putem dovedi. Unicul martor care nu poate fi suspectat, anume *padre* Celestino, declară el întristat, a dispărut. A dispărut fără urmă.

Pepa înțelese că soarta nu îngăduia legătura ei legitimă cu Manuel. Cu toată dragostea ei pentru poezie, avea un simț sănătos al realității ; de altfel, cununia nocturnă nu i se păruse niciodată prea sigură, așa că hotărî să se supună.

— Cum se joacă soarta cu noi ! spuse ea visătoare. Așadar ai să devii acum și infante ! Infante de Castilia !

— Depinde numai și numai de tine, spuse galant Manuel.

— Și regele vrea să sancționeze legătura noastră morganatică prin prezența sa ? întrebă Pepa.

— Te va invita chiar să cînți, răspunse Manuel. Vei vedea !

— Iar eu voi deveni într-adevăr contesa Castillofiel ? vru să știe Pepa.

---

[1] *Señora de titulo* — titlu de nobilețe recunoscut în scris printr-un document.

— *Oui, madame*[1], răspunse Manuel.

— Şi zici că bătrînul conte e înglodat în datorii? întrebă puţin îngrijorată Pepa.

— Lasă, te rog, asta în grija mea! răspunse Manuel plin de elan. Contesa Castillofiel va trăi aşa cum se cuvine celei mai frumoase doamne a imperiului şi prietenei infantelui Manuel.

— Sînt gata să fac orice pentru tine, spuse Pepa.

Miercuri, la 7 fără un sfert, *don* Carlos, întovărăşit de Manuel, apăru la Palacio Bondad Real. Era îmbrăcat într-o uniformă simplă de general şi se simţea la largul lui. O privi pe Pepa şi declară admirativ că iubitul său Manuel nu se pricepe doar la treburile statului.

Îi mîngîie umerii
Señorei *Tudó şi lăudă*
Binereuşitul olla,
Apoi constată că
I se topeşte inima
Cînd ea cîntă romanţe,
Şi făgădui ca data viitoare
Să-i cînte, la rîndul său, din vioară.
Iar la
Despărţire, ţinu o mică
Cuvîntare:
„— Guvernul unui
Imperiu mondial, vorbi el,
Cere trudă şi
Osteneală. Manuel al nostru are
Mari griji şi necazuri.
Fii mai departe o bună
Spaniolă, copilul meu,
Înseninează-i iubitului meu prieten
Rarele lui ceasuri de răgaz!"

[1] Da, doamnă (fr.).

4

Doña Teresa de Chinchón şi Bourbon fu chemată din singurătatea conacului ei Arenas de San Pedro la curte, la San Ildefonso. *Doña* María Luisa îi aduse la cunoştinţă, în prezenţa regelui, că *don* Carlos s-a hotărît s-o căsătorească şi i-a fixat o dotă de cinci milioane de reali. Drept soţ i-a hărăzit pe cel dintîi şi cel mai bun dintre consilierii săi, pe iubitul său *don* Manuel, principele de la Paz. De asemenea, regele s-a hotărît cu acest prilej să-i acorde titlul de infantă de Castilia, aşa că, de acum înainte, va face în mod oficial parte din familia regală.

Doña Teresa abia dacă mai auzi ultimele cuvinte. Fata gingaşă, de 20 de ani, care arăta cu mult mai tînără, se ţinu anevoie dreaptă, ochii ei de un albastru adînc priviră fix, obrazul luminos i se îngălbeni, buzele i se întredeschiseră. Numai gîndul că va trebui să îndure sărutările şi îmbrăţişările unui bărbat o umplea de spaimă, iar *don* Manuel îi provoca de-a dreptul scîrbă.

— N-am făcut bine ? spuse între timp *don* Carlos. Nu-i aşa că sînt un văr bun ?

Doña Teresa le sărută mîna, lui şi reginei, şi rosti respectuos cuvenitele cuvinte de mulţumire.

Don Manuel făcu o vizită viitoarei soţii. Ea îl primi în prezenţa fratelui ei, *don* Luis María, care, pe vremuri, plin de trufie, nici nu-l luase în seamă pe principele de la Paz.

Acest *don* Luis era acum de faţă în costum de prelat, zvelt, serios, tînăr.

Avusese o ascensiune surprinzătoare în curs de cîteva săptămîni ; regele îl făcuse nu numai infante, ci îi dăduse în locul arhiepiscopatului Sevilla arhiepiscopatul Toledo, cea mai înaltă funcţie bisericească a imperiului şi pălăria de cardinal. Cunoştea desigur legăturile din-

tre fapte, ghicea jocul murdar, josnic al lui *don* Manuel şi al reginei. Era dezgustător faptul că-şi datora înălţarea tocmai vulgarului Manuel Godoy şi i se strîngea inima la gîndul că gingaşa şi sfioasa lui soră, pe care-o iubea atît, trebuia să fie sacrificată amantului neînchipuit de respingător al Maríei Luisa. Dar nu putea să se împotrivească hotărîrii regelui. Apoi, tînărul prelat era un fervent credincios şi un patriot înflăcărat. Nu-l mîna nici o ambiţie, dar avea, pe bună dreptate, o bună părere despre însuşirile lui. Acum, cînd providenţa îl făcea arhiepiscop de Spania şi îi dădea prilejul să se amestece în politică, iar pe sora lui o sacrifica grosolanului, vulgarului Manuel, nu le rămînea amîndurora decît să se supună cu umilinţă.

Don Manuel îşi privi viitoarea soţie. Era blondă, foarte subţire şi delicată ; semăna puţin cu Geneviève de Havré, care îi pricinuise atîtea neplăceri. Nu, asemenea domnişoare slabe ca un ţîr, din cale-afară de aristocratice, nu erau pe gustul lui. Pepa nu avea să se teamă de viitoarea lui soţie. Şi, mai cu seamă, va fi în stare asta să-i nască un copil, un infante ? Nu lăsa însă să se observe nimic din aceste meditaţii, ci se purtă fără cusur, ca un adevărat *grande*.

O asigură pe infantă că e fericit şi recunoscător, trată pe obraznicul *don* Luis María cu respectul cuvenit bastonului şi pălăriei sale, cu toate că le căpătase tocmai datorită lui.

Apoi, în biserica Escorialului, deasupra mormintelor foştilor stăpînitori ai lumii, avu loc cununia lui *don* Manuel cu infanta *doña* Teresa, în prezenţa maiestăţilor-lor şi a granzilor Spaniei. Astfel, cu ocazia căsătoriei sale, *don* Manuel obţinu nu numai titlul de infante de Castilia, ci şi o demnitate pe care n-o mai avusese înaintea lui decît Cristofor Columb : regele îl numi Mare Amiral al Spaniei şi Indiei.

Cam în aceeaşi vreme, la Malaga, avu loc cununia *señorei* Tudó cu contele Castillofiel. Noua contesă rămase cîteva săptămîni la soţul ei în Andaluzia, apoi îl lăsă la Malaga, iar ea se înapoie la Madrid.

Don Manuel, credincios făgăduinţei făcute, îi dădu posibilitatea să ducă o viaţă demnă de o *señora de titulo*. Din cele cinci milioane pe care i le adusese infanta ca zestre, cedă o jumătate de milion contesei Castillofiel.

„O jumătate de milion." Cuvintele acestea aveau o rezonanţă poetică în urechea şi inima Pepei, îi aminteau de romanţele sale; stătea singură în *boudoir*-ul ei, zdrăngănea la chitară şi fredona visătoare: „O jumătate de milion, o jumătate de milion".

Pepa ştiu să folosească noua ei bogăţie: ţinea casă deschisă, împărtăşind cu prietenii strălucirea ei. Invita artişti, cu care studiase, ofiţeraşi, cunoscuţi de pe vremea locotenentului de marină Tudó, şi doamne ceva mai vîrstnice, cam îndoielnice, prietene ale *dueñei* Conchita. Nu lipsea nici *señor* Rivero, omul de teatru care o angajase cîndva pentru trupa lui din Malaga. *Señor* Rivero era un financiar iscusit, avea legături cu contrabandişti şi bandiţi renumiţi şi era părtaş la expediţii de piraterie. Contesa Castillofiel îi încredinţă, spre folosul ei, administrarea finanţelor personale.

Succesul ei atît de dulce avea însă şi o parte de amărăciune: nu era primită la curte. *Doña* María Luisa nu-i îngăduia proaspetei contese Castillofiel să se prezinte la sărutarea mîinii. O persoană din nobilime nu se putea însă bucura pe deplin de titlurile şi demnităţile ei decît după ce era prezentată la curte.

Curtea şi oraşul nu se formalizau însă de faptul că contesa Castillofiel nu se număra încă printre cele cinci sute treizeci şi cinci de persoane de *titulo*, şi lumea se înghesuia la *lever*-ul ei. Credea în influenţa ei şi se distra la Palacio Bondad Real, în cercul ciudat de ames-

tecat, format din nobili şi prelaţi, actori, ofiţeraşi şi bătrîne doamne îndoielnice.

Oamenii se întrebau curioşi dacă într-o zi nu-şi va face apariţia şi primul-ministru. Dar el rămînea departe de cercul Pepei. Trăia, în schimb, în cea mai bună înţelegere cu infanta lui, dădu pentru ea mai multe recepţii în reşedinţa lui, Palacio Alcudia, şi se arătă lumii ca soţ bun, sîrguitor. Iar dacă intra în Palacio Bondad Real, o făcea numai prin uşa din dos.

După ce trecură însă două luni, un interval de convenienţă de ajuns de lung, după părerea lui, apăru într-o dimineaţă, fireşte numai pentru cîteva minute, la *lever*-ul Pepei. A doua oară rămase mai mult, apoi veni din ce în ce mai des. În cele din urmă, se instală pentru el în Palacio Bondad Real un cabinet de lucru şi curînd trimişii străini scriseră la curţile lor că treburile statului se rezolvă acum de cele mai multe ori în Palacio Bondad Real, că *señora* Tudó împarte slujbe şi demnităţi, că pînă şi *dueña* Conchita are un cuvînt mai greu în treburile statului decît miniştrii, colegii lui *don* Manuel.

Regina nu fu surprinsă aflînd toate acestea. Ştiuse că Manuel nu va putea să renunţe la această creatură. Era furioasă. Se ocărî că nici ea nu putea fără el. Dar aşa voia natura. Şi alte mari suverane se îndrăgostiseră de bărbaţi cu care nu aveau de ce se mîndri. Marea Semiramis [1], fiica aerului, avusese pe Menon sau pe Ninus, sau cum îl mai chema, iar Elisabeta [2] pe Essex [3]. Prin urmare, nici ea n-are să încerce să-l înlăture pe Manuel din viaţa ei. Dar nici cutezanţa lui n-o va în-

[1] *Semiramis* — regină legendară a Asiriei şi Babylonului; Ninus este numele soţului ei, pe care, după legendă, l-a întrecut în glorie şi vitejie.

[2] *Elisabeta* (1533—1603) — regină a Angliei din dinastia Tudor.

[3] *Essex* — conte englez, favoritul reginei Elisabeta a Angliei. A luat parte la o conspiraţie împotriva reginei, fapt pentru care a fost condamnat la moarte pe eşafod (1601).

gădui. Nu va fi, desigur, atît de nechibzuită să-i facă o scenă din pricina „contesei“ lui, nu va rosti nici un cuvînt despre continuarea legăturii amoroase dintre favoritul ei şi Pepa, dar îl va concedia ca pe un incapabil, acoperindu-l de ruşine. Motive pentru asemenea dizgraţie se găseau din belşug, motive bune, nepersonale, motive politice. Dăduse greş, dăduse greş continuu şi dăunase prestigiului coroanei prin incapacitate, neglijenţă, printr-o lăcomie care era aproape înaltă trădare.

Dar îndată ce-l văzu în faţa ei, plin de bărbăţie insolentă, îşi uită hotărîrea.

— Aud, începu ea tăios, că politica regelui catolic se face acum în patul acelei muieri.

Manuel îşi dădu îndată seama că nu va mai putea scăpa tăgăduind şi aplanînd lucrurile; trebuia să primească lupta.

— Dacă, replică el rece, politicos şi gata de luptă, cuvintele puţin binevoitoare ale maiestăţii-voastre se referă la contesa Castillofiel, atunci e adevărat, fireşte, că cer uneori sfaturi acestei doamne. Îmi dă sfaturi bune. E o spaniolă adevărată şi neobişnuit de deşteaptă.

Acum însă María Luisa nu se mai putu stăpîni.

— Netrebnicule! izbucni ea. Eşti un nemernic hrăpăreţ, vanitos, fanfaron, pungaş şi desfrînat! Un nătărău dezmăţat, prostănac, necredincios şi brutal! Te-am scos din mocirlă, te-am vîrît în uniforma asta strălucitoare şi am făcut dintr-o grămadă de noroi un infante. Puţinul pe care-l ştii despre politică de la mine îl ştii. M-am chinuit să te învăţ cîte ceva, şi acum ai neobrăzarea, lepădătură, să-mi spui că ceri sfat de la tîrfa aia!

Şi deodată, cu mîna plină de inele, îl lovi cu sete peste amîndoi obrajii de-i dădu sîngele, stropindu-i costumul pompos de gală.

Don Manuel o prinse cu o mînă de încheietură, cu cealaltă îşi şterse sîngele de pe faţă. Pentru o frîntură de secundă fu ispitit s-o lovească la rîndu-i şi să-i spună

lucruri care să doară şi mai rău. Dar îşi aduse aminte de tristele urmări pe care le avusese palma pe care o dăduse Pepei şi socoti palmele primite acum ca o pedeapsă pentru cele de atunci. Liniştit şi politicos, spuse :

— Nu pot să cred, *madame*, că vorbiţi serios. Regina Spaniei n-ar fi numit ca prim-sfetnic al ei un bărbat cu însuşirile pe care tocmai aţi binevoit să le enumeraţi. Aţi avut doar o clipă de rătăcire. Apoi încheie respectuos : După cele întîmplate, trebuie să presupun desigur că maiestatea-voastră nu mai doreşte prezenţa mea.

Se plecă într-un genunchi, aşa cum cerea ceremonialul, îi sărută mîna şi părăsi încăperea, păşind de-a-ndaratelea.

Ajuns acasă, văzu că jaboul, haina, pînă şi pantalonii albi erau pătaţi cu sînge. „Tîrfă bătrînă !“ scrîşni el furios.

Se sfătui cu Miguel, căci se aştepta ca *doña* María Luisa să se răzbune. *Señor* Bermúdez nu găsi că situaţia lui Manuel e deznădăjduită. După părerea lui, putea să-i pună piedici, să-i ia funcţiile, dar nimic mai mult.

Ar fi fost greu să izgonească de la curte pe infantele Manuel. Apoi, dibaciul *don* Miguel socoti că n-ar fi nici o pagubă dacă un altul ar trece în locul lui *don* Manuel. Spania va fi nevoită să facă Franţei concesiuni penibile şi poate că ar fi mai bine dacă răspunderea lor ar purta-o un succesor, în timp ce *don* Manuel, martir şi patriot, ar sta deoparte supărat.

Manuel reflectă, găsi raţionamentul lui *don* Miguel cît se poate de limpede şi se înseninä.

— Manuel Godoy a procedat aşadar bine şi de astădată, se bucură el. Şi găseşti într-adevăr, dragul meu, întrebă el, că trebuie să aştept liniştit ?

— Eu, în locul dumneavoastră, îl sfătui Miguel, aş lua-o înaintea maiestăţii-sale. De ce nu vă duceţi de-a dreptul la *don* Carlos să-i cereţi eliberarea din funcţie ?

Don Manuel se duse la Carlos. Îi spuse că în ultima vreme s-au ivit între el şi regină divergenţe de păreri în

chestiuni politice foarte importante, divergenţe atît de ascuţite, încît o colaborare rodnică e aproape cu neputinţă. În aceste împrejurări, socoate că face patriei un serviciu dacă-l roagă pe rege ca, pe viitor, să se consulte cu privire la conducerea treburilor numai cu *doña* María Luisa. Şi deoarece era limpede că *don* Carlos nu înţelege, încheie desluşit :

— Vă rog, sire, să-mi îngăduiţi a-mi depune demisia în mîinile dumneavoastră.

Carlos fu consternat.

— Cum poţi să-mi faci una ca asta, dragul meu ? se tîngui el. Îţi înţeleg mîndria de spaniol, dar cu siguranţă că María Luisa n-a fost rău intenţionată. Am să îndrept eu lucrurile. Hai, dragul meu infante, fii rezonabil ! Şi pentru că Manuel rămase neclintit, spuse clătinînd din capul lui mare : Totul merge doar atît de bine ! Deseară, cînd mă întorc de la vînătoare, veniţi fie amîndoi, fie numai tu singur, să-mi spuneţi ceea ce se întîmplă, iar eu semnez şi îmi pun parafa. Cum să am încredere în altcineva ? Nici nu pot să-mi închipui una ca asta.

Regele se posomorî. Manuel tăcea şi el.

— Dar cel puţin, începu iar regele după un răstimp, ceva mai înviorat, trebuie să mă sfătuieşti pe cine să aleg ca succesor al tău.

Manuel se aşteptase la această invitaţie şi îşi pregătise un plan atît de iscusit, îndrăzneţ şi precis, încît nu se putuse hotărî să-l discute nici măcar cu Miguel, care avea adesea scrupule morale. Manuel voia să propună regelui încredinţarea celor două locuri hotărîtoare din guvern unor oameni cu concepţii politice opuse. În felul acesta, ori de cîte ori unul dintre ei va încerca să ia unele măsuri, celălalt va căuta să le zădărnicească, iar politica internă a guvernului va fi paralizată. Maiestăţile-lor vor fi atunci, curînd, nevoite să caute un salvator, iar acesta nu putea fi decît unul singur.

Manuel îl sfătui aşadar pe rege să numească prim-secretar de stat pe un liberal, iar ministru al graţierilor şi justiţiei pe un ultramontan [1]. În felul acesta, regele s-ar asigura că nu nemulţumeşte, în aceste timpuri grele, nici unul din cele două mari partide.

— Nu-i rea ideea ! fu de părere *don* Carlos. Dar regina va fi de acord ?

— Va fi ! îl linişti *don* Manuel, care se gîndise, natural, şi la problema aceasta.

Numi apoi pe cei doi bărbaţi pe care-i avea în vedere. *Doña* María Luisa se culcase cu amîndoi şi dăduse fiecăruia semne vizibile de bunăvoinţă.

Unul era *don* Maríano Luis de Urquijo. Trăise mult timp în Franţa, avusese legături cu filozofii francezi, tradusese cărţi franceze, citase în public pe Voltaire. *Doña* María Luisa, deşi potrivnică liberalismului radical, găsea plăcută figura semeaţă a lui Urquijo şi statura lui chipeşă, iar cînd Sfîntul Oficiu voise să-l înşface, îşi întinsese mîna protectoare asupra lui.

Celălalt era *don* José Antonio de Caballero, un obscurantist cu concepţii politice medievale, care sprijinea orice pretenţie a Romei, ridicîndu-se împotriva părţii progresiste a clerului spaniol. Ultramontanismul radical îi era Maríei Luisa tot atît de puţin simpatic ca şi contrariul lui ; totuşi şi înfăţişarea trupească a *señor*-ului de Caballero găsise aprobarea suveranei, care-i dăduse în căsătorie pe una din doamnele ei de onoare şi asistase personal la nuntă.

Pe aceşti doi bărbaţi îi numi Manuel regelui. Acesta dădu din cap posomorît. Apoi mai întrebă o dată :

— Şi nu mai e, într-adevăr, nimic de făcut ? Ţii cu tot dinadinsul să pleci ?

---

[1] Adept al concepţiei după care centrul catolicismului ar fi la Roma, adică dincolo de munţi (în lb. latină : *ultramontes).*

— E hotărîrea mea fermă, de neclintit! răspunse Manuel.

Don Carlos îl îmbrăţişă, cu ochii umezi. Apoi se aşeză să-i scrie iubitului său Manuel o adînc simţită scrisoare de mulţumire.

„În multele
Funcţii ce vi s-au încredinţat,
Scrise el, v-aţi
Afirmat în faţa Spaniei,
A lumii şi a istoriei
Ca om politic şi ca
Prieten al păcii.
Fiţi sigur de
Mulţumirea mea
Adîncă, pentru toată viaţa."
Scrise cu grijă, cu
Mîna lui, şi puse cu
Grijă dedesubt
„Yo, el rey", *apoi*
Parafa deosebită,
Proprie numai lui,
Asemănătoare
Unei chei de sol,
Şi desenă această
Parafă,
Rúbrica *sa,*
Cu aceeaşi dragoste cu
Care o făcuse numai o singură dată,
Anume atunci cînd
Desenase rúbrica *pentru*
Escorial, ca
Să fie cioplită
Acolo în piatră, lîngă parafele
Tuturor regilor care
Au domnit cîndva
În Spania.

5

Martín Zapater locuia vara în apropiere de oraş, la conacul lui, *quinta* Zapater. Fu consternat cînd Francisco sosi pe neaşteptate împreună cu catîrgiul Gil şi cu catîrii lor şi cînd zări, sub pălăria mare, faţa bărboasă, îmbătrînită, înăsprită a prietenului său.

În timp ce Goya stătea posomorît, catîrgiul Gil îi explică ce i se întîmplase pictorului. Apoi, înainte ca Zapater să poată spune ceva, Francisco îi aminti poruncitor că trebuia să-i dea catîrgiului o *gratificacioncita*, un mic bacşiş, cu care acesta să se poată duce, în sfîrşit, într-o *venta*, pentru că aveau în urma lor o zi de drum obositoare.

— Dă-i două sute de reali ! porunci el.

Era un „mic bacşiş" enorm. Francisco şi Gil mai băură o ultimă înghiţitură din *bota*, din burduful de vin, apoi *muletero*, cu faţa emoţionată, rugă Sfînta Fecioară şi toţi sfinţii să aibă în grija lor pe neobişnuitul lui client, şi Goya îşi văzu tovarăşul de lungă călătorie, cu cele două animale ale sale, dispărînd în noapte spre Zaragoza.

Deşi Francisco ardea de nerăbdare să-i povestească prietenului său despre grozăviile ce i se întîmplaseră, şi mai ales despre înspăimîntătorul lucru pe care i-l spusese Peral despre primejdia nebuniei, tăcu deocamdată. Îi era teamă de ceea ce i-ar fi putut scrie Martín. De cînd lumea, Francisco se temuse de magia cuvîntului. Un cuvînt gîndit limpede atrăgea demonii ; rostit, devenea şi mai primejdios, dar scris era cît se poate de primejdios. Primele zile locuiră singuri, la *quinta* Zapater, îngrijiţi de bătrînul arendaş al lui Martín, Tadeo, şi de soţia acestuia, Farruca. Tadeo avea o fire melancolică şi era din cale-afară de evlavios ; ceasuri întregi sta tăcut, cu ochii închişi, cufundat în meditări religioase. Cucernicia exaltată a Farrucei avea un caracter mai blajin. Ea se

declarase o *esclava de la Santisima Trinidad*, o „sclavă a Sfintei Treimi", iar duhovnicul ei confirmase în scris, în numele Sfintei Treimi, primirea acestei declaraţii. Farruca avea datoria să aibă grijă, ca o cameristă, de statuia de ceară a Sfintei Fecioare, aflată în odaia ei; reînnoia în mod regulat florile şi lumînările, făcea în faţa chipului de ceară la anumite ore anumite rugăciuni, schimba hainele statuii după anotimp şi însemnătatea zilei, şi nu uita niciodată să-i îmbrace cămaşa de noapte înainte de culcare. Pe lîngă aceasta, avea de plătit în fiecare săptămînă duhovnicului ei, ca reprezentant al Sfintei Treimi, cîte patru reali.

Martín nu vorbea mult, dar era mereu în preajma lui Francisco. Goya observă că Martín tuşeşte tare şi des. Farruca stăruia de mult să se ducă la un medic. Dar Martín nu voia să se facă atîta caz de răceala lui, iar pentru medici, pentru „bărbieri", avea, ca şi Francisco, un adevărat dispreţ spaniol.

Francisco îşi manifestă dorinţa ca Martín să nu stea tot timpul cu el, ci să-şi vadă de treburi prin oraş. Cînd rămînea singur, venea să-i ţină de urît Farruca. Femeia nu ştia să scrie şi el n-o ajuta să se înţeleagă într-un fel, dar era pe cît de vorbăreaţă, pe atît de răbdătoare şi socotea de datoria ei să-l mîngîie şi să-l sfătuiască pe domnul cel surd şi nefericit. Îi povesti, de pildă, despre Pedro Sastre, nepotul lui Braulio Sastre, paracliserul catedralei, căruia pe timpuri îi crescuse din nou piciorul pierdut, pentru că-şi unsese ciotul timp de un an cu uleiul sfinţit din candelele Sfintei Fecioare del Pilar. Şi nepotul lui Braulio, povestea Farruca, e înzestrat cu mare putere şi tămăduia de minune. Dar e greu să ajungi la el; cu un domn ca *don* Francisco, însă, va sta sigur de vorbă. Îndemnîndu-l să se ducă la el, îi spuse unde locuieşte. Francisco îşi aminti că în copilărie trecuse uneori cu sfială pe dinaintea casei acestui Pedro Sastre; omul trebuia să fie foarte bătrîn.

În seara următoare, singur şi pe furiş, în costumul simplu aragonez, pe care-l împrumutase de la Martín, cu pălăria rotundă trasă pe ochi, Goya porni spre mahalaua din Zaragoza. Găsi fără trudă casa lui Pedro Sastre, o dădu la o parte pe femeia care voia să-l reţină şi se trezi în faţa vraciului făcător de minuni.

Era un bărbat mic, zbîrcit tot, bătrîn din cale-afară, aşa cum se şi aşteptase, de altfel, Francisco. Faţă de intrusul repezit, care era surd sau făcea pe surdul, şi rostea un nume de neînţeles, se arătă plin de neîncredere. Trăind într-o permanentă frică de Inchiziţie, Petro Sastre îl privi cu bănuială pe violentul venetic. Pe de altă parte, era convins de puterea tămăduitoare a leacurilor lui, care aveau efect numai dacă pacienţii credeau în ele. Îl ascultă pe surd, îi dădu o unsoare din grăsimea cîinelui sălbatic, o fiinţă cu auzul deosebit de bun, îi recomandă să dăruiască Sfintei Fecioare del Pilar lumînări, în ceara cărora să amestece puţin din propria lui ceară din ureche. Goya îi aminti de imaginea urechii interne, pe care i-o desenase Peral, şi de explicaţiile limpezi pe care acesta i le dăduse, îl privi întunecat pe Sastre, nu rosti nici un cuvînt de mulţumire şi îi strecură zece reali. Era o sumă ridicolă. Pedro Sastre i-o şi spuse în cuvinte tari, desluşit şi articulat. Goya însă nu înţelese şi plecă.

Între timp, credinciosul Martín învăţase uimitor de repede vorbirea prin semne şi făcea exerciţii cu Francisco; adesea, în timpul lungilor exerciţii, Francisco glumea şi mai ales îl înjura şi-l ocăra pe Martín. De la o vreme îşi dădu seama, întrucît trebuia să privească mai pătrunzător la mîini şi la buze, că observa însuşiri ale lor care îi scăpaseră mai înainte.

Se aşternu aşadar pe lucru şi începu să picteze un portret al lui Zapater. Pictă încet, cu grijă, puse în tablou toată prietenia caldă a lui Zapater, ca şi a lui, iar cînd termină, aşternu pe scrisoarea care se afla dinaintea lui

Martín cel pictat cuvintele: „Prietene Zapater, cu cea mai mare grijă a pictat pentru tine acest tablou Goya". Martín, însă, uitîndu-se încă o dată la chipul rotofei de pe pînză, la chipul şiret, binevoitor, cu nasul mare şi la cuvintele dinaintea semnăturii, găsi că tot nu făcuse destul pentru prietenul său Francisco.

Cîteva zile mai tîrziu, în timp ce Martín îşi vedea de treburile lui la Zaragoza, Goya porni la drum, ca să încerce cum îi merge unui om surd care hoinăreşte singur pe străzile unui oraş. Purtînd aceeaşi haină simplă şi pălăria rotundă cu care-l vizitase pe vraciul făcător de minuni Sastre, o şterse spre Zaragoza. Ocolind strada principală, *corso*, colindă prin oraşul bine cunoscut.

Se rezemă de parapetul podului vechi şi privi Zaragoza. Vestitul oraş şi marele său fluviu, Ebro, deveniseră mai mici şi mai cenuşii. Oraşul plin de viaţă şi de culori din mintea şi din inima lui era grav şi mohorît. Da, era sever, trist şi apăsător. Să fi atribuit tînărul Francisco pe vremuri oraşului propria lui voioşie?

Vedea bisericile, palatele, şi inima lui rămînea surdă în faţa lor, ca şi urechea. Trecu prin faţa casei în care îşi petrecuse mulţi ani, ca ucenic al pictorului Luján, un om pios, cinstit şi harnic. Deşi îşi risipise mulţi ani la el, nu simţi nici ură, nici dispreţ. Trecu apoi pe lîngă Aljafería, unde ţinuse Inchiziţia şedinţele ei misterioase, care stîrneau teamă, şi nu simţi nici un fior. Trecu pe lîngă Palacio Sobradiel şi pe lîngă mănăstirea del Escolapios, unde pe pereţi erau fresce de-ale lui. De aceste lucrări fuseseră legate nenumărate speranţe, biruinţe şi înfrîngeri, dar nu-i era dor să le privească; era dezamăgit doar cît le revedea cu ochiul lui lăuntric.

Iată străvechile, preasfintele biserici! Iată statuia lui Hristos, care deschisese gura şi vorbise canonicului Funes! Şi iată capela Sfîntului Miguel, unde se rostogolise capul tăiat spre arhiepiscopul Lope de Luna, ca să i se spove-

dească, din ordinul sfîntului, şi să capete iertarea păcatelor înainte de a se lăsa înmormîntat !

Acest cap se rostogolise prin multe vise înspăimîntătoare ale micului Francisco. Acum locul cucernic şi posomorît nu-l făcea pe surdul şi îmbătrînitul Francisco nici să se înfioare, nici să zîmbească.

Şi iată catedrala Fecioarei del Pilar, locul celor mai mari speranţe ale sale, al primului său mare succes şi al celei mai mari jigniri, unde suferise acea *sarna*, acea ruşine care-l rîcîia şi pe care i-o pricinuise cumnatul său Bayeu ! Iată micul cor, iată fresca !

„*Señor* Goya, aveţi comanda !" îi spusese atunci canonicul *don* Mateo. Avea 25 de ani, era în 19 decembrie, fusese cel mai mare eveniment din viaţa lui, nu se mai simţise de atunci niciodată atît de fericit, nu, nici în clipele cele mai frumoase cu Cayetana, nici cînd regina îi spusese că *Familia lui Carlos* e o capodoperă. Adunarea canonicilor îi dăduse, ce-i drept, comanda numai pentru că Antonio Velázquez era prea scump, lucru pe care-l ştia, de altfel, şi îi pusese condiţii umilitoare, un termen batjocoritor de scurt şi examinarea schiţelor lui de către „critici competenţi", dar trecuse totul cu vederea. 15.000 de reali însemnau pentru el o sumă cu care se putea cumpăra regatul Aragón şi cele două Indii pe deasupra, şi apoi era sigur că ceea ce va picta acolo, pe tavanul micului cor, va fi gloria secolului. Şi iată-i pictura ! Un lucru de nimic, o mîzgăleală ! Cîrpaciul Carnicero ar fi făcut-o mai bine ! Aceasta voia să fie Sfînta Treime, triunghiul neghiob, ceţos şi totuşi prozaic, cu litere ebraice ! Şi ce îngeri greoi ! Ce nori ca de lînă ! Totul nu era decît o mîzgăleală prostească şi searbădă !

Trecu dincolo, la capela Fecioarei del Pilar, unde se întîmplase *sarna*. Iată micile cupole pe care le pictase, iată *Virtuţile* pictate de el : credinţa, munca, vitejia şi răbdarea, picturile pe care Bayeu şi mai-marele adunării canonicilor, Gilberto Alue, le socotiseră lucru de cîrpaci.

Bine pictate nu erau ele, virtuțile, aici avuseseră dreptate domnii, dar nici ceea ce voia cumnatu-său, domnul Bayeu, și ceea ce pictase nu prea era făcut să înfrunte veacurile. Dacă însă triumful lucrărilor pe care le făcuse în cor se risipise, *sarna* suferită în capelă îl mai durea și acum. „*Carajo!*“ gîndi el și se sperie că-i venise în minte înjurătura în locul acela cu adevărat preasfînt. Căci acolo era *El pilar*, coloana care dăduse numele catedralei, coloana pe care i se arătase Sfînta Fecioară apostolului Santiago, patronul Spaniei, pentru a-i porunci să înalțe un sanctuar pe țărmul Ebrului. Acolo era Sfînta Coloană într-un dulap cu deschizătură, prin care credincioșii puteau s-o sărute.

Goya n-o sărută. Nu pentru că în inima lui s-ar fi răzvrătit, nu pentru că n-ar fi voit să se închine în fața Santisimei, dar nu simțea dorința de a chema pe Sfînta Fecioară în ajutor. Cît de des se rugase el, în momente de impas, acestei Sfinte Fecioare del Pilar! Cîte lupte și îndoieli îl încercaseră înainte de a fi trecut de la Sfînta Fecioară del Pilar la Sfînta Fecioară de Atocha! Acum stătea fără evlavie înaintea acestei sfinte a sfinților, care-i umpluse toată tinerețea. O parte din viața lui se stinsese și nici măcar nu-i părea rău.

Părăsi domul și făcu drumul înapoi prin oraș. „Nu mai sînt păsări în cuibul de anul trecut“, gîndi el. Poate că nici anul trecut nu fuseseră. Imaginea Zaragozei pe care o purtase în suflet, tablourile vesele și vii fuseseră doar anii tinereții lui, nu orașul propriu-zis. Zaragoza fusese și pe atunci pustiu și prăfuit, așa cum îl vedea acum, cînd era surd. Zaragoza amuțită era cea adevărată.

Se duse acasă și rămase singur între pereții albi ai odăii lui golașe din *quinta* Zapater. În jurul lui era pustietate, înlăuntrul lui era pustietate.

Și atunci, ziua în amiaza mare, se ivi din nou vedenia înfricoșătoare. Se ghemuia lîngă el, zbura ca o fantomă cu cap de pisică, cu ochi de bufniță, cu aripi de liliac.

Adunîndu-şi toate puterile, se dezmetici şi puse mîna pe creion. Aşternu pe hîrtie spiritele cele rele. Iată-le ! Şi cum le văzu pe hîrtie, se mai linişti.

În ziua aceea, a doua şi a treia zi, mereu, din ce în ce mai des, alungă din el fantomele şi le aşternu pe hîrtie. Aşa le ţinea în frîu, aşa scăpa de ele. Cînd se tîrau şi zburau pe hîrtie, nu mai erau periculoase.

Francisco petrecu aproape o săptămînă încheiată — Zapater nu-l tulbura — în odaia lui golaşă, singur cu fantomele, desenînd. Nu închidea ochii în faţa demonilor, nu se arunca peste masă, pentru a-şi ascunde capul de ele. Le privea în faţă, le ţinea strîns, pînă cînd i se dezvăluiau cu totul ; apoi trecea pe hîrtie spaima şi nălucirile lui.

Se privea în oglindă şi se vedea aşa cum e : cu obrajii scofîlciţi, cu părul în neorînduială şi barba încîlcită. Drept e că faţa i se mai împlinise, cutele erau mai puţin adînci ; nu mai era omul nebun de deznădejde care îl privise din oglindă la Sanlúcar, după prăbuşire. Totuşi, îi venea încă uşor să-şi reamintească chipul de atunci, şi chipul acela, chipul suferinţei lui celei mai adînci, îl desenă acum.

Chemă şi chipul Cayetanei, mereu, neîncetat. Bineînţeles, tabloul pe care Cayetana îl distrusese, nelegiuita *Înălţare la ceruri* era pierdut pentru totdeauna, şi nu se mai gîndi să-l picteze a doua oară. Desenă însă drumul Cayetanei spre sabatul vrăjitoarelor, şi desenul deveni şi mai limpede. Desenă, de asemenea, multe alte chipuri şi înfăţişări ale veşnic schimbătoarei Cayetana. Iat-o fată drăgălaşă, visătoare, ascultînd vorbele unei mijlocitoare ! Iat-o înconjurată de mulţi curtezani, împotrivindu-se, ademenind ! Iat-o gonită de demoni, ferindu-se de ei, privind în urma lor ! Şi, în sfîrşit, desenă chiar sabatul vrăjitoarelor, *aquelarre*, larma gigantică, petrecerea drăcească.

Drept, pe picioarele dinapoi, sta stăpînul, ţapul voinic, cu coarnele enorme împodobite cu verdeaţă şi cu ochi de foc rotunzi, imenşi, care parcă se rostogoleau. În jurul lui, adorîndu-l, dansau vrăjitoarele, care aduceau ca jertfă capete de morţi, sugaci jupuiţi de piele ; ţapul, cu picioarele dinainte ridicate, îşi binecuvînta comunitatea — ceata vrăjitoarelor. Conducătoarea luminoasă şi înfloritoare a cetei era Cayetana.

Aşa desenează acum Goya
Zi de zi. Aşterne
Pe hîrtie ceea ce îi trece
Prin minte. Dă viselor
Curs liber. Lasă
Să-i iasă din cap, să
Se tîrască, să zboare demonii,
Stafiile cu coadă de şoarece,
Cu chip de cîine, cu gură de
Broască. Cayetana e mereu
Printre ele. Le desenează cu
Patimă dezlănţuită, le ţine
Strîns, e pentru el chin şi
Plăcere să le deseneze aşa,
Este o nebunie mai bună,
Aproape veselă, nu atît de
Animalic de dureroasă ca
Nebunia care îi striveşte
Pieptul şi capul cînd
Stă doar şi gîndeşte, şi
Gîndirea nu-l duce la nimic. Nu,
Atîta timp cît desenează
Poate să fie nebun. Este o
Nebunie vizionară,
Se bucură de ea, şi o gustă din
Plin. Aşa că
Desenează.

Martín nu-l întreba nimic şi acest lucru îi convenea şi nu prea îi convenea. Ceea ce desenase în ultimele zile fusese un mijloc de a se descărca, un fel de a spune ce avea pe inimă, dar trebuia să vorbească, să vorbească lămurit despre ceea ce îl apăsa, despre ceea ce îi spusese doctorul Peral, despre frica lui de nebunie. Nu putea să mai îndure mult timp singur taina înspăimîntătoare. Trebuia să aibă un confident.

Îi arătă lui Martín desenele. Nu toate, numai pe acelea ale Cayetanei, cu multe chipuri, ale mincinoasei, ale graţios diabolicei femei. Martín fu zguduit. Tulburarea îl făcu să tuşească tare şi de mai multe ori. Privi fiecare filă, le puse la o parte, le luă iarăşi şi le privi din nou. Se străduia cu o sîrguinţă plină de îngrijorare să înţeleagă ceea ce voia să spună prietenul.

— Nu se poate spune în cuvinte, declară Francisco, de aceea am spus-o astfel.

— Cred că înţeleg, spuse Martín modest, întrucîtva nesigur.

— Nu-ţi trebuie decît curaj, îl îndemnă Francisco, ca să înţelegi limpede despre ce e vorba. *Idioma universal*, spuse el nerăbdător, oricine trebuie s-o priceapă.

— Înţeleg, înţeleg ! îl potoli Martín. Văd cum s-a petrecut totul.

— Nu vezi nimic ! spuse Goya supărat. Nimeni nu poate să înţeleagă cît de mincinoasă e.

Şi îi vorbi despre nestatornicia Cayetanei şi despre abisurile de pierzanie din făptura ei, îi povesti despre marea lor ceartă şi cum sfîşiase tabloul. Era ciudat însă că, în timp ce vorbea astfel, nu simţea nimic din dispreţul mînios cu care se lăuda : mai curînd, în sinea lui, sunau cald şi limpede ultimele cuvinte ale Cayetanei, cuvintele de dragoste puternică, sinceră. Dar nu voia să se gîndească la aceasta,

îşi interzicea să se gîndească la aceasta şi îşi umplea din nou sufletul cu mînia din desenele lui şi se fălea faţă de Martín că a smuls-o pentru totdeauna din viaţa lui şi că se simte uşurat. Apoi se apucă să dezvăluie prietenului trista lui taină. Îi arătă celelalte desene, pociturile şi fantomele, şi-l întrebă :

— Înţelegi ?

Martín se uita uluit.

— Mă tem că înţeleg, spuse el.

— Trebuie să înţelegi ! îi ceru Goya şi îi arătă propriul lui chip, chipul bărbos, în ai cărui ochi se citea toată deznădejdea lumii.

Şi în timp ce Martín, zăpăcit şi înspăimîntat, se uita cînd la Goya din desen, cînd la cel din faţa lui, Francisco spuse :

— Am să încerc să-ţi explic. Vorbea atît de încet, încît celălalt abia putea să-l audă. E ceva foarte important, foarte tainic şi foarte grav şi, înainte de a-mi răspunde, trebuie să-ţi cîntăreşti bine şi îndelung răspunsul, pe care nu cumva să mi-l scrii.

Apoi îi povesti ceea ce îi spusese doctorul Peral despre strînsa apropiere dintre surzenia lui şi nebunie. La sfîrşit, spuse că doctorul Peral are, desigur, dreptate. În oarecare măsură e de multă vreme nebun. Monştrii pe care-i desenase îi văzuse aievea cu ochii lui de nebun, şi smintitul Francisco pe care îl desenase era adevăratul Francisco.

Martín se străduia să-şi ascundă tulburarea. Goya însă spuse :

— Aşa, acum gîndeşte-te ! Apoi să vorbeşti încet şi să ai, te rog, răbdare ! În felul acesta voi putea să-ţi citesc de pe buze ceea ce ai de spus.

Umilinţa cu care vorbea făcu să i se strîngă inima lui Martín.

După un răstimp, cu băgare de seamă şi foarte desluşit, îi dădu răspunsul. Îi spuse că cine îşi vede atît de limpede nebunia are mai multă minte decît majoritatea oamenilor,

și cine poate să înfățișeze atît de lămurit nebunia din el își e singur cel mai bun medic. Martín își alegea cuvintele cu grijă ; deși se părea că vin de la sine, erau bine chibzuite și îi aduceau lui Francisco o mare mîngîiere.

Pînă acum Francisco nu-și vizitase încă mama și tare ar fi vrut să stea de vorbă cu ea. Pe de altă parte, bătrîna aflase, desigur, de venirea lui la Zaragoza și era supărată că nu se dusese s-o vadă. Dar nu fusese în stare să i se înfățișeze ; îi era rușine de starea lui. Acum, după explicația cu Martín, simțea că se poate duce.

Mai întîi, căută niște haine mai ca lumea. Apoi se duse la bărbier. Poruncitor, ceru să-i radă barba, iar la sporovăiala prietenoasă a omului, dădu numai răspunsuri morocănoase, greu de înțeles. Abia după un timp își dădu seama bărbierul că e surd. Pielea lui Francisco devenise sensibilă, bărbieritul îi provoca dureri.

Chipul care ieși la iveală, după ce barba încîlcită fu îndepărtată și părul frumos pieptănat, surprinseră pe bărbier. Se uita mirat și puțin sfios la domnul care intrase în prăvălie atît de sălbatic și de neîngrijit și o părăsea acum atît de distins și semeț.

Francisco nu o vestise pe mama lui că sosește. Stînjenit, dar plin de nerăbdare, cutreiera străzile. Își simțea fața neobișnuit de goală și rece, deși îi ardea. Încet, cu ocoluri, se îndreptă spre căsuța în care locuia mama lui, se opri în fața ei, trecu încă o dată pe stradă în sus și în jos, urcă în sfîrșit la primul etaj și trase ciocănitorul. Ușa se deschise. Francisco cel surd sta dinaintea mamei lui.

— Vino înăuntru ! îl pofti *doña* Engracia. Așază-te să bei un *rosoli !* spuse apoi apăsat și deslușit.

În copilărie, ori de cîte ori se îmbolnăvea sau i se întîmpla vreun rău, i se dădea să bea *rosoli.*

— Am aflat totul, spuse ea foarte articulat și aduse sticla cu *rosoli.*

Îi puse dinainte sticla, paharele și niște prăjituri, apoi se așeză în fața lui. Francisco mirosi lichiorul tare și dulce

parfumat, preţuindu-l cum se cuvenea, şi turnă în pahare. Luă o înghiţitură, îşi linse buzele, înmuie o prăjitură în *rosoli* şi o băgă în gură, uitîndu-se atent la maică-sa.

— Tare e căpăţînos şi neastîmpărat! deslușí de pe buzele ei. Ai ştiut doar bine că n-o să poată merge aşa mereu, ţi-am spus că pedeapsa va veni. „Cel mai tare surd e acela care nu vrea să audă", cită ea vechiul proverb, şi tu n-ai vrut să auzi niciodată. Dumnezeu, în îndurarea lui, ţi-a trimis o pedeapsă blîndă. Închipuie-ţi că te-ar fi făcut sărac în loc de surd!

Erau gînduri pe care Francisco le înţelegea prea bine. *Doña* Engracia avea dreptate; ea îl prevenise de la început şi făcuse jignitor de puţin caz de ascensiunea şi de mărirea lui.

Era fiica unui *hidalgo,* avea dreptul să se numească *doña,* dar dusese alături de bărbatul ei o viaţă de ţărani săraci, cîntărind fiecare ban, îmbrăcîndu-se modest, adaptîndu-se în totul realităţii. După moartea tatălui său, Goya o luase la Madrid, dar *doña* Engracia nu rezistase mult şi ceruse să se înapoieze la Zaragoza. Fusese totdeauna neîncrezătoare în norocul fiului şi n-a făcut o taină din faptul că nu crede în trăinicia lui. Şi acum, iată-l în faţa ei, un surd, un infirm, lăsîndu-se consolat de ea cu *rosoli* şi totodată ocărît.

Clătină din capul lui mare şi rotund, şi, ca să-i facă o bucurie, îşi exageră niţel nefericirea. Spuse că şi în meseria lui va avea acum mai multe greutăţi. Distinşii domni şi doamne sînt nerăbdători şi, dacă înţelege prost ceea ce flecăresc, va primi mai puţine comenzi.

— Vrei să-mi tai din cei trei sute de reali pe care mi-i trimiţi? îl întrebă *doña* Engracia supărată.

— Ţi i-aş trimite, răspunse Francisco, chiar dacă aş avea mîna paralizată şi ar trebui să car cărbuni cu lopata.

— Tot fanfaron ai rămas! zise maică-sa. Mai ai de învăţat, *paco!* Acum, dacă nu poţi să auzi, ai să vezi multe. Mi te-ai lăudat întotdeauna cu prietenii tăi. Ai

crezut uşor în prietenia orişicui. Nimeni nu-i bucuros să aibă de-a face cu un om care n-aude. Acum ai să afli cine sînt adevăraţii tăi prieteni.

Dar, dincolo de cuvintele ei aspre, Francisco simţea cît de mîndră era de el, cît de mult nădăjduia că va şti să se poarte în nefericire şi cum nu voia să-l umilească arătîndu-i milă.

Cînd plecă, îl invită să vină la masă ori de cîte ori va avea poftă. Francisco începu să se ducă de mai multe ori pe săptămînă. Maică-sa îşi amintea bine ce-i plăcuse în copilărie şi îi dădea mîncăruri simple, tare aromate, cu mult usturoi, ceapă şi ulei ; uneori chiar şi o substanţială *puchero,* un fel de *olla-podrida* mai simplă. Mîncau amîndoi mult şi cu poftă, vorbind puţin. O dată o întrebă dacă n-ar vrea s-o picteze.

— Se vede că, înainte de a te încumeta iarăşi să cauţi clienţi care plătesc, ai vrea să încerci cu un model supus, zise ea, dar era măgulită.

Francisco îi propuse s-o picteze aşa cum era, în costumul de toate zilele. Ea însă voia să fie pictată în hainele de duminică. Trebui aşadar să-i cumpere o *mantilla* şi o nouă bonetă de dantelă, cu care să-i poată ascunde pleşuvia.

Şedinţele erau tăcute. Ea stătea liniştită, de sub fruntea înaltă priveau doi ochi îmbătrîniţi, cufundaţi în orbite ; buzele mari, sub nasul expresiv, erau strînse. Într-o mînă ţinea evantaiul închis, în cealaltă un şirag de mătănii. La amîndoi le făceau plăcere şedinţele, amîndoi aveau răbdare. În cele din urmă, pe pînză se ivi o femeie bătrînă, care trăise multe, isteaţă din fire şi pe care soarta o făcuse înţeleaptă, care învăţase să se resemneze, dar care voia să se bucure de anii ce-i mai rămăseseră. Cu deosebită dragoste pictase Francisco cele două mîini bătrîne, osoase, puternice. *Doña* Engracia se arătă mulţumită de portret. Era bucuroasă, după cum spunea,

că fiul ei nu s-a dat în lături să risipească atîta pînză şi atîta osteneală pentru tabloul unei femei bătrîne, care nu-i plăteşte nimic. Goya îi făcu o vizită şi fratelui său Tomas, argintarul. Acesta era supărat că venise atît de tîrziu la el. În cursul convorbirii întrebă dacă, după acest semn al lui Dumnezeu, nu simte şi el că ar trebui să facă mai mult pentru familie şi îi ceru să-i înlesnească mutarea la Madrid. Francisco îi promise şi spuse că a doua zi se va duce la vînătoare cu Martín.

Cumnatul lui Francisco, preotul Manuel Bayeu, îşi exprimase părerea că, dacă Goya ezită atît de mult timp să-şi caute mîngîierea spirituală la propriul lui cumnat, e un semn că n-a înţeles de ajuns avertismentul cerului. Cînd Goya îl vizită, constată că portretul defunctului pictor al curţii, Bayeu, pe care-l pictase el şi pe care Josefa îl trimisese la Zaragoza, era atîrnat într-un loc prost luminat.

Goya îl întrebă fără înconjur cum găseşte tabloul. Cumnatu-său răspunse că arta care se vădeşte în portret e mare, dar vine dintr-o inimă înăsprită. Deplînse sincer nenorocirea lui Francisco, totuşi în compătimirea lui era amestecată şi o mică, abia conştientă satisfacţie că trufia artistului necredincios fusese, în sfîrşit, zdrobită.

Familiile mari din Zaragoza, Salvadores, Grasas, Aznares şi-l disputau pe Goya. Acesta, sub diverse pretexte politicoase, refuza invitaţiile. Contele Fuendetodos, după ce Goya nu-i acceptă nici a doua invitaţie, îl rugă pe Martín să-l întrebe dacă n-ar putea el, contele, să-l viziteze ; conversaţia n-ar fi dificilă, deoarece cunoaşte vorbirea prin semne. Solicitarea stăruitoare, aproape umilă, îl mişcă pe Goya ; îşi aminti ce teamă şi profund respect avusese totdeauna familia lui faţă de contele care domnea în satul lor natal, Fuendetodos.

Îl vizită chiar şi mai-marele Adunării canonicilor catedralei del Pilar. Era acelaşi *don* Gilberto Alué, care pe

vremuri, în cearta cu Bayeu, se declarase cu atîta răutate şi trufie împotriva lui Francisco. Nimic nu dovedea mai convingător cît de extraordinar de departe ajunsese decît vizita acestui preot de vază, acum foarte bătrîn. *Don* Gilberto fu peste măsură de politicos, îi scrise lui Francisco, cu litere mici, îngrijite, cît de profund regretă arhiepiscopul nenorocirea domnului prim-pictor, a celui mai mare artist pe care-l dăduse cîndva Zaragoza. Inima lui Goya era însă plină de o bucurie răutăcioasă că cel mai mare artist al Aragónului nu mai era acum răposatul Bayeu.

Apoi, *don* Gilberto spuse şi scrise că ar fi o deosebită bucurie pentru arhiepiscop dacă *don* Francisco ar vrea să primească unele lucrări pentru catedrală, lucrări de mici proporţii, care nu cereau mult timp. Şi, cu eleganţă şi însufleţire, adăugă imediat că Adunarea canonicilor oferă un onorar de 25 000 de reali.

La început, Goya crezu că n-a citit bine sau că preotul scrisese greşit. Tocmai 25 000 de reali ceruse odinioară ilustrul maestru Antonio Velázquez pentru o lucrare de multe luni, şi Adunarea canonicilor, socotind că e prea mult, nu-i dăduse comanda. Acum i se oferea lui aceeaşi sumă pentru o lucrare de două săptămîni. „Nu deveni semeaţă, inima mea!“ îşi porunci el, propunîndu-şi să lucreze în smerenie şi cu dragoste, fără să-şi cruţe timpul.

Dar încă înainte de
A putea să înceapă lucrarea
Cucernică, îi veni solie din
Madrid. În cuvinte reci,
Don *Miguel îl înştiinţă că*
Mariano, fiul lui Francisco,
Murise, şi îl sfătuia pe Francho

Să se întoarcă la Madrid,
La Josefa.

Goya
Se întoarse. Iar de data aceasta
Luă diligența, călătorind
Comod ; de asemenea, îngădui
Ca Martin să-l însoțească,
Purtîndu-i de grijă.

7

O văzu pe Josefa, o văzu mişcînd buzele, dar nu-i înțelese cuvintele.

Femeia se străduia să-şi biruie spaima la vederea acestui Francho atît de schimbat.

Micul Mariano fusese înmormîntat de cîteva zile. Își spuseră unul altuia cuvinte stîngace de consolare. Nu era nevoie de cuvinte între ei. Rămaseră mult timp alături, tăcuţi, şi tăcerea lor fu mai elocventă decît dacă ar fi vorbit.

El îşi făcu curaj şi, cu un surîs puţin silit, îi întinse caietul de schiţe pe care-l purta mereu la el, pentru ca cei din jur să-i poată scrie ce aveau să-i spună.

— Dacă mai vrei să-mi spui ceva, îi declară el, trebuie să-mi scrii. Înţeleg greu, trebuie să ghicesc totul. Sînt surd de-a binelea.

Josefa se mărgini să dea din cap. Nu voia să-l întrebe nimic despre ce i se întîmplase în acest răstimp.

Era şi mai reţinută decît altă dată, închisă cu desăvîrşire în sine. Cu toate acestea, Francisco vedea mai adînc în sufletul ei, mai limpede. O acceptase întotdeauna ca pe o prezenţă, ca pe ceva dat, fără subtilităţi, fără mistere. Nu-şi frămîntase prea mult mintea întrebîndu-se ce gîndeşte despre acea parte a vieţii lui pe care

o trăia departe de ea. Un bărbat de rangul lui se putea apropia de orice femeie pe care punea ochii ; aşa era obiceiul. Josefa se găsea lîngă el cînd avea nevoie de ea ; aşa se aşteptase, aşa îşi dorise, aşa era. Goya, la rîndul lui, nu-i luase în nume de rău că-l socotea pe fratele ei un pictor mai mare, că nu înţelegea nimic din opera lui şi că era plină de tainică mîndrie pentru familia ei, care era mult mai cu vază decît a lui. Trecură zeci de ani pînă ce Josefa începu să înţeleagă cine era Goya ca artist şi ce însemna el în lume. Dar ea îl iubise înainte de a şti, de la început ; altfel, un vlăstar al familiei Bayeu n-ar fi luat de bărbat pe un Goya. El o luase de nevastă şi pentru că o iubea, dar mai ales pentru că era o Bayeu. Desigur, Josefa şi-a dat de multă vreme seama de aceasta. Dar l-a iubit mai departe şi l-a suportat. Francisco a bănuit dintotdeauna că rabdă multe şi îi era adesea milă de ea. Acum se simţea cuprins de o simţire caldă şi era mulţumit că are şi ea prilejul să-l compătimească.

Dar inima îi crescu cu adevărat de bucurie la vederea fiului său Javier. Nu mai era un băiat, ci un tînăr, pe lîngă care nu treceau multe femei fără să-l privească. Javier povesti că în lunile din urmă a reflectat mult, că s-a hotărît să se facă artist şi că speră ca tatăl lui să-l ia ca elev. Goya se uita plin de duioşie şi mîndrie la iubitul său Javier. După pierderea lui Mariano era o mare mîngîiere să ai un astfel de fiu. Nu dorea ca băiatul să aibă un drum greu, cum avusese el. Tînărul era un *hidalgo* din naştere, *don* Javier de Goya y Bayeu. După legile Aragónului, un *hidalgo* avea dreptul la o rentă din partea tatălui, ca să nu se „înjosească" muncind. E adevărat că trăiau în Castilia, dar legea aragoneză era valabilă. Francisco i se va supune bucuros. Îşi va trimite fiul în străinătate, în Italia, în Franţa. Şi arta lui se îmbogăţise în Italia, dar cît a trebuit să se trudească ca să-şi facă rost de orez, pîine şi brînză pentru fiecare prînz ! Lui Javier va trebui să-i fie mult mai uşor să trăiască şi să înveţe.

Obrazul posac al lui Agustín începu să tremure şi să tresară cînd îl revăzu pe Francisco.

Goya nu voia să audă nici un cuvînt de compătimire şi spuse răstit:

— Au mers multe de-a-ndoaselea cît am lipsit? Ce buclucuri ai mai făcut? şi îi ceru să cerceteze registrele împreună cu Zapater.

Mai tîrziu, însă, îi ceru să vadă ce a făcut între timp, şi Agustín îi arătă gravurile executate după noua metodă a lui Jean-Baptise Leprince. Agustín Esteve perfecţionase metoda. Goya fu surprins de ce se putea obţine prin folosirea ei.

— *Hombre!* spuse de mai multe ori, şi el, omul zgîrcit cu laudele, îşi lăudă în cuvinte mari prietenul şi învăţăcelul. Procedeul ar trebui să se numească metoda Esteve, declară el.

Legătura veche şi puternică dintre cei doi se înnodase iară. Francisco îi arătă desenele pe care le făcuse la Zaragoza. Agustín fu răscolit. Mişca buzele, dar Goya nu ştia dacă vorbeşte. Cînd îl tulbura ceva, Agustín avea un fel hazliu de a plescăi din limbă şi de a înghiţi în sec. Privea şi nu se mai sătura privind. În sfîrşit, cu un gest blînd, Goya îi luă desenele.

— Da' spune odată ceva! îi ceru el.

— Aceasta este arta ta adevărată! spuse Agustín şi, cu literele lui mari, stîngace, migălite, aşternu cuvintele pe hîrtie.

Goya se bucură şi glumi:

— Aşadar, pictura mea nu e nimic?

A doua zi, Francisco se înfăţişă iar la curte, nu fără neplăcere şi îngrijorare. Fu tratat însă cu o extraordinară atenţie. Pînă şi arogantul *marqués* de Ariza se arătă plin de zeloasă înţelegere.

Don Carlos căută să-şi ascundă prin jovialitate stînjeneala în faţa celui surd.

Veni foarte aproape de el şi ţipă tare:

— Nu se pictează cu urechile, ci cu ochii.

Goya, cam speriat, nu înţelese, se înclină adînc şi întinse respectuos blocul de desen şi creionul. Regele se lumină deodată, pricepu şi se bucură că exista un mijloc de a se înţelege cu primul său pictor. Îi scrise aşadar fraza consolatoare pe care i-o strigase : „Nu se pictează cu urechile, ci cu ochii şi mîinile", şi pentru că tot se pornise pe scris, îşi puse din obişnuinţă şi iscălitura : *Yo, el rey* şi parafa.

Goya citi şi se înclină adînc şi respectuos.

— Ce ai spus, dragul meu ? întrebă regele.

Goya, neobişnuit de tare, răspunse :

— Nimic, maiestate.

Regele continuă conversaţia, în felul său afabil.

— Cîte portrete de ale mele ai pictat, la drept vorbind, pînă acum ? întrebă el.

Goya nu ştia, dar ar fi fost nepoliticos s-o mărturisească. De aceea răspunse :

— Şaizeci şi nouă.

— Ia te uită ! scrise Carlos şi, solemn, adăugă : Sfînta Fecioară să ne dăruiască mie şi dumitale ani destui ca să ajungem la o sută.

Principele de la Paz îl invită pe Goya la el. Manuel aştepta cu nerăbdare întîlnirea. Simţea şi mai puternic decît înainte legătura misterioasă dintre el şi pictor. Se vede că se născuseră sub constelaţii tare asemănătoare ; în acelaşi timp, după un suiş ca în poveşti, soarta le dăduse la amîndoi lovituri grele. Acest Francisco îi mijlocise cunoştinţa cu Pepa, legătură care intervenise atît de grea în consecinţe în viaţa lui, iar el, Manuel, contribuise mult la ascensiunea lui Goya. Erau prieteni, se înţelegeau, puteau să-şi vorbească deschis unul altuia.

Cînd Manuel îl văzu pe Goya atît de îmbătrînit, se simţi copleşit de sinceră compătimire. Se arătă însă voios, ca în vremurile lor cele mai bune. Îl asigură neîncetat pe

Francisco că ei doi vor rămîne nedespărţiţi. Nu prezisese el că vor urca pe culmile cele mai înalte, fiecare în domeniul lui ? Şi acum Francisco era prim-pictor al curţii, iar el infante de Castilia.

— Deocamdată s-au strîns cîţiva nori, recunoscu el, dar ascultă ce-ţi spun, Francho, şi alungă presupuşii nori cu mîna, toate aceste neajunsuri vor trece, şi stelele noastre vor străluci cu atît mai puternic. Cine a fost nevoit, aşa ca noi, să-şi cucerească puterea şi rangul, urmă el tainic şi cu convingere, le preţuieşte mai mult decît cel ce s-a născut cu ele şi nu le mai dă drumul. *Plus ultra !* strigă el şi, deoarece Goya nu înţelegea, îi notă : *Plus ultra.*

Îndrăgise expresia cu prilejul ultimei lui şederi în Cádiz. Îi povesti apoi ce bine a petrecut la Cádiz, adăugînd că, după cum se pare, şi Francisco se ţinuse acolo de nebunii. Spuse chiar, făcînd cu ochiul, că se vorbea de o oarecare Venus dezbrăcată.

Francisco fu surprins. Să fi arătat Cayetana tabloul ? Nu se temea de gura lumii ? Nu se temea de Inchiziţie ?

Manuel observă consternarea lui Francisco. Îl ameninţă cu degetul.

— Sînt doar zvonuri, spuse el, şi nu cer să mi le confirmi sau să le dezminţi cavalereşte. Se înţelege că aş dori să-mi comand şi eu la dumneata o astfel de Venus. Am aici cîteva modele foarte ademenitoare. Poate vom mai vorbi cîndva despre asta. Deocamdată pictează-mi infanta. După cîte ştiu, ai mai pictat-o pe cînd era copilă. Veni foarte aproape de el şi îi spuse cordial şi sincer : De altfel, învăţ limbajul semnelor. Aş dori să stau adeseori şi amănunţit de vorbă cu tine, Francho, prietene. Şi am dat ordin să se alcătuiască un plan pentru întemeierea unui institut modern de surdomuţi. După principiile abatelui de l'Epée. Şi va purta numele tău, căci tu mi-ai dat ideea. Crede-mă, nu e o cutezanţă că dau chiar de pe-acum asemenea ordine. Odihna mea nu va dura mult. Voi urca şi mai sus. Absolut sigur, Francho !

Şi, deşi Goya nu putea să-l audă, dădu vocii lui grave de tenor o strălucire metalică.

A doua zi, Andrés îi anunţă o doamnă. Goya, care dăduse ordin să nu fie nimeni lăsat să intre, se supără. Andrés îi spuse că vizitatoarea refuză să plece şi că e o doamnă foarte distinsă. Goya îl trimise pe Agustín. Acesta se înapoie cam zăpăcit şi spuse că e contesa de Castillofiel şi, cum Goya nu înţelegea, îi strigă :

— Pepa ! E Pepa !

Pepei îi mergea bine. Prin vremelnica eclipsă a lui *don* Manuel, dobîndise parcă o şi mai mare strălucire. Nimeni nu credea în durata dizgraţiei lui, şi cei care, prevăzători, îl ocoleau pe infante, se arătau, tot prevăzători, cu atît mai des la *lever*-ul contesei Castillofiel. În afară de aceasta, avuţia ei crescuse uimitor.

Cînd auzi de nenorocirea lui Francisco, simţi mai întîi mulţumire. Îşi primea pedeapsa pentru dispreţul pe care i-l arătase. Dar satisfacţia aceasta nu durã. Simţea că nenorocirea care-l ajunsese era legată de patima lui şi-l invidia. Suferea că nu-i deşteptase ea asemenea patimă.

Venise cu gîndul să-i spună, într-un fel, că răsplata o primeşte omul în ceruri ca şi pe pămînt. Dar cînd îl văzu, cînd văzu un alt Francisco, atît de schimbat, fu zguduită, şi vechile ei sentimente fură şi mai puternice. Se mulţumi să-i arate cît de minunat de departe ajunsese.

— Sînt însărcinată, îi spuse ea mîndră. Voi avea ca fiu un conte Castillofiel, născut dintr-o căsătorie legitimă.

Goya observă cum se străduie să-i dovedească lui şi ei înseşi că trăieşte nu numai în strălucire, dar şi în fericire. Şi nu era adevărat. Pepa suferea din pricina lui, aşa cum suferea şi el din pricina Albei, şi simţi pentru ea vechea, blînda, uşor compătimitoarea, comoda afecţiune.

Vorbiră ca nişte prieteni încercaţi, care ştiu unul despre celălalt o mulţime de lucruri pe care nu le ştie nimeni. Pepa îl privea fără pudoare cu ochii ei verzi, şi el

putea să-i citească cu uşurinţă cuvintele de pe buze. Băgase de seamă că-i venea greu să se înţeleagă numai cu cei care îi erau indiferenţi ; pe cei la care ţinea şi pe cei pe care-i ura, de altfel, îi înţelegea fără trudă.

— Tot mai trişează Conchita la cărţi ? întrebă el. Apoi adăugă : Dacă îmi dai voie, am să vin zilele astea la tine la cină, să beau *Manzanilla*.

Ea nu se putu abţine să nu se fălească :

— Trebuie să te anunţi dinainte, altfel s-ar putea să-l întîlneşti la mine pe *don* Carlos.

— Care *don* Carlos ? întrebă el.

— *Don* Carlos, regele întregului imperiu spaniol şi al celor două Indii, răspunse ea.

— *Carajo !* exclamă Goya.

— Nu înjura ! îl mustră Pepa. Mai ales în prezenţa unei doamne care va aduce în curînd pe lume un mic conte. Îi povesti apoi mai departe despre Carlos : Vine ca simplu general şi nu vrea de la mine ceea ce îţi închipui tu. Îmi arată ceasornicele lui, mă pune să-i pipăi muşchii, mîncăm *olla-podrida,* îmi cîntă la vioară, iar eu îi cînt romanţe.

— Cîntă-mi şi mie cîteva romanţe ! se rugă el. Şi fiindcă Pepa îl privea încurcată şi se vedea că nu ştie cum să-i înţeleagă cuvintele, îi spuse cu o veselie amară : Ai dreptate, sînt surd de tot. Totuşi aud mai bine decît mulţi alţii.

„— Cîntă dar ! spuse el îndîrjit,
Te acompaniez.“ Şi chiar aşa făcură.
Ea cînta, el o acompania, şi
Era aşa ca în
Romanţe, trist, pătimaş,
Dulce, şi uneori
Melodia lui şi cîntecul ei
Sunau chiar laolaltă.

Martín Zapater rămase în Madrid mai mult timp decît fusese hotărît la început, chipurile pentru interese de afaceri. În realitate, îi dedica prietenului său tot timpul. Lua seama ca acesta să nu meargă singur pe stradă, căci se temea să nu i se întîmple vreun accident din pricina surzeniei. Francisco ura orice fel de pază, dar Martín proceda cu multă șiretenie, așa că, fără să bage de seamă, era mereu supravegheat.

Comenzile lui Francisco se îngrămădeau ca niciodată înainte, și Martín îi procura mereu altele, ca să nu aibă impresia că suferința lui îi ține pe oameni departe de el. Goya nu primea orice, amîna pentru mai tîrziu pe cei mai mulți dintre cei care făceau comenzi.

Martín încercă să afle tot ce putea să trezească interesul lui Goya. Și despre Cayetana află cîte ceva. Ducesa de Alba, putu el să-l înștiințeze pe Francisco, ceruse îngăduința să plece în străinătate, la niște rude din Italia, și nu avea să se reîntoarcă în Spania decît după ce curtea îi va suspenda exilul.

— Oriunde ar fi, zise Francisco, nu se sinchisește ea prea mult de un infirm.

Șederea în clima ades și brusc schimbătoare din Madrid îl obosea vizibil pe Zapater. Arăta prost, tușea mult și era bucuros că Francisco nu putea să audă cît de rău tușește.

În cele din urmă, spuse că se întoarce acasă. Prietenii își luară rămas bun, zgomotos, după cum le era felul. Se străduiră să nu arate nici un fel de sentimentalism, se bătură zdravăn pe umăr, făcură haz pe socoteala bătrîneții și a suferințelor lor, apoi Martín plecă înapoi spre Zaragoza.

Nici nu apucă bine să plece, că Francisco și porni la drum, să afle, singur și nestînjenit, cum se împacă surdul Goya cu orașul Madrid. De la casa lui pînă la Puerta

del Sol, piaţa principală a oraşului, drumul era scurt. Acolo se întîlneau multe căi mari: Calle Mayor, Arenal, Carmen, Alcala şi multe altele.

Spre Puerta del Sol, aşadar, la ceasul celei mai mari circulaţii, se îndreptă Goya. Se opri mai întîi lîngă magherniţele şi mesele negustorilor de pe Red de San Luis, apoi o porni spre Gradas, marea piaţă a bisericii San Filipe El Real, şi spre fîntîna Mariblanca. Puerta del Sol trecea drept cea mai zgomotoasă piaţă din lume. Goya privea gălăgia şi învălmăşeala. Era îmbrîncit şi insultat, îi împiedica pe ceilalţi oriunde se oprea, dar nu lua în seamă nimic: privea şi se bucura de larmă. Pe cît de moartă i se păruse Zaragoza, pe atît de viu i se părea Madridul.

„Apă proaspătă!" strigau *aguadores* [1], care stăteau în jurul fîntînii Mariblanca, sub statuia ciudată, despre care nimeni nu ştia dacă reprezintă pe Venus sau credinţa, dar care era vestită pentru că vedea şi auzea atît de multe şi, deşi femeie, nu trăncănea nimic.

— Apă proaspătă! strigau *aguadores*. Cine bea? Cine vrea? Proaspătă de la izvor!

— Portocale! strigau *naranjeras* [2]. Două pentru un *quarto* [3]!

— O trăsurică, *señor!* ofereau birjarii. Ia uitaţi-vă ce mai trăsurică elegantă, ce frumuseţe de cal! O plimbare în Prado, sau încotro vreţi!

— O pomană, cerşea un schilod, de dragul preasfintei Fecioare! O mică milostenie pentru un veteran viteaz, care şi-a pierdut amîndouă picioarele în războiul împotriva ereticilor!

— Ce mai faci, drăguţule? se oferea femeia uşoară. Vrei să-mi vezi cămăruţa, micuţule? Vrei să-mi vezi pătuţul? Un pătuţ moale, drăguţ, cum nu mai e altul!

---

[1] Sacagii (span.).
[2] Vînzătoare de portocale (span.).
[3] Monedă spaniolă de aramă din vremea aceea.

— Pocăiţi-vă! tuna de pe scăunaşul lui un predicator. Pocăiţi-vă şi cumpăraţi indulgenţe!

— Ziarul, ziarul nou! *Diario! Gaceta!* strigau vînzătorii de ziare. Ultimele trei exemplare!

Ofiţerii unui regiment de gardă flecăreau, *cortejos* citeau doamnelor tot felul de anunţuri, soldaţii gărzii valone şi elveţiene făceau larmă, cei care aveau de făcut petiţii la autorităţi dictau scriitorilor publici, un saltimbanc îşi îndemna maimuţa să danseze, *proyectistas*[1] se certau cu înverşunare pentru proiectele lor de a reforma imperiul şi lumea, negustorii de vechituri îşi ofereau stăruitor mărfurile.

Goya stătea şi privea. „În Puerta del Sol — circula proverbul — păzeşte-te de femeile din faţa ta, de catîrii din spatele tău, de trăsura de lîngă tine, de flecarii din faţa ta, de lîngă şi din spatele tău!" El nu se păzea. Stătea şi privea. Auzea şi nu auzea, cunoştea fiecare strigăt şi fiecare cuvînt, şi nu le mai cunoştea, dar le cunoştea totuşi mai bine decît oricînd.

Apăru apoi o cîntăreaţă de balade oarbă. În Madrid oamenii nu aveau încredere în orbi; prea mulţi dintre ei erau orbi ca să poată buzunări mai bine sau cel puţin să stîrnească mai multă milă. Cei din Madrid erau obişnuiţi să facă glume crude cu aceşti orbi, fie că vedeau sau nu, şi Goya făcuse şi el adeseori glume de acest fel. Acum, însă, oarba îl făcu să-şi dea seama cu durere de surzenia lui. Ea cînta şi se acompania cu chitara; desigur, îşi pregătise un *moritat* bun, căci toţi ascultau cu interes şi încordare, cu teamă şi bucurie; el, deşi se uita atent la gura ei, nu înţelegea nimic. În timpul acesta, partenerul cîntăreţei arăta ilustraţii la ceea ce cînta ea, mîzgălituri colorate, şi deodată Goya începu să rîdă; se gîndea că el nu înţelege cuvintele ei, iar ea nu poate să vadă ilustraţiile.

---

[1] Pictori ajutători, care pictau părţile secundare ale tabloului (veşminte, arme, decoraţii, etc.).

Desigur însă că în *moritat* era vorba despre El Maragoto, banditul acela feroce, pe care-l prinsese viteazul călugăr Zavidia. El Maragoto nu era un bandit generos, era o brută, o bestie, o fiară setoasă de sînge şi lacomă de bani ; cînd sărmanul călugăr i-a oferit singurul lucru pe care-l avea, sandalele, era cît pe-aci să-l doboare la pămînt cu puşca. „E păcat să stric glonţul pentru tine şi sandalele tale !" a strigat el. Dar bravul călugăr s-a aruncat asupra lui, i-a smuls puşca, a tras un glonte în partea dindărăt a fugarului şi l-a legat. Ţara întreagă s-a bucurat de viteazul capucin[1] şi mulţimea din Puerta del Sol asculta entuziasmată cum cîntăreaţa de balade reda întîmplarea, în mod vădit, cu amănunte piperate. Goya se simţea exclus ; îşi cumpără textul *moritat*-ului, ca să-l citească acasă, în linişte.

Era după-amiază tîrziu, clopotele sunau, se spunea rugăciunea de seară, negustorii începură să-şi lumineze prăvăliile, în faţa caselor şi înaintea icoanelor Maicii Domnului se aprindeau felinarele. Goya plecă spre casă.

Pe balcoane stăteau oameni şi se bucurau de răcoare. Pe balconul unei case întunecate, aproape fără ferestre, suspecte, stăteau două fete, luminoase, drăgălaşe şi plinuţe ; stăteau sprijinite de balustradă şi aveau de povestit ceva important, totuşi trăgeau cu ochiul în jos, la bărbaţii care treceau. În spatele fetelor, însă, adînc în umbră şi atît de bine înfăşuraţi în pelerinele lor încît nu li se vedeau feţele, stăteau nemişcaţi doi flăcăi. Goya privi, încetini pasul, şi în cele din urmă se opri în loc. Privise de bună seamă prea mult ; cei înfăşuraţi se mişcară : era doar un mic gest, dar era un gest ameninţător. Se părea că e mai bine să meargă mai departe. Da, fetele de pe balcon erau nişte adevărate *majas* din Manoleria, nişte *majas* ademenitoare şi înzorzonate, iar înapoia lor, aşa cum se cuvenea, pîndea umbra şi ameninţarea.

[1] Călugăr care face parte dintr-o ramură a ordinului franciscan.

A doua zi, Agustín întrebă dacă n-ar fi cazul să înceapă, în sfîrşit, tabloul *marqués*-ului de Castrofuerte. Goya se mărgini să clatine din cap. Avea altceva de făcut. Picta ceea ce trăise în ajun. Pictă pe şase panouri mici povestea tîlharului El Maragoto, cum îl ameninţă la poarta mănăstirii pe călugărul capucin şi cum acesta, viteaz şi cu prezenţă de spirit, îl ologeşte cu arma şi-l ia prizonier. Era o poveste simplă, vioaie, care înfăţişa întregul *moritat* şi toată bucuria simplă şi puternică a Puertei del Sol la auzul acestui *moritat*.

După aceea, îi apăru deodată chipul celuilalt tîlhar, la a cărui execuţie fusese de faţă pe *corredera*[1] din Córdoba, chipul lui Punal. Şi-l pictă pe banditul mort pe eşafod, pe omul sugrumat, bărbos, în cămaşa galbenă a osîndiţilor, singur în lumina puternică.

În aceeaşi zi — ardea de dorinţa să înceapă şi acest tablou — se aşeză la lucru să picteze adevăratele *majas*, cele de pe balcon, şi pe prietenii lor ameninţînd din umbră. Pictă ispita pe care femeile acestea o aprind în sufletul bărbatului şi întunericul înşelător din spate, care măreşte ispita. Îl chemă pe Agustín să vadă tablourile.

— Ar fi fost mai bine să-l pictez pe *marqués*-ul de Castrofuerte ? întrebă el mîndru şi mulţumit.

Agustín înghiţi şi plescăi puternic.

— Întotdeauna are omul ceva de învăţat de la tine ! spuse el.

Într-adevăr, tablourile erau cu totul de altă factură decît cele care înfăţişau scene asemănătoare pictate de Francisco pînă atunci. Căci scene cu bandiţi şi scene cu *majas* reprezentase încă de foarte timpuriu pe tapiseriile lucrate pentru rege, dar acelea fuseseră tablouri voioase şi total nevinovate, pe cînd cele de faţă nu erau de loc nevinovate, şi lui Agustín i se părea ciudat, neliniştitor şi totodată îmbucurător faptul că primul-pictor al curţii picta acum în această manieră.

[1] Hipodrom (span.).

Francisco se bucura şi se lăuda.

— Se aude cum ameninţă Maragoto? întrebă el. Se aude detunătura armei? Se aude cum şoptesc *majas*-ele? Se observă că sînt pictate de un surd? Şi înainte ca Agustín să poată răspunde, spuse mîndru: Vezi tu, am mai învăţat ceva! *Plus ultra!*

— Ce ai de gînd să faci cu tablourile? întrebă Agustín. Osuna voia cîteva tablouri mici. S-ar bucura desigur de *Banditul Maragoto.*

— Pe astea nu le vînd! spuse Goya. Le-am făcut pentru mine. Dar le dăruiesc. Tu poţi să iei unul; celelalte le dăruiesc Josefei.

Josefa fu mirată, dar se roşi de bucurie. Surîzînd, scrise cu litere frumos rotunjite, aşa cum învăţase la mănăstire: „Îţi mulţumesc", şi făcu o cruce, ca la tot ce scria.

Francisco o privea. Devenise mai firavă şi mai tăcută în ultima vreme. Nu aveau multe să-şi spună unul altuia; totuşi uneori i-ar fi făcut plăcere să flecărească cu ea. Mulţi prieteni de-ai lui şi chiar străini învăţaseră limbajul semnelor; îl durea şi-l mîhnea că nu-şi dăduse şi ea osteneala.

Îi veni deodată ideea s-o picteze. O vedea altfel, o vedea mai desluşit decît odinioară. Vedea la ea ceea ce-l făcuse adeseori să-şi piardă răbdarea: asemănarea cu fratele ei, neîncrederea în vocaţia lui de artist. Vedea însă şi ceea ce nu voise să vadă mai înainte: tristeţea şi grija ei, izvorîtă din iubire, pentru sufletul lui profund neevlavios, pentru spiritul anarhic şi lipsa lui de cumpătare.

Era un model bun, răbdător. Dreaptă, aşa cum îi ceruse el, stătea pe scaun, cu un şal de preţ, puţin băţos, în jurul umerilor. El accentuă rigiditatea arogantă, mîndria ei, îi dădu prestanţă şi o întineri puţin. Iat-o: stă cu capul ridicat, pe creştet are cozi grele auriu-roşcate, iar gura cu buze subţiri, de sub nasul cam mare, şi-o ţine strîns

închisă. În trăsăturile feței prelungi se simte o ușoară severitate ; pielea, încă trandafirie, dă semne de ofilire ; umerii lăsați trădează o oarecare moleșeală. Ochii mari, strălucitori sînt triști și cată dincolo de privitor, în depărtare. Mîinile, ascunse în mănuși cenușii, odihnesc greoaie pe genunchi ; degetele mîinii stîngi stau țepene și ciudat răsfirate peste cea dreaptă.

Era un tablou izbutit, plin de duioșie, dar nicidecum vesel. Nu se asemăna cîtuși de puțin cu cel din Zaragoza, în care o pictase cu doi din copiii lor. Nu fusese de loc vesel Goya cînd pictase acest ultim tablou.

Da, acest ultim tablou. Cîteva zile după terminarea portretului, Josefa se îmbolnăvi și căzu la pat. Se stingea văzînd cu ochii. Cauza istovirii ei de moarte era limpede : o răpusese climatul perfid al orașului Madrid, iernile geroase, verile arzătoare, vînturile cumplite ; și apoi, multele ei sarcini.

Acum, cînd i se apropia sfîrșitul, femeia tăcută avea multe de spus. Goya își dădu seama că fusese supărat pe nedrept pentru faptul că soția lui nu învățase vorbirea prin semne. O învățase, și dacă n-o folosise, o făcuse numai din încăpățînare. Acum îi vorbi cu degetele ei obosite, dar numai vreo două-trei zile ; după aceea mîinile îi deveniră prea grele. O văzu cum, cu o sforțare supremă, își mișcă buzele pentru a-i da un ultim sfat, și desluși cuvintele :

— Fii econom, Francho ! Nu te risipi pe tine și banii tăi !

Apoi muri așa cum trăise, liniștit, fără mult zgomot, cu un sfat pe buze.

Chipul femeii moarte, sub abundența părului auriu-roșcat, părea mai puțin obosit decît în ultima vreme. Francisco se gîndea la tot ce trăise alături de ea, la trupul delicat, zvelt, stîngaci al fetei, pe care o luase pentru prima oară, la truda fără tînguire cu care îi născuse copiii, la suferința lungă, mută, pe care o în-

durase din pricina lui, la lipsa ei de înţelegere faţă de arta lui, la iubirea ei îndărătnică. Era o perfidie că trebuia să moară tocmai acum, cînd se cunoşteau unul pe altul cu mult mai bine.

Dar nu simţea nimic din durerea sălbatică, disperată, care îl cuprindea altfel atît de lesne. Se simţea mai curînd împietrit de un simţămînt de pustietate tulbure, de conştiinţa unei singurătăţi fără putinţă de scăpare.

Comandă pentru Josefa
O înmormîntare simplă. Nu
Aşa de pompoasă
Cum o orînduise pe
Vremuri pentru mica Elena.
Apoi, venind de la
Cimitir, mîhnit, împărtăşi prietenilor
Vechiul proverb :
„Morţii cu morţii, viii cu viii".
Ei văzură cu
Uşurare că primea
Noua nenorocire fără
Izbucniri nemăsurate.
Şi el însuşi credea că
Scăpase acum de duşmanul
Din inima lui.

9

Pe neaşteptate, sosi din Zaragoza mama lui, pentru a-l consola. Rosti cuvinte de laudă pentru moartă. Pe vremuri, cînd fusese la Madrid, nu se înţelesese cu Josefa.

Făcuse călătoria singură. Fireşte, Tomas voise s-o însoţească, la fel şi preotul Manuel Bayeu. Dar ea voise să-l cruţe pe Francho, căci amîndoi l-ar fi plictisit cu

stăruințele să le dea mai mulți bani, și nu era nevoie de asta. S-ar fi lăsat însoțită de Martín Zapater. Dar, din păcate, acesta era iar bolnav, îl chinuia tusea lui de totdeauna ; și de data aceasta scuipase cam mult sînge.

Goya înmărmuri. Cuvintele mamei, spuse fără înconjur, îi pricinuiră o teamă superstițioasă ; îi fu frică pentru Martín. Mulți din prietenii pe care-i pictase muriseră și trăiau numai în tablourile lui. Nu-i murise tocmai acum Josefa ? De ce-i făcuse portretul ? Într-adevăr : dacă picta pe cineva cu tot sufletul, îi lua și o parte din viață ; fiindcă cel pictat trăia în tablou, i se răpea o bună parte din existența reală. Aducea nenoroc, el, Francisco, întocmai ca și Cayetana ; se vede că tocmai aceasta îl lega de ea.

Prezența înțeleaptă a *doñei* Engracia îl ajută să scape de gîndurile negre. Bătrîna era robustă, nu dădea nici un semn de slăbiciune, deși îi făcuse și ei portretul.

Păcat numai că nu-i putea suferi băiatul, că nu-și putea suferi nepotul, pe Javier.

— Băiatul nu-mi place, spuse *doña* Engracia în felul ei aspru. Are tot ce e rău în familia Bayeu și tot ce e rău în familia Goya. E înfumurat, mincinos și risipitor. Ar trebui să vorbești odată lămurit cu el, Francho, și cită vechea vorbă înțeleaptă : *„Al hijo y mulo para el culo“*; fiului și măgarului tău vorbește-i cu ajutorul spatelui.

Distinsului și elegantului Javier bunica grosolană din Aragón îi plăcea tot atît de puțin cît îi plăcea el ei. În schimb, prietenii, Agustín, Miguel, Quintana, se întreceau, neștiind ce să mai facă pentru mama lui Francisco al lor. *Don* Miguel îi propuse lui Francisco s-o ducă pe *doña* Engracia la curte, s-o prezinte maiestăților-lor, pentru ca *señora* să vadă cu proprii ei ochi cît de mult îl prețuiau regele și María Luisa pe fiul lor. Dar bătrîna se împotrivi.

— N-am ce căuta la curte, spuse ea, după cum n-ai ce căuta nici tu, Francho. Cine s-a născut ceapă n-are să fie niciodată trandafir.

Doña Engracia nu rămase multă vreme la Madrid. Plecă în curînd şi, cu toate rugăminţile lui Goya, ţinu să facă singură şi drumul de întoarcere. Nu călătorise şi el singur spre Zaragoza ? O bătrînă se descurcă, oricum, mai uşor decît un surd.

Cu cîteva clipe înainte de plecare, îi dădu sfaturi care-i amintiră de poveţele Josefei. Să fie prevăzător, să fie econom, să nu dea prea mult fratelui şi cumnatului său, care sînt nişte corbi lacomi.

— Poţi să le laşi moştenire, prin testament, cîte ceva, spuse ea, dar cît trăieşti nu le spori ajutorul bănesc. Şi, mai ales, fă-te mai curînd mic decît mare, *paco !* Nu deveni iarăşi trufaş ! Altfel, vezi unde ajungi. Cu cît e mai frumoasă haina pe care o porţi, cu atît mai urîtă pare murdăria care se aşază pe ea.

El o urcă în diligenţă. *Mayoral,* primul vizitiu, şi ajutoarele lui îndemnau animalele.

— *Macho, macho !* strigau ei şi deoarece calul înaintaş nu porni imediat, înjurară : *Qué perro !*

În toiul strigătelor, mama îl privi din trăsură şi spuse :

— Fecioara să te aibă în pază, *paco !*

Francisco văzu înjurăturile, văzu binecuvîntarea şi, în sinea lui, ele se amestecară. Trăsura se urni. Goya ştia cît de puţin probabil era s-o mai vadă vreodată pe femeia aceea foarte bătrînă.

Îl preocupa faptul că *doña* Engracia nu se putuse înţelege cu fiul său Javier. Îl iubea şi-l răsfăţa pe Javier acum ca şi mai înainte ; îi plăcea tot ce spunea acesta, precum şi felul cum spunea. Îi era din ce în ce mai drag. Mama lui n-avea dreptate, nu putea să aibă dreptate, tînărul merita să fie răsfăţat.

Îi făcu portretul ; aceasta îi ajuta adeseori să-şi facă o idee limpede despre un om. Nu-i scăpă nimic, nu uită

părţile slabe, pe care Josefa şi, înainte de toate, mama lui le observase la Javier, părţi slabe, asemănătoare cu ale filfizonului *marqués* de San Adrián. Dar Francisco puse în tablou toată iubirea faţă de fiul lui. Pictă un tînăr înfumurat, dar îl pictă cu inima plină de ironică duioşie pentru atît de fermecătoarea lui înfăţişare de tînăr ferches. Băiatul, abia ieşit din adolescenţă, e îmbrăcat într-o haină cu pulpane lungi, de culoarea mărgăritarului, ultraelegantă, cu pantaloni strînşi pe pulpe, cu cizme negre, înalte, şi ţine picioarele depărtate, aşa cum cerea moda. Poartă mănuşi galbene, într-o mînă ţine bastonul şi pălăria tricorn, cealaltă e ascunsă în *jabot*[1]-ul scump de dantelă albă, iar pe vestă îi atîrnă nenumărate brelocuri. La picioarele tînărului zvelt, înalt, se ghemuieşte caraghios un căţeluş la modă, alb şi dolofan, cu o funduliţă roşie. Figura băiatului e prelungă, bucle scurte blond-roşcate îi cad pe frunte ; sub ochii mamei şi deasupra buzei de sus cam mari stă nasul gros al tatălui. Tabloul întreg e scăldat într-un torent de gingaşe tonuri cenuşii, mai luminoase şi mai întunecate, care se topesc unele într-altele în chip fermecător.

În faţa tabloului terminat, Francisco pricepu bine ce însuşiri ale lui Javier o supăraseră pe Josefa şi pe mama lui. El însă îl dorea pe Javier aşa cum era ; tocmai afectarea şi înclinarea lui tinerească spre eleganţă şi lux îi plăceau.

Deodată, nu-i mai plăcu casa în care locuia, casa splendid mobilată de pe Carrera de San Jerónimo. Elena murise, Mariano murise, rămăsese singur cu Javier. Casa şi mobilele ei fuseseră prea mult folosite, îşi trăiseră traiul.

Îşi cumpără o altă casă, foarte aproape de Madrid, totuşi la ţară, pe ţărmul lui Manzanares, aproape de Puenta Segovia. Era o clădire veche, spaţioasă, cu două

[1] Dantelă la pieptarul unei cămăşi bărbăteşti (fr.).

etaje, un adevărat conac, o *quinta*, cu un teren mare, întins. Avea de acolo o vedere minunată : de o parte se deschidea priveliştea spre iubita şi ades pictata Pradera de San Isidro, peste care se întindea oraşul său Madrid, iar de cealaltă parte se vedeau munţii Guadarrama.

Francisco îşi mobilă *quinta* aproape sărăcăcios. Zîmbi cînd văzu că fiului său Javier nu-i prea plăcea sărăcia şi îl îndemnă să-şi decoreze camerele lui bogat, după plac. Îi cedă scaunele şi fotoliile scumpe, taburetele îmbrăcate cu damasc auriu din casa de pe San Jerónimo. Îi cedă şi majoritatea tablourilor ; păstră însă pentru el portretul Cayetanei, pe care nu-l pictase pentru ea, ci pentru plăcerea lui. Altfel, în camerele lui spaţioase aşeză numai strictul necesar şi, în vreme ce pereţii fostului său atelier fuseseră împodobiţi cu gobelinuri şi tablouri scumpe, pereţii din *quinta* îi lăsă goi.

Uneori se uita cu un zîmbet şiret la ei. Plănuia să-i zugrăvească. Pe pereţii aceştia trebuiau să fie imagini din lumea lui ; numai observaţia, fantezia lui trebuiau să-i conducă pensula ; n-avea să ţină seama de nici o altă regulă, în afară de a lui proprie. Şi această lume interioară a lui trebuia să fie totuşi lumea cea adevărată.

Dar înainte de a-şi putea realiza visul, mai avea încă mult de învăţat. Căci, deşi ajunsese la ceva în arta lui, nu atinsese decît prima culme. Ca un om care, după ce a urcat o primă creastă de munte, descoperă dincolo de ea un lanţ întreg de munţi, întins, fără nori, aşa şi el, abia acum, după un an de suferinţă, nebunie, surzenie, singurătate şi întunecare a minţii, şi-a văzut adevărata ţintă, departe şi foarte sus. O simţise tulbure întîia oară atunci cînd, după spectacolul monstruos al umilirii lui Pablo Olavide, pictase Inchiziţia, casa de nebuni şi celelalte tablouri mici. Acum o simţea mai desluşit : înfăţişarea exterioară trebuia întregită prin cea interioară, simpla realitate a lumii prin visele propriului creier. Şi

numai cînd va putea să picteze astfel, abia atunci își va zugrăvi pereții din *quinta*.

Pe cît de sărăcăcios își mobilase casa, pe atît de mare preț punea pe îmbrăcăminte. Se îmbrăca acum după noua modă pariziană, care se încetățenise. Se arăta în costum de curte numai cînd i se cerea; altfel purta în loc de *calzas*, de pantaloni pînă la genunchi, pantaloni lungi, iar tricornul îl schimbă cu pălăria tare, înaltă, cu *prolifar*-ul, cu pălăria numită „Bolivar". Își pieptăna părul peste urechi, care tot nu mai puteau auzi nimic. Oamenii îl vedeau adeseori rătăcind prin grădina lui vastă și sălbatică, puternic, impunător, leonin, cu pălărie înaltă și baston. Îi spuneau *el sordo en la huerta*, „surdul din grădină", iar casei îi spuneau *la quinta del sordo*, „conacul surdului".

Avea totdeauna la îndemînă hîrtie și creion pentru ca ceilalți să-i scrie ce aveau să-i spună. În acest caiet de însemnări schița la repezeală, din ce în ce mai des, desene mici, prime schițe, instantanee ale lumii din afară. Învăță și noul procedeu al lui Agustín; lucra mult cu el, cerîndu-i fără sfială sfatul.

La fel ca în casa de pe San Jerónimo, și în *quinta* împărțea atelierul cu Agustín. Acum, însă, cînd începu să deseneze lucruri noi și să graveze pe plăci, îl supăra pînă și prezența credinciosului și înțelegătorului său ucenic. În cartierul cel mai zgomotos al orașului, în colțul străzii Calle de San Bernardino, într-o casă înaltă, ticsită de locatari, închirie o încăpere, la etajul cel mai de sus. Își mobilă sărăcăcios și această încăpere. În afară de mobilierul strict necesar, aduse numai uneltele de care avea nevoie pentru gravură, plăci de cupru, o presă și celelalte accesorii tehnice.

Îmbrăcămintea lui îngrijită contrasta ciudat cu sărăcia atelierului. Francisco zîmbea la gîndul că acum nu mai era Josefa care să se arate nemulțumită că nu-și îmbracă halatul cînd lucrează. De alături, de jos, de pe

foarte animata Calle de San Bernardino răzbătea gălăgia ; el însă trăia în marea lui tăcere şi făcea încercări noi, îndrăzneţe, violente, iar atelierul sărăcăcios deveni pentru el o chilie dragă, *ermita* lui.

Cu noul procedeu al lui Agustín se puteau realiza tonalităţi noi, neîntîlnite pînă atunci. Şi era foarte bine, căci lumea pe care o purta în minte şi voia s-o graveze pe placă era bogată şi felurită. Erau oamenii, întîmplările şi experienţele tinereţii lui de ţăran şi mic-burghez din Fuendetodos şi din Zaragoza, erau oamenii şi întîmplările vieţii lui de curtean, lumea Madridului şi a reşedinţelor regale. Crezuse multă vreme că cele de demult, cele trecute, pieriseră şi că numai curteanul Goya rămăsese. Acum, însă, după ce surzise, după călătoria cu catîrgiul Gil, îşi dăduse seama că cele de mult trecute erau încă pline de viaţă, şi asta îl umplea de mulţumire. Se ivise un nou Goya, un Goya mai înţelept, care învăţase din viaţa lui alături de ţărani şi burghezi, de curteni, vagabonzi şi stafii.

În tinereţe făcuse gălăgie şi se luase la trîntă cu lumea. Dar fusese silit să afle că cel ce încearcă să schimbe lumea după voinţa lui e lovit de soartă. Mai tîrziu se adaptase, trăise şi el cu bucurie viaţa îmbelşugată, uşoară de la curte. Dar fusese silit să afle că cine renunţă la el însuşi şi se adaptează pe deplin e şi el lovit de soartă, se pierde pe sine şi arta sa. Şi învăţase că nu e bine să fărîmi muchiile ascuţite, ci să încerci să le îndoi, să rotunjeşti lumea şi pe tine însuţi.

I se părea că tot ce i se întîmplase avusese doar menirea să-l aducă acolo, în încăperea aceea mare, luminoasă, golaşă, de pe Calle de San Bernardino, şi că tot ce pictase şi desenase pînă atunci fusese doar un exerciţiu pentru ceea ce avea de făcut în viitor. Trăia acolo în *ermita* lui, îngăduind lumii să pătrundă pînă la el şi silind-o totodată să fie aşa cum o vedea el.

Aşa o punea pe hîrtie, aşa o grava şi o imprima pe plăci. *Hombre!* Era altceva decît să pictezi un portret comandat şi să trebuie să ai grijă ca celălalt, clientul, imbecilul, să-şi dea seama că cel pictat e chiar el. Aici puteai să pictezi adevărul adevărat. *Hombre!* Ce plăcere!

La fel de binevenite ca şi sărăcia din *quinta* lui îi erau şi simplitatea, şi economia, la care-l constrîngea materialul noii sale arte. Lumina şi culoarea erau lucruri minunate; îl îmbătaseră adeseori şi aveau să-l mai îmbete încă. Dar uneori, în singurătatea lui, critica cu furie tablourile pe care le făcuse în trecut. Prea erau colorate ca un şezut de maimuţă! Nu, pentru viziunile noi, usturătoare, amare şi vesele, nu exista decît dalta, un cuviincios negru şi alb.

Comunicase Academiei că se vede nevoit, cu mîhnire, să ceară a fi desărcinat din funcţie din pricina surzeniei. Academia îl numi preşedinte de onoare şi organiză cu acest prilej o expoziţie reprezentativă a operelor lui.

Regele puse la dispoziţie pentru această expoziţie, cu titlu de împrumut, *Familia lui Carlos.*

Multe zvonuri circulau în jurul cutezătorului tablou. La deschiderea expoziţiei se prezentară nu numai membrii curţii, care voiau să arate protecţia pe care-o acordau artei şi prietenia lor pentru Goya, ci şi toţi cei care treceau în Madrid drept progresişti.

În faţa tabloului care se bucura de atîta faimă şi pricinuia atîta frămîntare şi şoapte însoţite de zîmbete, cei mai mulţi, care îl vedeau pentru prima oară, simţiră că li se taie răsuflarea. Condus de preşedintele Comitetului Academiei, *marqués*-ul de Santa Cruz, Goya păşi în faţa operei sale, prin mulţimea încordată şi plină de veneraţie. Un domn scund, mai bătrîn decît părea, cu pleoapele strînse, cu buza de jos răsfrîntă, sta şi îşi examina Bourbonii, iar în spatele lui stăteau curteni,

cetăţeni şi artişti ai oraşului Madrid. Cînd îl văzură în faţa tabloului său, izbucniră toţi în aplauze puternice.

— Trăiască Spania!

— Trăiască Francisco Goya!

— *Viva!*

— *Olé!*

Băteau foarte tare din palme, dar Goya nu observă nimic. *Marqués*-ul de Santa Cruz îl trase de mînecă şi îl întoarse cu o mişcare domoală spre ceilalţi. Abia atunci văzu Francisco ce se întîmplă şi se înclină cu gravitate. Marele Inchizitor, *don* Ramón de Reynoso y Arce, examină tabloul, care fusese descris ca o îndrăzneaţă sfidare a monarhiei de drept divin.

Şi găsi că ceea ce îi spuseseră
Oamenii lui nu era exagerat.
„— Dacă aş fi regele Carlos,
Spuse el în latineşte, nu
Mi l-aş fi numit pe
Acest Goya prim-pictor.
Aş fi cerut
De la Sfîntul Oficiu
Un aviz, dacă
Nu e mai curînd o crimă
De lezmajestate[1]*.“*

10

Don Manuel chibzuise bine cînd propusese regelui să-l facă pe liberalul Urquijo prim-secretar de stat şi pe reacţionarul ultramontan Caballero, ministru de justiţie.

[1] *Crimă de lezmajestate* — ofensă adusă de cineva unui suveran şi care e considerată de legea statului monarhic drept crimă.

Dar la un lucru nu se gîndise : că *don* Mariano Luis de Urquijo era mai mult decît un politician interesat, că ideile progresiste pe care le profesa erau pentru el mai importante decît tema preferată a unei conversaţii de salon. E drept că cei doi miniştri se combăteau unul pe celălalt şi încercau să-şi zădărnicească unul altuia măsurile ce voiau să le ia, aşa cum se aşteptase *don* Manuel. Dar Urquijo se dovedi un patriot înfocat şi un om politic de valoare, cu care vicleanul, egoistul şi mărginitul Caballero nu se putea măsura. Cu toate manevrele lui Caballero, Urquijo izbuti să micşoreze influenţa Romei asupra bisericii spaniole şi să constrîngă pe ultramontanii spanioli să verse coroanei banii care luaseră pînă atunci drumul Romei. Izbuti, de asemenea, să restrîngă jurisdicţia Inchiziţiei. Înainte de toate, însă, Urquijo avu succes în politica sa externă. Nu numai că evită să facă Republicii Franceze concesiunile pe care *don* Manuel le socotise de neînlăturat, dar ştiu, prin alternări iscusite de cedări înţelepte în lucruri mici şi împotriviri politicoase în lucruri mari, să întărească poziţia coroanei spaniole faţă de puternicul, victoriosul şi dificilul ei aliat.

Don Manuel era decepţionat. *Doña* María Luisa nu întindea de loc braţele rugătoare spre el ; mai mult încă, nici nu-l lua în seamă, copleşindu-l în locul lui pe noul prim-ministru cu dovezi de recunoştinţă şi bunăvoinţă.

De ochii lumii, *don* Manuel întreţinea bune relaţii cu Urquijo ; pe ascuns, însă, uneltea nenumărate intrigi pentru a-i zădărnici politica. Venea, oricînd putea, în ajutorul bigotului Caballero, îi încuraja pe ultramontani să ridice glasul în amvoane şi în presă împotriva primului-ministru nelegiuit şi făcu aşa fel încît Consiliul de Castilia să se plîngă regelui Carlos de indulgenţa cu care era aplicată cenzura sub Urquijo.

Înainte de toate, însă, *don* Manuel încerca să împiedice înfăptuirea politicii externe a lui Urquijo. Despoţii

parizieni găsiră în noul ministru un adversar neaşteptat de inteligent şi de hotărît, aşa că începură să uneltească la Madrid pentru doborîrea lui. Pentru ca cei de la Paris să-şi amintească de el cu simpatie, Manuel furniză Directoratului un bun şi dorit pretext de a cere îndepărtarea lui Urquijo.

Spre bucuria ascunsă a regelui Carlos, fratele acestuia, Ferdinand de Neapole, aderase la coaliţia împotriva Franţei, dar fu învins într-o campanie rapidă şi detronat. Manuel îl sfătui pe monarh să ceară coroana Neapolului pentru cel de-al doilea fiu al său. Era o cerere îndrăzneaţă, căci regele Carlos, ca aliat al Franţei, ar fi trebuit să-l convingă pe fratele său să rămînă neutru. Urquijo îi explică, de altfel, regelui că pretenţia sa e potrivnică oricărei prudenţe politice şi că va avea urmări penibile. Dar, la sfatul lui Manuel, regele rămase neclintit : Urquijo trebui să ceară la Paris coroana Neapolului pentru prinţul spaniol. Prezicerile lui îngrijorătoare se împliniră. Directoratul găsi cererea neruşinată şi ridicolă, răspunse tăios şi-l rugă pe rege să-l concedieze pe ministrul care ceruse republicii un lucru atît de jignitor. Manuel îl făcu pe rege să creadă că numai maniera stîngace a lui Urquijo supărase Parisul şi pricinuise nota neplăcută. Regele, la cererea *doñei* María Luisa şi din motive de demnitate, îl mai ţinu, ce-i drept, pe Urquijo în postul lui, dar îşi exprimă dezaprobarea şi aduse acest blam la cunoştinţa guvernului Republicii Franceze.

— „Vulpea asta va ajunge şi ea curînd în Burgos, la blănar“, rosti Manuel triumfător vechiul proverb.

Apoi surveni din nou una din acele întîmplări norocoase pe care *don* Manuel conta cu atîta siguranţă şi care erau atît de numeroase în viaţa lui. Napoleon Bonaparte se întoarse din Egipt şi se făcu prim-consul. Comandantul şi bărbatul de stat, deprins cu victoriile. nici nu se gîndea să trateze afacerile spaniole cu greoiul

Urquijo şi nu făcu nici un secret din faptul că s-ar bucura să-l vadă pe prietenul său, infantele *don* Manuel, din nou în fruntea guvernului spaniol.

Napoleon nu era omul ale cărui dorinţi să rămînă simple dorinţi. El îşi rechemă ambasadorul, pe Truguet, şi-l înlocui cu propriul său frate, Lucien. Îi predă acestuia proiectul unui nou tratat politic între Spania şi republică, un tratat calculat cu inteligenţă, pentru a măguli mîndria de familie a *doñei* María Luisa, şi dădu instrucţiuni lui Lucien să nu trateze acest nou tratat cu Urquijo, ci cu *don* Manuel.

Aşadar Lucien, într-o convorbire confidenţială, îi declară infantelui Manuel că primul-consul vrea să creeze din Marele ducat Toscana şi din posesiunile papale un nou stat, un regat al Etruriei, şi că a destinat coroana acestui regat principelui moştenitor Luis de Parma, ginerele perechii regale spaniole, drept compensaţie pentru pierderea Ducatului de Parma. Ca răsplată pentru acest spirit conciliant, primul-consul aşteaptă ca Spania să cedeze Franţei colonia ei din America : Louisiana.

Manuel îşi dădu îndată seama că aceste propuneri, deşi nu tocmai avantajoase pentru Spania, ar gîdila auzul *doñei* María Luisa, şi promise noului ambasador Lucien Bonaparte că le va prezenta neîntîrziat perechii regale, cu o călduroasă recomandare.

De la ultima lor ceartă, *doña* María Luisa nu-i mai dăduse lui Manuel prilejul să stea de vorbă cu ea între patru ochi. Acum el îi ceru o convorbire confidenţială într-o chestiune pur politică. Îi expuse proiectul. Dădu expresie bucuriei ce-o simţea, arătînd că neplăcuta tensiune dintre Spania şi republică, pricinuită de purtarea de bădăran a lui Urquijo, fusese înlăturată prin mijlocirea lui, aşa cum se putea vedea din propunerea generoasă a primului-consul. Adăugă apoi că, pe de altă parte, nu i se putea lua în nume de rău primului-consul dacă

nu voia să ducă tratative asupra unor delicate treburi politice, cum ar fi înfiinţarea unui regat al Etruriei şi contraserviciile spaniole, cu un bărbat atît de puţin rafinat ca Urquijo.

Doña María Luisa asculta atentă, sentimentală, batjocoritoare. În locul lui Manuel îşi alesese ca favorit pe locotenentul unui regiment de gardă Fernando Mallo, şi-l făcuse prim-şambelan al prinţului moştenitor de Parma. Dar acest Mallo era prost şi brutal, o dezgusta, şi acum, cînd după atîta vreme îl avea din nou pe Manuel singur în faţa ei, simţea cît de tare îi lipsise ; tînjea cu toată fiinţa după el. Fireşte, Mariano Luis Urquijo era un om politic de cu totul alt calibru, dar Manuel avea în această privinţă dreptate : primul-consul nu mai voia să trateze cu Urquijo, ci cu Manuel.

— Dacă vă înţeleg bine, infante, spuse ea, presupuneţi că tratatul de care vorbiţi ar putea fi încheiat numai de dumneavoastră.

Manuel o privea surîzînd.

— Faptul că excelenţa-sa ambasadorul Lucien Bonaparte a discutat cu mine proiectele secrete ale fratelui său, răspunse el, pare negreşit o dovadă de încredere care nu se acordă oricui. Probabil însă, *madame*, că veţi întreba fără înconjur pe ambasadorul Bonaparte, continuă el obraznic.

— Vrei aşadar cu orice preţ să ajungi prim-ministru, Manuelito, spuse visător şi dulce regina. Vrei să ajungi indirect, prin generalul Bonaparte.

— Greşiţi cu desăvîrşire, *madame !* declară amabil *don* Manuel. Aşa cum stau lucrurile în prezent, n-aş mai putea să accept fu cţia de prim-ministru. Ori de cîte ori mi-aţi cere sfatul ar trebui să mă gîndesc la ruşinea pe care mi-a făcut-o mîna dumneavoastră.

— Ştiu că eşti sensibil, spuse regina. Ce vrei să mai obţii de la mine, *chico*, micuţul meu ?

— Trebuie să înţelegeţi, maiestate, declară *don* Manuel, că nu mă pot reîntoarce la postul meu fără să pretind o anumită satisfacţie.

— Deschide-ţi odată gura neruşinată, răspunse María Luisa, şi spune ce vrei în schimbul tronului Etruriei pentru fiica mea!

— Vă rog respectuos, răspunse *don* Manuel, făcînd să-i vibreze vocea de tenor, ca maiestatea-voastră să primească printre doamnele dumneavoastră de onoare pe contesa Castillofiel.

— Eşti josnic! spuse María Luisa.

— Sînt ambiţios, o corectă infantele Manuel, pentru mine şi pentru cei ce-mi sînt prieteni de aproape.

Cînd Pepa fu invitată printr-o comunicare scrisă a *marqués*-ului de Ariza, primul-şambelan regal, în numele maiestăţilor-lor, să se prezinte la Escorial, la aniversarea naşterii regelui, pentru *besamanos*, sărutarea mîinii, faţa i se lumină de bucurie. Pe măsură ce sarcina ei înainta, se simţea tot mai mulţumită. Faptul că avea să fie introdusă la curte într-una din cele opt mari zile de gală era o nouă, minunată întîmplare norocoasă. Manuel va fi acolo, vor fi acolo toţi, va fi curtea întreagă. Şi Francho va fi acolo; primul-pictor nu poate să lipsească la aniversarea naşterii regelui. Şi ea va sta faţă-n faţă cu regina, se vor face comparaţii, toţi le vor compara, curtea toată, şi Manuel, şi Francho. Îşi făcu pregătirile cu bucurie şi rîvnă. Înainte de toate, trebuia să plece un curier special la Malaga, să-l aducă la Madrid pe bătrînul imbecil, pe soţul ei, contele, care nu putea lipsi de la prezentarea ei. Se va împotrivi, desigur, pe motiv că trebuie cheltuite cîteva mii de reali, dar merită. Ce bine că tocmai sosise de la Paris, din atelierul *mademoiselle*-ei Odette, noua rochie de seară verde, de care se îngrijise Lucía! Va da să i-o lărgească în talie şi îi va sta nespus de bine, tocmai fiindcă era însărcinată. Se sfătui mult cu *mademoiselle* Lisette din Puerta Cerrada în privinţa mo-

dificărilor. Apoi studie neobosită *Manualul ceremonialului*. Cartea cuprindea optzeci şi trei de pagini de format mare. Nu era o carte pusă în vînzare ; era împărţită numai de către mareşalul curţii personalităţilor admise la curte.

Plină de măreţie, în ziua recepţiei, lîngă preaşubredul ei conte, Pepa trase cu trăsura la portalul principal al palatului. De data aceasta, intra în Escorial nu prin uşa din dos, ci la invitaţia stăpînului casei. Păşea prin sălile şi coridoarele clădite pentru mormintele regilor defuncţi, pe dinaintea gărzii care prezenta arma şi a lacheilor ceremonioşi care se înclinau adînc ; căci la cele opt mari zile de gală era prezent întreg personalul regelui, garda valonă şi elveţiană, precum şi slujitorii de seamă şi cei de rînd, cu totul 1874 de oameni.

Pepa fu luată în primire de către *camarera mayor, marquesa* de Monte Alegre, care avea rolul să pregătească doamnele ce urmau să fie prezentate maiestăţilor-lor. În ziua aceea păreau toate tulburate de îndatorirea ce-o aveau de îndeplinit ; singura pe deplin calmă era contesa Castillofiel ; pe cînd studiase pentru scenă, trebuise să stăpînească roluri mult mai grele.

Cînd *camarera mayor* apăru cu mica ei turmă în sala tronului, nobilii, prelaţii şi ambasadorii erau toţi de faţă.

Ceata micilor nobili şi a înalţilor funcţionari ai curţii ocupa laturile marelui salon şi galeriile. Intrarea Pepei făcu senzaţie. Nestingherită, ea se uita în jur, căutînd cunoştinţe. Mulţi o salutau ceremonios ; ea le răspundea liniştit, voios, cu o uşoară şi prietenească înclinare a capului. În galerie îl descoperi pe Francisco şi îi făcu semn cu însufleţire.

În anticameră răsunară mici trompete, strigăte de comandă, halebardele celor care stăteau de pază zăngăniră. Apoi, al doilea *majordomo* bătu de trei ori cu bastonul şi anunţă :

— *Los reyes católicos.*[1]

Şi acum, printre cei ce se înclinau adînc, îşi făcu intrarea perechea regală catolică, apoi membrii familiei regale, între care şi infantele Manuel cu infanta lui. Maiestăţile-lor se aşezară pe tronuri. *Majordomo mayor* anunţă că nobilii imperiului s-au adunat pentru a aduce regelui catolic, în această zi fericită, urările nobilimii.

— Să dea Preasfînta Fecioară regelui catolic o viaţă lungă pentru mîntuirea Spaniei şi a lumii! strigă el.

Toţi repetară strigarea, trompetele răsunară peste tot în palat, clopotele marii biserici începură să sune.

În timp ce larma de sărbătoare pătrundea înăbuşită în sala vastă, pompoasă şi posomorîtă, se apropiară de perechea regală mai întîi cei doisprezece nobili de primul rang cu soţiile lor pentru *besamanos*, sărutatul mîinii. Începu apoi prezentarea celor nouăsprezece doamne, care erau rînduite după rang ; contesa Castillofiel era a şaptea. Cînd *marqués*-ul de Ariza strigă numele Pepei şi *marqués*-ul de la Vega Juclán îl repetă, cu toată solemnitatea adunării, prin sală trecu o undă de încordare şi curiozitate. Primul-şambelan o conduse pe Pepa înaintea regelui. Carlos, pe cînd ea îi săruta mîna, nu-şi putu stăpîni un zîmbet uşor, părintesc, şiret.

Contesa Castillofiel păşi înaintea Maríei Luisa. Era clipa pe care toţi o aşteptaseră. Iată-l pe *don* Manuel Godoy, infantele, principele de la Paz, bărbatul despre a cărui influenţă asupra reginei şi destinelor Spaniei vorbeau cu atenţie, speranţă sau îngrijorare toate cancelariile Europei, bărbatul despre ale cărui aventuri de dragoste vorbea întreaga lume, cu aversiune sau cu clipiri semnificative din ochi. Şi iată-le pe cele două amante ale lui, una în faţa celeilalte ; suverana, care nu se putea lipsi de el, şi femeia din popor, de care nu se putea lipsi el. Soţia legitimă a lui *don* Manuel le privea, băr-

[1] Maiestăţile-lor catolice (span.).

batul legitim al *doñei* María Luisa le privea, şi bărbatul legitim al Pepei Tudó le privea şi el.

María Luisa stătea pe tron, în mantia regală din damasc greu, încărcată de giuvaeruri, cu diadema pe cap —un idol. Pepa Tudó stătea în faţa ei, graţioasă, în plinătatea ei, matură şi înfloritor de tînără, cu pielea albă strălucitoare şi părul blond-roşcat, calmă, sigură de frumuseţea ei. Îngenunche, nu chiar atît de adînc cum prevedea eticheta, din pricina sarcinii, sărută mîna *doñei* María Luisa şi se ridică. Femeile se priviră ochi în ochi. Ochii mici, pătrunzători, negri ai reginei examinau pe cea prezentată cu o politeţe nepăsătoare, aşa cum se cuvenea. Dar sufletul îi era răscolit. Individa era mai frumoasă decît îşi închipuise, pesemne şi mai inteligentă ; era de neînvins. Ochii Pepei însă străluceau ; calmă, gusta satisfacţia de a se arăta puternicei lipsită de putere.

Două secunde, cît era reglementar, contesa Castillofiel privi pe regină în faţă. Apoi se îndreptă spre jeţul înalt al prinţului de Asturia, moştenitorul tronului.

Goya stătea în galerie ; putea să vadă bine feţele celor două femei. Surîdea. „Găina nu are ce căuta în catedrală“, dar acum locul ei era în catedrală. Pepa, *jamona* lui, izbutise. Era o *señora de titulo,* avea titlul ei de nobleţe recunoscut în scris. Copilul pe care-l purta în pîntece va fi un conte din naştere. După-masă, Pepa luă parte la partida de cărţi a reginei. *Doña* María Luisa adresa amabil cuvinte indiferente cînd uneia, cînd alteia dintre doamne. Pepa aştepta să i se adreseze şi ei. Aşteptă mult.

— Cîştigaţi, contesă ? întrebă, în sfîrşit, *doña* María Luisa cu vocea ei sonoră, destul de plăcută.

Se hotărîse să trateze persoana cu amabilitate ; era lucrul cel mai înţelept.

— Nu prea, *madame,* răspunse Pepa.

— Care e pronumele dumneavoastră ? întrebă regina.

— Josefa, răspunse Pepa. María Josefa. Poporul din Madrid mă numeşte contesa Pepa sau, simplu, Pepa.

— Da, zise regina, poporul capitalei mele e prietenos, apropiat.

Pepa fu surprinsă de această neruşinare. María Luisa, străina, italianca, tîrfa, hoaţa era urîtă de popor, şi cînd ieşea cu trăsura în Madrid, poliţia trebuia să ia măsuri complicate pentru a împiedica manifestaţiile.

— Aveţi proprietăţi în Andaluzia, *doña* Josefa ? întrebă regina mai departe.

— Da, *madame*, răspunse Pepa.

— Dar preferaţi să staţi la Madrid ? întrebă María Luisa.

— Da, *madame*, răspunse Pepa. Aşa cum spuneaţi, *madame*, poporul capitalei voastre e prietenos şi apropiat... faţă de mine.

— Şi contele, soţul dumneavoastră, întrebă María Luisa, împărtăşeşte bucuria dumneavoastră de a trăi la Madrid ?

— Desigur, *madame*, răspunse Pepa. Din păcate, însă, sănătatea îl obligă să petreacă în Andaluzia cea mai mare parte a anului.

— Văd, spuse María Luisa. Apoi se informă : Sînteţi însărcinată, *doña* Josefa ?

— Mulţumită Preasfintei Fecioare, răspunse Pepa.

— Spuneţi-mi, cîţi ani are contele, soţul dumneavoastră ? o întrebă regina gînditoare şi prietenoasă.

— 68, spuse Pepa.

Dar sper, da, sînt sigură în inima mea
Că Fecioara noastră de
Atocha mă va binecuvînta
Cu o naştere uşoară
Şi cu un băieţel
Puternic şi sănătos.
Şi-o privi drept în faţă pe regină,
Cu ochi strălucitori, nevinovaţi.

11

Doña María Luisa, din demnitate, voia să evite impresia că-l lasă pe consulul Bonaparte să-i dicteze numirea miniştrilor ei. De aceea amînă pentru cîtva timp demiterea lui Urquijo.

Amînarea aceasta era binevenită pentru *don* Manuel. Îşi dăduse seama de la început, şi Miguel îi explicase cu o logică convingătoare, că tratatul propus de Lucien prezenta pentru Spania numai dezavantaje. Dacă Franţa înzestra pe ginerele *doñei* María Luisa cu coroana Etruriei, o asemenea mărire satisfăcea, ce-i drept, vanitatea Maríei Luisa, dar ponoasele le plătea Spania. Manuel nu putea fi decît mulţumit că postul lui e ocupat de-un altul la semnarea unui asemenea tratat. Da, nici nu-şi putea dori o rezolvare mai bună : trata cu Lucien Bonaparte, avînd preţuirea reginei, căreia Urquijo îi expusese argumentele care pledau împotriva tratatului, însă ea, din vanitate, nu le luase în seamă. Urquijo va trebui, în cele din urmă, să semneze tratatul, care îl va compromite. *Don* Manuel era sigur că va putea să-l doboare pe Urquijo oricînd va voi, şi siguranţa aceasta îl făcea să se poarte cu el prieteneşte. Chiar după ce i se raportă că Urquijo vorbeşte despre el cu răutate şi dispreţ, tot nu-şi schimbă comportarea. Zîmbea şi îşi spunea : „Dă-mi duşmani buni, Fecioară del Pilar, şi o lungă, dulce răzbunare !“

Don Manuel era satisfăcut, fericit, bine dispus şi voia ca şi alţii să participe la bucuria lui. Buna, bătrîna, înţeleapta lui María Luisa se purtase tare cumsecade ; el se arăta recunoscător, îi cînta, se străduia să facă mai puţin vizibilă prietenia cu Pepa. Îi explică Pepei că nutreşte pentru copilul pe care ea îl purta în pîntece sentimentele cele mai afectuoase şi vrea să evite ca în jurul acestui copil să planeze umbra celei mai slabe bănuieli.

Pentru acest motiv îl hotărîse pe contele Castillofiel să rămînă în Madrid pînă la naşterea copilului ; iar el, Manuel, din motive de decenţă, oricît i-ar fi de greu, o va vedea mai rar în aceste ultime luni ale sarcinei. Pepa consimţi fără multă vorbă ; şi ea dorea ca micul conte Castillofiel să vină pe lume în cele mai bune condiţii.

Pînă şi pe infanta lui, Teresa, o făcea *don* Manuel să simtă buna lui dispoziţie, arătîndu-i compătimitor o afecţiune grosolană. Regina Spaniei îi născuse copii, dar din păcate nu purtau numele lui ; femeia pe care o iubea îi va naşte un copil, dar, din păcate, va purta numele altuia. Această infantă de viţă îi va aduce însă pe lume un fiu care îi va purta numele. La drept vorbind, nici nu crezuse că o capră slabă ca ea va fi în stare să rămînă însărcinată. Voia să-i arate că preţuieşte meritul ei, voia să-i dea o dovadă de atenţie. Ştia cît de tare doreşte ea să plece din Madrid. E drept că, din anumite motive, naşterea trebuia să aibă loc la Madrid. Dar deocamdată *doña* Teresa putea să petreacă liniştită două-trei săptămîni în tăcutul ei castel Arenas de San Pedro, la care ţinea atît de mult.

— Apoi — şi aceasta o va bucura — Francisco trebuia, în sfîrşit, să-i picteze infanta.

Francisco plecă cu plăcere la Arenas ; numele acestui loc îi trezea amintiri plăcute.

La recomandaţia lui Jovellanos, pe vremuri, cînd Francisco era încă necunoscut şi neînsemnat, bătrînul infante *don* Luis, tatăl *doñei* Teresa, îl invitase la Arenas să-i facă portretul atît lui, cît şi familiei sale. Faptul că acest prinţ de sînge, fratele regelui, nu-şi dădea mai multă importanţă decît un Pablo sau Pedro oarecare din Madrid sau din Zaragoza făcuse o adîncă impresie asupra lui Goya şi schimbase concepţiile lui despre lume. O lună întreagă rămăsese atunci la Arenas, şi infantele Luis, ca şi familia sa îl trataseră ca pe egalul lor. În timpul acela fericit

o cunoscuse şi o pictase pe *doña* Teresa, care, deşi era un copil sfios, avusese încredere în el.

Goya înţelegea acum mult mai bine decît atunci ce bărbat înţelept şi cu suflet mare fusese infantele. După dreptul de succesiune bourbon, *don* Luis ar fi avut dreptul la coroană, dar renunţase la ea ca să se poată căsători cu o femeie care nu era deopotrivă cu el : doamna Vallabriga de Aragón. Preferase să trăiască la moşia sa Arenas cu soţia pe care-o iubea şi cu copiii pe care i-i născuse şi să se dedice agriculturii, vînătorii, tablourilor şi cărţilor. Pe atunci, Goya îl socotise niţeluş smintit. Acum îl înţelegea mai bine, deşi, dacă ar fi fost în locul lui, n-ar fi renunţat nici astăzi la tron.

O pictase apoi a doua oară pe *doña* Teresa la vîrsta de 17 ani, cînd părinţii îi muriseră de mult. Era un adevărat vlăstar al acestor părinţi, mulţumită de viaţa ei liniştită, departe de pompa stridentă, ridicolă a curţii. Şi acum nelegiuita María Luisa dăduse acest copil nevinovat şi demn de a fi iubit desfrînatului, mitocanului de Manuel, pentru ca acesta să se strecoare în schimb, din cînd în cînd, şi în patul ei. Iar Manuel o primi pe *doña* Teresa ca pe un supliment împovărător al unui titlu rîvnit, pe care nu l-ar fi putut obţine în alt chip.

De cînd Francisco era el însuşi adînc nenorocit, înţelegea mai bine nefericirea altora. Văzu trista ei sarcină, văzu cît de adînc suferea *doña* Teresa de neghiobia scandaloasă a situaţiei în care fusese tîrîtă, jignitoare pentru întreaga ei fiinţă. Şi el lucră cu cea mai mare îngrijire şi delicateţe, zugrăvind în portretul ei toată compătimirea pentru fiica protectorului său.

Tabloul ieşi peste măsură de gingaş. Trupul copilăresc, fragil, de tînără femeie însărcinată, al micii prinţese e înveşmîntat într-o rochie albă, vaporoasă, strînsă sub piept ; gîtul şi bustul îi răsar fragede din rochie, iar dintr-o abundenţă de păr blond apare faţa prelungă, atrăgătoare, deşi de loc frumoasă. Întreg sufletul tulbu-

rat al copilei însărcinate se oglindeşte în această faţă; ochi mari trişti, speriaţi, privesc într-o lume a cărei hidoşenie n-o înţelege.

Cînd văzu portretul, *don* Manuel fu uluit; nici nu bănuise cît de înduioşător şi gingaş arăta infanta lui. Îl cuprinse un sentiment aproape pios şi totodată un sentiment de uşoară vină şi strigă zgomotos:

— *Por la vida del demonio!* Mi-ai pictat infanta în aşa fel, Francisco, că pînă la urmă mă voi îndrăgosti de ea.

Numai că *don* Manuel nu venise să vadă portretul *doñei* Teresa, ci ca s-o ducă înapoi la Madrid. Copilul lui trebuia să se nască la Madrid. Curtea trebuia să ia parte la botezul copilului. *Doña* María Luisa şi *don* Manuel voiau să arate lumii că se împăcaseră.

La 15 octombrie sosi la Escorial un curier special al lui *don* Manuel, care aduse la cunoştinţă reginei că infanta a născut o fetiţă sănătoasă. *Doña* María Luisa se duse imediat la *don* Carlos şi îi ceru să întrerupă şederea curţii la Escorial, pentru ca botezul micii principese să se poată face în palatul din Madrid, în apartamentele regelui. *Don* Carlos stătu la îndoială. Ce-i drept, o asemenea călătorie spre Madrid l-ar fi scutit de o vizită neplăcută la mormîntul strămoşilor din Escorial, dar durata şederii în fiecare din palate era riguros stabilită de ceremonial, şi răposatul îşi riscase viaţa ca să nu calce această regulă. Dar *doña* María Luisa declară că infantele Manuel adusese regelui şi imperiului servicii atît de extraordinare, încît trebuia să i se facă această favoare. Ea stărui şi regele cedă.

Îl chemă pe primul-camerier şi îi comunică ordinul. *Marqués*-ul de Ariza, încremenit de uimire, spuse cît se poate de respectuos că prescripţiunea din *Manualul ceremonialului* era fără echivoc, şi că ea nu fusese călcată timp de un sfert de mileniu. María Luisa spuse cu răceală:

— O dată trebuie să fie prima oară.

Regele, clătinînd capul lui mare, spuse *marqués*-ului :

— Auzi, dragă !

Marqués-ul de Ariza, *marqués*-ul de la Vega Juclán şi *marquesa* de Monte Alegre şedeau laolaltă, surprinşi şi revoltaţi. *Marqués*-ul de Ariza, care în viaţa lui nu arătase vreo tulburare, declară roşu la faţă :

— Aş prefera să rup cu mîinile mele pagina 52 a *Manualului* şi să mă retrag apoi la moşie.

Călcarea etichetei produse mare senzaţie. Toţi ambasadorii raportară evenimentul guvernelor lor, ca semn sigur că *don* Manuel a luat din nou în mînă conducerea absolută a destinelor Spaniei.

Şederea perechii regale în capitală trebuia să dureze numai treizeci şi şase de ore. Totuşi, toţi miniştrii, slujbaşii curţii, marea şi mica servitorime a regelui şi a reginei, membrii capelei curţii, servitorii perechii regale şi ai infanţilor trebuiau să însoţească pe maiestăţile-lor catolice.

Botezul avu loc după un ritual respectat de obicei numai la botezul unui moştenitor al tronului. *Camarera mayor*, escortată de un detaşament al gărzii elveţiene, merse la Palacio Alcudia pentru a aduce copilul lui *don* Manuel la palatul regal. Doica îi urma într-o trăsură regală. Botezul fu celebrat în apartamentele regelui catolic de către Marele Inchizitor, *don* Ramón de Reynoso y Arce. El boteză copilul cu numele Carlota Luisa. Apoi *don* Carlos însuşi luă în braţe copilaşul. Cu băgare de seamă, să nu-l zgîrie cumva cu numeroasele lui decoraţii, îl legănă încetinel, îi ţinu degetul în dreptul feţei şi făcu : „Ta-ta-ta“. Constată apoi că e un copil drăguţ, o principesă puternică, sănătoasă, care va face cinste Bourbonilor.

Camarera mayor, însoţită de garda valonă, duse după aceea pe mica infantă înapoi la palatul lui *don* Manuel.

O oră mai tîrziu, înseşi maiestăţile-lor catolice se duseră la *don* Manuel. Merseră pentru prima oară în trăsura de gală, pe care le-o dăruise cu trei săptămîni mai înainte Republica Franceză. Trăsura provenea din grajdurile ghilotinatului Ludovic al XVI-lea, însă fusese întrucîtva modificată.

La locuinţa lui *don* Manuel avu loc un dineu de gală. Pe lîngă perechea regală, luară parte aproape toţi demnitarii, ca şi ambasadorul francez, Lucien Bonaparte. Cadourile primite de micuţa prinţesă erau expuse în două săli. Lucien Bonaparte, din ordinul primului-consul, înmînase un titirez de aur. María Luisa, cu ochii ei negri şi ageri, examină cadourile şi preţui valoarea lor la două-trei milioane. Regina îi conferi micuţei infante ordinul înfiinţat de ea „Pentru nobleţe, virtute şi merit", *Nobilitati, virtuti, merito.*

Infantele *don* Manuel porunci să se arunce bani mulţimii, 50000 de reali. Cu toate acestea, plebea, *populacho, chusma,* rostea vorbe de ocară.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, născu şi Pepa. Micul conte Castillofiel fu botezat de episcopul de Cuenca cu numele Luis María, plus un şir de alte nume, printre care Manuel şi Francisco. Ceremonia avu loc la Palacio Bondad Real.

La ea luă parte don *Manuel*
Şi, reprezentînd pe regele
Catolic, unul dintre şambelanii
Săi. Ca dar al regelui
El înmînă un giuvaer rar,
Făcător de minuni, un dinte
Al sfîntului Isidro, prins
Artistic în aur ; cine îl purta,
Acela căpăta puterea
Să se facă plăcut oamenilor
Şi să-şi cîştige prietenia lor.

12

În ajunul plecării curţii spre Madrid, la botezul micuţei infante, Lucien Bonaparte îl vizitase pe primul-ministru Urquijo pentru discutarea unor chestiuni politice. Cînd domnii se despărţiseră, ambasadorul spusese întîmplător că se vor vedea desigur a doua zi la Madrid. Urquijo replicase că nu se simţea bine şi că nu va pleca la Madrid. Lucien Bonaparte, uşor mirat şi ironic, răspunsese :

— E foarte regretabil, excelenţă, că nu vă veţi simţi bine tocmai mîine.

Boala aceasta a lui Urquijo a fost, de altfel, cauza căderii sale. Primul-ministru rostise în ultimele săptămîni, din ce în ce mai des, aprecieri dispreţuitoare cu privire la *don* Manuel, iar faptul că nu lua parte la botezul infantei constituia o provocare. *Don* Manuel o primi. Aşteptase destul de mult. În înţelegere cu *doña* María Luisa, hotărî ca la cel mai apropiat prilej să ceară lui Carlos demiterea acestui neruşinat.

Prilejul se ivi curînd. Papa Pius se plînse amarnic într-o scrisoare autografă confidenţială de anumite păreri prea filozofice pe care le susţinuse trimisul spaniol la Sfîntul Scaun. De asemenea, trimisul a pomenit şi despre unele reforme pe care le plănuia primul-ministru Urquijo, care prejudiciau grav vechi drepturi ale Sfîntului Scaun. Papa conjură pe regele catolic să renunţe la aceste reforme şi să nu se alăture persecutorilor bisericii aflate la strîmtoare, ci s-o consolideze şi s-o apere. Papa însărcinase pe nunţiu să predea această scrisoare personal regelui. Nunţiul, cunoscînd duşmănia lui *don* Manuel faţă de Urquijo, luă înţelegere cu el ; Manuel făcu în aşa fel încît Carlos să-l primească pe nunţiu în prezenţa lui şi a reginei.

Prelatul înmînă regelui scrisoarea şi îl rugă, din însărcinarea sfîntului părinte, s-o citească de îndată. Carlos o citi şi rămase consternat. Reformele despre care se plîngea papa trebuiau, aşa după cum se exprimase Urquijo, să încununeze marea lui acţiune, eliberarea Spaniei de sub tutela Romei, şi el, Carlos, semnase în urmă cu două săptămîni edictul care dădea acestor reforme putere de lege. Şovăise mult timp ; o dată, însă, Urquijo îl prinsese singur, îi explicase avantajele şi pretinsa legalitate a edictului cu atîta viclenie perfidă, încît Carlos consimţise în cele din urmă. Da, cînd Urquijo spusese că ultramontanii se vor văita de data aceasta şi vor striga cumplit, el îi promisese chiar ocrotire împotriva atacurilor *frailucos*-ilor, a popilor. Acum dăduse de bucluc.

Regele bîlbîi nişte scuze, asigurări de cea mai profundă veneraţie şi de cea mai caldă compătimire faţă de sfîntul părinte. Nunţiul răspunse că va transmite această solie sfîntului părinte, dar se teme că acesta nu va fi prea satisfăcut numai cu atîta.

După plecarea prelatului, Manuel şi María Luisa căutară să-l convingă pe Carlos. Vulpea de Urquijo îl înşelase, obţinuse prin şiretlic, prin elocvenţă diabolică, edictul nelegiuit. Căinţa regelui se preschimbă în mînie împotriva lui Urquijo. Manuel şi María Luisa se folosiră de furia lui. Urquijo trebuia să fie tras imediat la răspundere. Acesta zăcea bolnav în pat. Trebui să se scoale şi, îmbrăcat în grabă, să apară în faţa perechii regale şi a lui Manuel, cel mai cumplit rival al său.

— Cum ai îndrăznit ? ! strigă regele la el. M-ai înşelat pe faţă şi uneltind în ascuns. M-ai învrăjbit cu sfîntul părinte şi ai atras asupra mea mînia Domnului ! Ereticule !

— Am expus maiestăţii-voastre motivele pro şi contra, aşa cum era de datoria mea, răspunse ministrul bolnav. Dumneavoastră aţi ascultat motivele mele, sire, şi le-aţi aprobat înainte de a binevoi să le semnaţi. Mai mult de-

cît atît, sire : mi-aţi făgăduit ocrotire faţă de atacurile care erau de aşteptat din partea ultramontanilor.

— Ce minciună neruşinată ! răcni *don* Carlos. Faţă de popi ţi-am făgăduit ocrotire, faţă de *frailucos*, nu faţă de nunţiu şi de sfîntul părinte. Tu eşti răspunzător, tu singur, dacă acum sînt ca şi în război cu Roma. Şi mai vrei să arunci crima asupra mea ! Şi, pentru ca nu cumva să i se risipească furia binevenită, strigă : La Pamplona ! În fortăreaţă !

Abia putu fi reţinut să nu-l lovească pe Urquijo.

După ce ministrul plecă, palid ca un cadavru, dar demn, *doña* María Luisa se gîndi că era într-adevăr păcat că-l pierduse. Carlos însă spuse clătinînd din cap :

— Ciudat ! Azi-dimineaţă îmi era încă destul de simpatic, iar acum aflu că e un criminal şi mă văd nevoit să-l închid.

„— Nu vă mai gîndiţi
La el, sire ! îl domoli pe rege
Manuel. Liniştiţi-vă, sire,
Şi lăsaţi restul pe seama
Zelului Inchiziţiei voastre !“

13

La sfatul infantelui Manuel, regele Carlos, ca să arate prietenie şi veneraţie primului-consul, comandase marelui pictor parizian Jacques-Louis David un tablou care trebuia să-l glorifice pe generalul Bonaparte. Artistul nu era de loc modest ; ceru un sfert de milion de reali şi, pe lîngă aceasta, dreptul de a confecţiona trei cópii uşor modificate. Dar era important să fie întreţinute bune raporturi cu primul-consul. Curtea dădu comanda, David pictă şi tabloul sosi. Acum era în Aranjuez, şi domnii

Francisco Goya, Miguel Bermúdez și Agustín Esteve îl priveau.

Era un tablou impunător, înalt de peste doi metri și jumătate, și lat de aproape doi metri și jumătate. Napoleon, printre munții sălbatici, stătea biruitor pe un armăsar mic și focos, ridicat în două picioare, soldați și tunuri se mișcau ca niște umbre în jurul lui, iar pe stîncă litere spălăcite aminteau de ceilalți doi mari eroi care trecuseră Alpii : Hannibal [1] și Carolus Magnus [2].

După o lungă tăcere, Miguel își dădu cel dintîi părerea :

— O sublimă glorificare a geniului ! declară el. Uriașa lume a Alpilor pare pitică în fața măreției lui Bonaparte. Și cu toată monumentalitatea antică a întregii opere, pictorul dă eroului său asemănare de portret.

— Pentru un sfert de milion poți adăuga liniștit și puțină asemănare, spuse obiectiv Goya.

— Calul nu seamănă, observă sec Agustín. Calul e o minune a naturii.

— Da, consimți Goya, dosurile cailor tăi sînt mai reușite.

Miguel se întoarse către Agustín :

— Dumneata nu-i ierți lui David, îl dojeni el, că nu s-a lăsat ghilotinat pentru revoluție. Cît despre mine, sînt fericit că ne-a rămas acest mare artist. De asemenea, nici nu poate fi vorba că el s-ar fi lepădat de înălțătorul lui model, Roma antică. Dacă ar fi fost roman, l-ar fi susținut, probabil, pe împăratul Augustus, și pe bună dreptate, deoarece republica era în descompunere. Cînd i s-a adus la cunoștință lovitura de stat a primului-consul, a

---

[1] *Hannibal* (247—183 î.e.n.) — vestit general cartaginez, care a trecut Alpii în anul 218 î.e.n. pentru a da bătăliile victorioase de la Trasimene și Canna împotriva romanilor. A fost înfrînt în cele din urmă de Scipio Africanul la Zama (202 î.e.n.).

[2] *Carolus Magnus (Carol I)* — rege al francilor și împărat al Occidentului (sec. VIII).

spus ceva minunat: „N-am fost destul de virtuoşi pentru o republică".

Goya nu înţelesese.

— Ce-a spus colegul David? întrebă el.

Sala era foarte mare. Miguel repetă răsunător:

— „N-am fost destul de virtuoşi pentru o republică."

Goya se mărgini să răspundă:

— Văd.

Vedea într-adevăr că acest David făcea acum reclamă tînărului general, aşa cum altădată făcuse reclamă revoluţiei. Socotea aceasta o „virtute" şi probabil că era sincer. El însuşi, Francisco, pe cînd era la Parma şi încă foarte tînăr, pictase cu prilejul unui concurs o trecere a Alpilor, aceea a lui Hannibal. În tablou era multă pompă militară, se vedeau războinici înarmaţi, elefanţi, stindarde. David se dovedea mai econom şi avea o tehnică magistrală, dar concepţia lui la 50 de ani nu era mai profundă decît concepţia lui Goya la 20 de ani.

— Pe cît e David de mlădios în politică, spuse ironic Agustín, pe atît de rigid rămîne în artă. Un pictor încet, dar un politician iute.

— Te laşi prea mult condus de sentimente, *don* Agustín, fu de părere Miguel. Cine se pronunţă asupra chestiunilor politice s-o facă fără ură! Cine vrea să se ocupe cu succes de treburile politice, ca om de acţiune sau chiar ca privitor, trebuie să fie dotat cu simţul dreptăţii. De altfel, încheie el în treacăt, rostind totuşi răspicat cuvintele, vom afla în curînd mai multe despre *monsieur* David. Misiunea *doñei* Lucía la Paris a fost îndeplinită. Aştept să se înapoieze în două săptămîni.

Goya văzu cum Agustín se schimbă la faţă.

Deci, înţelesese bine. Era şi el mişcat. Lucia se înapoia la Miguel şi el o primea ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Şi ce se făcea cu abatele? Întîi îl părăsea pe unul, apoi pe celălalt. Aşa erau ele, Cayetanele şi Luciile.

Într-adevăr, două săptămîni mai tîrziu, *doña* Lucía era la Madrid. Îi invită pe prietenii ei cei mai apropiaţi la o *tertulia*. Era aceeaşi societate ca în seara aceea, cînd Manuel o văzuse pentru prima oară pe Pepa ; numai abatele lipsea.

Lucía era la fel de nestînjenită ca şi cînd ar fi venit acasă după o scurtă şedere la ţară. Goya o privea cu atenţie. Portretul său era bun, se potrivea cu Lucía de acum poate chiar mai bine decît cu cea din trecut. Faţa ei ciudat de şireată, neliniştitor de calmă, părea o mască. Era o doamnă ireproşabilă, deşi, în urma aventurii, atmosfera din jurul ei devenise şi mai densă. El, Francisco, şi această Lucía aveau ceva comun. Făceau incontestabil parte dintre cei de sus, totuşi în amîndoi trăia mai departe plebea din care proveniseră.

Lucía povesti despre Paris, dar nu vorbi de ceea ce erau toţi curioşi să audă, de soarta abatelui. Şi răceala ei plină de o aristocratică amabilitate stăvilea punerea unor întrebări confidenţiale.

Mai tîrziu, Lucía şi Pepa, tot atît de prietene ca altădată, stătură de vorbă cu o intimitate care excludea prezenţa altora. Era vădit că se amuză în chip rafinat şi perfid pe seama slăbiciunii bărbaţilor. Un lucru era sigur : dacă Lucía destăinuia cuiva ceea ce se întîmplase între ea şi abate, fără îndoială că Pepei îi destăinuia.

Cu Francisco vorbi puţin. Lucía nu obişnuia să vorbească prea lămurit, şi conversaţia cu un surd i se părea desigur cam anevoioasă. Poate că simţea şi că el o cunoaşte mai bine decît ceilalţi şi era prudentă. Goya nu i-o luă însă în nume de rău.

Faptul că veni după aceea destul de des pe la el, la *quinta*, îl surprinse plăcut. Lucía se aşeza în atelier, lîngă el şi Agustín, dar, ca şi înainte, ţinea prea puţin seamă de surzenia lui, nu vorbea desluşit şi nu-şi dădea osteneala să-i scrie, dacă nu înţelegea ceva. Era însă limpede că se simte bine la el şi că-i place să-l privească lucrînd.

Uneori venea şi Pepa cu Lucía. Atunci flecăreau între ele sau stăteau numai tăcute şi destinse.

La vederea celor două femei frumoase, cu toată prietenia şi adoraţia lui pentru Francisco, Agustín simţea iar acea veche şi invidioasă amărăciune. Iată, Francisco era bătrîn şi surd, şi tot mai alergau femeile după el. Lui însă nu-i acordau nici o atenţie. Şi doar înţelegea arta mai mult decît oricare altul din Spania şi, fără el, Goya n-ar fi devenit niciodată ceea ce era. În afară de aceasta, Francisco arătă lămurit cît de puţin îi pasă de cele două femei. Fără îndoială că tot se mai gîndea la aristocrata care-i adusese atîta nenorocire ; ea, Alba, al cărei portret era singurul pe care-l păstrase dintre toate tablourile lui, privea în jos la cele două femei, cu îngăduinţa lor.

Cînd Agustín o vedea pe Lucía stînd sub tabloul Albei, nu înţelegea cum cineva care putea să aibă o Lucía se mulţumea cu o Alba. Alba va rămîne totdeauna şi în orice deghizare o ducesă ridicolă ; nici arta lui Goya n-a putut s-o transforme într-o *maja ;* cu siguranţă că nobila s-a dat pe faţă destul de des înaintea sărmanului Francisco, făcîndu-l să simtă distanţa ca de la cer la pămînt dintre un umil pictor şi o ducesă, aruncîndu-l într-o furie oarbă. Lucía însă a devenit o adevărată nobilă, rămînînd totodată o adevărată *maja.* Ei nu-i pasă de părerea lumii. Pleacă cu abatele la Paris, dacă aşa îi place, şi cînd i se face iar dor de Madrid, se întoarce tot atît de nepăsătoare la savantul şi neghiobul ei soţ.

O dată, cînd Lucía era cu amîndoi în atelier, fără Pepa, spuse pe neaşteptate :

— Credeam că sînteţi prieten cu abatele. Găsesc neprietenesc că nu v-aţi interesat de el măcar o singură dată.

Vorbise fără să se uite la nimeni ; nu era limpede dacă dojana îl privea pe Goya sau pe Agustín. Goya picta mai

departe ; de bună seamă, nu se uitase la buzele ei. Agustín, mut şi prostit de uimire, îi propuse în cele din urmă :

— Dacă doriţi, îi notez eu fraza dumneavoastră.

— Despre ce e vorba ? întrebă Goya de la şevaletul lui.

— De abate, spuse foarte deslușit Agustín.

Goya încetă să mai picteze şi se uită cu atenţie la Lucía.

— Se va înapoia curînd, îl vesti ea calm.

Agustín se aşeză. Goya puse la o parte pensula şi paleta şi începu să se plimbe în sus şi în jos prin atelier.

— Cum aţi izbutit, *doña* Lucía ? întrebă el.

Lucía îl privi cu ochii ei voalaţi, uşor batjocoritori.

— I-am scris să se reîntoarcă, spuse ea.

— Dar Inchiziţia ? strigă Agustín. Aci îl aşteaptă rugul !

— Sfîntul Oficiu nu-l va ierta în vecii vecilor ! strigă şi Goya.

— Noi, declară Lucía cu vocea ei puţin tărăgănată, Pepa şi cu mine, am vorbit cu *don* Manuel, şi el, la rîndul lui, a vorbit cu Marele Inchizitor. Fireşte, abatele va trebui să suporte anumite neplăceri, dar e dispus să le suporte ; în felul acesta va fi cel puţin în Spania.

Doña Lucía vorbea firesc, fără nici o mîndrie. Dar Francisco şi Agustín erau înfioraţi. Se gîndeau aproape cu ură ce sentiment de triumf trebuie să simtă femeia asta. Obţinuse de la superiorul bărbatului întoarcerea amantului ei. Şi acesta se înapoia, dispus să accepte sacrificii şi primejdii, numai să respire împreună cu ea aerul aceleiaşi ţări. Şi desigur că Marele Inchizitor Reynoso nu se tocmise la un preţ ieftin pentru a renunţa să-l ardă pe eretic. Ceea ce *don* Manuel a „vorbit“ cu Reynoso avea să schimbe, după toate probabilităţile, destinele multor oameni. Şi Lucía discuta atît de liniştit, de firesc şi de elegant, de parcă se referea la o *tertulia* sau la o nouă pieptănătură. Deodată, Francisco îşi aminti iar de

vînzătoarea de migdale din Prado, de *maja* care-i servise cîndva o grămadă de *ajoy y cebollas*, usturoi şi ceapă, ca şi de Lucía cea zglobie şi vulgară, căreia îi plăceau răspunsurile obraznice şi glumele grosolane. Acum glumea cu primul-ministru, cu Marele Inchizitor, cu toată ţara.

De altfel, se părea că
Se lăudase prea
De timpuriu cu biruinţa ei.
Trecură săptămîni, o lună,
Încă o lună, şi tot
Nu se auzea nimic de
O reîntoarcere a abatelui.

14

Goya şedea în atelierul lui de pe Calle de San Bernardino, în *ermita*, şi lucra. Făcu o pauză, împinse în lături placa, dăltiţa, îşi privi cu un surîs absent mîinile murdare şi se ridică să se spele.

În cameră se afla un om — poate de multă vreme — un nunţiu, unul din solii verzi ai Inchiziţiei. Omul se înclină politicos, spuse ceva, dar Goya nu înţelese ; bărbatul îi predă o adeverinţă şi îi arătă o scrisoare sigilată. Goya pricepu că are ceva de semnat ; o făcu mecanic, totuşi foarte atent ; omul luă adeverinţa, îi dădu scrisoarea, se înclină şi spuse ceva. Goya răspunse : „Slăvită fie Preasfînta Fecioară" şi omul plecă.

Goya rămase în singurătatea lui, care părea că devenise şi mai adîncă, cu scrisoarea în mînă, şi privirea ţintă, fără gînduri, la sigiliu, la cruce, sabie şi nuia. Ştia că Inchiziţia are destul material contra lui. Cayetana, vrăjitoarea, corupătoarea, arătase şi altora tabloul nudităţii ei, pictat de el ; dacă ştia *don* Manuel , ştia şi Inchiziţia.

Multe declaraţii de ale lui puteau să fie interpretate de un răuvoitor ca fals filozofice ; în tablourile lui se puteau găsi, de asemenea, lucruri pe care un răuvoitor le putea socoti eretice, şi-i ajunseseră la urechi vorbe ale Marelui Inchizitor, care dovedeau că acesta nu-l privea cu ochi buni nici pe el şi nici pictura lui. El, însă, bucurîndu-se de favoarea regelui şi de glorie, se crezuse în siguranţă. Şi acum iată-l ţinînd în mînă citarea în faţa Sfîntului Tribunal.

Respira greu. O teamă nebună îi încleştase pieptul. Tocmai acum, cînd ieşea la suprafaţă din vîrtejurile adînci ale nimicirii, după ce-i cunoscuse abisurile, nu mai voia să coboare iar. Abia în acest ultim an învăţase ce înseamnă viaţa, ce înseamnă pictura, ce înseamnă arta. Nu se putea ca Inchiziţia să-l înhaţe tocmai acum, cu mîinile ei înspăimîntătoare.

Nu fu în stare să deschidă scrisoarea. Se lăsă furat de gînduri nefolositoare. Aşteptaseră atîta vreme, nu îndrăzniseră să pornească împotriva lui ; ce-i făcuse să lovească acum, dintr-o dată ? Îşi aminti cum stătuseră alături Lucía şi Pepa, ademenitoare, zglobii şi primejdioase, ca *majas* de pe balcon. Poate că era amestecat în uneltirile urzite de Lucía pentru întoarcerea abatelui. După experienţele cu Cayetana era bănuitor ; de la ele te puteai aştepta la orice.

Deschise scrisoarea.

Tribunalul Inchiziţiei din Tarragona îl invita să asiste la un *auto particular*, la care trebuia să se pronunţe sentinţa asupra ereticului Diego Perico, fost abate, fost secretar al Sfîntului Tribunal din Madrid.

Pentru o clipă, Goya se simţi uşurat. Apoi îl cuprinse deodată o mare amărăciune că Inchiziţia îi trimisese această invitaţie perfidă. Pe el, un surd, care nu putea înţelege nimic din citirea sentinţei, îl sileau să se supună la truda lungii călătorii în îndepărtatul Aragón ! Era

o cerere mîrşavă. O ameninţare întunecată, tocmai pentru că era o asemenea cerere.

Dacă Francisco n-ar fi fost împiedicat de suferinţa lui, şi-ar fi împărtăşit desigur îngrijorarea lui Agustín sau lui Miguel. Aşa, se ruşina. Căci această afacere primejdioasă nu putea fi discutată decît prin aluzii, în cuvinte rostite cu jumătate glas, şi lui, neînţelegînd răspunsurile, i se părea caraghios şi trist să fie nevoit a pune mereu întrebări. Dacă prietenii i-ar scrie răspunsurile, ar atrage demonii cu atît mai ameninţător. În mai multe rînduri se gîndi dacă n-ar trebui să dezvăluie totul fiului său Javier. Faţă de el nu s-ar fi ruşinat. Dar Javier era prea tînăr.

Şi aşa Goya îşi ducea singur taina lui cea tulbure, clătinîndu-se între frică şi speranţă. Uneori era sigur că Marele Inchizitor, o dată ce-l avea pe abate în puterea sa, îl va trimite pe rug, fără să ţină seamă de *don* Manuel, iar pe Goya îl va aresta. Apoi îşi spunea că *don* Manuel e viclean, Lucía şireată ca şerpii, şi că primiseră cu siguranţă garanţii că procesul nu va fi decît o jalnică farsă, iar citaţia sa o ameninţare deşartă.

Între timp, Inchiziţia, deşi era nevoită prin tradiţie să păstreze taina, răspîndea zvonuri despre iminentul autodafeu, prezentînd întoarcerea abatelui ca pe o biruinţă plină de glorie. Dumnezeu, se spunea, trezise conştiinţa ereticului, aşa încît el se întorsese de bunăvoie în Spania, pentru a se înfăţişa Sfîntului Oficiu.

Cînd Agustín află în acest chip de iminentul autodafeu, fu zguduit. Ce-i drept, erudiţia preţioasă a abatelui şi felul lui de a fi spiritual cu înfumurare îi repugnau şi era peste măsură de gelos că Lucía se îndrăgostise de omul acesta, dar îl admira pe *don* Diego pentru că, de dragul Lucíei, se întorsese în ghearele Inchiziţiei. Era, de asemenea, destul de inteligent pentru a recunoaşte mentalitatea progresistă a lui *don* Diego şi îl rodea faptul că Inchiziţia triumfase tocmai asupra acestui bărbat.

Oscilînd între sentimente potrivnice, îl întrebă pe Goya :

— Ştii că abatele s-a înapoiat cu adevărat ? Ai auzit de autodafeu ?

— Da, spuse Goya şi îi arătă invitaţia Sfîntului Tribunal.

Cu toată spaima, Agustín se simţi totodată mîndru. Aşadar, judecătorii spirituali se temeau atît de mult de omul acesta surd şi singuratic, socoteau că arta lui are atîta înrîurire, încît îi trimiteau un asemenea avertisment. Dar Agustín nu trădă nimic din aceste gînduri. Dimpotrivă, se mărgini, aşa cum făcuse şi Goya, să se înfurie din pricina călătoriei obositoare.

— E o infamie, ocărî el, să te silească la o asemenea osteneală !

Felul cum primi Agustín citaţia îl bucură pe Goya. Amîndoi erau furioşi acum, nu pe Inchiziţie, nu pe Lucía, ci pe truda călătoriei.

— Te însoţesc, bineînţeles, spuse Agustín după un răstimp.

În taină, Goya se gîndise să-l roage pe Agustín să-l însoţească, dar i-ar fi venit greu ; căci se cerea curaj ca să-l însoţeşti pe cel ameninţat la locul unde trebuia să primească avertismentul. Acum, cînd Agustín se oferi singur, murmură ceva ce aducea a refuz, dar îi fu recunoscător şi primi să fie însoţit de el.

Deoarece guvernul, după toate probabilităţile, nu îngăduia un autodafeu chiar în Madrid, Marele Inchizitor alesese, după multă chibzuinţă, oraşul Tarragona. Numele acestui oraş făcea pe fiecare spaniol să se gîndească la unul din cele mai mari triumfuri ale Inchiziţiei.

În anul 1494 la Barcelona bîntuia cu furie ciuma, şi inchizitorul din Barcelona, de Contreras, fugi cu funcţionarii săi spre Tarragona. Autorităţile apărură la poarta oraşului şi îi arătară inchizitorului că, dacă îi îngăduie

lui șederea în oraș, funcționarii regelui vor pretinde și ei să fie exceptați de la carantină. Inchizitorul răspunse că le dă timp de gîndire pînă ce va recita trei psalmi. Dacă porțile nu se deschid, va excomunica orașul și îl va pune sub interdicție. Rosti apoi de trei ori psalmul și porunci notarului Sfîntului Tribunal să bată la poarta orașului. Cum aceasta nu se deschidea, el se retrase la mănăstirea dominicană din apropiere, scrise acolo actul de excomunicare și porunci să fie bătut pe porțile orașului Tarragona. O săptămînă mai tîrziu, Tarragona comunică inchizitorului că orașul îi e deschis. Acum, însă, preotul jignit ceru ca toți demnitarii și cetățenii de seamă să facă act de pocăință. Orașul trebui să se supună. În prezența viceregelui Cataloniei, autoritățile și toți cetățenii cu vază din Tarragona se înfățișară în catedrală, în fața inchizitorului care trona, îmbrăcați în haina infamiei, cu lumînări în mîini, pricinuindu-și astfel lor și urmașilor lor o rușine de neșters.

Ca să reamintească tuturor păcătoșilor de această întîmplare, Inchiziția alesese orașul Tarragona pentru autodafeul abatelui.

După o călătorie lungă, obositoare, Goya și Agustín sosiră în Tarragona tocmai la timp. Traseră la o simplă *posada* și Francisco se anunță la palatul arhiepiscopal, la Palacio del Patriarca. Fu primit însă numai de un vicar. Acesta îi spuse că autodafeul va avea loc peste două zile, în marea sală de consiliu a palatului arhiepiscopal, și adăugă sec că domnului prim-pictor al regelui îi va fi desigur de folos să asiste la spectacol.

Francisco nu fusese niciodată în Tarragona. Împreună cu Agustín cercetă orașul, zidurile imense, zidurile ciclopilor, ridicate cu mult timp înainte de romani, nenumăratele antichități romane și catedrala măreață, străveche, cu porțile și gangurile boltite, cu coloanele ei romane și sculpturile păgîne, care fuseseră cioplite apoi naiv, ca figuri creștine. Goya se bucura de poznele pe care le

făcuse ici şi colo un sculptor de mult preschimbat în ţărînă. Zîmbi vreme îndelungată în faţa povestirii cioplite în piatră a pisicii, care, prefăcîndu-se moartă, se lăsă dusă la groapă de şoareci, pentru ca apoi, cînd fură adunaţi destui, să se năpustească asupra lor. Se prea poate ca povestea, pe vremea cînd artistul de demult o cioplise în piatră, să nu fi avut un tîlc chiar atît de nevinovat. Goya scoase caietul de scris şi desenă în felul său povestea pisicii.

Se duse apoi cu Agustín în port, la antrepozite. Tarragona era vestită pînă departe pentru vinurile, nucile şi marţipanul ei. Într-o încăpere uriaşă, fete sortau nuci, despărţeau pe cele bune de cele seci, aruncau pe cele seci sub masă, iar pe cele bune în coşurile ţinute în poală. Lucrau mecanic şi cît se poate de repede şi în acelaşi timp flecăreau, rîdeau, cîntau, ba chiar fumau. Erau vreo două sute ; marea încăpere vuia de viaţă. Goya uită autodafeul, desena.

A doua zi de dimineaţă se înfăţişă în sala de consiliu din Palacio del Patriarca. Era o sală mare, modernă, sobră. Dintre invitaţi, cei mai mulţi păreau din Tarragona sau din apropiata capitală a Cataloniei, Barcelona. Faptul că Francisco, din Madridul îndepărtat, fusese citat aici, părea ameninţător. Era privit cu curiozitate timidă ; nimeni nu-i adresă cuvîntul.

Tribunalul îşi făcu intrarea. Steagul, crucea verde, robele întunecate ale judecătorilor bisericeşti, întreaga pompă posomorîtă contrasta bizar cu mobilierul modern al sălii şi îmbrăcămintea contemporană lipsită de strălucire a oaspeţilor.

Fu introdus abatele. Goya se aşteptase să-l vadă purtînd cămaşa galbenă a osîndiţilor, *sambenito*, dar — şi aceasta era desigur o concesie care trebuise făcută guvernului — *don* Diego purta un costum civil, croit după moda pariziană, şi se vedea că se străduia să aibă înfăţişarea unui domn elegant, liniştit. Cînd fu însă condus pe

banca acuzaţilor şi închis după grilajul scund de lemn, în faţa fastului mohorît şi al propriei sale ruşini, obrazul abatelui începu să tremure, se înmuie, se descompuse, şi cinicul domn de după gardul de lemn, stînd în faţa tribunalului impunător şi ameninţător, arăta în hainele lui de toate zilele tot atît de jalnic de parcă ar fi fost îmbrăcat în *sambenito*.

Egumenul dominicanilor [1] îşi începu predica. Goya nu înţelegea, nu se străduia să-l urmărească; privea. Şi, cu toate că tribunalul acesta, mai puţin impunător, nu desfăşura fastul de la judecarea lui Olavide din biserica San Domingo el Real, era la fel de întunecat şi de apăsător. Căci orice înţelegere ar fi avut Lucía şi Manuel cu Marele Inchizitor şi indiferent dacă *don* Diego era condamnat la o pedeapsă blîndă sau la una aspră, şi aici — chipul abatelui o arăta limpede — se distrugea un om. După o umilinţă atît de îngrozitoare ca aceea pe care o îndura omul acesta, nu-şi mai revenea nimeni, oricît şi-ar fi întărit inima cu scepticism, raţiune şi vitejie. Şi dacă odată, după ani, va fi eliberat, va purta stigmatul ereticului condamnat; spaniolii îl vor ocoli cu scîrbă.

Între timp începuse citirea sentinţei. Dură mult şi de data aceasta. Goya privea fascinat şi cu groază cum faţa abatelui se descompune din ce în ce, cum îi cade cu desăvîrşire masca mondenă, spirituală, lăsînd să se vadă înjosirea, deznădejdea, chinul unei fiinţe omeneşti.

Acest abate, care privise pe vremuri nimicirea lui Olavide în biserica San Domingo, stătea acum pe banca acuzaţilor din Palacio del Patriarca, iar el, Goya, era spectator. Oare nu va sta odată şi el în faţa unei asemenea cruci verzi, înaintea unor asemenea lumînări, înaintea unui asemenea tribunal solemn şi ameninţător, după un grilaj de lemn? Goya simţi că demonii se apropie

[1] *Dominicani* — ordin religios, întemeiat de sfîntul Dominique în 1206.

iarăşi de el, înhăţîndu-l. Vedea aidoma ce se petrece în dosul frunţii abatelui osîndit. Nu mai era acolo nici un gînd pentru o fericire posibilă în viitor, pentru munca îndeplinită şi pentru aceea care mai trebuia îndeplinită ; era numai suferinţa jalnică, fără margini, veşnică a clipei de faţă. Zadarnic îşi spunea Goya că ceea ce se petrece în faţa lui nu e decît un teatru de proastă calitate. O farsă sinistră, cu un sfîrşit nedureros, dinainte hotărît. Simţea ceea ce simţise în copilărie, cînd nu credea în *coco*, în sperietoare, în omul negru, dar cînd venea, îl cuprindea o frică nimicitoare.

Acum abatele depunea jurămîntul. Să-l vezi pe bărbatul în costum modern, elegant, îngenuncheat în faţa crucii înfăşurate în negru, cu mîna pe *Biblia* deschisă, era şi mai cumplit decît fusese odinioară spectacolul penitentului Olavide, care purta *sambenito*. Preotul rostea mai întîi cuvintele, şi abatele repeta formulele groaznice şi înjositoare.

Înainte de a-şi da seama, sfînta judecată se sfîrşise ; condamnatul fu scos din sală, asistenţa se îndepărtă. Goya rămase îngrijorător de singur. Cu pas puţin şovăitor, nesigur în surzenia lui, ciudat de tulburat, ieşi din semiîntunericul încăperii.

Agustín sta în *posada*, contrar obiceiului său, în faţa unei sticle de vin. Îl întrebă la ce pedeapsă fusese condamnat abatele. Goya nu ştia, nu înţelesese. Dar cîrciumarul şi aflase că *don* Diego fusese condamnat să stea închis trei ani într-o mănăstire. Hangiul părea să fie liberal într-ascuns, plin de veneraţie pentru domnul primpictor ; era zelos, dar şi ciudat de sfios, aproape compătimitor. Îi vorbi despre un vin neobişnuit de bun, de treisprezece ani, din care nu mai avea decît şapte sticle pentru el însuşi şi pentru oaspeţi aleşi, şi aduse una din aceste sticle. Goya şi Agustín băură în tăcere.

Nici în timpul drumului de întoarcere, Francisco şi Agustín nu vorbiră mult. Numai o dată izbucni Goya

pe neaşteptate şi spuse cu un fel de satisfacţie înverşunată :

— Vezi unde ajungi, dacă te amesteci în politică ? Dacă v-aş fi ascultat sfatul, aş fi putrezit de mult în temniţele Sfîntului Oficiu.

Dar în inima sa plănuia :
Tocmai acum va picta Sfîntul
Tribunal, îl va desena in
Liniştea atelierului său, în
Ermita. *Va desena*
Inchiziţia, aşa cum e ea în
Realitate, pe popi, pe frailucos,
Cum se uită sătui şi plini de
Satisfacţie cînd penitentul
Se zbate chinuit în capcană.
Şi pe sugrumat
Îl va desena încă o dată,
Îl va desena mai adevărat.
Îl va desena şi pe coco,
Stafia, spaima copiilor, coşmarul,
Pe omul acela negru care nu există
Şi care totuşi există.

15

Cînd ajunse la Madrid, fiul său Javier îi spuse că ducesa de Alba trimisese după el. Locuia iarăşi în casa ei : Palacete Buenavista din Moncloa. Noua casă a lui Goya, *quinta,* se afla foarte aproape de această mică reşedinţă de la ţară. Francisco nu ştia dacă şi în ce măsură cunoştea Javier relaţiile dintre el şi Cayetana. Se stăpîni, înghiţi, şi spuse cît mai nepăsător cu putinţă :

— Mulţumesc, băiete!

Crezuse că neliniştitoarea putere a Cayetanei asupra lui se sfîrşise, că rămăseseră doar tablouri, visuri bune şi ameninţătoare, dar ţinute întotdeauna în frîu de raţiune. Aşa şi fusese, de altfel, cît timp ea se aflase în Italia, despărţită de el prin mare. Acum, însă, cînd putea să facă doar cîţiva paşi şi să ajungă la ea, lanţurile în care legase visurile se rupseră.

Nu se duse la Cayetana. Rămase aproape mereu în *ermita*, în atelierul lui. Încerca să lucreze. Dar figurile din Tarragona păliseră. Numai visele înspăimîntătoare din Sanlúcar dăinuiau. Stătea închis în clopotul tăcerii lui, fără putere, chinuit de jalnic dor.

Într-o bună zi, apăru *doña* Eufemia. Se opri în faţa lui, întunecată şi demnă, neschimbată, plină de ură politicoasă, cu toată înfăţişarea ei de femeie bătrînă, uitată de vreme.

— Sfînta Fecioară să vă ocrotească, excelenţă! spuse ea. Nu-i e uşor cuiva să vă aducă o solie.

Şi privi cu dezaprobare în jur, în atelierul sărăcăcios, unde nu prea se făcuse curăţenie. El nu ştia dacă o înţelesese, fiind prea tulburat.

— Trebuie să-mi notaţi ceea ce aveţi să-mi spuneţi, *doña* Eufemia, răspunse răguşit. Trebuie să ştiţi că aud mai prost ca oricînd. Sînt, cum s-ar spune, surd de tot. *Doña* Eufemia îi scrise ceea ce avea să-i comunice. În timp ce scria, zise:

— V-am spus totdeauna, domnule prim-pictor, că nu se poate să sfîrşiţi bine dacă pictaţi atîtea lucruri diavoleşti.

El nu răspunse. Citi atent ce-i scrisese. Răspunse că o aşteaptă pe *doña* Cayetana a doua zi la ora 7 şi jumătate seara.

— Aici în atelier, pe Calle San Bernardino, spuse el foarte tare.

A doua zi, seara, se îmbrăcă cu deosebită grijă, luîndu-se singur în rîs. Era caraghios cu costumul său elegant, în camera aceea bună numai pentru lucru şi experienţe, în atelierul sărăcăcios, mobilat la întîmplare, ca pe vremea cînd nu ieşise încă din sărăcie. De ce-i dase întîlnire Cayetanei tocmai aici? Era o provocare neroadă, copilărească, ştia acest lucru, îl citise şi pe faţa *doñei* Eufemia, dar nu renunţase la acest gînd. Oare va veni? Ştia, înţelesese cît de mult se schimbase el? Îi va fi spus *dueña* că a devenit un bătrîn surd, morocănos, cufundat în visuri ciudate?

Era 7 şi jumătate. Mai trecură zece minute. Cayetana nu venea. Începu să se gîndească la viaţa pe care trebuie s-o fi dus ea în tot acest răstimp, cu îndrăgostitul fără speranţe Peral, care-o împovăra tăcut, cu cavalerii italieni, şi mai frivoli decît cei spanioli. Alergă la uşă, o deschise să vadă dacă nu cumva venise şi bătea, căci, preocupată totdeauna numai de sine, poate uitase că el nu aude. Lăsă uşa întredeschisă, să se zărească afară o dîră de lumină. Se făcuse 8 şi ea încă nu venise; desigur că nici nu mai avea să vină.

Îşi făcu apariţia la 8 şi cinci minute, întîrziind ca totdeauna. Îşi scoase vălul, tăcută. Era neschimbată: aceeaşi faţă pură, ovală, minunat de luminoasă, deasupra trupului mic, subţire, îmbrăcat în negru. Se uitară unul la altul şi totul era ca atunci cînd o văzuse pe estradă, cînd nu se certaseră încă atît de cumplit.

Şi în zilele, săptămînile, lunile ce urmară totul fu, de asemenea, ca altădată. Poate că vorbeau mai puţin, dar nu se înţeleseseră de la început mai bine prin mimică şi gesturi decît prin cuvinte? Cuvintele făcuseră întotdeauna numai rău. De altfel, el o înţelegea mai uşor ca pe oricine, putea să-i citească totul de pe buze, i se părea că în amintirea lui vocea aspră, copilărească a Cayetanei s-a păstrat mai fidel decît a tuturor celorlalţi. Ure-

chea lui lăuntrică putea auzi oricînd sunetul exact al ultimelor cuvinte pe care i le spusese neştiind că o aude. Se duceau la teatru, deşi acum el putea doar să-şi închipuie muzica şi dialogul, se duceau în cîrciumile din Manoleria şi erau bine primiţi, ca odinioară. *El sordo* „surdul", i se spunea peste tot. Dar nu supăra pe nimeni prin reflecţii morocănoase asupra defectului său, rîdea cu ceilalţi cînd i se întîmpla vreo neînţelegere comică şi era, desigur, un om şi jumătate. Altfel n-ar fi ţinut Alba la el.

Amintirile lui nu muriseră, cunoştea străfundurile perfide ale Cayetanei, dar visurile erau bine legate în lanţuri. Tocmai fiindcă fusese silit să coboare în adîncul înspăimîntător se bucura că răzbise din nou la lumină. Se bucura de ea mai încîntat ca niciodată, iar ea îi răspundea cu aceeaşi înflăcărare.

Nu mai simţea dorinţa s-o picteze, şi nici ea nu-l mai ruga. Portretele mari pe care i le făcuse erau neadevărate, arătau numai suprafaţa, dar el văzuse, ştia ce zăcea dedesubt, şi în nenorocirea şi singurătatea lui pictase şi desenase ceea ce văzuse. Acesta fusese adevărul, leacul, vindecarea lui. Ea îi pricinuise cea mai mare durere pe care-o fiinţă i-o poate pricinui alteia, fiind rea fără să vrea şi vicioasă cu inocenţă, dar tot ea îi dăduse şi leacul, care nu era numai medicament, ci îl făcea mai tare ca înainte.

În timpul acesta, Goya pictă multe portrete din fuga penelului, nu chiar neglijent, totuşi aşa cum ar fi putut s-o facă cu ani înainte, dar atît el, cît şi Agustín ştiau că acum putea realiza lucruri mai bune. Pictă multe femei frumoase cu o senzualitate plină de voioşie, care făcea frumuseţea lor mai strălucitoare. Pictă domni de la curte, din armată, burghezi bogaţi, dîndu-le un aer mai important, fără să le ascundă însă slăbiciunile. Portretele îi aduceau o nouă glorie, bani mulţi, iar curtea şi oraşul aveau convingerea că nu există în Europa pictor mai mare decît surdul Francisco Goya.

Pe fiul său, Javier,continua să-l răsfețe. Lua pasionat parte la tot ce făcea. Îi porunci să meargă la școala lui Ramón Bayeu, ca să nu devină un epigon, dacă ar fi învățat cu el. Considera importante părerile lui Javier cu privire la artă. Deseori, cînd Cayetana îl vizita în casa lui mare și sărăcăcioasă, în *quinta*, îi îngăduia și băiatului să fie de față. Pentru Javier erau ceasuri de seamă. Cayetana îl trata pe jumătate ca băiat, pe jumătate ca tînăr cavaler. Îi arăta cu amabilitate și fără ca el să bage de seamă ceea ce trebuia să facă și ce nu. Înfrîna mania lui de a se îmbrăca exagerat. Îi aducea daruri, brelocuri, mănuși, un inel, îl învăța să înlocuiască obiectele luxoase, bătătoare la ochi, pe care îi plăcea să le poarte și de care îi plăcea să se înconjoare, prin altele mai distinse, mai de bun-gust. El se bucura din plin de avantajul de a fi primit în cercul primei-doamne a imperiului, și prietenia strînsă, manifestată fățiș, a ducesei de Alba cu tatăl său îi confirma covîrșitoarea însemnătate artistică a acestuia.

În vremea aceasta, sosi la Madrid armatorul Sebastián Martínez din Cádiz, care îi făcu o vizită. Se înțelese cu el prin scris : Francisco privea fascinat cu ce rapiditate se alcătuiau fraze lungi, întortocheate, sub degetele sprintene ale marelui negustor și aproape îi părea rău că nu pusese mai multă grijă în redarea acestor mîini. În sfîrșit, *señor* Martínez îi însemnă :

— Se aude că la Cádiz și la Sanlúcar n-ați pictat numai tablouri pentru Santa Cueva. Se aude de o Venus. Sînt oare lipsit de modestie dacă vă rog să-mi faceți o copie a acestei Venus ?

Chicotea în timp ce scria, apoi îi întinse lui Goya hîrtia.

— Sînteți lipsit de modestie, *señor*, răspunse Goya.

Señor Martínez scrise iute, mai departe :

— Ofer 50 000. Pentru o copie. Sublinie cuvîntul copie, întinse lui Goya foaia, totuși, înainte ca acesta să

poată răspunde, o trase înapoi şi adăugă în grabă : Mai sînt lipsit de modestie ?

— Sînteţi lipsit de modestie, *señor*, repetă Goya.

— 100 000, scrise Martínez. Făcu zerourile foarte mari, pe 1 încă şi mai mare şi adăugă din nou repede : Tot lipsit de modestie ?

— Da, spuse Goya simplu.

Señor Martínez dădu din umeri întristat şi zise, de data aceasta fără să scrie, ci vorbind articulat :

— Sînteţi greu de mulţumit, excelenţă.

Señor Martínez o vizită pe ducesa de Alba. Ea îl invită la o petrecere care se prelungi mult. S-a dansat cu acest prilej *desmayo*, dansul dorinţei şi al leşinului, la care, mai întîi, dansatorul, apoi dansatoarea cade moale, cu renunţare, cu ochii închişi, la pieptul partenerului. Mai tîrziu se execută şi *marcha China.* La acest „marş chinezesc" dansatorii se tîrau mai întîi pe brînci prin sală, apoi dansatoarele formau un „zid chinezesc". Stînd una lîngă alta, se aplecau înainte, pînă cînd mîinile atingeau podeaua, iar dansatorii se tîrau sub şirul braţelor de femeie ; apoi dansatoarele, pe sub braţele bărbaţilor.

Cayetana luă parte la ambele dansuri ; dansă *desmayo* cu *marqués*-ul de San Adrián şi *marcha China* cu *señor* Martínez.

Francisco privea dezgustătorul spectacol şi nu se putea opri să se gîndească la *aquelarre* pe care-l desenase, la larma uriaşă, la petrecerea de pomină, la *Sabatul vrăjitoarelor*, în care reprezentase un ţap enorm stînd pe picioarele de dinapoi şi binecuvîntînd ceata vrăjitoarelor care dansau, în timp ce conducătoarea înfloritoare a cetei era Cayetana.

Dar nemulţumirea surdă pe care-o simţea Francisco era departe de mînia aceea nesocotită pe care-o simţise altădată, cînd Cayetana dansase *fandango*. Acum, cînd

îi vedea pe Cayetana, pe San Adrián, pe Martínez şi pe ceilalţi prieteni ai ei tîrîndu-se pe podea în chip nerod şi vulgar, înţelegea mult mai adînc decît numai cu mintea, simţea cu întreaga lui fiinţă cîte însuşiri potrivnice pot fi în acelaşi timp într-un om, cîte sînt în fiecare om. Femeia aceasta, o ştia bine, o simţise, putea să se dăruiască cu totul, să fie afectuoasă, să se uite pătimaş pe sine ca nici o altă femeie. Ea putea spune : „Te iubesc numai pe tine“, cu o voce care-l făcea să se topească şi care pătrundea prin clopotul tăcerii răsturnate peste el, iar acum se tîra pe podea, în mod vulgar, obscen şi ridicol, cu un rîset a cărui stridenţă aţîţată o vedea, îi străpungea surzenia. Aşa era ea. Aşa era oricare. Aşa era el însuşi. Se ridica în cerul cel mai pur şi cobora în străfundurile cele mai murdare. Se încînta, luminos şi pur, de tonalitatea fermecătoare a culorilor şi apoi zvîrlea pensula la o parte, pleca fără s-o spele şi se arunca cu patimă fierbinte peste o curvă. Aşa e omul făcut. Mănîncă *olla podrida,* se entuziasmează pentru Velázquez, se mistuie în propria-i artă, se tăvăleşte pe un pat murdar cu o femeie de 5 reali, desenează demoni şi se întreabă dacă să-i ia lui Dávila 1000 de reali mai mult pentru portret.

Cînd plecă de la ospăţ, noaptea tîrziu, se duse la *ermita* lui.

Aici, în liniştea imensă, avu o explicaţie cu Cayetana de Alba, pentru ultima oară, ştiind că era singura pe care o iubise şi pe care o va iubi vreodată.

Lumînările cuprindeau în lumina lor nesigură mereu alte părţi din marea încăpere şi, din umbrele de pe perete care dansau, creşteau şi se micşorau, desluşea chipurile Cayetanei. Vedea din nou toate chipurile rele ale Albei, pe care le văzuse vreodată, cele care rînjeau batjocoritor, chipurile de vrăjitoare care te duceau la pierzanie, dar şi pe celelalte, care se dăruiau din iubire, care

se mistuiau de patimă, şi îşi porunci : „Nu le uita ! Nu le uita pe celelalte !“

Încercă să fie drept cu ea.

Nu avea voie să aibă şi ea demonii ei ? Şi să se bucure de aceşti demoni ? El ar dori să trăiască fără demonii lui ? Viaţa ar fi plictisitoare fără ei ; ar deveni ca Miguel. El, Francisco, îşi ţinea demonii în frîu, putea să deseneze ce era rău şi de rînd în el. Cayetana nu-i ţinea pe ai ei în frîu, nu putea nici măcar s-o descrie pe camerista ei moartă, Brigida, şi cu atît mai puţin s-o zugrăvească pe hîrtie. Aşadar, ea trebuia să exprime prin vorbe şi fapte ce era rău şi ce era absurd în ea, trebuia să facă ce-i şoptea moarta Brigida. De aceea trebuise să danseze *desmayo* şi *marcha China*. Adeseori era Cayetana, apoi iarăşi Brigida.

Închise ochii şi le văzu pe Cayetana şi pe Brigida ca pe o singură fiinţă. Şi le desenă : adevărul lor suprem şi adevărul lui suprem. Desenă visul, minciuna, nestatornicia.

Iată o femeie plină de drăgălăşenie, care stă culcată, avînd două feţe. Una din ele e întoarsă spre un bărbat care, pierdut, o ţine îmbrăţişată, şi bărbatul are fără putinţă de îndoială trăsăturile lui, ale lui Francisco.

Dar faţa cealaltă, şi
Ea frumoasă, însă
Trufaşă, se uita cu o privire
Aspră şi imperativă într-altă parte,
Făcea ocheade altor
Bărbaţi. Şi o mînă a
Femeii cu două feţe se abandona
Cu totul, de bunăvoie, lui,
Bărbatului îndrăgostit.
Cealaltă, însă, primea solia
Unei Brigide cu două feţe.
În timp ce o a doua Brigidă, grasă,

Ţinea şiret degetul pe
Buze. Şi, în faţa celor care
Stăteau culcaţi, în jurul lor
Se tîrau, se suceau jivine,
Şerpuind, pîndind broaşte
Rîioase, năpîrci, un demon rînjind
Cu gura toată.
Dar departe, în înălţime,
Uşor şi aerian, inaccesibil,
Strălucea un castel clădit poate
Din visurile nebunului îndrăgostit.

16

În valea Manzanares, pe domeniul casei del Campo, în Florida, unde obişnuia regele să vîneze, era o bisericuţă închinată sfîntului Antonius de Padua. Fiindu-i în drum, regele intra uneori în ea, cînd se întorcea de la vînătoare, ca să-şi facă rugăciunea de seară. Bisericuţa căzuse însă în ruină, şi *don* Carlos, care clădea cu plăcere, dădu ordin arhitectului Ventura Rodríguez s-o reconstruiască. Lui *señor* Rodríguez îi plăceau construcţiile vesele, pompoase, aşa cum era moda prin anii 60 şi 70. El propuse să facă din Ermita de San Antonio de la Florida un giuvaer, iar *don* Carlos consimţi pe dată. Francisco Goya făcuse pe vremuri gobelinurile frumoase şi vesele ; el era omul potrivit să picteze bisericuţa.

Francisco se bucură de însărcinarea primită. Faptul că evlaviosul rege îi încredinţa tocmai lui decorarea bisericii sale favorite, după ce fusese invitat atît de ameninţător la autodafeu, era o pavăză bună împotriva altor atacuri ale Marelui Inchizitor. Pe de altă parte, ori de

cîte ori trebuia să picteze ceva religios, nu se prea simţea la largul lui.

— Desigur, îi spuse el Cayetanei, cine îşi cunoaşte meseria poate să picteze orice. Dar la pictatul sfinţilor nu prea mă pricep. Satanei îi pot face excelent portretul, l-am văzut adeseori, dar pe sfinţi, arareori.

Trebuia să reprezinte una din marile minuni ale sfîntului Antonius. Un nevinovat fusese învinuit de omor, şi sfîntul trezise la viaţă pe cel ucis, ca să depună mărturie de nevinovăţia acuzatului.

Francisco, după o perioadă de grele supărări şi necazuri, se reîntorsese la o viaţă senină, uşoară ; înfăţişarea omorurilor şi a sublimului nu-l ademenea.

Dar găsi o dezlegare. Pictă cuminte minunea în bolta cupolei. Sfîntul Antonius, în rasa lui de franciscan, apărea uscăţiv, pe un cer cenuşiu, aplecîndu-se cu un gest grabnic ; leşul pe jumătate putrezit se ridica înfiorător din înţepenirea lui şi, cucernic şi fericit, nevinovatul întindea braţele. Această minune, însă, se petrecea în faţa a nenumăraţi privitori, şi pe ei, pe privitori — aceasta era dezlegarea — Goya îi pictă cu deosebită dragoste. Sfîntul, mortul şi nevinovatul deveniră pentru el accesorii ; interesul lui se îndreptă în întregime asupra mulţimii care privea. În această mulţime pictă dispoziţia în care trăia acum, tinereţea lui nouă, voioasă, înţeleaptă, bogată în experienţă.

Cei pictaţi de Goya nu sînt contemporani ai sfîntului Antonius, ci mai curînd madrileni din jurul lui, madrileni adevăraţi, mulţi poate din Manoleria. Iar miracolul nu trezeşte în ei sentimente prea pioase, ci îl privesc mai curînd ca pe-o impunătoare luptă cu tauri, ca pe un *auto sacramentale* de primul rang. Spectatorii se reazemă comod de o balustradă, fastuos împodobită cu un *mantón* [1], cîţiva ştrengari călăresc şi se caţără chiar

[1] Pînză, draperie (span.).

pe balustradă. Madrilenii flecăresc între ei, atrăgîndu-şi unul altuia atenţia asupra celor întîmplate. Unii sînt emoţionaţi şi privesc dacă cel putrezit învie cu adevărat ; alţii sînt mai curînd indiferenţi, îşi fac ochi dulci, îşi istorisesc povestiri, care n-au neapărat de-a face cu minunea. De nevinovat nu se interesează nimeni.

În bolta intrării, însă, în arcadele cupolei şi în nişele ferestrelor, Goya pictă heruvimi şi alte chipuri de îngeri. Sînt îngeri neobişnuiţi de frumoşi, cu chip de femeie, cu feţele pline, nesăţioase, îngeri îmbrăcaţi pe de-a-ntregul conform prescripţiunilor Inchiziţiei, dar căutînd să-şi pună în lumină farmecele trupeşti.

Pe aceşti îngeri-femei Goya îi pictă cu nespusă plăcere. În afară de aripi nu aveau nimic îngeresc. Mai mult chiar, deşi chipuri anonime, erau lesne de recunoscut : erau chipuri de femei bine cunoscute lui şi multor altora.

În timp ce zugrăvea Ermita de San Antonio, pictorul deveni iar Goya cel nepăsător, exuberant, din primii ani petrecuţi la curte, cînd participase cu plăcere nemărginită la viaţa fără griji din jur. Surzenia lui nu mai era decît un necaz neînsemnat, puţin supărător ; era din nou *majo*-ul travestit în *señor*, zgomotos, pitoresc, plin de viaţă clocotitoare. O ultimă licărire a trecutului senin, fără griji, îşi arunca lumina asupra lui. Frescele acestei *ermita* deveniră noi gobelinuri, dar pictate de un om a cărui artă era desăvîrşită şi care ştia mult mai multe despre culoare, lumină şi mişcare.

Mica biserică era aproape de *quinta* lui Goya şi aproape de Palacete Buenavista. Cayetana venea deseori de la vila ei să-l privească în timp ce lucra. Javier, de asemenea. Agustín era aproape tot timpul acolo. Apoi mai veneau şi alţi prieteni de-ai lui Goya, nobili şi nobile, precum şi oameni din cîrciumile Manoleriei. Lucrarea lui Goya înainta cu repeziciune. Toţi priveau cu veselă uimire cît de vioi şi sprinten se căţăra Francisco pe schele

şi cum picta chiar culcat pe spate. Era uimitor să vezi cum se năştea din nimic o mulţime zgomotoasă, pestriţă, heruvimi plinuţi şi veseli, femei-îngeri îmbietoare la plăcere.

Două zile după ce Goya anunţă că lucrarea e gata, regele, venind de la vînătoare cu suita sa, cercetă noua sa biserică.

Domnii şi doamnele, în costume de vînătoare, intrară în biserica mică, nu tocmai bine luminată, dar care devenea senină şi voioasă datorită veselului vălmăşag de madrileni, cu şi fără aripi, înfăţişaţi de Goya. Nobilii şi nobilele erau întrucîtva miraţi de reprezentarea atît de lumească a întîmplării sfinte. Dar nu reprezentaseră oare şi alţi maeştri, străini, fireşte, întîmplări sublime, uneori foarte voios şi împestriţat ? Ei înşişi, distinşii privitori, avuseseră în ultimele luni multe griji. Le plăcea că omul acesta vîrstnic, surd îşi mărturisea cu asemenea elan dragostea pentru bucuriile vieţii. Era plăcut să te cufunzi în trecut, în anii cînd te purtai tu însuţi ca aceşti îngeri şi aceşti oameni veseli. În fond, frescele reprezentau o întîmplare fericită ; nu era lucru obişnuit ca un condamnat nevinovat să fie salvat prin intervenţia unui sfînt. Te bucurai cînd vedeai o minune atît de veselă şi îţi ziceai că poate bunul Dumnezeu face iar o minune şi scapă Spania de război, de francezi şi de veşnicele greutăţi financiare.

Aşa gîndeau ei şi ar fi fost bucuroşi să rostească vorbe de laudă. Dar aşteptau părerea monarhului şi tăceau. Fură nevoiţi să tacă multă vreme — nu se auzea nimic ; prin poarta deschisă a bisericii răzbeau larma înăbuşită a mulţimii care se aduna şi nechezatul cailor care loveau pămîntul cu copitele. Carlos nu se grăbea. Nu prea ştia ce să spună despre pictură. Nu era ursuz, îi plăcea o glumă şi nici nu voia ca evlavia şi rugăciunile să-i fie prea posomorîte ; în principiu nu avea nimic de obiectat împotriva folosirii figurilor şi veşmintelor luminoase şi

vesele în redarea faptelor religioase; nu ceruse chiar el ca biserica să-i fie veselă? Dar ceea ce făcuse primul lui pictor nu era totuşi prea lumesc şi frivol? Aceste figuri de femei-îngeri nu erau de loc îngereşti.

— Pe asta de aici, cu aripile închise, o cunosc doar, spuse el dintr-o dată. E Pepa! Şi cea de acolo e Rafaela, care a trăit întîi cu Acros, apoi a fost întreţinuta tînărului Colomero şi se află azi destul de des în rapoartele poliţiei. Dragul meu *don* Francisco, asemenea îngeri nu-mi plac! Ştiu, arta înnobilează, dar pe Rafaela, pe ea îmi pare că n-aţi înnobilat-o îndeajuns.

Vocea sonoră a regelui umplu bisericuţa, sunînd tuturor ca trăsnetul, numai lui Francisco nu, fiindcă n-o auzea. El întinse regelui caietul şi spuse:

— Smerit vă cer iertare, sire, dar aţi binevoi să-mi notaţi cuvintele preaslăvitei voastre aprecieri?

Doña María Luisa interveni. Fireşte, era adevărat, acest înger cu aripile strînse semăna cu individa, cu Pepa, şi celălalt, cel cu aripile întinse, îţi amintea de Rafaela, cunoscută de tot oraşul. Goya ar fi putut să-şi aleagă alte modele. Dar, în definitiv, nu erau portrete, erau doar asemănări; în lumea cerească şi pămîntească a frescelor puteai descoperi oricîte asemănări voiai; aşa era maniera lui Goya şi, la drept vorbind, era păcat că n-o introdusese în frescă şi pe ea, pe *doña* María Luisa. Barem acum Pepa stătea lîngă curva Rafaela. În afară de asta, pictura din tavan îi amintea Maríei Luisa de o pictură asemănătoare a lui Correggio [1], de la Parma, şi la Parma ei dragă se gîndea totdeauna cu plăcere.

— Aţi creat din nou o capodoperă, *don* Francisco, spuse ea foarte articulat. Desigur, îngerii dumneavoastră şi cîţiva bărbaţi şi femei dintre spectatorii dumneavoastră se comportă puţin prea vesel, în privinţa aceasta sînt

[1] *Correggio* (1494—1534) — cunoscut pictor italian, autorul unor vestite fresce pictate pe zidurile mănăstirilor din Parma.

cu totul de părerea regelui, dar îngerii şi mulţimea s-au îmbătat pur şi simplu de bucurie la vederea miracolului.

Deoarece María Luisa aprobă lucrarea, *don* Carlos se îmblînzi şi el numaidecît. Îl bătu pe Goya prieteneşte pe umăr.

— Trebuie să fi fost obositor, zise el, să te caţeri şi să pictezi acolo sus. Dar ştiu bine că sînteţi un om viguros.

Acum toţi nobilii şi preoţii preamăriră opera lui Francisco.

Între timp, afară se adunase popor din valea Manzanares, să vadă plecarea regelui şi a suitei sale. Oamenii îl salutară pe rege şi îl ovaţionară. Goya fu printre ultimii care ieşiră din biserică; mulţi îl recunoscură, şi la vederea sa izbucniră din nou în urale.

Goya îi vedea scoţînd strigăte de bucurie. Ştia că era iubit în Madridul lui, înţelese că aceste ultime ovaţii erau pentru el. Era în costum de gală. Tricornul îl purta sub braţ. Îl puse pe cap şi îl scoase din nou, aşa cum era obiceiul, pentru a răspunde la salut, şi văzu că mulţimea strigă şi mai tare.

Trăsura lui trase la scară. Îl întrebă pe servitorul său Andrés ce strigă oamenii. Andrés, care de la surzenia lui Goya devenise mai puţin posac şi mult mai dezgheţat, se strădui să articuleze cuvintele foarte desluşit. Îi spuse că strigaseră: „Trăiască sfîntul Antonius! Trăiască Preasfînta Fecioară şi curtea ei cerească! Trăiască Francisco Goya, pictorul curţii sfinţilor!"

În zilele următoare tot Madridul plecă la Florida să privească frescele lui Goya. O ploaie de glorie se lăsă asupra lui. Se vorbea şi se scria extatic de noua creaţie a lui Goya. „În Florida sînt de văzut două minuni — scria criticul de artă Iriarte[1] — una a sfîntului Antonius şi alta a pictorului Francisco Goya."

[1] *Tomaso de Iriarte* (1750—1791) — fabulist şi critic de artă spaniol.

Dar Marele Inchizitor Reynoso dezaproba foarte mult pictura lui Goya. Ereticul fusese poftit la Tarragona, şi acum era şi mai îndrăzneţ decît înainte.

— Cînd pictează sfinţi, tună cardinalul-inchizitor, pictează alături şi cele şapte păcate capitale, şi le face mai atrăgătoare decît virtuţile !

Ar fi preferat să-l aresteze pe păcătos şi să închidă biserica. Dar acest Goya era viclean. Nu se vedea nici o goliciune, nimic făţiş imoral, şi atît regele, cît şi mulţimea erau din nenorocire orbi în faţa subtilităţilor viciului şi ale nelegiuirii.

Da, oamenilor din Madrid le plăceau frescele. *Majos*-ii din cîrciumi, prietenii lui Goya, ţăranii umili şi spălătoresele din valea Manzanares le văzuseră cei dintîi şi le purtaseră faima. Acum venea toată lumea din Madrid să contemple minunea sfîntului iubit. Se simţeau una cu cei de lîngă balustradă : întocmai aşa s-ar fi purtat şi ei, dacă ar fi fost martorii minunii. Aşa îşi iubeau ei religia : însufleţită, emoţionantă, spectaculoasă ; aceleaşi simţăminte le încercau şi ei la marile procesiuni şi autodafeuri, erau pe de-a întregul una cu furnicarul vesel, colorat, cu care pictorul lor umpluse biserica. Pe ei în pictase Goya şi îi erau recunoscători.

Într-una din zilele următoare, pe la ora prînzului, cînd Florida, din cauza arşiţei, era fără vizitatori, Goya se duse acolo să se uite netulburat la frescele isprăvite. Se aşeză într-unul din ungherele întunecate ; de acolo avea cea mai bună vedere spre partea tabloului pe care voia s-o privească. O bătrînă intră în biserică fără să-l observe. Ea privi frescele, dete capul mult pe spate, ca să vadă minunea din cupolă, clătină din cap a încuviinţare, îşi tîrî paşii prin bisericuţă, cu o voioasă cucernicie, privi ici, privi colo, în sfîrşit, păşi din nou în mijloc şi se înclină în toate părţile, foarte adînc. Sfîntul era însă

deasupra capului ei, aşa încît, de bună seamă, nu putea să fie el cel înaintea căruia se pleca, ci veselelor femei-îngeri şi gloatei spectatorilor le arăta veneraţie.

Goya fu surprins.
„— Ce faci, măicuţă? întrebă
El. Şi de ce-o faci?“
Dar nu putu să-şi
Cîntărească tăria glasului
Care umplu pe cît se pare biserica
Ca un bubuit
De tunet şi înspăimîntă tare
Pe bătrînă. Se uită în jur şi
Văzu pe domnul cel străin.
„— Ce
Faci, măicuţă? repetă el. De ce
Te înclini în faţa poporului
Pictat, în faţa mojicimii
Celei pictate?“ întrebă
Surîzînd. Ea, însă,
Îi citea cuvintele pe buze,
Spuse cu seriozitate:
„— Cînd
Vezi ceva atît de frumos,
Trebuie să te închini“.

17

Atîta timp cît la Paris fusese la putere Directoratul, guvernul spaniol putuse să amîne mereu rezolvarea neplăcutei chestiuni portugheze. Acum, însă, Napoleon Bonaparte ajunsese prim-consul şi nu era omul care să admită subterfugii şi făgăduieli nesigure. Ceru în formă concisă ca infantele Manuel, printr-un ultimatum cu dată

fixă, să constrîngă de îndată Portugalia să rupă relaţiile cu Marea Britanie. Dacă Portugalia se codea, o armată a aliaţilor, trupe spaniole şi franceze, urma să ocupe Lisabona. Ca să întărească cererea, Napoleon porunci unui corp de armată francez, de sub comanda generalului Leclerc, să se înşire în linie de bătaie la graniţa spaniolă şi îi dădu ordin lui Leclerc ca, după zece zile, orice s-ar fi întreprins sau nu în acest răstimp în Aranjuez, să se pună *pe pămînt spaniol*, la dispoziţia regelui Carlos, atît el, cît şi trupele, pentru a-l sprijini în acţiunea portugheză.

Îmbufnatului şi demnului de plîns Manuel i se înfăţişă ambasadorul Lucien Bonaparte. Acesta spuse că înţelege cît de greu e pentru maiestăţile-lor catolice să pornească împotriva casei regale portugheze înrudite, dar are de prezentat primului-ministru un proiect care, fireşte, deocamdată e numai o plăsmuire a minţii lui, despre care ştie însă şi fratele său Napoleon şi datorită căruia, după toate probabilităţile, reginei i se va părea mai uşoară hotărîrea de a porunci o acţiune militară împotriva fiicei ei din Lisabona. Primul-consul nu poate avea un moştenitor de la soţia sa, Josefine, aşa că în curînd se va despărţi de ea pentru a încheia o nouă căsătorie. El, Lucien, a observat cu încîntare farmecul infantei *doña* Isabel, care, ce-i drept, e încă un copil, dar care ar putea fi logodită totuşi peste puţin timp; făcuse fratelui său, primului-consul, o aluzie în acest sens, şi Napoleon o primise cu mare interes.

Cea mai tînără fiică a *doñei* María Luisa, infanta Isabel, era — asemănarea o dovedea — un copil al lui, al lui Manuel, şi pentru moment fu orbit de fericire la gîndul că fiicei sale îi e hărăzită o asemenea mărire. Îndată îşi spuse, însă, că ceea ce afirmă Lucien nu sînt decît palavre. Ca totdeauna, era bucuros să poată salva aparenţele. Răspunse ceremonios că, în aceste condiţii, crede că, înaintea lui Dumnezeu şi a conştiinţei sale,

poate să ia asupră-şi răspunderea pentru doritul ultimatum către Portugalia şi că va aduce la cunoştinţă regilor catolici procedeul recomandat de prim-consul.

Prin cuvinte învăluite, cei doi domni mai conveniră apoi cum vor împărţi între ei comisioanele personale din despăgubirile de război ce se vor cere Portugaliei.

Propunerile generalului Bonaparte făcură impresie asupra *doñei* María Luisa. E drept că-i părea rău să supere şi să pornească război împotriva blîndei şi supusei ei fiice Carlota, care domnea în Portugalia. Dar Napoleon, într-un caz anterior, îşi ţinuse cuvîntul: făcuse pe fiica ei, María Luisa, regina Etruriei. Era cît se poate de plauzibil să dorească încuscrirea cu casa Bourbon, s-o aducă pe fiica ei Isabel la Versailles şi să domnească acolo cu ea. Atunci Bourbonii se vor afla din nou pe toate tronurile Europei.

Îl îndemnă pe *don* Carlos să se supună inevitabilului. Acesta, cu inima grea, îl chemă pe Lucien Bonaparte şi îi declară că va da Portugaliei un ultimatum.

— Vezi, iubitul meu ambasador, spuse cu lacrimi în ochi, ce durere îţi poate pricinui faptul că porţi o coroană! După cît îl cunosc pe scumpul meu ginere, nu va ceda, şi atunci va trebui să-mi trimit armata împotriva propriei mele fiice, care nu mi-a făcut nimic şi nici nu ştie măcar despre ce e vorba.

Într-adevăr, principele regent al Portugaliei refuză ultimatumul şi o armată spaniolă, sub comanda lui *don* Manuel, intră în Portugalia. Aceasta se întîmplă la 16 mai.

La 30 mai, Portugalia, care nu se putea apăra, ceru pace. Tratativele se desfăşurară la Badajos, la graniţa portugheză, în oraşul natal al lui Manuel. Tratatul se încheie surprinzător de repede. Manuel, care primise din partea Portugaliei daruri bogate, acordă duşmanului învins condiţiuni generoase. Lucien Bonaparte, care pri-

mise şi el un comision şi daruri de preţ, adăugă tratatului semnătura lui în numele Franţei.

Principele de la Paz făcuse din nou cinste numelui său şi, cu toată reuşita glorioasă a războiului, acordă adversarului învins o pace mărinimoasă. „Pacea de la Badajos" fu sărbătorită în ambele ţări. Un decret al regelui Carlos acordă victoriosului infante Manuel intrarea triumfală în Madrid.

Dar Napoleon, care tocmai nimicise la Marengo[1] pe austrieci, declară într-o notă tăioasă că ambasadorul Lucien şi-a depăşit împuternicirea ; el, primul-consul, nici nu se gîndeşte să recunoască nesăbuita „pace de la Badajos", considerîndu-se, ca şi mai înainte, în război cu Portugalia. Pentru a nu da loc la nici o interpretare greşită, ordonă unui al doilea „corp auxiliar" francez să intre în Spania.

Fumul de tămîie pe care i-l înălţa ţara întunecă vederea lui *don* Manuel. Într-o notă nu mai puţin hotărîtă ca aceea a lui Napoleon, pretinse ca guvernul francez să-şi retragă de îndată armatele sale din Spania, inutile acum ; înainte de aceasta, nici nu poate lua măcar în consideraţie o revizuire a „păcii de la Badajos". Napoleon răspunse că nu poate interpreta îndrăzneţele cuvinte ale lui Manuel decît în sensul că maiestăţile-lor catolice sînt obosite de anevoioasa şedere pe tron şi că ar avea poftă să împărtăşească soarta celorlalţi Bourboni.

Manuel tăinuise poporului spaniol, chiar şi perechii regale, că primul-consul protestase împotriva „păcii de la Badajos", aşa încît curtea şi oraşul continuau să-l sărbătorească pe infante cu trîmbiţe şi surle.

Acesta, din ce în ce mai orbit de ovaţii, hotărî să respingă aşa cum se cuvine neruşinarea lui Napoleon. Concepu un răspuns demn, pe care trimisul spaniol la Paris, Azara, urma să-l transmită, în numele lui Manuel, ge-

[1] Bătălia de la Marengo (14 iunie 1800).

neralului Bonaparte într-o convorbire personală. În acest răspuns *don* Manuel îl făcea atent pe parvenit că nu un prim-consul, ci Dumnezeu atotputernic hotărăşte soarta statelor şi arăta că un tînăr regent, abia ajuns la putere, poate pierde mai uşor domnia decît o maiestate ai cărei strămoşi purtaseră coroana timp de un mileniu.

Miguel, cînd parcurse cu privirea conceptul acestui răspuns, se indispuse. A trimite o asemenea notă lui Napoleon, victorios pe toate fronturile, era aproape o nebunie. Secretarul atrase atenţia lui Manuel că primul-consul va răspunde unei solii de acest gen prin măsuri militare împotriva Madridului. Ministrul îl privi întunecat pe Miguel, dar negura se împrăştie ; ştia că Napoleon nu e omul care să stea mult pe gînduri.

Morocănos, spuse :

— Să fi făcut toată expunerea degeaba ?

Miguel propuse să trimită la Paris frumosul şi demnul răspuns al lui Manuel, dar cu instrucţiunea ca ambasadorul Azara să-l transmită numai în caz de extremă nevoie. Manuel, prost dispus, consimţi.

Între timp, însă, sosiră la Madrid condiţiile definitive ale lui Napoleon pentru încheierea păcii cu Portugalia. Condiţii grele.

Portugalia trebuia să cedeze Franţei colonia ei Guyana, să semneze un tratat comercial foarte avantajos pentru Franţa, să plătească o despăgubire de război de o sută de milioane şi, bineînţeles, să rupă orice relaţii cu Anglia. Pentru a asigura respectarea acestor condiţii, o armată franceză urma să rămînă pe teritoriul spaniol pînă la încheierea unei păci cu Anglia. Singurul lucru pe care primul-consul îl îngăduia aliatului spaniol era ca această pace să fie încheiată tot la Badajos.

Don Manuel, îndărătnic, trimise un răspuns în care se plîngea de condiţiile ce i se puneau. Ca urmare, Napoleon dădu ordin fratelui său Lucien să nu mai trateze cu Manuel şi îi trimise o scrisoare pe care trebuia s-o

predea de îndată *doñei* María Luisa, fără să-l înştiinţeze pe Manuel. Ordinul primului-consul era conceput în cuvinte atît de categorice şi severe, încît Lucien fu nevoit să se supună. În această scrisoare personală a lui Napoleon Bonaparte către regina Spaniei se spunea : „Domnul prim-ministru al maiestăţii-voastre a trimis în ultimele luni guvernului meu un şir de note ofensatoare şi, pe deasupra, a mai ţinut discursuri îndrăzneţe împotriva mea. M-am săturat de această conduită neghioabă şi necuviincioasă. Rog pe maiestatea-voastră să ia cunoştinţă că, dacă voi mai primi o singură notă de acest fel, voi face să cadă fulgerul."

Înspăimîntată, María Luisa porunci imediat lui Manuel să se înfăţişeze înaintea ei.

— Iată-l pe bunul tău prieten Bonaparte ! spuse ea, şi-i aruncă scrisoarea. Îl privea în timp ce citea. Faţa bărbatului atît de sigur pe el se tulbură, corpul lui impunător se moleşi. Sfatul dumneavoastră, vă rog, domnule prim-ministru ! adăugă regina batjocoritor.

— Mă tem că, răspunse el tulburat, dacă Bonaparte o să ratifice „pacea de la Badajos", Carlota va trebui să dea Guyana.

— Şi cele 100.000.000, completă răutăcios María Luisa.

Şi astfel avu loc o a doua
Încheiere a „păcii de la
Badajos", de data aceasta
Semnată de primul-consul.
Dar această pace avea
Doar numele comun cu
Fostul tratat de la Badajos.
Numai cîteva
Din noile clauze au fost comunicate
Spaniolilor, şi Manuel
Fu slăvit mai departe.

Însă soldații Franței rămaseră
Mai departe pe pămîntul
Spaniei, și aceasta pe socoteala
Ei.

18

Goya picta la Aranjuez un portret al lui *don* Manuel. Cu toată gloria răsunătoare, mulți ghiciseră cît de putredă era „pacea de la Badajos" ; Francisco ghicise și el, firește, încît Manuel, care se simțea legat de el, ținea să-l cîștige de partea lui. Îl copleșea cu mici atenții, lua adeseori masa cu el, ieșea cu el la plimbare în trăsură. Adeseori întrebuința vorbirea prin semne, însă și mai ades vorbea pur și simplu, de multe ori atît de repede și nedeslușit, încît Goya nu înțelegea mai nimic. Francisco se întreba uneori dacă Manuel vrea într-adevăr să fie înțeles. Era vădit că dorește să-și descarce sufletul, dar socotește mai prudent s-o facă înaintea unui partener a cărui putere de înțelegere nu e întreagă. Căci Manuel spunea multe lucruri primejdioase. Rostea cuvinte amare, disprețuitoare despre primul-consul și nu se ferea să facă risipă de vorbe ironice la adresa *doñei* María Luisa și a regelui, a stăpînitorului.

Don Manuel îi ceruse lui Goya să-l picteze cît mai reprezentativ, cu insignele de generalisim. Îi plutea pe dinaintea ochilor, spusese el, ceva ce amintea de tabloul lui David cu trecerea Alpilor de către generalul Bonaparte. Goya îl reprezentă, prin urmare, pe *don* Manuel în uniformă strălucitoare, pe cîmpul de luptă, după victorie, odihnindu-se pe o movilă verde, cu o depeșă în mînă.

Drept movilă slujea la şedinţă o sofa comodă. Pe aceasta se tolănea infantele, flecărind. Goya nu mai simţea nici o indulgenţă pentru puternicul lui protector; băgă de seamă că-şi acoperise cu grăsime nu numai faţa şi corpul, dar şi sufletul. Se gîndea la nepăsarea crudă cu care Manuel sfărîmase viaţa infantei *doña* Teresa, se gîndea la modul mîrşav în care se răzbunase pe adversarul său, Urquijo, pentru că acesta se dovedise mai capabil. Căci fostul prim-ministru era ţinut închis într-o celulă umedă şi întunecoasă a fortăreţei Pamplona, i se dădea o hrană neîndestulătoare, şi i se refuza hîrtia şi cerneala. Gîndindu-se la toate acestea, Goya pictă, ce-i drept, toată strălucirea generalisimului, dar şi trîndăvia şi îmbuibarea lui, trufia lui ursuză şi blazată. „Cu cît se caţără mai sus maimuţa, cu atît mai bine îşi arată fundul", reflectă el la vechiul proverb.

Uneori, Pepa asista la şedinţe. Se simţea acasă la Aranjuez, era doamna de onoare a reginei, se afla în bune relaţii cu ea, şi mai bune cu Carlos, aşadar, cu greu s-ar mai fi putut găsi o culme pe care s-o mai poată urca; jur împrejurul ei totul era senin ca un cer albastru. Faptul că Goya o pictase în Florida ca înger îi părea o confirmare a rolului pe care tot îl mai juca în sufletul lui. Îl invită să-i vadă băieţelul. Lui Francisco îi plăceau copiii; zîmbi micuţului şi îi dădu degetul să se joace cu el. Pepa spuse:

— Are încredere în dumneavoastră, *don* Francisco. Rîde din toată inima. Apoi întrebă deodată: Nu găsiţi că vă seamănă?

Portretul lui *don* Manuel era gata; îl examină împreună cu Pepa.

Don Manuel stătea plecat pe spate, şezînd pe o mică ridicătură de pămînt, împodobit cu tot echipamentul său de război, sclipind de aur. Ordinul lui Crist îi scînteia la centironul săbiei. La stînga fîlfîia molatic un drapel portughez cucerit; cai şi soldaţi se mişcau ca umbrele,

în fund. Mic, înapoia lui Manuel, era aghiotantul lui, *conde* [1] Tepa. Astfel, sub un cer plumburiu, tragic, stătea generalul comandant, vădit obosit de biruinţă, citindu-şi depeşa cu figura uşor plictisită ; foarte vizibile erau mîinile îngrijite şi cărnoase.

— Stă foarte nefiresc, declară Pepa, dar altfel seamănă. Într-adevăr, te-ai cam îngrăşat, infante !

Manuel nu fu de aceeaşi părere. Tabloul reprezenta portretul unui bărbat şi al succesului său. În felul acesta şedea, se îmbrăca, privea numai un bărbat care avea puterea.

— Un tablou excelent ! îl lăudă el. Un veritabil Goya. Păcat că n-am timp să ţi pozez pentru un al doilea portret, dragă prietene şi pictore. Dar, suspină el, guvernarea îmi răpeşte acum ziua întreagă.

Avea într-adevăr multe de făcut. Deoarece, împiedicat de generalul Bonaparte, nu putea să arate Europei puterea lui, voia să-i facă măcar pe spanioli s-o simtă. Voia să le arate că acum se află la cîrmă un alt bărbat decît Urquijo, un bărbat care nu se lasă influenţat în politica lui de către Franţa cea nelegiuită. *Don* Manuel guverna aşadar împotriva liberalilor şi se apropia din ce în ce mai mult de nobilimea reacţionară şi de clerul ultramontan.

Miguel Bermúdez, în felul său domol, încercă să-l potolească, îl preveni cu linguşiri, cu argumente precaute, înţelepte. Manuel însă nici nu voia să audă ; ba îi dădu chiar să înţeleagă că sfaturile lui încep să-l sîcîie. Relaţiile dintre Manuel şi Miguel nu mai erau aceleaşi. Cînd intrase în încurcături penibile, fusese nevoit să-i ceară ajutorul lui Miguel, dar acum nu voia să i se mai amintească de aceasta. Faptul că secretarul lui se purtase în afacerea cu Lucía atît de nedemn pentru

---

[1] Conte (span.).

un bărbat, îi dădea infantelui pretextul lăuntric să se dispenseze de recunoştinţă.

Cu tot sîngele rece de care dădea dovadă, pe Miguel îl lovea greu faptul că Manuel îi scapă. Viaţa lui Miguel era şi fără de asta plină de nelinişti şi griji. Întoarcerea Lucíei îi adusese în loc de mulţumirea aşteptată doar o nouă tulburare. Acum ea urzea intrigi pînă şi cu Manuel, intrigi de care îl ţinea departe şi despre care ştia, de bună seamă, că le-ar dezaproba. Fără îndoială că pedeapsa blîndă a abatelui se datora învoielilor suspecte dintre Manuel şi Marele Inchizitor, şi fără îndoială că în dosul acestei afaceri se ascundeau Lucía şi Pepa.

Miguel se vedea îndepărtat din ce în ce mai mult din intimitatea lui cu *don* Manuel. Împotriva sfatului său, Manuel îi asuprea tot mai crunt pe liberali, şi acum se pregătea pentru lovitura lui cea mai tare.

Pentru a-l trata cu blîndeţe pe abatele Diego Perico, Marele Inchizitor Reynoso ceruse un singur contraserviciu : concedierea fără cruţare a ereticului şi rebelului Gaspar Jovellanos. Manuel se împotrivise să atace un om căruia el însuşi îi favorizase graţierea şi o nouă ascensiune. În adîncul sufletului, însă, era mulţumit să scape de acrul moralist, a cărui simplă prezenţă constituia pentru el o veşnică mustrare. Aşadar, după ce şovăi şi se tocmi un timp, primi condiţiile Marelui Inchizitor. I se păru că sosise momentul potrivit pentru îndeplinirea convenţiei.

Găsi curînd un pretext convenabil. Jovellanos publicase o nouă carte îndrăzneaţă şi Sfîntul Oficiu cerea printr-o scrisoare severă ca guvernul să interzică imediat lucrarea nelegiuită şi rebelă şi să-l tragă pe autor la răspundere.

— N-are să-i vină niciodată mintea la cap lui *don* Gaspar al tău ! spuse suspinînd *don* Manuel lui Miguel. Mă tem că de data aceasta va trebui să pornesc acţiune împotriva lui.

— Doar nu veţi îngădui să fie interzisă cartea ?! întrebă Miguel. Lăsaţi-mă să concep un răspuns pentru Reynoso, îl rugă el, să-l îmbunez, să-l duc cu vorba !

— Mă tem că printr-o asemenea măsură nu vom mai ieşi de data asta din încurcătură, zise Manuel şi se uită drept la Miguel, cu o privire limpede, care nu prevestea totuşi nimic bun.

— Vă gîndiţi, într-adevăr, să-i daţi un avertisment lui Jovellanos ? întrebă acum serios alarmat Miguel.

Îşi pierduse rezerva pe care o arăta de obicei faţa lui albă, pătrată, cu fruntea limpede.

— Mă tem, răspunse Manuel, că de-acum nici asta nu va fi de ajuns. Îşi ridică mîna cărnoasă cu un gest elegant, plictisit, de împotrivire. *Don* Gaspar mă face să intru mereu în conflict cu Marele Inchizitor şi cu Roma. Nu e un om de înţeles. Şi, lepădîndu-şi masca, încheie răutăcios, gălăgios, ca un copil îndărătnic : M-am săturat de veşnicele lui sîcîieli. Îl voi trimite înapoi în Asturia. Îl voi ruga pe rege să-i remită o *Carta Orden*.

— Nu puteţi face una ca asta ! strigă Miguel, ridicîndu-se în picioare.

Îl răscolea amintirea amară a luptei îndelungate pentru rechemarea din exil a lui Jovellanos. Destinul lui Francisco, al Pepei, al lui Manuel, al lui propriu fusese schimbat prin această luptă. Şi toate aceste sacrificii şi străduinţe înverşunate să fi fost în zadar ?

— Vă cer iertare, *don* Manuel ! spuse el. Dar dacă vă supuneţi acum necondiţionat dorinţelor Marelui Inchizitor, va deveni pe viitor şi mai îndrăzneţ.

— Binevoieşte, te rog, să-ţi aminteşti, *don* Miguel, îi replică Manuel liniştit şi batjocoritor, că la nevoie ştiu foarte bine să ţin piept papii şi Marelui Inchizitor. S-a mai văzut vreodată ca cineva care a trecut peste graniţă un eretic condamnat să se înapoieze şi să rămînă în viaţă ? Ei bine, dragul meu, eu am izbutit. Abatele nostru e în Spania, nu-i merge rău şi îi va merge şi mai bine.

Recunoaşte, *don* Miguel : am dat Sfîntului Oficiu o grea lovitură ; se cuvine să-i facem un mic serviciu.

— Un mic serviciu ! strigă *don* Miguel cu vocea anevoie stăpînită. Jovellanos, cel mai de seamă bărbat al acestui imperiu, exilat ! După o asemenea înfrîngere nu ne vom mai reabilita niciodată. Gîndiţi-vă bine, *don* Manuel, îl conjură el, înainte de a face un asemenea pas !

— Sfaturile tale, iubitul meu, răspunse surprinzător de liniştit *don* Manuel, mi-au devenit în ultimul timp cam prea supărătoare. Crede-mă, pot gîndi foarte bine şi singur. Vă cam luaţi nasul la purtare voi, liberalii ! V-am răsfăţat prea tare.

Se ridică. Cărnos, mare, stătea impunător în faţa uscăţivului Miguel.

— Totul e bine pus la punct, spuse el. Prietenul tău *don* Gaspar va primi o *Carta Orden !*

Vocea lui gravă de tenor răsună puternic, perfid şi triumfător.

— Vă rog să-mi primiţi demisia ! spuse *don* Miguel.

— Javră nerecunoscătoare ! strigă *don* Manuel. Prostule, orbule, ignorantule, nerecunoscătorule ce eşti ! Tot nu pricepi cum se înlănţuie faptele ? N-ai fost în stare să-ţi dai seama că ăsta e preţul pentru întoarcerea abatelui nostru ? Nu te-a făcut Lucía ta să pricepi ? Doar am discutat în amănunţime cu ea şi cu Pepa. Şi un nătărău ca ăsta vrea să-mi dea mie sfaturi !

Don Miguel se feri să-i arate
Lui Manuel că
Tremură din tot corpul.
În sinea lui
Ştiuse,
Însă nu voise să ştie, şi-o
Ascundea lui însuşi.
„— Vă mulţumesc, rosti el cu gura

Căscată, pentru lămurire. Vorbea
Cu greu: Asta
Ar fi deci totul", spuse el.
Se înclină țeapăn și plecă.

19

Sub influența certei cu Miguel, *don* Manuel renunță să-l trimită pe Jovellanos în exil prin decret regal. Se mulțumi să-i declare într-o convorbire personală că prezența sa în Madrid înseamnă o provocare permanentă a clerului prieten Romei și a Marelui Inchizitor și compromite politica regelui, a stăpînitorului. Îi recomanda așadar lui *don* Gaspar să se întoarcă în Asturia natală, spunîndu-i că regele așteaptă ca el să întreprindă călătoria spre Gijón în cel mult două săptămîni.

Don Miguel, pe care-l supăra faptul că Lucía purta vina principală a tristei sorți a lui *don* Gaspar, îl îndemnă să plece în Franța în loc de Asturia. Și el ar fi preferat să se refugieze la Paris, deoarece cearta cu Manuel făcea inoportună șederea lui mai departe în Spania. Dar nu se simțea în stare să apară în ochii Lucíei drept un laș. Făcu uz de întreaga lui elocvență ca să-și convingă măcar prietenul venerat să treacă granița.

Dar Jovellanos tună:

— Cum vă închipuiți că aș putea face una ca asta? Pînă și în vîrful Pirineilor aș simți în spatele meu rîsetele adversarilor asemenea unui vînt potrivnic. Netrebnicul Manuel nu trebuie să triumfe în spatele meu: „Halal erou, a șters-o, a trecut munții!" Nu, *don* Miguel, eu rămîn în țară!

În ajunul zilei în care *don* Gaspar urma să plece pentru a doua oară în exil pe o durată nedefinită, își adună prietenii la el. Veniră Miguel, Quintana, Goya, Agustín și, lucru ciudat, doctorul Peral.

Nefericitul Jovellanos era liniștit și demn, așa cum se așteptaseră cu toții. El spuse că *don* Manuel, firește, caută să ascundă nereușita politicii lui externe printr-o politică internă tiranică. Dar pacea cu Anglia nu se putea lăsa așteptată mult timp și atunci jalnicul și nestatornicul ambițios va încerca desigur să împace din nou burghezia și pe liberii-cugetători. Exilul lui nu va fi de lungă durată.

Ceilalți ascultau cuvintele pline de încredere ale lui *don* Gaspar cu stînjeneala întipărită pe obraz. Nimeni nu considera speranțele lui întemeiate ; cruzimea de care dăduse dovadă Manuel față de Urquijo nu prevestea nimic bun nici pentru Jovellanos.

Doctorul Peral fu cel care luă cuvîntul după o tăcere penibilă. În felul lui, calm, chibzuit, arătă că, o dată ce Manuel a făcut primul pas, e de așteptat că nu va șovăi să meargă mai departe. De aceea ar prefera cu toții să-l vadă pe iubitul lor amfitrion mai curînd la Paris decît la Gijón. Ceilalți se grăbiră să-l aprobe pe medic. Cel mai însuflețit se dovedi tînărul Quintana.

— Sînteți dator nu numai față de dumneavoastră, dar și față de Spania, declară el cu căldură, să vă puneți la adăpost de acest ticălos setos de răzbunare. Sînteți indispensabil în lupta pentru libertate și civilizație.

Sfatul unanim al prietenilor, și înainte de toate îndemnul lui Quintana, a cărui înflăcărare și virtute o prețuiau mult, părură să-l impresioneze pe îndărătnicul *don* Gaspar. Privi gînditor de la unul la celălalt. Apoi, aproape surîzînd, răspunse totuși :

— Cred că vă faceți prea multe griji pentru mine, prieteni. Dar chiar dacă aș pieri în Asturia, ar fi mai de folos pentru cauza progresului decît dacă aș sta la

Paris ca fugar, flecar, inactiv. Pînă acum nimeni dintre cei care au pierit în lupta pentru izbînda spiritului n-a murit degeaba. Juan Padilla a fost învins, dar el continuă să trăiască şi să lupte pînă în zilele noastre.

Francisco, chiar dacă nu înţelese fiecare cuvînt, pricepu sensul celor spuse de *don* Gaspar şi nu putu să-şi ascundă un surîs trist. Desigur, Padilla continua să trăiască, dar ca bufon uitat al Cayetanei, ca Padilla cel pitic şi schilod, din *Casa de Haro*, la Cádiz.

Doctorul Peral vorbi de generalul Bonaparte. Fără îndoială că el năzuieşte sincer să sprijine cauza luminării poporului pretutindeni în Europa. Din păcate, însă, politica lui *don* Manuel îl va obliga să-şi asigure, în primul rînd în Spania, baze militare, lucru care va provoca nemulţumire. Şi e greu de presupus că primul-consul va încerca să mărească ostilitatea poporului spaniol prin sprijinirea reformelor civilizatoare şi în Peninsula Iberică. Aşa cum stau lucrurile, e sigur că Napoleon nu-l va împiedica pe primul-ministru în lupta lui împotriva liber-cugetătorilor.

— Şi de aceea, se întoarse Peral, cu stăruinţa care-l caracteriza, la cuvintele lui de la început, în locul dumneavoastră, *don* Gaspar, n-aş rămîne în Spania.

Ceilalţi, îndeosebi *don* Miguel, se aşteptau ca Jovellanos să se împotrivească, tunînd şi fulgerînd, îndărătnicului lui sfetnic. Dar *don* Gaspar se stăpîni.

— Îmi amintesc fără amărăciune de ultimul meu exil, spuse el. Odihna silită mi-a prins bine. Puteam să vînez, să citesc după plac, am studiat şi am scris unele lucruri, care probabil nu sînt cu totul lipsite de valoare. Dacă acum providenţa mă trimite înapoi în munţii mei, poate că are motivele ei.

Ceilalţi tăcură politicoşi, dar rămaseră sceptici. Deoarece surghiunitului Urquijo nu i se dădea cerneală şi hîrtie, era puţin probabil că i se va îngădui lui *don* Gaspar să scrie în Asturia încă o carte ca *Pîine şi tauri*.

— Prieteni, îi consolă Jovellanos, înfrîngerea pe care am suferit-o nu trebuie să vă facă să uitați ce a realizat nobilul şi viteazul Urquijo. În definitiv, s-a obţinut independenţa bisericii spaniole şi sume imense, care mai înainte erau plătite Romei, rămîn acum în ţară. Ce înseamnă, în faţa unor asemenea succese, micile neajunsuri pe care trebuie să le accept ?

Acum, însă, Agustín luă cuvîntul şi spuse cu amărăciune :

— Deoarece se încumetă să vă expedieze din Madrid, *don* Gaspar, nu se vor da în lături nici de la revocarea edictului.

— Nu vor îndrăzni ! strigă Jovellanos. Nu vor îngădui ca Roma să tabere din nou asupra noastră şi să ne sugă ultima picătură de sînge. Vă spun vouă, prietenii mei : nu vor îndrăzni ! Nu vor revoca edictul !

Ceilalţi ascultau bucuroşi cuvintele consolatoare, dar în sinea lor erau întristaţi de naivitatea lui Jovellanos. Chiar şi Francisco, deşi nu se pricepea prea mult la politică, îşi dădea seama cît de copilăros era *don* Gaspar, care, după atîtea triste experienţe, socotea încă lumea în stare de atît de puţină răutate.

Se uită la portretul de pe perete, pe care-l pictase pe cînd Jovellanos nu era încă bătrîn, iar el era foarte tînăr. Un portret neizbutit. Dacă l-ar picta acum, ar face să se simtă că *don* Gaspar, în ciuda firii sale banal patetice, era mai curînd înduioşător decît comic. Iată-l aşadar rămînînd într-adevăr la îndemîna duşmanului puternic, în loc să treacă cît mai repede Pirineii. Tot nu învăţase că atunci cînd vrei să lupţi pentru un scop trebuie să rămîi în primul rînd în viaţă. Şi, cu toate acestea, prostia lui Jovellanos nu era o prostie de dispreţuit. Goya admira aproape încăpăţînarea cu care *don* Gaspar trăia conform moralei sale.

Îşi dete deodată seama că Jovellanos îi vorbeşte.

— Acum e rîndul dumneavoastră, *don* Francisco, spuse el, să-mi luaţi locul aici, la Madrid. Puternicii zilei sînt ciudat de orbi în faţa tablourilor dumneavoastră şi nu bagă de seamă cît de mult contribuie ele la lupta împotriva obscurantiştilor şi exploatatorilor. Trebuie să vă folosiţi de favoarea oarbă a regelui şi a nobililor lui. N-aveţi voie să vă eschivaţi, Goya! Trebuie să arătaţi acestor vremi decăzute adevărata lor faţă. Numai să vreţi şi veţi fi Juvenal[1]-ul acestei curţi şi al acestui oraş.

Nimic nu era mai străin de Goya. Se simţea îndemnat să respingă cu cuvinte tari frazele pompoase ale lui *don* Gaspar, pretenţia lui neruşinată. Dar se gîndi că bărbatul acesta vîrstnic pleacă spre un destin nesigur şi că cel care primeşte să sufere atît are dreptul să pună condiţii şi altora.

— Mă tem, *don* Gaspar, răspunse el politicos, că dumneavoastră supraapreţuiţi influenţa artei mele. Guvernul ştie ce slabă înrîurire au tablourile mele, de aceea nu intervine. Şi dacă regele şi nobilii îngăduie să-i pictez aşa cum sînt, o fac din trufie. Se cred atît de mari, încît nu se simt micşoraţi de nici un adevăr, fie că le e spus de un bufon al curţii, sau pictat de un pictor al curţii.

Dar Quintana strigă furtunos:

— Sînteţi nedrept cu dumneavoastră, *don* Francisco. Ceea ce putem să dăm noi, scriitorii, este o castiliană îngrijită, care mîngîie plăcut auzul cîtorva oameni culţi. Dar *Familia lui Carlos* pictată de dumneavoastră, frescele dumneavoastră din Florida merg la inimă tuturor. *Idioma universal.*

Francisco îl privi cu prietenie pe Quintana, dar nu răspunse nimic. Nici nu-şi mai dădu osteneala să urmărească ce spun ceilalţi. Preferă să se uite din nou la

---

[1] *Juvenal* (ultima jumătate a secolului I şi prima jumătate a secolului al II-lea) — poet satiric roman, a biciuit în *Satirele* sale viciile imperiului roman.

portretul lui Jovellanos, făcut de el, şi îi păru rău că *don* Gaspar trebuie să plece şi nu mai are timp să-i facă un nou portret.

Căci îl înţelegea abia acum
Pe bărbatul acesta.
Pentru el nu victoria avea
Însemnătate, ci lupta.
Era veşnicul luptător.
Se ascundea în el o fărîmă
De don *Quijote, dar în*
Care spaniol nu se ascundea ea oare?
Ardea acest don *Gaspar*
De nesaţiul de a lupta
Pentru dreptate. Unde
Găsea nedreptate,
Trebuia să lovească. El
Nu vedea că dreptatea
E o pasăre albastră, un
Ideal inaccesibil, aidoma
Năzuinţei cavalereşti a lui
Don Quijote. Da, trebuia,
Don Quijote trebuia să
Colinde călare.

20

Gravurile pe care Francisco le făcuse în ultimele luni erau prelucrări ale schiţelor din timpul fericit petrecut la Sanlúcar. Dar în noua formă, desenele de atunci, vesele şi inofensive, căpătară un alt sens, un sens mai bogat, mai tăios, mai muşcător. Cayetana nu mai era de mult numai Cayetana. În spatele *doñei* Eufemia se

arăta camerista moartă, Brigida. Camerista Fruela, dansatoarea Serafina apăreau ca *majas* madrilene, cu multe înfăţişări. Şi el însuşi, Francisco, apărea în multe chipuri : cînd ca amant nerod, cînd ca un *majo* primejdios, însă aproape totdeauna visătorul, înşelatul, *pelele*, nebunul.

Aşa se alcătui un album încîlcit şi sălbatic, în care era desenat tot ce se întîmpla femeilor din oraşul Madrid, mult rău şi puţin bine. Ele se căsătoreau cu bărbaţi bogaţi, hidoşi la înfăţişare, ademeneau îndrăgostiţi nevinovaţi, exploatau pe cine se lăsa exploatat şi erau, la rîndul lor, exploatate de cămătari, avocaţi, judecători. Iubeau şi se jucau cu iubirea, străluceau în haine ademenitoare, şi chiar cînd erau bătrîne de tot, cu chipurile ca măştile de mort, stăteau în faţa oglinzii şi se lăsau sulemenite şi gătite. Mergeau pe jos şi în trăsuri elegante şi impunătoare. Stăteau jalnic ghemuite, în haina osîndiţilor la moarte, înaintea inchizitorului, zăceau deznădăjduite în închisoare, stăteau la stîlpul infamiei, erau duse în mod ruşinos, pe jumătate despuiate, la locul de execuţie. Şi totdeauna se afla în jurul lor o ceată de crai desfrînaţi, de poliţişti brutali, de *majos* tiranici, de *dueñe* şirete şi mijlocitoare.

În jurul lor mai erau şi demoni, nu numai Brigida cea moartă, ci o întreagă armată de arătări — unele blînde, altele stîrnind groaza, cele mai multe groteşti, bizare. Şi nimic nu era cu un singur înţeles ; totul se mişca şi se transforma înaintea privitorului. Mireasa care mergea în alaiul de nuntă avea o a doua faţă, animalică, bătrîna din spatele ei se transforma în maimuţă hidoasă, din penumbră rînjeau spectatori atotştiutori. Şi bărbaţi lacomi, pretendenţi, fluturau în jur ca păsările, cu feţe cunoscute şi totuşi de nerecunoscut, cădeau la pămînt, erau daţi la gunoi. Mirelui îi era prezentat registrul fără de pată al nobililor, strămoşi răposaţi ai logodnicei ; el îl cerceta şi nu cunoştea încă faţa ca de maimuţă a logodnicei celei vii. Ea însăşi n-o cunoştea. Fiecare purta

o mască şi îşi apărea chiar lui însuşi aşa cum voia să fie şi cum nu era. Nimeni nu cunoştea pe nimeni, nimeni nu se cunoştea pe sine.

Iată aşadar ce desene făcuse Goya în aceste ultime săptămîni plin de entuziasm şi dăruire, cu un elan nestăvilit.

De la plecarea lui Jovellanos i se risipise însă entuziasmul. Şedea trîndăvind în *ermita* lui. Convorbirea de la *don* Gaspar nu-i ieşea din minte, se certa în gînd cu ceilalţi. Ce voiau, la drept vorbind, de la el ? Trebuia să se aşeze în rînd cu *los proyectistas* de la Puerta del Sol şi să arate oamenilor imagini revoluţionare ? Prin urmare, Jovellanos şi Quintana nu înţelegeau de loc că martirii sînt nefolositori ? De trei sute de ani s-au lăsat jupuiţi, torturaţi şi ucişi pentru acelaşi scop, şi unde au ajuns ? N-are decît bătrînul să stea liniştit şi să aştepte în munţii lui din Asturia pînă ce solii verzi ai Inchiziţiei vor veni să-l ridice ; el, Francisco, nu-şi va lăsa judecata înnegurată de un fals curaj. *A tuyo tú* ! „Vezi-ţi de treaba ta !"

Dar nu-i mai ieşea din minte ce se vorbise la Jovellanos. Se gîndea la *don* Manuel, cît de leneş, îmbuibat şi arogant se tolănise pe sofaua care trebuia să însemne cîmpul de bătălie, se gîndea la infantă, cum privea fix, gingaşă şi firavă, cu ochii mari, spre lumea neînţeles de hidoasă.

Dintr-o dată, cu buza inferioară mai răsfrîntă, se aşeză din nou la masă şi începu să deseneze. Dar de astă dată nu femei, nu doamne nobile, nu *petimetras* şi *majas* ori mijlocitoare, nimic ascuns sau cu mai multe înţelesuri, ci simple desene, pe care oricine să le înţeleagă.

De pildă, un măgar mare, bătrîn învăţa cu rîvnă respectabilă alfabetul pe unul mai mic, mai tînăr ; o maimuţă cînta din chitară în faţa unei măgăriţe bătrîne şi încîntate, şi suita ei bătea din palme entuziasmată ; un

măgar distins cerceta lista strămoşilor săi, unde erau înregistraţi măgari cu un mileniu în urmă ; o maimuţă mică, sîrguitoare, îndemînatică picta un mîndru şi strălucitor măgar, şi de pe pînză privea un cap, un cap nu lipsit de asemănare, şi totuşi mai mult leu decît măgar.

Goya examină ceea ce făcuse. Era prea aşezat, prea simplu, prea pe gustul prietenilor săi. Şi desenă doi măgari mari, greoi, care stăteau pe spinarea frîntă a doi bărbaţi adînc plecaţi. Zîmbi răutăcios. *Tú que no puedes, llévame a cuestas.* „Tu care nu poţi, poartă-mă pe mine şi burta mea." Aşa era mai bine. Se vedea cum nobilimea şi preoţimea se căţăraseră pe umerii răbdătorilor spanioli. Era, fireşte, absurd să-ţi închipui că asemenea mîzgălituri puteau avea vreo însemnătate politică. Dar era plăcut să desenezi asemenea lucruri, îţi făcea bine.

În zilele ce urmară stătu mult în *ermita*, lucrînd cu tainică ardoare. Pînă acum nu dăduse nici un nume desenelor şi gravurilor lui ; acum le numi *satiras*, satire.

Şi desenă iarăşi femei, dar cu mai multă răutate şi cu mai puţină milă. Iată o pereche de îndrăgostiţi care se alintă, şi la picioarele lor doi căţeluşi la modă, foarte mici, tot atît de preocupaţi unul de altul. Iată un îndrăgostit înaintea unei uriaşe mese de piatră, deznădăjduit în faţa iubitei sale moarte. Dar era cu adevărat moartă ? Nu-l privea cu coada ochiului, bucurîndu-se de deznădejdea lui ? În viaţa pe care o desena acum pătrundeau tot mai adînc demonii. Omenescul, cele cereşti şi cele diavoleşti se învălmăşau uluitor, iar în mijlocul bizarului vălmăşag păşeau, dansau Francisco, Cayetana, Lucía, şi totul se transforma într-un joc îndrăzneţ, grandios.

Desenă plăcerea jocului. Desenă un satir aşezat pe un glob, de bună seamă globul pămîntesc, iar hîtrul cu picioare de ţap, un demon mare, jovial, petrece făcînd puţină acrobaţie. Cu o expresie copilăroasă, amuzată, visătoare, ţine în sus un bărbat în uniformă mîndră şi cu multe decoraţii, iar bărbatul poartă o perucă enormă,

care scoate fum şi flăcări ; în mîini ţine, de asemenea, făclii fumegînde şi arzînde. Pe o parte a globului pămîntesc cade însă cineva, cu care se vede că satirul s-a plictisit să se mai joace ; picioarele desfăcute ale celui ce cade şi posteriorul lui se ridică grotesc în neant. Şi pe partea cealaltă se prăbuşeşte cineva în univers cu capul în jos, cu picioarele întinse, şi el o jucărie stricată a satirului.

Lui Francisco îi plăcea înţelesul multiplu a ceea ce făcuse. Zîmbea la vederea perucii fumegînde, a făcliilor fumegînde : căci cuvîntul *humear* „a scoate fum", înseamnă de asemenea „a face pe marele, a-şi da aere, a face pe grozavul", şi se bucură de fericita, lăudăroasa paiaţă, de *pelele*, cu care se joacă cel cu picioare de ţap şi care nu ştie încă ce repede se va prăvăli, luînd calea celor două jucării uzate. Şi se întrebă dacă *don* Manuel era cumva satirul care se juca copilăreşte sau jucăria voioasă : paiaţa. Un lucru era sigur : din acest desen, şi cel mai nerod trebuia să înţeleagă că norocul nu e o femeie frumoasă, capricioasă, ci un satir mare, jovial, de treabă şi, în prostia lui, foarte periculos. Francisco se gîndea şi la el însuşi, la propriul lui *subir y bajar*, la propriul lui „urcuş şi coborîş".

El însă nu putea s-o mai păţească la fel cu paiaţa fumegîndă. Azvîrlit putea să fie, dar nici un diavol cu picioare de ţap nu-l mai putea lua prin surprindere şi nici un alt demon. Nu se mai lăsa păcălit. Era pregătit pentru orice.

Curînd se dovedi, însă, că încrederea lui fusese lăudăroşenie necugetată. Satirul îşi bătea joc de el, ca şi de ceilalţi.

Din Zaragoza veni vestea că Martín Zapater a murit.

Francisco nu vorbi nimănui de nefericirea lui, ci alergă în *ermita*. Acolo stătu buimăcit vreme îndelungată. Iarăşi se rupsese, se pierduse, se prăbuşise o fărîmă de viaţă. Acum nu mai avea pe nimeni cu care să mai poată vorbi

de trecut, cu care să mai rîdă de nerozii, căruia să-i poată arăta mînia lui fără de margini pricinuită de meschinării supărătoare, nu mai avea pe nimeni față de care să „scoată fum“ și să facă pe grozavul după pofta inimii. Martín mort! Năsosul, scumpul lui Martín!

— Să-mi faci tu una ca asta, mișelule!

Crezuse că a gîndit-o, dar o spusese tare. Și deodată, singur în atelierul lui, începu să danseze. În mijlocul dezordinii de plăci de cupru, prese, hîrtii, pensule, dalte, lighene mari și mici, pentru cărbuni, pășea, dansa, nestăpînit și totuși țeapăn. Era *jota*, dansul demn, furios, războinic al Aragonului, țara natală a lui și a lui Martín, era dansul de despărțire, ceremonia funebră pentru Martín.

Spre seară își aduse aminte că-l așteaptă Cayetana. „Morții cu morții, viii cu viii!“ își spuse înverșunat. Contrar obiceiului, era îmbrăcat neîngrijit, nu comandase nici trăsura, și pînă sus la Moncloa avea de făcut un drum lung. Se duse pe jos. Cayetana se miră cînd îl văzu atît de prăfuit și de neîngrijit, dar nu întrebă nimic, iar el nu-i pomeni de moartea lui Martín. Rămase mult la ea în noaptea aceea și o avu sălbatic și brutal.

A doua zi, în *ermita* lui, îl cuprinse cu toată puterea vechea nălucire. Se simțea vinovat de moartea lui Zapater. Portretele lui erau de vină. Și de data aceasta nu îndrăzni să înfrunte duhurile. Își înfipseseră ghearele în el, le auzea rîsetele mute.

Zăcu mult timp, istovit de frică. Apoi, brusc, îl cuprinse o mînie fără margini. Mai întîi, împotriva lui însuși. Apoi, împotriva lui Martín. Omul acesta se agățase de el, se strecurase în sufletul lui, și cînd i-a devenit indispensabil, l-a părăsit, l-a trădat. Era înconjurat numai de dușmani, și cei mai înrăiți dintre ei pretindeau că-i sînt prieteni buni. Cine fusese, la urma urmei, Martín? Un nătărău viclean, un bancher, un individ care se pricepea în artă cît cățelușul Juanito, un nimic. Și cît de hidos fusese!

Cum putuse pătrunde şi scotoci în secretele lui cineva cu un astfel de nas ?! Supărat, îl desenă şezînd în faţa unei farfurii cu supă şi mîncînd, iar nasul mare îi creştea din ce în ce, pînă cînd faţa individului care plescăia, sorbea, clefăia nesăţios deveni ceva monstruos de obscen. Nu mai era faţă, erau părţile genitale ale unui bărbat.

Francisco fu zguduit de mînie şi căinţă. Păcătuia faţă de mort! Ceea ce desenase era propria lui desfrînare, propria lui josnicie fără margini. Pentru că Martín îi fusese cel mai bun prieten şi făcuse totul pentru el, de aceea, din invidie pentru bunătatea lui, îi desenă pe chip propriile lui gînduri josnice, obscene. Martín fusese de o simplitate binecuvîntată ; iată de ce demonii n-au putut să-i facă nimic. De Francisco se puteau apropia şi fusese nebun cînd îşi închipuise că-i stăpîneşte.

Acum îl înconjurau respingător de vii, prin surzenia lui pătrundeau cîrîitul, mîrîitul, ţipetele lor, le simţea respiraţia înspăimîntătoare.

Încordîndu-se din răsputeri, se stăpîni, îşi îndreptă spatele, strînse din buze, îşi potrivi haina, îşi netezi părul peste urechi. El, Francisco Goya, prim-pictor al regelui, preşedintele de onoare al Academiei, nu închidea ochii, nu se ferea de strigoi, îi privea drept în faţă, chiar şi acum, după ce-l uciseseră pe scumpul lui Martín.

Birui jivinele punîndu-le pe hîrtie. Desenă. Se desenă pe el, prăvălit peste masă, cu faţa ascunsă în mîini, iar în jur colcăind ameţitor vălmăşagul nopţii. Pisici, păsări, monştri, bufniţe şi lilieci uriaşi îl încolţesc de aproape. Oare nu i s-a şi urcat unul din monştri în spate ? Nu le îngăduie însă decît să se apropie de el : înlăuntrul lui n-au voie să pătrundă. Uneia din hidoasele şi sălbaticele păsări-stafii i-a pus în gheare o dăltiţă de gravat metale. Stafiile trebuie să-l slujească, trebuie să-i întindă singure unealta de lucru, arma cu care să le dreseze, să le fixeze pe hîrtie, de unde nu mai pot face nici un rău.

Din clipa aceea nu se mai temu de strigoi. Simţea nevoia să se încaiere cu ei, să-i biruie pe deplin. Îi chema, şi iată : se îmblînziseră, veneau. I se arătau pretutindeni. Forma schimbătoare a norilor, cînd era pe drum, crengile copacilor, cînd se plimba prin grădină, un firicel de apă care se prelungea pe nisip, cînd se plimba pe malul Manzanares-ului, petele de pe pereţii *ermitei* şi rotocoalele de soare — totul lua pentru el forma şi conturul vedeniilor lui lăuntrice.

Se ocupase din tinereţe cu istoria naturală a demonilor şi cunoştea mai mulţi decît majoritatea celorlalţi artişti şi poeţi ai Spaniei, mai mulţi decît demonologii, experţi profesionişti ai Inchiziţiei. Acum, biruindu-şi sfiala, îi aduse cu sila şi pe cei care se ţinuseră departe, şi curînd îi cunoscu pe toţi. Îi cunoştea pe albi, mătrăgune şi vrăjitori, lemuri şi vîrcolaci, iele, zîne şi pitici, strigoi, căpcăuni şi şerpi cu privirea ucigătoare. Îi cunoştea, de asemenea, pe *soplones*, pe cei mai silnici dintre toţi strigoii, care purtau pe drept acelaşi nume cu spionii poliţiei şi ai Sfîntului Oficiu. Îi cunoştea însă şi pe *duendes* şi *duendecitos*, spiriduşi poznaşi, care, recunoscători şi doritori să dea o mînă de ajutor, făceau noaptea treburile casnice spre indignarea gazdelor lor.

Multe stafii aveau trăsături omeneşti, în care se amestecau uluitor trăsături ale prietenilor şi duşmanilor. Una şi aceeaşi vrăjitoare avea cînd chipul Cayetanei, cînd al Pepei, cînd al Lucíei ; unul şi acelaşi spirit grosolan i se părea a fi cînd *don* Manuel, cînd *don* Carlos.

Stafiile veneau ades şi cu plăcere în haine lungi bisericeşti, ca monahi, ca judecători ai Sfîntului Tribunal, ca prelaţi. Ele maimuţăreau cu plăcere riturile bisericii şi împărtăşeau, miruiau, dădeau ultima cuminecătură. O vrăjitoare i se arăta căţărată pe umerii unui satir, făcînd jurămînt de supunere ; suflete de răposaţi în odăjdii episcopale, plutind în înălţimi, îi ţineau în faţă cartea din

care citea jurămîntul; din adîncul unui lac priveau cîntînd novici.

Pierdu și ultimul rest de spaimă în fața fantomelor. Și simțea o milă adîncă, amară și disprețuitoare pentru cei care își petrec toată viața temîndu-se de vedenii, de nălucі. Reprezentă mulțimea care, plină de venerație, se închina lui *coco*, un ștrengar gătit de un croitor, ca o stafie. Înfățișă poporul, exploatații, săracii cu duhul, care, orbi și cu o răbdare fără sfîrșit, își hrăneau și îngrijeau asupritorii, *chinchillas*, guzgani uriași, nobili și popi, leneși descreierați cu ochii lipiți, cu urechile încuiate cu lacăte enorme și cu mădularele îmbrăcate în veșminte scumpe, străvechi, țepene, mult prea lungi, în care nu se pot mișca. Înfățișă droaia trîndavă, pe proști, nesimțitori, nemișcați, în timp ce un slăbănog se împotrivea cu ultimele puteri unei lespezi de piatră uriașe, care în clipa următoare se va prăvăli, strivindu-l pe el și întreaga gloată.

Plăsmuirile fanteziei lui deveneau din ce în ce mai îndrăznețe, căpătau din ce în ce mai multe înțelesuri. Și el nu mai numi filele „satire“, ci „idei, scîntei ale spiritului, capricii, *caprichos*“.

Pîndea stafiile în îndeletnicirile lor cele mai intime, cînd se îmbătau, cînd își făceau toaleta, tăindu-și una alteia pieile și ghearele. Fură nevoite să-i arate cum călăresc spre sabbat, spre *aquellarre*, cum, cu ajutorul gazelor din intestinele unui sugaci, întrețin focul de sub supa lor care fierbe, fură silite să-l inițieze în ceremonialul care trebuie respectat la *besamanos*, la sărutarea mîinii marelui țap, fură nevoite să-i dezvăluie mijloacele și vrăjile pe care le foloseau ca să preschimbe un om în animal, țap sau pisică.

Deseori își aducea
În ermită
Prînzul, pîine și brînză
Și puțin vin de Manzanilla,

Apoi invita şi fantomele.
Le întindea pîine şi brînză şi
Stătea cu ele la masă. Pe
Cel cu picior de ţap îl numi
Mi amigo, *„prieten“, pe un alt*
Diavol uriaş îl numi
Chico *„micuţule“, şi*
Flecărea şi glumea cu monştrii,
Le pipăia ghearele şi coarnele,
Îi trăgea de coadă.
Cerceta cu de-amănuntul
Mutrele lor prosteşti, răutăcioase,
Crude, feţele lor
Sălbatice, hazlii şi, în tăcerea
Lui, rîdea în hohote.
Rîdea de demoni.

21

Goya ceruse să nu fie vizitat în *ermita* lui decît în caz de neapărată nevoie. O singură fiinţă putea veni oricînd : Cayetana.

Ea nu se interesa niciodată de lucrul lui. Într-o zi, însă, spuse :

— Acum eşti de găsit aproape numai aici. Ce faci, la drept vorbind ?

— Desenez unele lucruri care îmi trec prin minte, răspunse el. Capricii, nimicuri. Noul procedeu cu *aguatinta* e cît se poate de potrivit pentru aceasta. Cum ţi-am spus, nu e nimic de seamă, simple năluciri, *caprichos.*

Îi fu ciudă pe el însuşi că-şi bagatelizează lucrările. Spera că *doña* Cayetana nu va cere să i le arate — şi totuşi aştepta s-o facă.

Ea nu-i ceru nimic. Atunci, împotriva voinței lui, spuse :

— Dacă vrei, îți arăt cîte ceva.

Îi arătă foile, fără să le aleagă, cum veneau la rînd ; pe acelea care o înfățișau sau care puteau aminti de ea le lăsă la o parte. Cayetana privi foile în tăcere și la repezeală, așa cum îi era felul. În fața femeii foarte bătrîne și foarte urîte, care se privește în oglindă și se gătește, spuse satisfăcută :

— Asta să nu i-o arăți vreodată *doñei* María Luisa !

De celelalte desene nu spuse nimic.

Francisco fu decepționat. Îi întinse foile pe care apărea ea însăși. Cayetana le privi cu același interes amabil, impersonal. În fața perechii care cocheta, schimbînd cuvinte galante, avînd doi cățeluși care se giugiuleau la picioare, pereche care-i înfățișa pe ei, Cayetana fu de părere :

— Asta nu-i va bucura pe Pepa și pe *don* Manuel.

Pentru o frîntură de secundă, Goya fu surprins. Dar nu desenase oare el singur „Nimeni nu se cunoaște" ? Filele cu fantome le privi mai mult decît obișnuia să privească tablourile.

— Pe Brigida ai prins-o bine, spuse ea.

Dar în fața celor mai multe file rămase rece și vădit nedumerită.

— Ciudat ! își spuse ea, în sfîrșit, părerea. Nimicuri, ai spus chiar tu. La drept vorbind, îmi închipuiam nimicurile tale ceva mai vesele. *Nous ne sommes pas amusées* [1], cită ea, cu un surîs abia simțit, răutăcios. Și apoi, puse mîna pe caiet și îi scrise : „La drept vorbind, pe multe le găsesc brutale, barbare". Și multe fără gust, adăugă vorbind, articulînd cuvintele foarte deslușit.

Francisco rămase încremenit. Se așteptase ca ea să-și întoarcă fața de la desene înfiorată ; nu l-ar fi mirat nici

---

[1] Nu ne amuză (fr.).

dacă s-ar fi revoltat. Dar : barbare ? fără gust ? Avea în fața ei experiența și rodul celor cinci ani fericiți și deznădăjduiți. După un drum din cale-afară de primejdios, descoperise America lui. Și tot ce avea Cayetana de spus era : „fără gust" ? Judecata unei nobile. Ea avea voie să danseze *desmayo* ; dacă bărbatul ei o stînjenea întrucîtva, avea voie să-l ucidă, dar dacă el evoca și învingea fantomele care voiau să-l nimicească, era lipsit de gust.

După cîteva clipe necazul i se potoli. Ar fi trebuit să prevadă lipsa ei de înțelegere ; n-ar fi trebuit să-i arate foile. *„Idioma universal"* îi trecu prin cap. Quintana se înșelase ? Zîmbi.

— De ce zîmbești ? întrebă ea.

— De ceea ce am făcut aici, răspunse el.

Strînse „capriciile" teanc și le vîrî înapoi în sipet.

A doua zi făcu un nou desen. Desenă un bărbat și o femeie legați între ei și totodată de-un trunchi de copac, încercînd deznădăjduiți să se desprindă unul de altul ; deasupra capetelor lor, însă, era o enormă cucuvea cu ochelari, cu aripile întinse, agățată cu un picior de trunchi, iar cu celălalt de părul femeii. Și Jovellanos, și Quintana vor lua, desigur, uriașa cucuvea cu ochelari drept biserica și legile ei, care veghează asupra sfintei indisolubilități a căsătoriei. Iar Manuel va lua cucuveaua drept ursita care-l leagă pe Miguel de Lucía, și Miguel va crede că bufnița reprezintă legătura lui Manuel cu Pepa ; numai el știa, însă, că desenul reprezintă toate acestea la un loc, și, pe deasupra, legătura de nedesfăcut dintre el și Cayetana.

Cîteva zile mai tîrziu, doctorul Peral apăru pe neașteptate în *quinta del sordo*. Goya, neîncrezător din fire, ajuns și mai neîncrezător după surzenia lui, își spuse îndată că Peral vine trimis de Cayetana. Acesta era așadar efectul noii sale arte ! Simți pentru o clipă cum se rostogolește iar spre el valul cel negru. Apoi luă în glumă purtarea Cayetanei. Nu-i tăinuise ceea ce gîndea

despre gravurile lui şi, dacă ea însăşi se lua drept Pepa, de ce nu l-ar fi luat pe el drept nebun ?

— Mărturiseşte, doctore, spuse el cu voioşie silită, vii trimis de *doña* Cayetana, să vezi cum mai stau cu sănătatea !

Peral, cu aceeaşi voie bună, răspunse :

— Da şi nu, *don* Francisco. Desigur, vizita mea e iniţiată de *doña* Cayetana, dar nu vin la fostul meu pacient, ci la pictorul Goya. N-am mai văzut de atîta vreme nici o nouă lucrare de-a dumitale, iar doamna ducesă îmi spune că ai creat în ultimul timp o mulţime de desene, de gravuri. Ştii cît de mult te admir. Aş fi fericit şi mîndru dacă mi-ai îngădui să văd cîte ceva din noile dumitale opere.

— Fii sincer, *don* Joaquín ! răspunse Francisco. Cayetana ţi-a spus că mă închid în casă şi fac lucruri smintite. Ţi-a spus, continuă el brusc mîniat, că am ajuns iar nebun, melancolic, sucit, sărit din minţi — vorbea din ce în ce mai înverşunat — nebun, alienat, turbat, furios, smintit, dement ! Acum striga. Aveţi doar pentru asta o mulţime de denumiri, clasificări, rubrici ştiinţifice.

„Trebuie să mă stăpînesc, gîndi el, altfel îşi va spune pe bună dreptate că sînt nebun."

Doctorul Peral, foarte liniştit, răspunse :

— *Doña* Cayetana găseşte ciudate desenele dumitale. Dar eu, în timpul călătoriei noastre în Italia şi chiar şi înainte, am făcut constatarea că părerile doamnei ducese în materie de artă sînt arbitrare.

— Da, răspunse Francisco, vrăjitoarele au propria lor teorie despre artă.

Peral, ca şi cum n-ar fi auzit, continuă :

— Ştii şi dumneata cu cîte prejudecăţi are de luptat un maestru care aduce ceva nou. Îmi vine greu să stărui. Dar nu lua, te rog, drept curiozitate stupidă şi nici drept interes medical nerăbdarea mea de a vedea ce ai făcut !

După flecăreala şi purtarea nesăbuită a Cayetanei, Francisco era ispitit să audă părerea acestui om cumpătat şi cunoscător în materie de artă. El spuse :

— Veniţi mîine după-amiază în atelierul meu din oraş, ştiţi, în Calle de San Bernardino ! Sau nu, nu mîine, se corectă el, mîine e marţi, zi nefastă. Veniţi miercuri după-amiază ! Dar nu vă făgăduiesc sigur că voi fi şi eu acolo.

Peral veni miercuri. Goya era acolo. Îi arătă cîteva dintre desene, dintre „satire". Văzînd cu ce ochi lacomi, de cunoscător, priveşte *don* Joaquín filele, îi arătă mai multe, apoi şi cîteva din *caprichos*. Simţi cu cît nesaţ respiră Peral tămîia şi pucioasa ce se înălţa din ele şi i-o arăta pe Cayetana, care zbura deasupra capetelor de bărbaţi la sabbatul vrăjitoarelor. Se bucură de triumful răutăcios care strălucea în ochii lui Peral.

Intrebă :
„— Sînt smintit,
Doctore ? E oare nebunie
Ce am desenat aici ?" Dar
Celălalt, plin de veneraţie, spuse :
„— Dacă sînt aici lucruri pe care
Nu le înţeleg prea bine, e din
Cauză
Că sînt mult mai puţin
Ştiutor decît dumneata.
Dumneata ne arăţi
Iadul ca şi cum ai fi
Fost acolo, şi mă cuprinde
Ameţeala cînd privesc acestea toate."
Francisco însă spuse :
„— Am
Fost doar acolo, doctore,
În iad. Dacă o ştie cineva, dumneata
Eşti acela. Şi m-a cuprins şi pe mine ameţeala,

Şi dacă ameţesc şi ceilalţi,
Vezi, tocmai asta
Am voit. Aşa e bine, doctore."
Şi îl bătu
Pe umeri cu tinerească voioşie.

22

În ultima vreme nu mai lucrase la portrete ; cei care dăduseră comenzi deveniră nerăbdători. Agustín îi aminti că portretul lui *conde* Miranda ar fi trebuit să fie livrat de trei săptămîni ; *duque*[1] de Montillano îşi ceruse şi el portretul comandat. Atît cît putuse Agustín să lucreze la cele două portrete, o făcuse ; acum era rîndul lui Francisco să le termine.

— Termină-le tu ! răspunse Goya cu nepăsare, plictisit.

— Nu glumeşti ? întrebă avid Agustín.

— De loc, răspunse Goya.

De cînd Cayetana privise *caprichos,* se sinchisea şi mai puţin de părerea modelelor sale de neam mare.

Agustín lucră încordat. După zece zile, amîndouă portretele fură terminate. *Conde* Miranda fu foarte mulţumit, *duque* de Montillano, nu mai puţin.

De aci înainte, Goya lăsă din ce în ce mai des în grija lui Agustín definitivarea portretelor la care el nu pictase aproape decît primele trăsături. Nimeni nu băgă de seamă. Pe Francisco îl distra lipsa de pricepere a privitorilor.

Într-o zi, îi spuse lui Agustín :

— *Doña* Cayetana ar dori un nou portret. Dacă aş

[1] Ducele (span.).

picta-o eu, portretul mi-ar ieşi prea personal, o simt. Tu ştii foarte bine cum vreau eu să fie. Apucă-te tu de el! Studii şi tablouri ai mai multe decît îţi trebuie. O să-mi adaug, la sfîrşit, cîteva trăsături de penel şi semnătura, şi aparenţele sînt salvate.

Agustín îl privi încremenit, neîncrezător.

Francisco spuse provocator :

— Nu te simţi în stare ?

În taină, Agustín se gîndea că e o glumă periculoasă, şi dacă se va sfîrşi prost, atunci el, Agustín, va plăti oalele sparte.

— Cred că ştii, spuse el nesigur, cît de bine se pricepe ducesa la artă.

— Se pricepe la fel de bine ca şi ceilalţi, spuse Francisco.

Agustín făcu portretul. Reuşi. Doamna pictată era ducesa de Alba, avea faţa ovală, frumoasă, neprihănită, limpede, pură, ochi imenşi, sprîncenele trufaşe, părul răscolitor de negru.

Dar nici o Brigidă moartă nu umbla în dosul acestei frunţi, nimeni n-ar fi crezut-o pe femeia aceasta în stare să grăbească moartea bărbatului ei sau să pricinuiască altora pe care-i iubea chinuri infernale, din capriciu, orgoliu, răutate diabolică. Francisco examină temeinic tabloul. Adăugă cîteva trăsături de penel şi semnă. Îi aruncă o ultimă privire. Rămînea un portret făcut de Agustín Esteve.

— Excelent! spuse el. Ai să vezi cît de mult o să-i placă Cayetanei.

Aşa se întîmplă. Cayetanei
Îi plăcu faţa liniştită,
Pură, mîndră, care o
Privea de pe pînză.
„— Poate
Că mi-ai făcut portrete mai bune,

Spuse ea, totuşi
Mie acesta îmi e cel mai drag.
Şi întrebă: Am dreptate
Don Joaquin? „Acesta stătea
Surprins, bănuind că Goya
Îşi îngăduie o glumă amară.
„— Acest portret e un
Demn adaus la colecţia
Dumneavoastră", spuse el. Goya
Văzu, auzi şi nu rînji.
Îşi plătise datoria faţă de Cayetana.

23

În seara cînd prietenii lui Jovellanos fuseseră pentru ultima oară împreună cu el, Agustín prezisese, mîhnit şi cu toată convingerea, că *don* Manuel va revoca îndrăzneţul edict al lui Urquijo cu privire la autonomia bisericii spaniole. Totuşi, replica fanatică a lui *don* Gaspar: „Nu vor îndrăzni!" îl impresionase şi, împotriva raţiunii sale, îi dăduse oarecare speranţă. *Don* Manuel, însă, restabili într-adevăr printr-un decret regal vechea, dureroasa, costisitoarea subordonare a bisericii spaniole faţă de Roma, şi acest eveniment, deşi de aşteptat, îl lovi pe Agustín ca o nouă nenorocire.

Simţea nevoia să-şi descarce inima în faţa lui Francisco. Faptul că acesta îi acordase o atît de largă contribuţie la portretele pe care le semna îl socotea drept dovadă a unei noi şi strînse prietenii. Dar bucuria lui nu durase mult. De săptămîni, Goya nu-i mai oferise nici un prilej să stea de vorbă cu el prieteneşte; lipsea şi acum de acasă, cînd avea atîta nevoie de el. Treptat, întreaga lui nemulţumire se îndreptă împotriva lui Francisco.

Ştia că nimic nu-l supără mai mult decît să fie tulburat în *ermita* lui. Porni în goană într-acolo.

Cînd intră la el, Goya împinse supărat placa la care lucra, aşa că Agustín nu putu să vadă nimic.

— Te deranjez ? zise foarte tare.

— Ce ai spus ? întrebă mînios Goya şi îi întinse blocul de scris.

„Te deranjez ?" scrise Agustín, a cărui furie stăpînită crescu.

— Da ! răspunse Francisco tunător, şi întrebă : Dar ce s-a întîmplat ?

— Manuel a anulat edictul ! vesti Agustín revoltat şi foarte lămurit.

— Care edict ? întrebă Goya.

— Ştii prea bine care ! strigă el. Şi porţi şi tu o parte de vină !

— Nebunule, imbecilule, măgarule ! spuse îngrijorător de încet Francisco. Apoi, însă, începu şi el să strige : Şi pentru asta îndrăzneşti să mă tulburi ?! N-aş fi putut afla tot atît de bine deseară ? Dar ce-ţi închipui tu ? Crezi că voi alerga acum numaidecît la *don* Manuel şi-l voi străpunge ? Sau ce-ţi închipui ?

— Nu striga aşa ! replică supărat Agustín. După ce spui nerozii atît de periculoase, le mai şi strigi cît te ţine gura. Şi îi scrise : „Casa asta are pereţi subţiri. N-ai nevoie să provoci şi alte denunţuri împotriva ta." Şi, înăbuşit, amar şi lămurit, vorbi mai departe : Stai aici şi-ţi vezi de treburile tale particulare. Şi cînd un prieten aleargă la tine, pentru că inima îi e prea plină, îi strigi să te lase în pace ! Ce-ai făcut tot timpul de cînd Spania e cufundată în jalnic întuneric ? L-ai pictat pe Manuel, pe căpetenia criminalilor, ca Cezar, Alexandru [1] şi Frederic [2] totodată. Asta a fost tot ce ai avut de spus. Francisco ! Omule ! Te-ai înămolit de tot, ai putrezit ?

---

[1] *Alexandru cel Mare* (356—323 î.e.n.) — rege al Macedoniei.

[2] *Frederic cel Mare* (1712—1786) — rege al Prusiei.

— Nu striga aşa ! răspunse Goya calm. N-ai constatat singur adineauri ce pereţi subţiri are casa ?

Se potolise cu desăvîrşire. Aproape îl înveselea zbuciumul lui Agustín. Mai era un altul care, în aceste luni grele, să fi văzut suferinţa imperiului atît de limpede şi cu atîta durere ca el, Francisco Goya ? Mai era un altul care s-o fi arătat ? Şi aici, în imediata apropiere a „capriciilor", iată-l pe Agustín cel cumsecade spumegînd şi învinuindu-l de orbire, trîndăvie, nepăsare !

— Mi se frînge şi acum inima, mormăia şi bodogănea Agustín mai departe, cînd mă gîndesc la Jovellanos cum te îndemna : „Spania ! Spania ! Lucraţi pentru Spania ! Pictaţi pentru Spania !" De-ar fi fost numai de dragul artei tale şi tot n-ai fi avut voie să închizi ochii. Dar ţie îţi pasă numai de tine însuţi. Domnul prim-pictor trebuie să fie prevăzător. Excelenţa-sa nu trebuie să rişte nimic care ar putea să indispună gloata bine îmbrăcată. Cît servilism ! Cîtă slugărnicie ! *Que vergüenza !*

Francisco rămase liniştit, ba chiar zîmbi, ceea ce îl întărîtă şi mai mult pe Agustín.

— Fireşte, femeia aceea e vinovată de toate, spuse el. Pentru ea ai riscat, ai dat dovadă de curaj, iar acum zaci toată vremea în braţele ei. Dai surîzînd din umeri la vorbele lui Jovellanos şi te ţii de fleacuri, în timp ce Spania piere.

Goya simţea în învinuirile lui Agustín mînia neputincioasă a acestuia împotriva *doñei* Lucía.

— Eşti un nebun vrednic de plîns ! spuse el aproape compătimitor. N-ai să înveţi nimic cît vei trăi ! Despre artă mai ai idee, dar despre lume, despre oameni şi despre mine habar nu ai ! Îţi închipui că am trîndăvit aici, în toate lunile astea, mîndru, meditînd la firea mea romantică. Nu, atotştiutorule, cunoscătorule de suflete ! Altceva am făcut eu aici !

Descuie sipetul şi scoase un maldăr de desene şi un maldăr de gravuri, punîndu-le grămadă în faţa lui Agustín.

Îl mînia sarcasmul lui Goya. Dar dorinţa de a vedea cu ochii lui ce făcuse Francisco în tot acest răstimp era mai puternică decît jignirea.

Se uită, şi deodată, cu sălbăticie, năvăli asupra lui lumea nouă, imensă a „capriciilor", avalanşa de întîmplări nemaiauzite, cu adevărat prea adevărate. Privea lung fiecare desen în parte, neputîndu-se despărţi de el, îl dădea deoparte, avid de cel nou. Se uitase pe sine, uitase de edictul lui *don* Manuel. Pătrundea în lumea nouă, se obişnuia cu ea. Desigur că într-una sau alta din filele pe care i le arătase mai demult Francisco simţise ceva din veselia, din caracterul sălbatic şi straniu al acestor desene, dar ceea ce se deschidea acum în faţa lui era, prin varietatea grozăviilor, ceva cu totul nou. I se dezvăluia un Goya nou, necunoscut, care descoperise o lume nouă, mai adîncă decît toate cele de pînă atunci. Agustín privea, plescăia, obrazul îi zvîcnea. Goya, văzîndu-l cum priveşte, avu o confirmare puternică.

În cele din urmă, copleşit, zguduit, abia izbutind să vorbească, aşa încît Goya cu greu îi putu citi cuvintele de pe buze, Agustín spuse :

— Şi ne-ai lăsat să vorbim ! Şi ne-ai lăsat să facem pe moraliştii ! Dar noi toţi trebuie să-ţi fi părut nebuni şi orbi !

Văzînd că Goya nu-l înţelege bine, începu să folosească vorbirea prin semne, gesticulă violent, dar i se păru că merge prea încet şi se întoarse la vorbăria şi la plescăitul lui entuziast :

— Purtai toate astea în minte, sau poate le şi aşternuseşi pe hîrtie, şi ne lăsai să vorbim ! Luă iarăşi foile şi, neputînd să-şi desprindă ochii de la ele, îl ocărî, jubilînd, admirînd : Eşti un măgar fără pereche ! Stai aici şi lu-

crezi în taină! Făţarnicule, prefăcutule! Da, acum i-ai pus pe toţi la pămînt: pe cei de azi şi pe cei din trecut!

Rîdea prosteşte, fericit, puse braţul pe umerii lui Goya; se purta ca un copil şi Francisco era fericit.

— În sfîrşit, acum vezi şi tu, se făli el, ce fel de om e prietenul tău Goya! Nu ştii decît să ocărăşti. N-ai nici cea mai mică încredere. A trebuit să mi te năpusteşti în *ermita*, n-ai putut să aştepţi. Ei, sînt decăzut? Sînt înnămolit şi putred? Şi-l întreba mereu: Spune, nu sînt vesele desenele mele? Am făcut ceva cu tehnica ta?

Agustín, cu ochii pe un desen deosebit de bizar, spuse aproape umil:

— Bucata asta n-o înţeleg prea bine, încă nu. Dar le înţeleg pe toate laolaltă. Toţi trebuie să înţeleagă lucrul acesta cumplit şi binefăcător. Trebuie să înţeleagă! Zîmbi. „*Idioma universal.*"

Auzind aceasta, Goya fu ciudat de tulburat. E drept că se întrebase ce efect puteau să aibă aceste desene asupra celorlalţi şi dacă era bine să-i lase şi pe alţii să le vadă, dar izgonise pe dată, aproape cu teamă, asemenea gînduri. De cînd Cayetana privise desenele cu o nepăsare atît de supărătoare, hotărîse furios că alţi ochi nu vor mai zări desenele. Lupta cumplită şi ridicolă cu fantomele era o treabă intimă, strict personală. A arăta „capriciile" în dreapta şi-n stînga era ca şi cînd ar fi alergat gol pe străzile Madridului.

Agustín citi stinghereala de pe faţa prietenului său şi o înţelese aşa cum trebuie. Îşi dădu seama de ceea ce, fireşte, trebuia să ştie şi Goya: anume, că aceste desene însemnau primejdie, primejdie de moarte. Cel care punea oamenilor în faţa ochilor asemenea desene putea să se predea imediat Inchiziţiei ca arhieretic. La acestea reflecta Agustín, şi simţi în toată grozăvia ei singurătatea prietenului său Francisco. Omul acesta smulsese aşadar din fiinţa lui arătările acestea înfricoşătoare şi groteşti,

avusese curajul să le deseneze, singur şi fără speranţa că cineva va cunoaşte vreodată marile, cumplitele lui vedenii.

Ca şi cînd Agustín ar fi gîndit tare, Francisco spuse :

— Ar fi trebuit să fiu mai înţelept. Poate că ar fi fost mai bine ca nici măcar ochii tăi să nu fi văzut aceste desene.

Strînse foile. Agustín nu se împotrivi ; nu îndrăzni să-i ajute.

Cînd însă Goya, mîhnit, aruncă iar desenele în sipet, Agustín îşi reveni din zăpăceala lui. Era de neînchipuit ca aceste foi să zacă în sipet, nevăzute mult timp, poate niciodată.

— Măcar prietenilor trebuie să le arăţi ! se rugă el. Lui Quintana, lui Miguel. Nu te mai închide cu atîta trufie, Francho ! Faci oamenii să te socoată de-a dreptul mărginit !

Goya, ursuz, ocăra, stătea la îndoială. Dar în inima lui simţea dorinţa să le arate prietenilor opera.

Îi invită pe Miguel şi pe Quintana la el, în *ermita ;* îl chemă şi pe fiul său Javier.

Era pentru prima oară că se aflau laolaltă în *ermita* mai mult de doi oameni. Lui Goya îi părea aproape o profanare. Prietenii stăteau stingheriţi în jur ; toţi, afară de Javier, se arătau stîngaci, deosebit de încordaţi. Goya comandase vin, gustări, brînză, şi îi îndemna să se servească. El însuşi era aspru, laconic.

În sfîrşit, fără grabă, voit greoi, se duse să ia desenele din sipet.

Unul le întindea celuilalt. Şi deodată *ermita* se umplu de vălmăşagul oamenilor şi monştrilor peste fire de adevăraţi, al creaturilor pe jumătate animale, pe jumătate draci. Prietenii văzură că făpturile acestea, în ciuda măştilor lor, dincolo de măştile lor, aveau chipurile mai

dezgolite decît oamenii în carne şi oase. Erau oameni pe care ei îi cunoşteau, dezbrăcaţi totuşi cu cruzime de aparenţa lor şi înfăţişaţi cu o alta, mult mai răutăcioasă. Şi demonii ridicoli şi înfricoşători de pe aceste file erau monştri groteşti, care, nelămurit, îi ameninţau şi pe ei, care se ascundeau şi în ei, jalnici, ignoranţi şi în acelaşi timp îngrijorător de atoatecunoscători, josnici, perfizi, cucernici şi lubrici, veseli, nevinovaţi şi nelegiuiţi.

Nimeni nu vorbea. În sfîrşit, Goya spuse :

— Beţi dar ! Beţi şi mîncaţi ! Toarnă, Javier ! Şi cum tot mai tăceau, spuse : Le-am numit *caprichos,* gînduri, idei, plăsmuiri ale fanteziei.

Ei tot mai tăceau. Numai tînărul Javier spuse :

— Înţeleg.

În sfîrşit, Quintana îşi adună puterile :

— *Caprichos !* strigă el. Dumneata zugrăveşti lumea şi o numeşti *caprichos !*

Goya îşi răsfrînse buza de jos şi îşi ridică colţurile gurii într-un surîs abia vizibil. Dar entuziasmul lui Quintana nu mai putea fi oprit :

— M-ai făcut praf, Goya ! strigă el. Cît de neghiob şi nepriceput îmi par acum cu bietele mele versuri ! În faţa acestor desene sînt un puşti care merge pentru prima oară la şcoală şi căruia i se învîrte capul la vederea literelor multe de pe tablă.

Miguel spuse :

— Nu e plăcut pentru cercetătorul de artă cînd se iveşte ceva nou şi-i răstoarnă întreaga teorie. Trebuie să mă apuc iar de învăţat, Francisco. Cu toate acestea, te felicit ! Îşi drese glasul. Sper, continuă el, că nu-mi vei lua în nume de rău dacă descopăr în cîteva desene influenţe ale vechilor maeştri, influenţe, de pildă, ale anumitor tablouri de Bosch [1] din Escorial, influenţe ale anumitor sculpturi în lemn de pe scaunele catedralelor din

[1] *Bosch* (aprox. 1462—1516) — pictor olandez.

Avila și Toledo și, natural, influențe ale sculptorilor din Pilar și Zaragoza.

Javier își dădu părerea :

— Pînă și cel mai mare artist stă pe umerii altuia.

Îndrăzneala lui îi făcu pe prieteni să se simtă stînjeniți. Goya însă se uită îngăduitor la atotștiutorul lui fiu, cu un zîmbet de aprobare.

— Sensul celor mai multe desene mi se pare limpede, zise Miguel. Dar cîteva, să mă ierți, Francisco, nu le înțeleg de loc.

— Îmi pare rău, răspunse Goya. Trebuie să știi că unele nu le înțeleg nici eu și nădăjduiam că mi le vei putea lămuri tu.

— Tot așa m-am gîndit și eu, aprobă Javier, bucuros și nechibzuit. Nu se înțelege nimic și se înțelege tot.

În clipa aceea Agustín își răsturnă paharul. Vinul curse pe masă și pătă două desene. Ceilalți îl priviră de parcă ar fi comis un sacrilegiu.

Quintana se adresă lui Miguel, puțin iritat.

— Chiar dacă n-ai înțeles cîte ceva din desene, spuse el, va trebui să admiți totuși : tîlcul tuturor luate laolaltă poate fi înțeles de oricine : *Idioma universal !* Vei vedea, *don* Miguel, poporul va înțelege aceste desene.

— Te înșeli, răspunse Miguel. Poporul cu siguranță nu le va înțelege. Nici măcar pătura celor culți nu le va înțelege. Păcat numai că teza dumneavoastră nu poate fi verificată.

— De ce nu ? întrebă pornit Quintana. Ești cumva de părere ca această operă minunată să rămînă închisă aici, în *ermita* de pe Calle de San Bernardino ?

— Dar cum altfel ? răspunse Miguel. Vreți să-l trimiteți pe Francisco pe rug ?

— Dacă aceste desene ajung în mîinile oamenilor, se amestecă cu voce surdă Agustín, Inchiziția va aprinde un

foc față de care orice autodafeu de pînă acum va fi o biată lumînare de seu. O știi foarte bine și dumneata.

— Ah, prudența voastră afurisită! strigă cu amărăciune Quintana. Vreți să faceți din fiecare om un laș!

Agustín arătă spre cîteva gravuri.

— Să se publice asta? întrebă el. Și asta?

— Unele ar trebui, firește, lăsate deoparte, admise Quintana, dar cele mai multe ar putea fi publicate.

— Cele mai multe nu pot fi publicate, replică tăios Miguel. Nu se pot lăsa deoparte chiar atîtea încît să nu intervină Inchiziția și tribunalele regelui pe deasupra. Deoarece ceilalți tăceau întunecați și nehotărîți, îi consolă politicos: Trebuie să găsim momentul potrivit.

— Cînd va sosi momentul potrivit, spuse Quintana, nu va mai fi nevoie de desenele acestea. Atunci ele vor deveni artă și, deci, de prisos.

— Asta e soarta artistului! observă gînditor tînărul Javier.

Quintana însă era neclintit:

— Arta n-are nici o rațiune dacă nu influențează. *Don* Francisco a făcut vizibilă teama, teama adîncă, ascunsă, care apasă țara întreagă. E de ajuns doar s-o arăți cu degetul și ea dispare. E de ajuns să smulgi hainele lui *coco*, ale „omului negru", și încetează să mai fie primejdios. Să fi creat oare Goya capodopera lui numai pentru noi cinci și pentru nimeni altcineva? Nu, nu e cu putință!

Discutau ca și cînd Goya nici n-ar fi fost acolo. El asculta tăcut, uitîndu-se cînd la gura unuia, cînd la gura altuia și, deși nu înțelegea totul, cunoștea totuși destul de bine pe fiecare în parte, pentru ca să-și poată întregi argumentele lor.

Acum își epuizaseră părerile, se uitau la el și așteptau. El, șiret și gînditor, declară:

— Ceea ce ai spus tu, Miguel, merită să fie luat în seamă, și ceea ce ați spus dumneavoastră, *don* José, nu

e fără însemnătate. Şi fiindcă, din păcate, o afirmare contrazice pur şi simplu pe cealaltă, trebuie să chibzuiesc bine de tot. Şi trebuie să mă mai gîndesc, urmă el mucalit, că, la drept vorbind, nu-mi pot îngădui să fi lucrat atîta degeaba. Eu am nevoie de bani.

Spunînd acestea, strînse gravurile şi desenele şi le închise în sipet.

Toţi priveau cu inima strînsă
Cum lumea nouă, magică,
Sălbatică dispărea. În
Casa aceasta, plină de larma vieţii de
Fiecare zi,
În sipetul simplu,
Se afla, nevăzut, tot ce crease
Mai de seamă, după
Velázquez, mîna unui spaniol.
În sipetul de aici se aflau,
Îmblînziţi, captivi
Demonii Spaniei.
Dar erau cu adevărat îmblînziţi,
Dacă nu îndrăznea să-i arate?
Nu se dovedea tocmai
Prin aceasta puterea lor?
Ceea ce era aici, în sipet, nu
Era fără primejdie.
Şi pe prieteni, cînd plecară
Din ermita, *uimiţi,*
Plin de entuziasm şi totuşi
Speriaţi, îngrijoraţi,
Pe prieteni îi urmăreau umbrele
Sinistre, sălbatice,
Dezmăţate ale fantomelor, şi
Cele, mai sinistre, ale
Oamenilor.

Goya trăgea bucuros învăţăminte din impresiile pe care opera lui le făcea asupra altora. Deoarece prietenii care aveau doar intenţii bune şi erau în stare să înţeleagă nu înţeleseseră multe din *caprichos,* se puse pe lucru, scoţînd pe cele prea obscure, prea personale, şi aşezîndu-le pe celelalte într-o ordine care să înlesnească înţelegerea lor.

Aşeză mai întîi filele care redau situaţii şi întîmplări uşor de înţeles. După aceste file din „realitate", urmau gravurile care reprezentau fantasme şi înrîuriri ale fantasmelor. Ordinea aceasta era o cale uşoară spre o dreaptă înţelegere ; lumea realităţii arăta drumul spre lumea demonilor, şi această a doua grupă, a fantomelor, explica pe prima, aceea a oamenilor. Propria lor poveste, aşa cum era desenată în *caprichos,* visul acesta încîlcit al iubirii lui, al ridicării lui, al fericirii lui, al dezamăgirilor lui dobîndea în asemenea ordine înţelesul cel adevărat. Devenea povestea tuturor, povestea Spaniei.

După ce le separă, le grupă şi le orîndui, se apucă să dea fiecărui desen cîte un nume ; căci, la urma urmei, un desen bun trebuia să aibă un nume, întocmai ca un bun creştin.

Goya nu era scriitor, adesea trebuia să caute mult timp cuvîntul potrivit, dar tocmai asta îi făcea plăcere. Dacă numele vreunei gravuri i se părea prea şters, adăuga şi o scurtă explicaţie. Pînă la urmă, fiecare desen avu nu numai un titlu, ci şi un comentariu. Uneori numele era cuminte şi virtuos şi, în schimb, comentariul cu atît mai muşcător ; alteori titlul era scandalos şi, în schimb, interpretarea era o explicaţie naivă. Zicale, glume amare, credinţe nevinovate ale ţăranilor, învăţături ironic cucernice, cuvinte pline de haz şi şiretenie şi cu tîlc ascuns,

totul se contopea, se întregea. „Tantal“ [1], scrise el sub desenul care arăta pe îndrăgostitul disperat în faţa iubitei moarte, care-l privea cu coada ochiului şi, bătîndu-şi joc de el însuşi, comenta: „Dacă s-ar purta mai bărbăteşte şi ar fi mai puţin plictisitor, ar trezi-o iarăşi la viaţă“. „Nimeni nu se cunoaşte“, scrise sub balul său mascat, iar sub bătrîna care se lasă amănunţit şi din plin gătită pentru a şaptezeci şi cincea zi de naştere a ei scrise: „Pînă la moarte“. Sub desenul unei *maja*, care e împodobită, în timp ce Brigida, mijlocitoarea, spune rugăciuni cu mătăniile în mînă, puse comentariul: „Se roagă pentru ea — şi n-are dreptate? — ca Dumnezeu să-i dea noroc şi s-o scape de boală şi de vraci, de medici şi portărei, ca să fie dibace, deşteaptă şi tuturor de folos, ca răposata ei mamă“. Însă pe desenul care o arăta pe biata prostituată stînd în faţa secretarului Sfîntului Tribunal şi ascultîndu-şi sentinţa scrise: „Să te porţi astfel cu o femeie de treabă, care pentru o bucată de pîine cu unt a servit atît de sîrguincios şi cu folos pe toată lumea, rău, rău!“ Iar pe gravura în care vrăjitoarea, urcată pe umerii satirului, făcea duhurilor jurămîntul blestemat, scrise: „Juri să te supui învăţătorilor şi superiorilor tăi şi să-i cinsteşti? Să mături hambarele? Să suni clopoţeii? Să urli, să zbieri? Să zbori, să miruieşti, să sugi, să sufli, să prăjeşti? Să faci orice şi oricînd ţi s-ar porunci? — Jur! — Bine, fiica mea, prin urmare eşti vrăjitoare. Sincere felicitări!“

Chibzui mult timp ce desen să aşeze la început. Se hotărî să pună întîi desenul care-l înfăţişa pe el însuşi, prăvălit peste masă, apărîndu-şi ochii de fantome. Îl denumi *„Idioma universal“*. După aceea, însă, acest titlu i se păru prea pretenţios şi numi desenul: „Somnul ra-

[1] *Tantal* — figură mitologică: rege al Lydiei, fiul lui Zeus. Legenda spune că la un ospăţ la care i-a poftit pe zei, Tantal şi-a ucis fiul ca să-l ofere comesenilor. Drept pedeapsă, Zeus l-a condamnat să stea veşnic în infern, chinuit de foame şi sete.

ţiunii". Şi dădu explicaţii: „Atîta timp cît raţiunea doarme, fantezia care visează produce monştri. Împreună cu raţiunea, însă, fantezia se transformă în mama artelor şi a tuturor operelor lor minunate."

Iar pentru a încheia seria *caprichos*, făcu un nou desen. Un călugăr mătăhălos, peste măsură de urît, ca o fantomă, vine alergînd, cuprins de panică; în spatele lui se arată un al doilea, iar în faţă stă cu gura larg căscată unul dintre acei nobili fără creier, ca o fantomă, un parazit, un *chincilla* — şi se mai vede şi-o a patra arătare cu chip de călugăr ţipînd. În josul filei, Goya puse strigătul ieşit din cele patru guri hidoase, uriaş căscate:

Ya es hora. *A sosit ora,*
A trecut vremea. Şi toţi
Trebuiau să vadă: sosise
Ora. Se sfîrşise cu
Fantomele. Plecau, trebuiau
Să plece, nobilul ca un automat,
El şi complicii lui,
Prelaţii şi călugării. Ya es hora.
Aşa era bine: acesta era
Desenul care trebuia să încheie caprichos.
Ya es hora.

25

De cînd Goya le arătase prietenilor *caprichos*, nu mai apăra cu aceeaşi străşnicie liniştea *ermitei*. Prietenii îl vizitau mai des şi fără formalităţi.

Într-o zi, cînd veniră toţi trei — Agustín, Miguel şi Quintana — Miguel arătă surîzînd spre tînărul poet şi îi scrise lui Goya: „Ţi-a adus ceva".

— A scris o odă în care e vorba de tine.

Quintana scoase nesigur manuscrisul din servietă şi voi să-l dea lui Goya. Agustín însă stărui :

— Te rog, citeşte dumneata versurile !

Goya îl susţinu :

— Da, te rog, citeşte, *don* José ! Privesc cu plăcere cînd citeşti. Înţeleg cea mai mare parte.

Quintana primi ; versurile erau armonioase. *Decăzut*, anunţă el.

Decăzut este imperiul, imperiul
Universal nu mai este. Dar
Văpaia care ardea în Velázquez,
În Murillo, arde mai departe.
Ea arde în Goya al nostru!
În faţa fanteziei sale
Fermecătoare, realitatea se
Întunecă, sărăceşte.
Va veni o zi, va veni curînd,
Cînd înaintea numelui tău, Goya,
Globul pămîntesc se va pleca
Aşa ca astăzi înaintea lui Rafael.
Din toate ţările vor pleca în
Pelerinaj spre Spania, vor
Sta în extaz în faţa artei tale,
Francisco Goya ! Gloria Spaniei !

Ceilalţi, zîmbind mişcaţi, se uitau la Goya, care zîmbea şi el, puţin stingherit, dar la fel de înduioşat.

— *Si, vendrá un diá,*
Vendrá también, oh, Goya! en que a tu nombre
El extranjero extático se incline... [1]

repetă el versurile lui Quintana, şi toţi fură uimiţi ce bine le înţelesese.

---

[1] *Va veni o zi, va veni curînd,*
Cînd înaintea numelui tău, Goya,
Globul pămîntesc se va pleca...
(span.).

Quintana roşi mai tare.

— Cam exaltat! Nu ţi se pare? întrebă Goya zîmbind. Dacă ai fi afirmat în versuri că sînt mai bun decît colegul Jacques-Louis David, şi încă ar fi fost mult. Dar chiar mai bun decît Rafael, nu găseşti că e cam exagerat?

— Şi cel mai sublim cuvînt de laudă e prea slab pentru omul care a creat asemenea desene!

Goya ştia cît de naiv şi copilăros era Quintana şi cît de naive şi copilăroase erau versurile lui, dar n-avea nevoie de nici o confirmare că, de la Velázquez, el era cel mai mare pictor al Spaniei. Dar, la urma urmei, ce însemnătate avea asta? Totuşi, un val de fericire îi umplu sufletul. Tînărul acesta scrisese aşadar un imn, nişte versuri atît de mîndre, închinate desenelor lui „brutale, barbare, fără gust". Şi asta cînd ele erau încă nepuse în ordine şi greu de înţeles.

Goya simţi dorinţa să arate prietenilor „capriciile" aşa cum arătau acum şi spuse cît mai nepăsător cu putinţă:

— Vreţi să mai vedeţi o dată desenele? Le-am aşezat în ordinea cuvenită şi le-am dat nume. De altfel, am mai scris şi un comentariu, adăugă el şiret, pentru proştii care au nevoie de o explicaţie.

Ceilalţi ardeau de nerăbdare să mai vadă o dată foile, dar nu îndrăzniră să-l roage, ştiind cît e de ciudat. Acum, cînd lumea „capriciilor" se deschise pentru a doua oară în faţa lor, vederea ei îi copleşi. Da, aşa cum orînduise Goya desenele, ele căpătau înţelesul lor cel adevărat. Chiar şi impasibilul Miguel spuse aproape cu veneraţie:

— Ceea ce ai făcut aici, Francisco, e cel mai bun şi cel mai mare portret al tău pe care l-ai pictat vreodată. Ai făcut chipul întregii Spanii.

Tînărul Quintana spuse:

— Eu sînt desigur un liber-cugetător, dar de acum înainte voi vedea vrăjitoare şi demoni în fiecare ungher.

Iar Agustín îşi dădu părerea, grav şi cu subînţeles:

— Şi mai există oameni care-l socot pe Jacques-Louis David un artist!

Ajunseseră la ultimul desen, la gravura cu monştri în chip de călugări, care fugeau urlînd.

— *Ya es hora!* strigă Quintana. *Cierra, España!* „Înainte, Spania!" rosti el radios şi entuziasmat vechiul strigăt de luptă.

Miguel, însă, gînditor, fu de părere :

— Denumirile sînt neobişnuite, unele admirabile. Dacă înţeleg bine, au menirea să facă conţinutul inofensiv. Dar adeseori îl fac şi mai tăios.

— Adevărat? întrebă Goya cu prefăcută mirare. Ştiu doar, continuă el, că spaniola mea neîndemînatică nu e în stare să redea ceea ce îmi umblă prin cap. Ţi-aş fi foarte recunoscător pentru sfaturi, Miguel ; şi dumitale, *don* José, şi ţie, Agustín.

Prietenii se simţeau mîndri şi încîntaţi să-i fie de folos lui Goya pentru marea lui operă. Miguel avea tocmai la îndemînă o denumire potrivită pentru desenul bătrînului zgîrcit care-şi ascunde comorile, citatul lui Cervantes : „Fiecare e aşa precum l-a făcut Dumnezeu şi, de obicei, mult mai rău". Ceilalţi aveau şi ei ideile lor. Înţeleseră ce voia Francisco ; denumirile trebuiau să fie populare, tăioase şi pline de miez.

— Ce e necioplit trebuie să rămînă, declară Miguel.

— Desigur, spuse Francisco, căci doar aşa sînt eu.

Lucrară toţi cu rîvnă şi dădură un şir întreg de noi denumiri şi comentarii. *Ermita* era plină de rîsete şi voie bună.

Miguel, însă, cu toată veselia lor, era neliniştit. De ce oare Francisco, care era atît de scump la vorbă, îşi dăduse osteneala să născocească toate aceste denumiri şi comentarii? Îl preocupa totuşi gîndul primejdios de a publica *caprichos*? Cu cît se gîndea mai mult la aceasta, cu atît era mai îngrijorat. Fără îndoială, genialul nătărău Goya se lăsase molipsit de fanatismul nesăbuit al lui

Quintana. Miguel îşi frămînta mintea cum să facă pentru a-şi împiedica prietenul să săvîrşească o nesocotinţă care l-ar fi dus la pieire. Exista o singură fiinţă care putea să dea aici o mînă de ajutor : Lucía.

Relaţiile lui Miguel cu Lucía continuau să fie neclare. Cînd îi comunicase că şi-a înaintat demisia deoarece nu mai poate să ia parte la politica dezastruoasă a lui *don* Manuel, Lucía îl consolase liniştit, politicos, fără căldură. Probabil fusese informată mai înainte de Pepa, sau poate chiar de Manuel.

Lucía regreta sincer cearta lui Miguel cu Manuel, de care se simţea vinovată. Ea plănui să-i împace. Dar ceva mai tîrziu, căci pentru cîteva luni Manuel avea un sfetnic versat, patriot şi de încredere : pe abate.

Da, pactul Marelui Inchizitor cu primul-ministru fusese respectat, abatelui i se dăduse drumul din mănăstire. Nu fiindcă Sfîntul Oficiu ar fi anulat sentinţa, însă agenţii Inchiziţiei însărcinaţi cu arestarea nu-l vedeau, solii cei verzi ai Santei treceau pe lîngă el şi, dacă nu îndrăznea să se arate în cuprinsul reşedinţelor regale, Manuel îl asigurase totuşi că, atîta timp cît curtea nu e în Madrid, poate să vină într-ascuns în capitală. Tocmai acum cînd Manuel rămăsese fără Miguel, avea nevoie de un bărbat cu aptitudinile abatelui.

Miguel ştia, desigur, toate acestea. Suferea adînc că Lucía şi Manuel îl dăduseră la o parte şi îl înlocuiseră cu abatele.

Acum grija lui pentru Goya era pretextul binevenit pentru a avea o convorbire intimă cu Lucía. După ce-i lăudă cu pricepere noutatea şi măreţia zguduitoare a „capriciilor", îi vorbi de intenţia nebunească a lui Goya de a publica desenele şi se plînse în cuvinte elocvente de prostia oamenilor, mai ales a celor inteligenţi. Lucía fu întru totul de părerea lui. În cele din urmă, la rugămintea lui, ea făgădui că va încerca să-l facă pe Goya să renunţe la această nebunie.

Lucía se duse la el.

— Aud, spuse ea, că aţi făcut o serie de gravuri cu totul deosebite. Nu e o dovadă de prietenie din partea dumneavoastră că le ţineţi ascunse faţă de o veche prietenă.

Goya era revoltat de slăbiciunea şi limbuţia lui Miguel. Dar oare nu le arătase el însuşi, împotriva convingerilor lui, Cayetanei?

Lucía îl întrebă de-a dreptul cînd va putea să vadă *caprichos*.

De altfel, nu va veni singură, va aduce cu sine un prieten comun.

Goya întrebă bănuitor :

— Pe cine?

Se gîndea c-o va aduce pe Pepa, căreia nu voia să-i arate „capriciile". Lucía însă spuse :

— Aş dori să privesc noile dumneavoastră gravuri împreună cu abatele.

Goya, zăpăcit de uimire, întrebă :

— *Don* Diego e aici? Aşadar...?

— Nu, răspunse Lucía, nu e îngăduit. Dar e aici.

Goya era consternat. Nu era oare o îndrăzneaţă provocare a Sfîntului Oficiu să lase pe un eretic osîndit, la al cărui autodafeu asistase, să-i treacă pragul? Lucía băgă de seamă cît e de încurcat. Ochii ei înguşti, piezişi îl priveau drept în faţă ; un surîs firav, semnificativ, plin de ironie îi juca în jurul buzelor subţiri.

— Mă luaţi drept o spioană a Inchiziţiei? întrebă ea.

Într-adevăr, Goya presupuse pentru o clipă că ar voi să-l dea pe mîna Inchiziţiei. Nu-l nenorocise şi pe Jovellanos dintr-un capriciu blestemat? Dar, fireşte, era o nerozie. Şi şovăiala lui de a-l vedea pe abate era tot o nerozie. Dacă acesta se putea arăta în Madrid fără să fie arestat, era greu ca Francisco să păţească ceva fiindcă nu-l dădea pe uşă afară.

Aşa i se întîmpla totdeauna cu Lucía : tocmai în prezenţa ei avea cele mai ridicole momente de slăbiciune. Aşa se întîmplase la prima lor întîlnire în Prado. Şi acum el, care biruise propria lui frică şi frica cea mare a Spaniei, şi făcuse *caprichos*, se lăsase iarăşi surprins de ea într-un acces de laşitate, de laşitate meschină. absurdă. *Carajo!* înjură el în gînd.

Se simţea însă ademenit să-i arate Lucíei „capriciile". Totdeauna, în ciuda prudenţei lui ostile, femeia îl atrăsese în chip nelămurit. Exista între ei ceva comun : Lucía, ca şi el, pătrunsese în lumea de sus, rămînînd aşa cum era în cea de jos. În asta consta puterea ei. Francisco avea convingerea că ea ar înţelege „capriciile" mai profund decît oricare altă femeie pe care-o cunoştea. Da, i se părea că se răzbună pe Cayetana dacă-i arată Lucíei „capriciile".

— Vă rog, *doña* Lucía, spuse el sec, transmiteţi salutări lui *don* Diego şi faceţi-mi cinstea să mă vizitaţi cu el joi după-amiază la ora trei, în atelierul meu de pe Calle de San Bernardino !

Abatele îşi făcu apariţia cu Lucía ; nu părea mult schimbat. Purta un costum simplu, foarte elegant, după ultima modă franceză şi se străduia să pară vioi, superior, plin de spirit, puţin cinic, aşa cum erau obişnuiţi oamenii să-l cunoască. Totuşi, Goya băgă de seamă cu cîtă încordare făcea acest lucru şi cît de nesigur se simţea. Se grăbi să scurteze conversaţia introductivă şi să aducă desenele din sipet.

Doña Lucía şi abatele începură să se uite la *caprichos*. Aşa cum prevăzuse Goya, trăsăturile Lucíei îşi pierdură imobilitatea de mască şi un fel de aprobare fanatică se zugrăvi pe chipul ei. Sorbea cu toată fiinţa ei viaţa aprigă, brutală, care emana din acele gravuri, radiind în jurul ei. Abatele se arătă în faţa celei dintîi grupe de gravuri, în faţa gravurilor „reale", cunoscătorul priceput în materie de artă, cum şi era de fapt, şi făcu aprecieri

inteligente asupra tehnicii. Apoi, însă, cînd gravurile deveniră din ce în ce mai cutezătoare și mai fantastice, nu mai scoase o vorbă și, încet, pe fața lui se așternu aceeași absorbire pasionată pe care o arăta chipul Lucíei.

Acum erau amîndoi aplecați peste gravura cu perechea înlănțuită, în capetele cărora își înfige ghearele bufnița, fatalitatea. „Nu ne dezleagă nimeni", numise Goya desenul și, plin de adîncă satisfacție, observă cu ce nesaț priveau Lucía și abatele foaia aceasta și ursita lor. Și de aci înainte, în timp ce examinau restul planșelor, se petrecu între cei trei o apropiere mai presus de orice cuvinte.

În sfîrșit, ascunzîndu-și bucuria prin bruscheţe, Goya spuse :

— Așa, acum ajunge! și începu să strîngă desenele.

— Nu, nu! strigă nestăpînit ca un copil abatele, iar Lucía nici nu se gîndea să lase foaia pe care o ținea în mînă.

— Credeam, spuse ea, că am înțeles gloata. Dar numai dumneavoastră ne faceți să vedem cu adevărat cît de înfiorător se amestecă prostia cu josnicia. Apoi, scuturîndu-se, spuse : *Mierda!* și era ciudat să vezi ieșind înjurătura asta deocheată de pe buzele subțiri și frumos arcuite ale unei doamne.

Abatele, arătînd spre numărul paginilor, spuse :

— Să fie adică șaptezeci și șase de desene? Sînt o mie! E lumea întreagă! E toată măreția și toată nefericirea Spaniei!

Francisco strînse definitiv gravurile și ele dispărură în sipet.

Abatele se uită țintă la sipet, cu o privire pătimașă, pierdută. Goya înțelese ce se petrece în el. Îl văzuse doar îngenuncheat înaintea tribunalului din Tarragona. Aceste *caprichos* erau răzbunarea tuturor îngenunchea-

ţilor, erau şi răzbunarea abatelui; arunca şi el în obrazul puternicilor neruşinaţi ura şi dispreţul lui.

Într-adevăr, abatele rosti încet, rar, cu patimă:

— E de neînchipuit că toate acestea sînt pe lume şi totuşi nu sînt.

Iar Goya fu şi el cuprins de dorinţa fierbinte a abatelui ca toată lumea să poată vedea faţa dezgolită a nelegiuiţilor, a celor care stăpîneau Spania, aşa cum o oglindise el în filele din sipet. Simţea mai puternic decît oricînd ispita de a trimite „capriciile" în lume.

— Le voi trimite în lume, încheie el răguşit.

Atunci abatele se smulse din visarea lui, întorcîndu-se la realitatea atelierului şi a oraşului Madrid. Şi uşor, pe un ton de conversaţie, spuse:

— Glumiţi, desigur, *don* Francisco.

Goya îl privi atent în faţă şi, dincolo de masca lui elegantă, îi văzu chipul, o faţă de mort. Da, omul acesta era un mort. Umbla într-ascuns, fără voie, era un proscris în acelaşi Madrid unde fusese obişnuit să strălucească în toate saloanele şi să fie amestecat în toate acţiunile, trăind acum din mila şi îndurarea femeii de dragul căreia primise să meargă spre pieire. În faţa lui se afla un mort, sforţîndu-se să stea de vorbă cu nepăsare, spiritual. Goya văzu un *capricho*: un om pe jumătate putrezit, care se rezema elegant de un pian, fumînd o ţigară.

Simţea parcă o sfială în faţa acestui om, care umbla ca un om viu şi care, de fapt, era mort.

— N-am înţeles, spuse el aproape prosteşte.

Lucía îl privi în faţă, supărată, dar fără ironie.

— Abatele socoate, spuse ea foarte desluşit, că trebuie să fiţi mai înţelept.

Şi deodată înţelese. Înţelese că Lucía îl adusese pe abate pentru a-l face să vadă cu ochii lui ce se întîmpla cu martirii. Avertismentul Lucíei era necesar. Fusese ca un copil. *Gloria Spaniei*, versurile lui Quintana îl făcuseră

să se înfumureze, vanitatea făcuse să tacă rațiunea. Voise să cuprindă „gloria" lui cu mîinile. Merita privirea severă, plină de mustrări a Luciei. Făcuse bine că-l adusese pe *don* Diego; privindu-l, trebuia să-i vină mintea la cap, fiindcă, deși îmbătrînise, tot nesăbuit rămăsese.

„— Aveți dreptate, doña *Lucia",*
Spuse el simplu.
„— Aveți dreptate",
Îi spuse lui don *Diego.*
Lucia, însă,
Înainte de plecare, arătînd
Spre sipetul unde era gloria lui
Adevărată, spuse, rostind
Fiecare silabă tare și limpede:
„— Îți mulțumesc, Goya. Acum,
Că aceste file sînt pe lume, nu
Mai îmi e rușine că sînt spaniolă."
Și în fața lui don
Diego îl sărută pe Francisco
Pe gură, fierbinte, fără rușine.

26

Doctorul Peral îl vizită pe Goya în *ermita*. Francisco își dădu seama că îl aducea ceva important.

— Am să vă fac o comunicare, îi spuse Peral după cîteva cuvinte de introducere. Am șovăit la început și poate nu fac bine că vorbesc. Dar mi-ați îngăduit s-o văd pe *doña* Cayetana cu ochii dumneavoastră, în *caprichos*, și m-ați admis ca martor cînd ați pus la încercare cu acel portret priceperea *doñei* Cayetana. Pot presupune, așadar, că sîntem amîndoi prieteni apropiați ai *duquesitei*.

Goya tăcea, faţa lui masivă era zăvorîtă, aştepta. Şovăind, cu pauze, Peral vorbi mai departe. Îl întrebă dacă a observat în ultimul timp la Cayetana o oarecare schimbare. „Aha, îşi spuse Francisco, a descoperit festa cu Agustín şi doreşte să mă prevină."

— Da, spuse el, *doña* Cayetana mi s-a părut cam schimbată în ultimele zile.

Peral răspunse cu prefăcută naturaleţe :

— E schimbată. A rămas grea.

Goya se întreba dacă a înţeles bine ; înţelesese bine.

— *Está preñada*[1], spuse Peral.

„*Palabra preñada*, un cuvînt greu", gîndi Goya nebuneşte.

Era răscolit, căuta să se domolească.

Peral n-ar fi trebuit să vorbească, Francisco nu voia să ştie nimic de asemenea lucruri, nu voia să fie iniţiat în intimităţile neplăcute ale Cayetanei. Dar Peral continuă cu familiarităţile lui nedorite ; acum se apucă să le şi scrie.

„Altă dată, în asemenea necazuri, scrise el, *doña* Cayetana s-a îngrijit la timp să înlăture această stare. Dar de data aceasta a avut, desigur, în primele săptămîni intenţia să aducă copilul pe lume şi s-a răzgîndit abia mai tîrziu. Îngrijorător de tîrziu, căci, dacă rămîne la hotărîrea ei, e primejdios."

Goya citi.

— De ce-mi comunicaţi mie toate acestea ? întrebă răutăcios.

Peral nu răspunse ; îl privea doar, şi Goya ştiu ceea ce înţelesese de la început : că era vorba de copilul lui, al lui Francisco. Pe copilul lui voise Cayetana să-l aducă pe lume, şi acum nu mai voia.

Peral scrise :

---

[1] A rămas grea (span.).

„Ar fi bine, *don* Francisco, dacă aţi putea s-o convingeţi pe *doña* Cayetana să renunţe la intervenţie."

Goya, răguşit şi foarte tare, spuse :

— Nu e treaba mea să mă amestec în hotărîrile doamnei ducese. N-am făcut-o niciodată şi n-o voi face nici de-aci înainte.

Şi gîndea fără noimă : „*Preñada, palabra preñada*. Şi-a ucis bărbatul, a ucis-o pe Elena mea, are să ucidă şi acest copil al meu."

Spuse foarte tare :

— N-am să vorbesc cu ea, n-am să vorbesc nici un cuvînt cu ea despre asta.

Peral se făcu puţin mai palid. Îi notă :

„Vă rog să înţelegeţi, *don* Francisco, că intervenţia poate fi primejdioasă."

Goya citi. Dădu din umeri.

— Nu pot să vorbesc cu ea, doctore! spuse chinuit, cerîndu-i parcă iertare. Nu pot!

Doctorul Peral nu spuse şi nici nu mai scrise nimic. Smulse filele din caiet şi le rupse în zeci de bucăţi.

Goya spuse :

— Iartă-mi violenţa, *don* Joaquín!

Aduse „capriciile" din sipet, alese două file, aceea care o reprezenta pe Cayetana cum călătorea desfrînat spre cer sau spre iad, pe norii alcătuiţi din trei capete de bărbaţi, şi aceea cu Cayetana avînd două feţe, cu îndrăgostitul vrăjit, jivinele din jur şi castelul fermecat în zare.

— Vrei să-ţi dau desenele, doctore? întrebă el.

Peral roşi puternic.

— Mulţumesc, *don* Francisco! spuse el.

Cîteva zile mai tîrziu, Peral îi trimise vorbă să vină imediat la Moncloa. Cînd ajunse acolo şi văzu faţa lui Peral, înţelese că nu mai e nici o speranţă.

În camera întunecată în care zăcea Cayetana se stropise cu parfum, care nu putea totuşi să înăbuşe un mi-

ros urît, uşor şi dulceag, ce venea din alcov. Perdelele alcovului erau trase. Peral îi făcu semn lui Goya să le dea la o parte, apoi se îndepărtă. Francisco trase perdelele. Pe marginea patului şedea *dueña*, uscăţivă, ţeapănă, împietrită. Francisco trecu de cealaltă parte a patului.

Cayetana zăcea cu faţa gălbuie ca de ceară ; ochii adînciţi în orbite erau închişi. Adesea, sprîncenele înalte ale femeii îi păruseră lui Francisco uriaşe arcade de poartă, dar nu putuse afla niciodată ce se petrece în spatele porţilor. Acum dorea fierbinte ca pleoapele închise, ca de ceară, să se deschidă. Îi cunoştea ochii, care te lăsau să întrezăreşti un clocot intens şi nu-ţi îngăduiau nici cea mai mică siguranţă. Dacă acum, această ultimă oară, ar deschide ochii, ar vedea adevărul.

Înlăuntrul lui erau limpezi, atît de limpezi de parcă ar fi plutit aievea în încăpere, ultimele cuvinte din lumea vorbelor rostite, pe care le luase cu el în surzenie, cuvintele ei :

„Te-am iubit totdeauna numai pe tine, Francho, totdeuna numai pe tine, prostule, bătrînule, urîtule, bărbatule unic. De-a pururi numai pe tine, pictor neruşinat. Mereu numai pe tine." Şi doar ştiuse că dragostea pentru el îi va aduce pieirea : i-o spuseseră moarta Brigida şi Eufemia cea vie. Intrase conştientă în iubirea ei şi în primejdia de moarte. Şi el, deşi l-a rugat de atîtea ori, nici n-a pictat-o măcar. N-a putut s-o picteze. Poate, însă, că n-o pictase tocmai pentru că nu voise s-o supună primejdiei. Şi acum zăcea în faţa lui şi murea totuşi.

O privea ţintă, cu gîndurile învălmăşite. Nu te puteai gîndi că moare, nu-ţi puteai închipui că inima ei caldă, capricioasă, trufaşă avea să înceteze de a mai bate. Îi porunci să se mişte, să deschidă, în sfîrşit, ochii, să-l recunoască, să-i vorbească. Aştepta cu o teribilă nerăbdare. O ocăra în sinea lui că e din nou capricioasă. Dar

ea nu deschise ochii, nu vorbi. Era preocupată numai de slăbiciunea ei, de pieirea ei, de moartea ei.

Un sentiment de nemărginită singurătate, de nemărginită înstrăinare îl cuprinse. Fuseseră legaţi, ea şi el, aşa cum nu pot să fie mai strîns legaţi doi oameni, şi cît de străini erau unul faţă de celălalt! Cît de puţin cunoştea ea adevărata lui faţă, arta lui! Şi cît de puţin o cunoştea el pe ea! „Tantal" al lui minţea: ea nu se uita cu coada ochiului, murea.

Doña Eufemia, aspră, duşmănoasă, veni spre el. Îi notă:

„Trebuie să plecaţi acum. Vine *marquesa* de Villabranca."

O înţelegea pe *dueña*: ani de-a rîndul o dezonorase pe ducesa de Alba, trebuia să o lase cel puţin acum să moară cu demnitate. Zîmbea aproape. S-ar fi potrivit acestei ultime Alba să dispară cu un cuvînt îndrăzneţ, semeţ, batjocoritor pe buze. Dar ea zăcea slabă, înconjurată de un miros urît, iar moartea ei nu era mai demnă chiar dacă se săvîrşea în prezenţa familiei Villabranca, şi nu a lui.

Dueña îl conduse la uşă.

— Dumneavoastră aţi omorît-o, domnule prim-pictor! spuse ea cu nemărginită ură în privire.

Prin sală înainta demn, cu pas grăbit, preotul cu sfintele taine. Goya îngenunche împreună cu ceilalţi. Cayetana va înţelege din această vizită tot atît de puţin, cît din aceea a familiei Villabranca şi a lui.

Poporul din Madrid, gata oricînd cu zvonurile, scorni îndată şi cu acest prilej că e vorba de o otrăvire, şi anume străina, italianca, regina era aceea care pusese să i se otrăvească rivala. Pizma cu care fusese privită Alba de la moartea ducelui se schimbă în compătimire, în dragoste, în veneraţie. Circulau istorisiri înduioşătoare despre cît de simplu vorbea ea cu oricine, fără mîndrie, ca şi cînd ar fi fost toţi de o seamă cu ea, cum se juca

de-a *corrida* cu copiii de pe stradă, cît de inimos şi cît de darnic miluia pe oricare nevoiaş care venea să-i ceară pomană.

Întreg Madridul luă parte la înmormîntarea ei. Toată pompa obişnuită la solemnităţile funebre pentru o doamnă de rang atît de înalt fu desfăşurată cu prisosinţă. Familia Villabranca nu făcu economie, dar nici nu se strădui să se arate îndurerată. Numai blînda *doña* María Tomasa o regreta pe Cayetana, care fusese atît de frumoasă şi trebuise să piară atît de timpuriu şi atît de cumplit. Bătrîna *marquesa* privea cu dispreţ întristarea sinceră a poporului. Cayetana iubise plebea, plebea o iubea. Figura *doñei* María Antonia era aspră şi trufaşă. Acum, aceeaşi mînă căreia femeia ieşită de pe drumul cel drept, depravata, îi ceruse să-l ucidă pe fiul ei iubit, o înlăturase şi pe ea. Bătrîna *marquesa* abia îşi mişca buzele la rugăciunile pentru sufletul moartei şi ceea ce rostea ea nu erau nicidecum urări cucernice.

Ducesa de Alba lăsase cu limbă de moarte moşteniri mari pentru *dueña* Eufemia, pentru camerista Fruela, pentru numeroasa servitorime a multiplelor ei moşii, şi nu-l uitase nici pe Padilla, bufonul curţii. Era un testament capricios. Sume de bani, uneori foarte mari, erau lăsate unor oameni pe care-i cunoscuse doar în treacăt ; unor studenţi care-i ieşiseră întîmplător în cale, unui călugăr cerşetor pe jumătate idiot, căruia îi dăduse adăpost pe una din moşiile ei, unui copil găsit la unul din palatele ei, mai multor artişti şi *toreros*. Primului-pictor al regelui, Francisco de Goya y Lucientes, *doña* Cayetana îi lăsă ca moştenire un simplu inel, nimic altceva ; fiului său, Javier, o mică rentă. În schimb, medicul ei, doctorul Joaquín Peral, primi o jumătate de milion de reali, unul din conacurile din Adaluzia şi o sumedenie de tablouri alese. *Doña* María Luisa era supărată că giuvaerurile pentru care o invidiase pe Alba trebuiau să ajungă acum pe mîna servitorilor şi vagabonzilor de

tot soiul, în loc să-i revină ei ; căci, contrar obiceiului, Cayetana nu lăsase moştenire regilor catolici nici unul din bunurile ei. Şi *don* Manuel era dezamăgit. Nădăjduise că va putea face cu moştenitorul principal, *marqués*-ul de Villabranca, un schimb avantajos de tablouri din galeriile Albei. Acum aceste tablouri urmau să treacă în posesia nesuferitului doctor Peral, faimos pentru îndărătnicia lui.

Cînd *don* Luis María, *marqués* de Villabranca, acum al patrusprezecelea duce de Alba, contestă testamentul, atît regina, cît şi primul-ministru fură mulţumiţi. *Doña* Cayetana fusese prea încrezătoare şi fără rutină. Nu era greu să se bănuiască că anumite legate, în special cele nesăbuit de mari, pentru medic, pentru *dueña*, pentru camerista Fruela, fuseseră obţinute prin şiretlic de la testatoare într-un fel care dădea de bănuit. Şi moartea subită a ducesei era suspectă. Nu era greu să se presupună că medicul, lacom şi mare amator de artă, după ce-şi dobîndise prin viclenie locul în testament, voise ca prin înlăturarea ducesei să intre cît mai grabnic în posesia celor moştenite.

Regina presupunea că un proces împotriva medicului va pune capăt zvonurilor prosteşti care amestecau persoana ei sacră cu moartea Cayetanei. Îl însărcină pe *don* Manuel să aibă personal grijă să se facă lumină deplină asupra morţii primei sale doamne de onoare, cît şi a testamentului ei.

Doctorul Peral, *dueña* şi camerista Fruela fură învinuiţi în primul rînd de *captácion de herencia*, obţinerea unei moşteniri prin vicleşuguri. Inculpaţii fură întemniţaţi, iar succesiunea confiscată.

Se dovedi repede că testatoarea acţionase sub influenţe neîngăduite. Testamentul fu declarat fără valoare. Procedura împotriva celor trei arestaţi merse mai departe.

Legatele declarate nevalabile fură adjudecate părţii principale a moştenirii, care reveneau noului duce de

Alba. Acesta îl rugă pe *don* Manuel să-şi aleagă cîteva tablouri din galeriile decedatei şi să le accepte în modul cel mai amical, ca răsplată pentru osteneala lui cu prilejul reglementării moştenirii; bineînţeles, cîteva din tablourile care îl interesau pe infante dispăruseră în mod enigmatic. *Doña* María Luisa, care se străduise cu atîta clemenţă să clarifice misterioasa moarte a *doñei* Cayetana, fu respectuos rugată de noul duce de Alba să binevoiască a accepta ca amintire cîteva giuvaeruri din moştenirea scumpei răposate.

Curînd, deci, unele din
Tablourile Cayetanei
Atîrnau în galeria infantelui,
Iar la gîtul reginei, pe
Braţele ei, pe mîinile ei,
Străluceau coliere, brăţări
Din celebrele bijuterii
Ale defunctei ducese de Alba.

27

Prietenii nu-l putură face pe Goya să vorbească cu ei despre moartea Cayetanei. Se temeau chiar că se va întoarce iar în lumea negrelor lui fantasme. Dar nu se întîmplă astfel.

Posomorît, zgîrcit la vorbă, se plimba încolo şi-ncoace prin încăperile sărăcăcioase din *quinta*. Încerca să şi-o închipuie pe Cayetana. Nu izbutea. În el era numai imaginea ei cu chipul ca de ceară, în agonie, închisă în sine însăşi şi în mirosul ei urît. Cu o ultimă perfidie, se împotrivise să deschidă ochii. Ura lui împotriva abisurilor fiinţei ei slăbise în lunile dinaintea morţii subite;

acum, cînd ea nu mai era, îl cuprindea însă cu o nouă violenţă. Se plimba prin grădina lui întinsă, demn, cu *bolivarul* bine îndesat pe cap, cu bastonul lui frumos de trestie, drept ca un aragonez, meditînd furios. Cayetana nu mai era, pur şi simplu nu mai era, o ştia bine. Francisco nu credea în raiul şi iadul popilor ; raiul şi iadul lui erau în lumea aceasta. Deoarece Cayetana nu mai era pe acest pămînt, nu mai era de loc.

Nimic din ea nu mai era, şi asta din vina lui. Portretele făcute de el erau umbre triste, sărăcăcioase, care nu arătau nimic din splendoarea ei ; pînă şi portretul prost făcut al lui Agustín reda mai mult din ea. Arta lui Francisco dăduse greş. Mai limpede rămînea totuşi ceea ce înfăţişase din ea în *caprichos*. Dar în ele o înfăţişase numai ca vrăjitoare ; tot ce era în fiinţa ei strălucire şi farmec nu se găsea în desenele, în portretele lui.

„Morţii deschid ochii celor vii", spuneau oamenii. Moartea Cayetanei nu-i deschidea pe ai lui. N-o înţelegea, n-o înţelegea nici acum, n-o înţelesese niciodată. Cum nu-l înţelesese nici ea pe el. Nici o altă femeie nu fusese atît de străină de arta lui. „Fără gust şi barbară." Poate că vederea „capriciilor" o îndemnase să-şi schimbe hotărîrea şi să-i ucidă copilul înainte de a-l aduce pe lume.

Încerca să fie drept cu ea. Desigur, îl urîse din prima clipă, dar din prima clipă, din clipa în care o văzuse pe estradă, o urîse şi el. N-o înţelesese niciodată pe deplin şi n-o va înţelege niciodată. Totdeauna, chiar şi în clipele cele mai înfocate, pasiunea lui fusese amestecată cu ură. Cayetana spusese celui pe care-l credea adormit cuvinte de iubire ; el nu putea să spună nici măcar moartei că a iubit-o.

Plîngea pentru el şi pentru ea, cu lacrimi care se rostogoleau fără ruşine, fără demnitate. Dar ele nu ştergeau nimic, nimic din ura şi nimic din dragostea lui.

Era mîrşav din partea lui s-o insulte pe moartă, pe cea fără apărare. Îşi făcu cruce în faţa icoanei Sfintei Fecioare din Atocha, cea pe care Cayetana o acoperise în prima noapte cu şalul, pentru ca Preasfînta să n-o vadă ce face. Goya se rugă : „Şi iartă-i ei greşeala, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri". Pînă şi rugăciunile lui erau mîrşave ; căci n-o iertase.

Era pustiu în el, ca şi în *quinta*. Pînă acum viaţa lui fusese plină de patimi şi îndeletniciri noi. Acum simţea pentru prima dată plictiseala. Nimic nu-l mai ademenea, nici o plăcere, nici o femeie, nici mîncarea sau băutura, nici o ambiţie, nici un succes. Nici lucrul. Simplul miros al culorilor, al pînzei, îi făcea silă.

Isprăvise cu toate : cu arta lui, ca şi cu Cayetana. Ce avusese de spus fusese spus. *Caprichos* zăceau în sipetul lor, isprăvite, sfîrşite.

Cu Cayetana nu isprăvise. Îl rîcîia nedreptatea pe care regina şi *don* Manuel o comiteau faţă de moartă. Cînd se gîndea că doctorul Peral şi *dueña* zac în temniţă, că amintirea Cayetanei e întinată de zvonuri deşănţate, îl cuprindea furia. Numai el avea voie s-o nedreptăţească pe moartă, nimeni altul.

Nu isprăvise nici cu „capriciile". „Arta n-are nici o raţiune dacă nu influenţează", spusese Quintana. Era ceva adevărat în asta. Căci cineva care îşi ascunde opera de ochii privitorului e ca şi femeia care îşi ucide copilul înainte de a-l naşte.

Încerca să-şi închipuie ce s-ar întîmpla dacă ar publica „capriciile". Cîteodată, cînd cineva săvîrşea o faptă de o nemaipomenită îndrăzneală, cei de sus rămîneau încremeniţi, neputincioşi. Pe Goya de altădată, pe tînărul Goya l-ar fi întărîtat tocmai riscul atît de mare. Şi dacă arăta acum întregii lumi ce gîndeşte despre ofensatorii Cayetanei, nu era o ispăşire şi pentru ceea ce îi făcuse el însuşi, un prinos adus celor morţi ? Poate că atunci va vedea şi ea ce reprezintă „capriciile" sale „fără gust" şi

își va frămînta din pricina asta, laolaltă cu răposata Brigida, căpățîna ei de mort.

Desigur, era o nebunie să publici „capriciile" ; i-o dovediseră îndeajuns alții ; și-o spusese el însuși. Dar era oare atît de bătrîn și de nevolnic, încît să facă numai ce-i dictează rațiunea ? Ajunsese un Miguel scorțos ? Era nedemn dacă ascundea „capriciile" în *ermita,* era laș ca o femeie bătrînă.

Îl întrerupse pe Agustín din lucru.

— Am pus să înhame caii. Vii cu mine ! Aducem „capriciile" încoace, în *quinta.*

Agustín, stînjenit de la lucru, observă figura întunecată și hotărîtă a lui Goya și nu îndrăzni să întrebe nimic. Porniră tăcuți în Calle de San Bernardino, urcară treptele pînă la *ermita,* scoaseră cu trudă în stradă, sub privirile mirate ale vecinilor, plăcile de aramă, desenele, gravurile, sipetul, presa cea grea, și le încărcară în trăsură. Fură nevoiți să facă multe drumuri în sus și-n jos pe scara strîmtă și înclinată pînă să le îngrămădească pe toate în trăsură. Servitorul Andrés vru să pună și el mîna. Goya îl respinse, însă, îmbufnat. În drum, pe cînd se întorceau, Goya ședea mut și întunecat, fără să scape din ochi nici o clipă sipetul. Apoi, cu ajutorul lui Agustín, duse totul sus, în atelierul *quintei.* Acolo așeză sipetul la perete, așa încît să bată oricui la ochi.

Primi oaspeți : pe ducesa de Osuna, pe *marqués*-ul de San Adrián, și alții, care puteau să presupună că-i sînt apropiați. Tuturor le ațîță curiozitatea.

— Ați dori, de bună seamă, să știți ce e acolo în sipet, spuse el batjocoritor. Poate am să vă arăt odată. Merită osteneala !

Sosi un oaspete și din Cádiz, armatorul Sebastián Martínez, care îi notă lui Francisco cu scrisul lui iute :

„Noi doi am pierdut mult, excelență. Pe alteța-sa doamna ducesă, o doamnă nobilă, o doamnă minunată,

ultima floare a vechii Spanii, şi-l privi pe Goya plin de compătimire. Mai mare jalea — scrise el mai departe — cum se risipeşte şi piere moştenirea acestei distinse doamne. O serie întreagă de tablouri nu se mai găsesc. Şi acea misterioasă Venus nudă, făcută de mîna dumneavoastră, excelenţă: dispărută, din păcate. O propunere: n-ar fi cu putinţă ca un iubitor de artă demn de încredere, plin de pietate şi care plăteşte bine, să obţină acum măcar o copie?"

Goya citi, faţa lui se înnegură. *Señor* Martínez spuse repede:

— Nu, nu, n-am spus nimic.

Luă foaia şi o rupse.

Îşi rotea cu interes şi curiozitate privirile prin atelierul sărăcăcios; ochii i se furişau tot mereu spre sipet. In cele din urmă întrebă dacă ar putea afla ce a creat domnul prim-pictor în ultimele luni. Goya, după o scurtă meditaţie, zîmbi şi spuse mărinimos:

— Interesul unui colecţionar atît de inteligent şi care plăteşte atît de bine mă onorează.

Scoase cîteva desene din sipet: suita măgarilor, mai întîi; apoi vreo două, care înfăţişau scene cu *maias*. Cînd văzu cu cîtă pricepere, cît de amuzat şi impresionat examina gravurile *señor* Martínez, se hotărî să-i arate şi *Înălţarea Cayetanei.*

Señor Martínez respiră zgomotos, chicoti, se roşi şi spuse:

— Asta trebuie să fie a mea! Tot ce e în sipet trebuie să fie al meu! Sipetul cu întregul lui conţinut trebuie să fie al meu!

Se încurca, se bîlbîia, scria pripit, i se părea că înaintează prea încet. Începu să vorbească iar:

— Dumneavoastră aţi văzut colecţia mea, *don* Francisco, spuse şi scrise el. Trebuie să recunoaşteţi că locul acestei minunate opere a dumneavoastră e în casa Martínez. *Plus ultra!* a fost întotdeauna deviza familiei Mar-

tínez. *Plus ultra!* e și deviza artei dumneavoastră, *don* Francisco! L-ați întrecut chiar și pe Murillo! Vindeți-mi sipetul, excelență! Nu veți găsi nici un cumpărător și cunoscător mai demn și mai plin de venerație.

— Eu numesc aceste gravuri *caprichos*, spuse Francisco.

— Un titlu excelent! spuse repede și entuziasmat *señor* Martínez. Inspirațiile fantastice ale domnului prim-pictor, minunat! Bosch, și Breughel [1], și Callot [2], și totodată spaniol și, prin urmare, mai pasionat și mai grandios.

— Dar ce voiți să cumpărați, la drept vorbind, *señor*? întrebă amabil Goya. Nu cunoașteți decît cîteva desene din colecție. În sipet sînt de cinci sau șase ori pe-atît. De zece ori pe-atît.

— Cumpăr tot! declară *señor* Martínez. Toate plăcile și tiparele, și sipetul pe deasupra! Este o ofertă care obligă. Spuneți-mi prețul dumneavoastră, excelență!

„— Spuneți un preț mare, nu mă
Zgîrcesc dacă e vorba de
O lucrare făcută de mîna dumneavoastră.
Nimeni în afară de
Bieții mei ochi nu
Va avea voie să vadă vreodată
Minunata dumneavoastră operă!"
„— În cazul cînd voi tipări
Și publica caprichos,
Spuse Goya, vă trimit
Una din primele tipărituri."
„— Prima! îl imploră
Și conjură señor *Martínez.*

---

[1] *Breughel* — vestită familie de pictori flamanzi: *Peter Breughel-bătrînul* (aprox. 1530—1600), *Peter Breughel-tînărul* (aprox. 1565—1637), fiul celui precedent, și *Johann Breughel* (aprox. 1570—1625), fratele lui Peter.

[2] *Jacques Callot* (1592—1635) — gravor și pictor francez.

Prima! Primele trei tipărituri!
Şi plăcile! îl imploră
El. Plăcile!"
Numai cu greu putu Goya să-l scoată
Din quinta *pe înflăcăratul*
Señor *Martínez.*

28

În primăvara aceea sosiră veşti proaste despre soarta lui *don* Gaspar Jovellanos. Infantele Manuel nu mai refuzase Inchiziţiei îngăduinţa de a-l urmări pe Jovellanos şi, într-o noapte, bătrînul fusese deşteptat din somn şi arestat la moşia lui din Gijón. Ereticul fusese dus în lanţuri şi în văzul tuturor pe lungul drum spre Barcelona, trimis în insula Mallorca şi închis într-o mănăstire, într-o celulă fără ferestre. Folosirea cărţilor, a hîrtiei şi orice contact cu lumea exterioară nu-i erau îngăduite.

— *Ya es hora,* „a sosit ceasul", îi spuse Goya lui Agustín. Definitivez „capriciile". Tu îmi aduci hîrtie şi le tipărim împreună. Cred că trei sute de reproduceri ajung pentru început.

Săptămîni în şir, Agustín observă cu nelinişte cum Francisco avea grijă să arate vizitatorilor lui conţinutul misterios al sipetului.

— Vrei într-adevăr? bîlbîi el consternat.

— Te miră? spuse batjocoritor Francisco. N-a fost o dată cineva care a venit alergînd la mine, în *ermita,* şi a strigat: „Plin de nămol, şi putred, şi decăzut"? Pe atunci *don* Gaspar al tău era doar exilat. Acum zace încătuşat într-o pivniţă fără aer şi lumină.

— Eşti nebun, Francho! izbucni Agustín. E o nebu-

nie să faci una ca asta! Nu trebuie să dai Inchiziției această satisfacție!

— Tipărim cele trei sute de exemplare! porunci Goya. Alți prieteni ai mei vor găsi că fac bine, că fac singurul lucru cu putință. Un oarecare Quintana, de pildă.

— Știam eu! se tîngui cu amărăciune Agustín. Fumul de tămîie al lui Quintana ți s-a urcat la cap, oda aceea neghioabă despre nemurirea ta.

— Fac ceva pe nemurire! spuse liniștit Goya.

— Ce minciună ordinară! răspunse Agustín mînios.

— Nu mă certa! spuse Goya, neobișnuit de potolit. Mai întîi, căutai să mă convingi la cel mai mic prilej că ar trebui să fac politică cu arta mea. Și acum, cînd îl chinuiesc de moarte pe *don* Gaspar, trebuie să tac. Așa sînteți voi, politicienii și *proyectistas!* „Oamenii învățați flecăresc, cei viteji acționează."

— Ar fi o curată nebunie, se aprinse Agustín, să scoți acum „capriciile" din sipet! Sîntem în război. Santa poate să facă ce vrea. Vino-ți în fire, Francisco! Un om care își ucide tatăl mai poate să scape, dar cineva care răspîndește astfel de gravuri se sinucide.

— Nu-i adevărat! strigă Goya. Sînt spaniol. Un spaniol nu se sinucide.

— E curată sinucidere! se încăpățînă Agustín. Și o știi foarte bine. Apoi, nici n-o faci din considerente morale și politice. De cînd s-a dus femeia aceea, totul îți pare pustiu și vrei să-ți faci viața mai interesantă printr-o îndrăzneală nesocotită. Asta e! Numai femeia aceea e de vină. Te nenorocește și după moartea ei.

Dar acum Francisco deveni
Furios.
„— Ține-ți gura! strigă
El. Și dacă te mai
Codești mult
Să mă ajuți, caut pe altcineva."

„— Caută!
N-ai să găseşti pe nimeni! strigă
Don Agustín. Numai eu sînt
Smintit şi rabd să rămîn
La tine!“ Şi ieşi din odaie,
Plecă din quinta *şi, deşi Goya*
Nu putea să audă,
Trînti uşile cu putere.

29

Biruindu-şi sfiala, dădu fuga la Lucía. Era singura care izbutise cîndva să-l facă pe Francisco să renunţe la gîndul lui nebunesc de a publica „capriciile“.

Se tîngui în faţa ei, spunîndu-i că *señor* de Goya, desigur în urma ultimei lui nenorociri, s-a hotărît totuşi să tipărească şi să răspîndească gravurile.

— Vă rog, ajutaţi-ne, *doña* Lucía! o conjură el. Vă rog, *señora*, nu-l lăsaţi să alerge la pieire! E cel mai însemnat bărbat al Spaniei!

În timp ce vorbea atît de disperat şi speriat, Lucía îl privea atent, în faţă. Vedea ceea ce se petrece în el. Agustín o iubea, totuşi în inima lui o acuza că i-a distrus prietenii, pe abate, pe Miguel şi, mai ales, pe Jovellanos. Îl rodea, desigur, faptul că era constrîns s-o implore tocmai pe ea.

— Sînteţi un prieten credincios, *don* Agustín, spuse ea. Voi face tot ce-mi stă în putere.

Lucía credea că înţelege ce-l îndeamnă pe Francisco să publice totuşi *caprichos*. Avea nevoie, pentru a se smulge din pustietatea şi neputinţa lui, de primejdie şi risc. Pe de altă parte, era un ţăran din Aragón, deprins să îmbine îndrăzneala cu prudenţa. N-are să dispreţu-

iască armele bune, chiar dacă se aruncă într-o aventură pe care singur şi-a ales-o.

Vedea o posibilitate de a-l apăra de Inchiziţie. Dar planul ei avea nevoie de pregătire. Francisco trebuia împiedicat, aşadar, de la vreun gest necugetat.

Se duse la el.

— Ştiţi, desigur, îi spuse ea, cît de primejdioasă e intenţia dumneavoastră.

— Ştiu, răspunse Goya.

— Există mijloace, declară ea, de a micşora primejdia.

— Nu mai sînt un copil, spuse Francisco. Prefer să apuc jeraticul cu cleştele, decît cu mîinile goale. Numai că ar trebui să am un cleşte.

— Tratativele de pace din Amiens, explică Lucía, nu merg tocmai aşa cum şi-ar dori *don* Manuel. El ar avea nevoie acolo de un agent de nădejde. Dacă *don* Miguel s-ar declara acum gata să lucreze din nou cu *don* Manuel, ar putea obţine unele lucruri pentru cauza progresului şi pentru un om la care ţine mult.

Goya îi privea atent buzele. *Doña* Lucía continuă :

— Voi da curînd o *tertulia* numai pentru prietenii mei cei mai apropiaţi. Vor fi acolo infantele Manuel, Pepa şi, sper, *don* Miguel. Pot să contez şi pe dumneavoastră, şi pe *don* Agustín ?

— Sigur că voi veni, spuse Goya şi continuă cu căldură : Vă străduiţi mult, *doña* Lucía, să mă feriţi de urmările prostiei mele. Pentru asta sînteţi gata să strecuraţi şi unele mici clauze în tratatul de pace.

Şi-i zîmbi cu toată faţa.

— Semănaţi acum mai mult cu o vulpe decît cu un leu, spuse Lucía, zîmbind şi ea.

Treburile politice îi erau familiare Lucíei, şi constelaţia era favorabilă. La conferinţa de la Amiens, unde Anglia, Franţa şi Spania duceau tratative pentru încheierea păcii în Europa, trebuiau să fie hotărîte o serie de chestiuni care, Lucía o ştia bine, îl interesau personal

pe infantele Manuel. El voia să obţină avantaje pentru papă, de la care spera o foarte înaltă cinstire. Avea un motiv să dovedească reginei că e neapărat necesar şi voia să obţină condiţii favorabile pentru acele provincii italiene ai căror principi erau înrudiţi cu ea. În primul rînd, dorea, desigur, să sporească posesiunile regatului Neapole şi să izgonească de acolo trupele generalului Bonaparte, pe acei *gabachos*. Căci, dacă izbutea, cădea şi obstacolul care stătea în drumul căsătoriei plănuite între moştenitorul tronului Neapolelui şi cea mai tînără fiică a *doñei* María Luisa. Aceasta, însă, infanta Isabel — *don* Manuel nu se ascunsese vreodată nici faţă de Pepa, nici faţă de ea, de Lucía — era un copil al lui şi ţinea desigur mult să pună pe capul fiicei sale o coroană de regină. Interesele lui *don* Manuel nu se potriveau aşadar întotdeauna cu interesele Spaniei şi, deoarece trimisul Azara, care reprezenta Imperiul la Amiens, nu era tocmai prietenul lui, infantele avea nevoie la conferinţă de un agent care să aibă înţelegere şi pentru interesele lui. Lucía era convinsă : Miguel putea să ceară un preţ ridicat, dacă se oferea să plece ca reprezentant al infantelui la Amiens.

Doña Lucía îl invită pe Manuel la *tertulia* şi văzu cu satisfacţie cum acesta se luminează la auzul veştii că-l va întîlni şi pe Miguel. Miguel făcu puţine fasoane, dar era şi el vădit bucuros de prilejul ce i se oferea de a-l întîlni pe infante.

La *doña* Lucía se întruni acelaşi cerc restrîns ca în seara cînd o prezentase pentru prima oară pe prietena ei Pepa lui *don* Manuel. Numai abatele lipsea, desigur.

Tablourile lui Miguel umpleau pereţii, mai numeroase decît atunci. Printre ele, portretul *doñei* Lucía de Goya. Abia în ultimul timp îşi dăduse Miguel adînc şi cu durere seama de asemănarea magică a acestui tablou. Cu o misterioasă intuiţie, Francisco presimţise adevărata fire

a Lucíei şi soarta ei viitoare ; acum Lucía cea vie se contopise pe deplin cu femeia de pe pînză.

Faţa lui Miguel era şi în seara asta, cînd avea să-l revadă pe *don* Manuel în împrejurări atît de favorabile, senină, prietenoasă, liniştită. Cu toate acestea, în sinea lui era adînc tulburat. Îşi spunea că e un om norocos. Marea operă a vieţii lui, lexiconul artiştilor, în urma odihnei forţate din ultimele luni, înaintase după dorinţa lui şi era aproape terminată. Şi aici, în mijlocul comorilor de artă care îi erau dragi, stătea femeia pe care o iubea ; neplăcerile dintre ei trecuseră. Şi dacă pierduse funcţia atît de îndrăgită, aceea de a conduce din umbră destinele Spaniei, cel care-l jignise urma să-l roage acum stăruitor s-o accepte din nou. Totuşi aşteptarea şi bucuria lui erau însoţite de o strîngere de inimă. Pămîntul de sub el se zguduise, admirabila lui siguranţă îl părăsise. Desigur, mai putea încă să-şi spună lui şi altora, cu vechea certitudine : „Asta e bine şi asta nu e bine", dar numai vocea rămăsese autoritară.

În schimb, certitudinea umplea în seara aceasta inima lui Agustín Esteve, care era mulţumit cum nu mai fusese de mult. Nu cunoştea amănuntele planului conceput de Lucía, dar era limpede că pusese la cale această *tertulia* pentru a-l ajuta pe Francisco. Pînă şi faptul că Miguel şi Manuel se întîlneau din nou prieteneşte, şi asta în prezenţa lui Francisco, însemna mult. Agustín se felicita că-şi biruise sfiala faţă de *doña* Lucía şi făcuse un pas util pentru a-l apăra pe Francisco de urmările prostiei lui. Propriul lui viitor îi părea mai luminos acum, cînd îi izbutise această acţiune. Poate va deveni totuşi şi el un pictor de prim-rang. Era încet şi greoi, dar tocmai cei care se dezvoltă încet ating uneori desăvîrşirea. Şi chiar dacă nu va putea să atingă acest ţel niciodată, nu se va plînge. Chiar faptul că-i era îngăduit să-l ajute cu succes pe Francisco constituia o împlinire.

Şi Lucía se bucura de *tertulia* ei. De cînd îi reunise la ea pentru prima oară, soarta oaspeţilor cunoscuse multe schimbări. Contribuise şi ea la aceste schimbări şi avea de gînd să urzească şi alte destine : destinul ţării şi destinele celor din jurul ei. Păcat că *don* Diego nu putea să fie aici ! Ar fi gustat din plin farsa prin care Manuel în persoană va ajuta lumii din *caprichos* să-şi păstreze pentru totdeauna imaginea propriei josnicii.

Manuel venise cu hotărîrea neclintită de a-l recîştiga pe Miguel. Principele de la Paz avea de gînd să pună din nou în lumină propriile principii. „Un chil de pace e mai bun decît o tonă de victorie." Flotele încărcate cu aur şi argint din America vor sosi iarăşi, pretutindeni în Spania vor curge banii şi va fi multă veselie, iar meritul îi va reveni lui.

În asemenea împrejurări, nu-i va fi greu să fie generos cu Miguel ; de asemenea, dacă Miguel va fi dispus să scuture copacul de la Amiens, era de aşteptat că vor cădea fructe mult mai minunate.

Aşadar, abia îi sărută mîna *doñei* Lucía, că se şi îndreptă furtunos spre Miguel, care stătea ţeapăn, îl bătu pe umeri şi încercă să-l îmbrăţişeze.

— Cît de mult mă bucur, strigă el, să-ţi văd din nou faţa ! Mi se pare că ultima dată cînd am fost împreună mi-ai spus cîteva vorbe sincere, chiar unele grosolănii, şi, de bună seamă, nici eu nu m-am exprimat prea diplomatic. Am dat uitării neghiobia aceea. Uită-o şi tu, Miguel.

Miguel îşi propusese să-şi ţină în frîu sentimentele, şi în acest scop citise mult din Machiavelli. Totuşi se întunecă la faţă şi spuse înţepat :

— Se ascundea şi oarecare adevăr în neroziile rostite atunci.

— Ştii şi tu, căută infantele să-l convingă, în ce caz de forţă majoră eram atunci. Dar lucrurile s-au schimbat. Să fie întîi pace, şi vei vedea cît de repede îi vom pune

la punct pe popi, pe *frailucos !* Lasă mutra asta acră ! Miguel, am nevoie de tine la Amiens ! Nu poţi să-mi refuzi mie şi Spaniei acest serviciu !

— Nu mă îndoiesc, *don* Manuel, replică Miguel, că în prezent sînteţi hotărît să duceţi o politică liberală. Dar oricum va arăta pacea, mă tem că pînă la urmă vor trage foloase de pe urma ei numai papa, Marele Inchizitor şi cîţiva nobili haini.

Don Manuel îşi stăpîni amărăciunea pricinuită de împotrivirea şi neîncrederea lui Miguel. Vorbi despre măreţele înfăptuiri progresiste pe care le avea în gînd. Va executa lucrările de irigare, de mult plănuite, va întemeia institute agricole model şi mari laboratoare. Se gîndea şi la întemeierea a trei noi universităţi. Bineînţeles, va slăbi cenzura ; probabil o va desfiinţa cu totul.

— Adu-mi o pace bună, exclamă el, şi vei vedea cum Spania va înflori la soarele iluminismului !

Rosti cuvintele cu vocea lui gravă de tenor. Toţi îl ascultau.

— Planuri minunate ! spuse Miguel, vorbind sec, obiectiv, cu o ironie abia simţită. Mă tem, *don* Manuel, continuă el, că nesocotiţi rezistenţele împotriva cărora aveţi de luptat. Se vede că nu vă daţi, totuşi, prea bine seama cît de îndrăzneţ a devenit Sfîntul Oficiu în ultimele luni. Azi pînă şi un Francisco Goya stă pe gînduri dacă poate să publice anumite desene minunate.

Manuel, surprins, se adresă lui Goya :

— E adevărat, Francisco ? întrebă el.

— Ce fel de desene ? interveni Pepa.

Manuel, mustrîndu-l plin de bunăvoinţă, urmă :

— De ce n-ai venit la mine, om ascuns ce eşti ? Şi cuprinzîndu-l pe Goya pe după umeri, îl trase alături de el la o masă. Despre aceste desene trebuie să-mi povesteşti mai mult, spuse el.

Pepa nu pierdu prilejul să se aşeze lîngă ei.

Goya observase cît de iscusit întinsese Miguel cursa

pentru Manuel şi se bucura de comedia în care avea să se preschimbe periculoasa aventură.

Bucuria lui nu dură mult. Manuel, dîndu-i cu familiaritate un ghiont în coaste şi clipind spre Pepa, spuse :

— Aşa, scumpul meu, şi acum mărturiseşte : ai mai pictat vreo Venus goală ? Şi un rînjet i se întinse pe tot obrazul.

Goya îşi aminti de aluziile lui *señor* Martínez cu privire la soarta celor două tablouri pe care le pictase pe vremuri la Sanlúcar. Acum înţelegea. Pe chipul de faun al lui Manuel, pe obrazul calm, uşor batjocoritor al Pepei, putea citi ce se întîmplase cu tablourile. Fuseseră găsite, desigur, la inventarierea moştenirii ; în spatele Cayetanei îmbrăcate descoperiseră nudul ; probabil că tabloul era acum în posesia lui Manuel, şi acesta înţelesese din cuvintele lui Miguel că Francisco desenase din nou ceva asemănător şi că de aceea se teme de Inchiziţie.

Şi-i închipui pe cei doi, pe Manuel şi pe Pepa, stînd în faţa tabloului, mîngîind cu ochii lor vulgari trupul Cayetanei, excitîndu-se. Era plin de mînie din creştet pînă-n tălpi. Abia se stăpînea să nu strige.

Pepa vedea cu teamă şi bucurie cum i se întunecă privirea. Manuel, însă, îi înţelese greşit supărarea.

— Da, *don* Francisco, îl tachină el cu felul lui greoi de a glumi, te-am prins ! Eşti un şiret şi jumătate ! Nici un francez n-ar fi făcut o lucrare mai bună. Dar nu trebuie să-ţi fie teamă. Tablourile au ajuns în mîinile unui cunoscător, unui om care are puterea să te ferească de Inchiziţie. Amîndouă doamnele, cea dinainte şi cea dinapoi, atîrnă acum în galeria mea, întocmai cum stăteau atîrnate în *Casa de Haro*.

Francisco se străduia să-şi înfrîngă mînia ; aproape că zîmbea. Se gîndea că acestui nătărău obscen îi era sortit să facă peste cîteva clipe pe protectorul „capriciilor" şi să construiască el însuşi tribuna de pe care josnicia lui avea să fie expusă în văzul tuturor. El, Francisco, îşi va

păstra calmul, nu-şi va strica bucuria răzbunării dulci, tainice.

Pepa stătea, frumoasă, albă şi liniştită, întru totul contesă Castillofiel. Tăcuse tot timpul. Acum însă îşi arătă bucuria că Francisco are nevoie de protecţia ei.

— Ce fel de desene ai făcut, *don* Francisco ? se informă ea prieteneşte. Sînt sigură că infantele te va apăra, cînd le vei publica.

— Nu, alteţă ! răspunse sec Francisco. În colecţie sînt doar cîteva desene de natură erotică.

Manuel, sincer uimit, uşor dezamăgit, întrebă :

— Dar atunci de ce ţi-e frică ?

— Prietenii mei, spuse Francisco, mă sfătuiesc să nu le public, pentru că unele gravuri reprezintă fantome care poartă rase şi sutane. Cred că, în întregul ei, colecţia e foarte hazlie. Am numit-o *caprichos*.

— Ai avut întotdeauna idei atît de ciudate, *don* Francisco ! fu de părere Pepa.

Goya, ca şi cînd ea n-ar fi vorbit, continuă :

— Marele Inchizitor Reynoso nu e un prieten al artei mele.

— Nici pe mine nu mă poate suferi, spuse zgomotos Manuel. Şi eu a trebuit să amîn, din pricina lui, cîteva din proiectele mele. Dar se va sfîrşi curînd cu aceste menajamente. Se ridică în picioare, îşi sprijini amîndouă mîinile pe masă şi, înfierbîntat, anunţă : Prietenul nostru Goya nu va trebui să mai aştepte mult timp pentru a arăta lumii fantomele lui purtătoare de rase. Nu trebuie decît ca tu, Miguel, să-mi aduci tratatul de la Amiens. Atunci va fi timpul ! Ai înţeles, Francisco ? îl întrebă el cu glas răsunător pe cel ce nu auzea.

Francisco se uită cu atenţie la gura lui.

— Am înţeles, e timpul. *Ya es hora !* spuse el.

— *Si, señor !* răspunse rîzînd în triluri Manuel. *Ya es hora !*

Iar Agustín, mulţumit, repetă :

— *Ya es hora!*

— Am dori însă să privim şi noi aceste fantome periculoase, *don* Francisco, ceru Pepa.

— Da, acum sînt şi eu curios, spuse Manuel. Îl bătu pe Francisco pe umeri şi declară zgomotos: Şi ca să se ştie, fantomele şi „capriciile" tale se vor publica chiar dacă l-ar trage pe Marele Inchizitor de mantia lui roşie. Te iau sub paza mea! Şi vom vedea dacă se mai încumetă cineva să te mai atace. Trebuie însă să mai aştepţi puţin, doar cîteva luni, poate numai cîteva săptămîni, pînă încheiem pacea. Cel de colo poate s-o grăbească, dacă vrea, spuse el, şi arătă spre Miguel.

Se ridică, îl trase pe
Goya spre Miguel, îi cuprinse
De umeri pe amîndoi.
„— Azi
E o seară bună, strigă el,
Şi trebuie să bem
Pentru pace! Tu, Miguel,
Ai să pleci la Amiens! Şi tu,
Francisco, ai să arăţi lumii
«Capriciile» tale, în ciuda
Tuturor popilor şi fantomelor şi
Întru gloria artei noastre spaniole,
Iar eu întind asupra ta mîinile
Mele protectoare!"

30

Cînd Pepa auzise de moartea Albei şi de împrejurările ciudate care o însoţiseră, simţise mai întîi un dureros triumf şi voise să-i facă lui Goya o vizită de consolare. Dar, în vreme ce Lucía fusese de mai multe ori în *ermita*

lui, pe ea n-o invitase niciodată, şi contesa Castillofiel nu se ducea nepoftită.

Mai tîrziu, apoi, Manuel îi arătase tablourile impudice, cel care o înfăţişa pe ducesă în costumul îndrăzneţ de *torero* şi cel de dedesubt, cu ducesa goală. Obscenităţile Albei şi ale nelegiuitului Francho o dezgustaseră, dar tabloul o atrăgea ; privise adesea îndelung, cu ochi de expert, trupul rivalei ei. Nu, n-avea de ce să se teamă de o comparaţie ; nimeni nu va înţelege de ce Francisco a putut s-o prefere pe această femeie lascivă, impudică, afectată.

La *tertulia* Lucíei, spre părerea ei de rău, nu avusese prilejul să vorbească deschis cu Francho. Acum, însă, Goya ceruse ajutorul ei şi al lui Manuel pentru a-şi publica gravurile şi, deoarece grija pentru tratativele de la Amiens nu-i lăsa lui Manuel nici o clipă de răgaz, hotărî să se ducă ea să vadă periculoasele *caprichos*.

Plecă afară din oraş, spre *quinta*, neanunţată, curioasă, uşor intimidată. Îi explică lui Francisco, care asculta politicos, motivul vizitei ei.

Era bine că *don* Agustín nu era acolo. În felul acesta, era din nou împreună cu Francho, ca în zilele de demult şi, deoarece el nu părea nemulţumit că venise fără Manuel, socoti nimerit să-i spună cîteva cuvinte sincere, prieteneşti :

— Nu arăţi atît de bine cum aş dori, Francho, începu ea. Chestiunea asta ţi-a pricinuit multe neajunsuri. Mi-a părut foarte rău cînd am auzit de nenorocirea ta. Dar am ştiut totdeauna că ducesa are să-ţi aducă necazuri.

El tăcea. Portretul Albei, singurul tablou în odaia sărăcăcioasă, o înfurie.

— Nici s-o pictezi n-ai fost în stare, continuă ea. Are o poziţie atît de nefirească ! Şi e aproape caraghios cum îşi întinde degetul arătător. Totdeauna a fost aşa : cînd între tine şi modelul tău era o nepotrivire, n-ai fost în stare să faci un portret adevărat.

Goya își împinse înainte buza de jos. O vedea iar, în sinea lui, pe curca asta proastă și nerușinată, stînd în fața Cayetanei goale împreună cu nătărăul, cu țiitorul ei. Simțea o dorință nestăvilită s-o înhațe și s-o îmbrîncească pe scări în jos. Motive temeinice îl făcură, însă, să se stăpînească.

— Dacă am înțeles bine, contesă, spuse el, ați venit, din ordinul infantelui, să vă uitați la gravurile mele.

Vorbea foarte politicos. Contesa Castillofiel se simți pusă la locul ei.

Goya aduse *caprichos*. Pepa începu să le privească, și el văzu îndată că le înțelege. Ajunsese la seria măgarilor aristocrați. Fața ei deveni trufașă. Goya își dădu seama de primejdie. Pepa avea mare putere asupra lui Manuel; putea să-l învrăjbească cu el, să-l ruineze, să îngroape pentru totdeauna *caprichos* în sipet. Dar Pepa nu spuse decît atît :

— Ești într-adevăr din cale-afară de obraznic, Francisco !

Trufia îi dispăruse de pe față. Își mișca ușor capul frumos într-o parte și alta, aproape surîzînd.

Nu se înșelase totuși pe vremuri, cînd începuse legătura lui cu ea.

Planșa *Hasta la muerte* „Pînă la moarte", care înfățișa babornița gătindu-se în fața oglinzii, îi plăcu nespus : o recunoscuse de bună seamă pe regină. Chiar dacă se recunoștea pe ea într-una sau alta din acele *majas* și *petimetras*, vrednice de plîns sau care se fuduleau, nu lăsă să se vadă nimic. Arăta, însă, c-o recunoaște pe Alba.

— Ești și crud, Francisco ! spuse ea. De altfel, știam acest lucru. Gravurile astea sînt foarte crude. Nu e ușoară viața femeilor lîngă tine. De bună seamă că nu i-a fost de loc ușor lîngă tine.

Îl privea drept în față, cu ochii ei verzi, languroși, nerușinați, și el înțelese că, deși alături de el femeile o duc greu, ea ar fi fost dispusă să mai încerce o dată.

La drept vorbind, îi plăcea, aşa cum stătea în faţa lui, strălucitoare. Şi era frumos din partea ei că ţine cu el împotriva lui Manuel.

Simţea ceva din plăcerea molatică, încropită în tihnă, a trecutei lor legături lipsită de obligaţii. N-ar fi neplăcut s-o mai aibă o dată în pat pe această Pepa romantică, chibzuită, albă, plină şi catifelată! Dar nu-i plăcea mîncarea încălzită. „Ce s-a sfîrşit, s-a sfîrşit!" spuse el vag. Pepa putea să creadă că se gîndeşte la ceea ce spusese despre cruzimea lui faţă de Cayetana.

Aparent fără nici o legătură, Pepa spuse prieteneşte şi răutăcios totodată :

— Şi acum ce-ai de gînd să faci, Francisco? Să te duci la mănăstire?

— Dacă îmi îngădui, răspunse Goya, voi veni curînd la tine să-ţi mai văd băiatul.

Ea se întoarse din nou spre *caprichos*. Examină visătoare nenumăratele fete şi femei. Asta era Alba, asta ea însăşi, asta Lucía, şi mai erau multe altele, pe care Francho le cunoştea pe cît se pare foarte bine, sau credea că le cunoaşte. Goya le iubea şi le ura pe toate. Şi în ele toate şi în jurul lor făcuse să se vînture diavolii. Francho era un mare artist, dar nu cunoştea de loc lumea, oamenii şi, mai ales, femeile. Era de mirare cît de multe nu vedea şi cît de multe vedea care nici măcar nu existau. Era un biet Francho, stăpînit de diavoli, şi trebuia să fii bun cu el şi să-i dai curaj.

— *Elles sont très interessantes, tes* Caprices[1] îl lăudă ea. Vor ocupa un loc de seamă în opera ta. Aş putea să spun că sînt excepţionale, *remarquables*. Am o singură obiecţie : sînt cam exagerate, sînt prea triste şi pesimiste. Şi eu am trecut prin multe, dar lumea nu e chiar atît de neagră, crede-mă, Francho! Şi nici tu n-o vedeai altădată atît de tristă. Şi pe atunci încă nu erai prim-pictor.

---

[1] *Capriciile* tale sînt foarte interesante (fr.),

„Exagerate, gîndi el, pesimiste, barbare, fără gust! Desenele mele nu sînt uşor înţelese nici de cei vii, nici de cei morţi."

Ea gîndea: „Fericit a fost, totuşi, numai atît timp cît s-a aflat lîngă mine. Din gravuri se vede cît de nenorocit a fost lîngă cealaltă."

Iar cu glas tare spuse:

— Da, a fost romantică, e un lucru care nu i se poate tăgădui. Dar poţi să fii romantic fără să faci rău celor din jur. Şi fiindcă el tăcea, mai spuse: A adus tuturor nenoroc. Chiar şi banii pe care i-a lăsat moştenire medicului i-au purtat nenoroc. Nici ea n-a ştiut vreodată cine îi e prieten şi cine duşman. Altfel, nu i-ar fi lăsat nimic.

Goya nu înţelegea tot şi rămase împăciuitor. Din punctul ei de vedere avea dreptate. Pepa îl supărase adeseori cu flecăreala ei prostească, dar nu-i adusese nenoroc, iar cînd putuse să-l ajute, o făcuse.

— Ceea ce vorbesc oamenii despre doctorul Peral, spuse el, nu-i adevărat. Realitatea e adeseori altfel decît şi-o închipuie capul tău drăguţ şi romantic.

Pepa se necăji o clipă că Francisco tot se mai poartă cu ea ca şi cum ar fi o fetiţă prostuţă. Totuşi, o măgulea faptul că-i vorbea despre lucruri care îl dureau. Era o rămăşiţă din fosta lor intimitate.

— Cum a fost, aşadar, cu acest medic? întrebă ea. A ucis-o sau nu?

El răspunse cu căldură şi convingere:

— Peral e tot atît de vinovat şi de nevinovat ca şi mine. Şi dacă-i vei face pe anumiţi oameni să înţeleagă acest lucru, va fi o faptă bună.

Era mîndră şi bucuroasă că Francisco — pentru prima oară — îi cerea fără ocol un serviciu.

— Ţi-ar face plăcere, Francho? voi ea să ştie, privindu-l din plin.

El răspunse cam sec:

— A salva pe un nevinovat ar trebui să-ţi încălzească inima întocmai ca şi mie.

Pepa suspină.

— Niciodată nu vrei să recunoşti, se plînse ea, că ţii niţel la mine.

— Ţin la tine, mărturisi Francisco, puţin batjocoritor, totuşi nu fără afecţiune.

Pepa, cînd plecă, spuse :
„— Şi călare încă tot
Nu m-ai pictat".
„— O fac,
Spuse el, cînd vrei. Numai
Că nu te sfătuiesc."
„— Şi regina, spuse Pepa, arată
Bine călare."
„— Da,
Replică el sec, arată bine."
Pepa însă se plînse :
„— Eşti
Totdeauna atît de afurisit
De sincer, Francho !"

31

Señor Miguel Bermúdez veni la Francisco pentru a-şi lua rămas bun.

— Ceea ce *don* Manuel şi regina urmăresc pentru ei înşişi, îi mărturisi el lui Francisco, se poate obţine, probabil, la Amiens. Dar o pace bună nu pot aduce. Dacă obţin ceva de seamă pentru Spania e cel mult o formulare amabilă, aşa încît cel puţin prestigiul să fie salvat ! Nu particip cu plăcere la aceste tratative puţin îmbucură-

toare. O fac numai pentru că doresc să-mi întăresc poziţia pe lîngă infantele Manuel. Obscurantiştii trebuie să se înapoieze în umbră şi, se însenină el, cineva măcar trebuie să tragă un folos de pe urma păcii de la Amiens : Francisco Goya.

— N-am fost întotdeauna de acord cu punctele tale de vedere în materie de artă, Miguel, spuse Francisco, dar eşti un prieten bun.

Îşi puse pe cap pălăria lui mare, apoi o scoase înaintea lui.

— Cît timp socoţi că va dura conferinţa ? îl întrebă într-un tîrziu.

— Cu siguranţă că nu mai mult de două luni, răspunse Miguel.

— Pînă atunci, zise Goya, sînt gata fără să mă grăbesc. Trei zile după încheierea păcii, anunţ „capriciile" ; o săptămînă mai tîrziu le va putea vedea oricine la Madrid. Şi cumpăra, dacă are bani, încheie el satisfăcut.

Miguel spuse cu oarecare şovăială :

— Aş fi dorit să văd „capriciile" în forma lor definitivă înainte să le trimiţi în lume. Nu vrei să aştepţi pînă mă reîntorc de la Amiens ?

— Nu, răspunse simplu Goya.

Miguel îl rugă :

— La foile cu Manuel, cel puţin, şi la cele cu regina ar trebui să te uiţi de două ori pînă iei o hotărîre.

— Le-am privit de două mii de ori, replică Goya. Şi pe cînd pictam *Familia lui Carlos* a făcut cineva proorociri negre ca pana corbului. De altfel, continuă el viclean, voi arăta lămurit într-un prospect că *caprichos* nu urmăresc să înfăţişeze anumite cazuri şi nici anumite personalităţi.

— Aş elimina măcar seria măgarilor, stărui Miguel.

Francisco se împotrivi.

— Cine se uită la *caprichos* fără gînd rău, răspunse el mulţumit, le ia aşa cum sînt. Răuvoitorul va găsi nod în papură şi celor mai nevinovate gravuri.

— Nu fi prea îndrăzneţ, Francisco! îl mai rugă o dată Miguel. Nu întinde prea tare coarda!

— Îţi mulţumesc, Miguel, răspunse Goya cu seninătate, şi nu fi îngrijorat pentru mine! Păstrează-ţi capul limpede pentru Franţa. Scoate-o tu acolo bine la capăt, că n-am s-o scot nici eu rău aici!

În zilele care urmară, Goya chibzui pentru ultima oară pe care din *caprichos* să le păstreze şi pe care să le lase deoparte. Dar nu se gîndi la ceea ce putea să-l ofenseze pe Manuel sau pe *doña* María Luisa, nu-i păsa de curte şi nici de politică, ci se întreba numai: „Sînt drept cu Cayetana?" Şi păstră sfînta, vicioasa *Înălţare,* elimină *Visul minciunii şi al nestatorniciei.*

„Capriciile" deveniră pentru el tot mai mult o cauză personală. Ajunseră un jurnal, cronica propriei lui vieţi. Nu-i mai plăcea acum ca desenul care îl arăta prăvălit peste masă, înconjurat de fantome, să figureze la început. Desenul acesta n-avea decît să-şi găsească locul undeva mai departe, poate înaintea părţii a doua, a seriei fantomelor, dar nu era bine să se afle la începutul întregii opere. Goya din această gravură era idealizat, era mult prea zvelt şi mult prea tînăr. Înainte de toate, însă, era nedemn, era cu totul şi cu totul nepotrivit ca Goya de pe cea dintîi filă să-şi ascundă faţa. Creatorul unei opere atît de vehemente cum erau „capriciile" trebuia să-şi arate faţa. Trebuia să se arate în faţa operei lui, ca oricine să-l recunoască. Pe fila întîi a „capriciilor", Francisco Goya trebuia să se vadă desluşit. Şi trebuia să fie Goya cel de astăzi. Goya, căruia îi muriseră Josefa, Martín, Cayetána, care se cufundase în vîltoarea adîncă, înspăimîntătoare, şi urcase iar la suprafaţă. Goya, cel care îşi silise fantezia să se supună raţiunii şi să nu creeze monştri, ci artă.

Pictase şi desenase multe autoportrete : un Goya tînăr, care, modest şi totuşi încrezător, priveşte din umbră la un protector puternic, un Goya puţin mai vîrstnic, unul îndrăzneţ, obraznic, în costum de *torero*, care se învîrteşte galant pe lîngă o Cayetană, apoi un Goya, care, tot din umbră, dar de data aceasta cu superioritate, întoarce capul spre familia regală, iar, la urmă, desenase un Goya bărbos, disperat, stăpînit de toţi demonii.

Acum trebuia, aşadar, să-l facă pe Goya cel de azi, pe Goya care străbătuse drumul spinos al cunoaşterii şi care învăţase să se deprindă cu lumea fără s-o accepte.

Îşi pieptănă cu grijă părul peste urechi şi se gîndi mult cum trebuie să se îmbrace. La începutul „capriciilor“ trebuia să stea un Goya reprezentativ, un Goya demn, nu un saltimbanc şi un ghiduş, ci primul-pictor al regelui. Îşi puse cravata, care se ridica pînă sus la bărbie, îşi îmbrăcă gherocul larg, cenuşiu, şi-şi aşeză pe capul rotund şi puternic jobenul mîndru, *bolivar*-ul cu boruri late.

Aşa, în profil, se desenă, curios de ceea ce va ieşi.

Cînd fu gata, se
Uită mirat la desenul lui.
Domnul acesta bătrîn, crunt
Era el? Asta era el?
Din ungherul lui, ochiul privea
Răutăcios şi ager
Spre privitor. Buza de jos,
Împinsă înainte, atîrna ursuz,
Cute aspre se întindeau de la
Nas în jos, spre colţurile buzei
De sus, subţire şi încreţită.
Puternic, sever, distant, se
Vedea capul rotund, leonin,
Şi mai puternic sub

Bolivar-*ul mare.*

Cu simțurile tulburate,
Goya privea la desen. Arăta
Într-adevăr așa de bătrîn,
Așa de posac? Sau își desenase
Dinainte singurătatea viitorului?
Își ridică supărat privirea.
Își așternu numele:
„Francisco Goya y Lucientes, pictor".
Și comentă: „Ia uitați-vă
Cît e de grav!
Dar scoateți-i numai pălăria,
Deschideți-i craniul
Și veți vedea și vă veți
Mira de ce e înăuntru".

32

Băteau toate clopotele în Madrid. Plenipotențiarii regelui catolic și cei ai maiestății-sale a Marii Britanii semnaseră tratatul la Amiens. Era pace. Era bucurie. Se sfîrșise cu mizeria. Vor veni iar corăbii din țările de dincolo de Ocean. Comorile ambelor Indii, ploi roditoare, vor șiroi pe uscăciunea Spaniei. Viața va fi o neîntreruptă desfătare.

Goya nu sperase că se va ajunge atît de curînd la încheierea tratatului. Dar era gata: cele trei sute de exemplare din *caprichos* erau tipărite, prospectul care trebuia să le însoțească era scris.

La o săptămînă după declararea păcii, „capriciile" fură anunțate în *Diario de Madrid. Señor* Francisco Goya, se spunea în acest anunț, a creat un număr de gravuri care au ca temă *asuntos caprichos,* „subiecte fantastice". Au-

torul a ales dintre numeroasele extravagante și absurdități ale societății, dintre nenumăratele prejudecăți și șarlatanisme consfințite de obișnuință, neștiință și dorința de profit, pe acelea care păreau să-i procure cel mai bun material pentru o reprezentare instructivă și totodată fantastică. *Señor* de Goya nu are intenția să atace sau să batjocorească anumite persoane și evenimente ; dimpotrivă, scopul lui e să biciuiască caractere tipice, vicii și cusururi cu caracter general. Aceste *caprichos* vor putea fi privite și cumpărate în prăvălia lui *señor* Frágola, Calle de Desengaño 37. Mapa cuprinde 70 de gravuri. Prețul ! o uncie de aur, echivalentul a 288 de reali.

Calle de Desengaño era liniștită și distinsă ; mica, intima prăvălie a lui *señor* Frágola, frumos și scump mobilată. Se puteau cumpăra aici parfumuri alese, delicioase *liqueur*-uri franțuzești, încă de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, chiar și al XIV-lea, dantele de Valenciennes, tabachere, cărți vechi, bibelouri, oscioare de sfinți și alte lucruri asemănătoare. Agustín și Quintana îl sfătuiseră să nu expună gravurile în acest lăcaș al luxului și al exclusivității. Dar Goya susținu că tocmai aici trebuiau să fie expuse „capriciile" — un lucru prețios printre lucruri prețioase ; de aci înainte ele nu mai trebuiau să fie considerate mijloc de propagandă politică, ci operă de artă. Își mai amintea, de asemenea, cît de des fusese cu Cayetana în prăvălia din Calle de Desengaño, cînd ea cerea să i se arate obiectele rare și ciudate pe care le mai descoperise iscusitul Frágola. Înainte de toate, însă, pe Francisco îl ademenise numele semnificativ al străzii. Căci cuvîntul *desengaño* are două înțelesuri : înseamnă dezamăgire, desfermecare, deziluzie, și înseamnă, în același timp, cumințire, instruire, cunoaștere. Calle de Desengaño — iată calea potrivită pentru *caprichos.* El însuși pornise pe această cale. Să meargă acum și ceilalți pe ea !

Ceilalți, însă, oamenii care veneau să se uite la *caprichos*, nu traseră de aici nici o învățătură, și dacă fură

dezamăgiţi, fură din pricina gravurilor. Răsfoiau mapa şi erau neplăcut impresionaţi. Recenziile arătau şi ele puţină căldură şi înţelegere. Numai criticul Antonio Ponz preamărea noutatea şi profunzimea operei şi scria: „Patru ochi deodată, spune proverbul, n-au văzut încă pînă acum o fantomă. Goya schimbă proverbul în minciună."

Quintana, care se aşteptase ca aceste „capricii" să răscolească oraşul, era amărît. Goya însă nu era. El ştia că o lucrare ca aceasta are nevoie de timp pînă să ajungă la cei cărora le era adresată. Era încrezător. Şi într-adevăr, nu după mult timp, interesul crescu şi tot mai mulţi oameni dădură fuga în Calle de Desengaño.

Mulţi găsiră în gravuri,
În ciuda comentariului lui
Goya, o caricaturizare îndrăzneaţă,
Aluzii la persoane de cel
Mai înalt rang, batjocură
Plină de spirit a obiceiurilor bisericeşti.
Se auzeau şoapte, clevetiri
Lubric aţîţate,
Iar domnii
De la Sfîntul Oficiu
Veneau din ce în ce mai des
În prăvălia lui señor *Frágola.*

33

Deodată, tainic, apăru în faţa lui Goya unul dintre solii verzi. Venise repede şi fără zgomot şi plecase tot astfel. Goya, cu degete nesigure, deschise scrisoarea. Era chemat a doua zi în faţa Sfîntului Oficiu.

În fundul inimii lui ştiuse că se va întîmpla aşa încă de pe vremea cînd fusese nevoit să asiste în biserica San Domingo la autodafeul lui Olavide. Fusese prevenit de mai multe ori, şi foarte stăruitor. Cu toate acestea, citaţia fu pentru el o lovitură de trăsnet.

Îşi chemă raţiunea în ajutor. Dar Marele Inchizitor nu era *coco*, nu era omul negru, pe care să-l poată învinge cu condeiul şi dălţiţa. Cu toate acestea, nu mai avea oare Francisco şi alte arme ? Avea garanţia prietenilor lui, şi acum, că războiul se sfîrşise, *don* Manuel putea să respingă fără trudă atacurile Sfîntului Oficiu.

În ciuda acestor gînduri, frica se rostogolea peste Francisco în valuri mereu noi, întunecate. Sta ghemuit pe scaun, cu faţa pleoştită, cu trupul moleşit, şi nimeni n-ar fi recunoscut în această creatură zgîlţîită de spaimă pe Goya, care obişnuia să meargă demn, cu pas măsurat, în gheroc cenuşiu şi cu *bolivar* pe cap.

Dintre prieteni, nici unul nu era în Madrid. Miguel şi Lucía erau încă în Franţa, Manuel şi Pepa la Escorial, la curte, Quintana la Consiliul Indiilor, în Sevilla. Trebuia să vorbească măcar cu Agustín sau cu Javier. Dar prea adînc îi intrase în sînge teama faţă de întunecatele pedepse cu care era ameninţat cel care călca porunca de a păstra taina. Îl treceau aceiaşi fiori care îl cuprindeau an de an în copilărie cînd era anunţat edictul de credinţă. Aducea tuturor nenoroc. Sărmanul lui fiu, Javier, va fi şi el acum surghiunit şi pierdut.

A doua zi, îmbrăcat nebătător la ochi, după cum se cuvenea, se prezentă în Santa Casa. Fu condus într-o încăpere mică, de toate zilele. Veni un judecător, un domn calm, în haine preoţeşti, cu ochelari, urmat de un secretar. Dintr-o dată apărură pe masă acte şi o mapă cu *caprichos*. Era una dintre primele mape pe care le întocmise pentru tipăriturile de probă. Trei din aceste mape erau la *señor* Martínez, una la Osuna, una la Miguel. N-avea nici un rost să chibzuiască şi să-şi muncească

mintea cum şi-a procurat Inchiziţia mapa, cine l-a trădat. Mapa era acolo, numai asta avea însemnătate.

În încăperea mică era o tăcere mai adîncă şi mai apăsătoare decît o simţise vreodată omul acesta surd. Nimeni nu mişca buzele. Judecătorul aşternu pe hîrtie ceea ce avea de întrebat, întinse secretarului foaia scrisă, pentru ca acesta s-o treacă în procesul-verbal, apoi i-o întinse lui Goya. Judecătorul avea printre acte şi comentariul lui Goya la *caprichos*. I-l arătă lui Goya. Era prima copie. Agustín o făcuse, iar el o corectase. Judecătorul întrebă :

— Desenele dumneavoastră vor să exprime numai ceea ce se spune în acest comentariu sau, dincolo de asta, şi altceva ?

Francisco privea prostit. Nu-şi putea aduna gîndurile. Împotriva voinţei lui, se întreba mereu : „De la cine au mapa ? De la cine au comentariul ?“ Ca să-şi revină, cercetă cu atenţie faţa judecătorului şi mîinile lui. Era o faţă liniştită, prelungă, cam oacheşă ; de după ochelari priveau nişte ochi migdalaţi, fără expresie, iar mîinile erau uscăţive, bine formate. În sfîrşit, Goya izbuti să se stăpînească şi spuse prevăzător :

— Sînt un om simplu şi nedibaci să găsesc cuvinte multe.

Judecătorul aşteptă pînă cînd secretarul trecu răspunsul în procesul-verbal. Apoi luă din mapă unul din *caprichos* şi îl ţinu în faţa lui Goya. Era *capricho* 23 : o arăta pe prostituata în veşmîntul osîndiţilor, căreia un secretar al Sfîntului Tribunal îi citeşte sentinţa, în timp ce, cap lîngă cap, o mulţime cucernică şi aţîţată de curiozitate privea ţintă şi asculta. Goya se uită la foaia pe care i-o întinsese mîna cea uscăţivă. Era un desen bun. Felul în care bătea la ochi în încăperea goală scufia enormă a celor osîndiţi la moarte, felul în care chipul femeii şi înfăţişarea ei te făceau să vezi că nu era decît pulbere, nimicnicie şi pieire, era excelent, iar secretarul, profesional şi tîmp, care citea zelos şi care arăta întocmai ca cel care întoc-

mea acum procesul-verbal, şi acea mare de capete, aţîţate de curiozitate şi totuşi cucernice şi mărginite, totul era foarte bine realizat ; n-avea de ce să-ţi fie ruşine cu acest desen. Judecătorul îl puse înapoi pe masă şi îi întinse comentariul, cu mişcări măsurate. La acest *capricho* 23, Goya scrisese : „Să te porţi astfel cu o femeie de treabă, care pentru o bucată de pîine cu unt a servit atît de sîrguitor şi cu folos pe toată lumea, rău, rău !“ Judecătorul întrebă :

— Ce aţi vrut să spuneţi cu aceasta ? Cine se poartă rău cu această femeie ? Sfîntul Tribunal ? Sau cine ?

Întrebarea stătea înaintea lui Goya ca întrupată, cu litere graţioase, desluşite, cumplit de primejdioasă. Trebuia să ia seama la ce răspunde, altfel era pierdut. Şi nu numai el, dar şi fiul lui, şi fiii acestuia, pînă în viitorul cel mai depărtat.

„Cine se poartă rău cu această femeie ?“ stăruia întrebarea în faţa lui, aşteptînd să-l înhaţe.

— Soarta ! spuse el.

Figura netedă, prelungă rămase nemişcată. Mîna slăbănoagă scrise.

— Ce înţelegeţi prin soartă ? Providenţa divină ?

Răspunsul lui nu fusese un răspuns. Întrebarea, doar în altă haină, tot mai stătea în faţa lui, politicoasă, rînjind, ameninţînd. Trebuia să găsească un răspuns ; unul bun, demn de crezut. Căuta disperat ; nu exista nici un răspuns. Îl prinseseră în capcană. Ochelarii dinaintea ochilor liniştiţi ai judecătorului străluceau şi sclipeau. Francisco se gîndea şi căuta, căuta şi se gîndea. Nici judecătorul, nici secretarul nu se mişcau, şi ochelarii sclipitori nu-l slăbeau o clipă. „Preasfîntă Fecioară din Atocha — se ruga în sufletul lui — fă să găsesc un răspuns ! Fă să-mi vină în minte un răspuns bun ! Dacă de mine nu ţi-e milă, fie-ţi milă de fiul meu !“

Cu o mişcare abia vizibilă a condeiului, judecătorul arătă spre cuvintele scrise. „Ce înţelegeţi prin soartă? Providenţa divină?“ întrebau mîna, condeiul şi hîrtia.

— Demonii, spuse Goya şi îşi dădu seama că glasul îi sună răguşit.

Secretarul trecu răspunsul în procesul-verbal.

Încă o întrebare, şi încă una, şi încă zece, şi fiecare era o tortură, şi fiecare pauză între o întrebare şi un răspuns era o veşnicie. După veşnicii şi veşnicii, interogatoriul luă sfîrşit. Şi acum, secretarul se apucă să pregătească procesul-verbal pentru iscălit. Goya şedea şi privea cum scria mîna. Era o mînă îndemînatică, însă greoaie şi vulgară. Camera era o încăpere obişnuită, înăuntru se afla o masă obişnuită cu acte, în faţa ei şedea un domn binecrescut, în haine preoţeşti, cu o faţă calmă, politicoasă, cu ochelari, şi o mînă obişnuită scria liniştit şi regulat. Dar lui Goya i se părea că odaia devine tot mai întunecoasă, ca un mormînt, că pereţii se apropie tot mai mult de el, că îl împing afară, că se prăbuşesc prin timp, ieşind din lume.

Secretarul scria nesuferit de încet. Goya aştepta ca procesul-verbal să fie gata şi dorea totuşi ca secretarul să scrie şi mai încet, să nu fie gata niciodată. Căci, cînd va fi gata, i se va prezenta spre semnare procesul-verbal, va trebui să semneze şi, îndată ce-l va fi semnat, vor veni oamenii verzi şi îl vor tîrî cu ei, şi va dispărea pentru totdeauna în beciuri. Ceilalţi vor întreba unde e, vor spune vorbe mari, dar de făcut nu vor face nimic, iar el va putrezi în beci.

Sta chircit şi aştepta, simţind o greutate în toate mădularele. Abia se mai putea ţine pe scaun: se aştepta să leşine dintr-o clipă în alta şi să se prăbuşească. Acum ştia ce e iadul.

Scribul era gata. Judecătorul citi procesul-verbal încet, minuțios. Semnă. Îi întinse lui Goya documentul. Trebuia să semneze acum? Se uită plin de teamă la judecător.

— Citiți-l! îl invită acesta, și Goya, fiindcă nu trebuia să semneze încă, respiră ușurat.

Apoi citi. Era o lectură chinuitoare. Fuseseră consemnate întrebările judecătorului, de o viclenie crudă, fiecare dintre ele o adevărată cursă, ca și răspunsurile lui proaste, stîngace. Cu toate acestea, citea încet, căci fiecare secundă era timp cîștigat. Citi pagina a doua, a treia, a patra. A cincea era scrisă numai pe jumătate. Ajunse la sfîrșit. Secretarul îi întinse pana și îi arătă locul destinat pentru semnătură. Ochii liniștiți îl priveau, ochelarii sclipeau. Semnă, cu degetele țepene, grele. Avu o idee fericită. Prostește, surîzînd șiret, privi către ochelarii sclipitori.

— Și *rubrica*? întrebă el.

Judecătorul dădu din cap. Iar mai cîștigase timp. Goya desenă *rubrica*, încet, cu îngrijire. Acum isprăvise de semnat.

Nu se întîmplă nimic. Putea
Să plece. Coborî treptele pas cu pas,
Ieși afară.
Aerul proaspăt îi făcea bine
Și îl durea totodată.
Fiecare pas în drumul spre
Casă era chin și
Trudă, ca și cînd
S-ar fi sculat
Prea devreme din pat,
După o boală grea.
Adînc istovit,
Ajunse acasă. Îi porunci
Lui Andrés să-i aducă de mîncare,
Dar cînd slujitorul se întoarse
Îl găsi pe Goya dormind.

34

Tînărul *señor* Javier de Goya observă cu uimire că prietenii lui din rîndurile tinerilor nobili nu-l mai invitau, iar invitaţiile lui erau refuzate sub diferite pretexte. Se vede că unul sau altul dintre nobili şi prelaţi fuseseră nemulţumiţi de *caprichos*.

Javier ar fi dorit să vorbească despre aceasta cu tatăl lui. Dar, în ultimele zile, Goya devenise din nou atît de tăcut şi de întunecat, încît Javier, cu toată nepăsarea lui tinerească, se sfia să-l mai tulbure cu poveştile lui. Băiatul avea însă nevoie în jurul lui de veselie, de prietenie, de apreciere. Nu se mai simţea bine în Madrid şi, fiindcă tatăl lui îi promisese să-l trimită într-o călătorie de studii în străinătate, îi aminti de această promisiune pe tonul cel mai blînd cu putinţă.

— Îmi aminteşti tocmai la timp, răspunse neaşteptat de prietenos Goya. Pregătim îndată totul.

Agustín Esteve observase şi el cu nelinişte crescîndă golul din jurul lui Goya. Aristocraţi, care altădată îl rugaseră stăruitor să le facă un portret, îi retrăgeau acum comenzile sub pretexte cusute cu aţă albă. *Señor* Frágola ajunse deodată să nu mai poată vinde nici un exemplar din *caprichos*. Era destul să se rostească doar numele lui Goya, ca oamenii să se simtă stînjeniţi. Se zvonea că Sfîntul Oficiu pregăteşte o acţiune împotriva lui. Zvonurile păreau să pornească chiar din Santa Casa.

Agustín respiră uşurat cînd află că soţii Bermúdez se vor întoarce peste cîteva zile.

Da, *don* Miguel dusese cu bine la capăt misiunea lui la Amiens şi era în drum spre ţară împreună cu *doña* Lucía. Ce-i drept, îşi dădea seama că pacea pe care o realizase nu aducea imperiului nici un fel de foloase. Dar, cel puţin pentru *don* Manuel şi pentru regină, obţinuse rezultate care întreceau aşteptările. Patrimoniul

provinciilor italiene era sporit, ducatul Parma restabilit. Franţa se obligase să-şi retragă în cel mai scurt timp armatele de ocupaţie de pe teritoriul papei, precum şi din regatele Neapole şi Etruria. În afară de aceasta, spre marea satisfacţie a infantelui, obţinuse ca reprezentanţii Spaniei să poată semna tratatul de pace cu cîteva zile înaintea împuterniciţilor Republicii Franceze. Un lucru era sigur : Miguel îşi cîştigase dreptul la recunoştinţa infantelui şi era hotărît să-şi ia răsplata spre folosul progresului, civilizaţiei şi libertăţii.

Călătorea aşadar foarte mulţumit spre Madrid. De-abia ajunse, însă, că i se şi înfăţişă Agustín Esteve, înspăimîntat, vorbindu-i despre întîmplările ce inspirau nelinişte în legătură cu Francisco.

Don Miguel se duse imediat la *señor* de Linares, prefectul poliţiei, să se asigure cît de întemeiată e panica lui Agustín. *Señor* de Linares, care avea spionii lui în Santa Casa, se dovedi bine informat.

Ceea ce află îl făcu pe Miguel să se simtă cît se poate de îngrijorat.

Don Ramón de Reynoso y Arce, arhiepiscop de Burgos şi Zaragoza, patriarhul celor două Indii, al patruzeci şi patrulea Mare Inchizitor, declarase că ispita pe care o împrăştie arta diabolică a lui Francisco Goya era mai primejdioasă decît cărţile şi cuvîntările lui Jovellanos. Altă dată declarase că desenele din *caprichos* exală mirosul de pucioasă al iadului. Marele Inchizitor făcuse mai multe declaraţii de acest fel chiar şi în faţa laicilor, cu scopul, probabil, ca vorbele lui să fie purtate mai departe. Nu încăpea îndoială, Reynoso era hotărît să întreprindă o acţiune împotriva „capriciilor" şi a autorului lor. Se vorbea că domnul prim-pictor a şi fost interogat.

Don Miguel mulţumi prefectului poliţiei şi se sfătui cu Lucía. Marele Inchizitor, un bun politician, care îşi dăduse desigur de mult seama cît îi primejduia puterea

încheierea păcii, voia, de bună seamă, să rişte imediat o încercare a forţelor, iar „capriciile" îi ofereau un prilej cît se poate de prielnic. Primejdia era mare ; trebuia procedat grabnic.

N-avea rost să discute întîi cu Francisco. Miguel şi Lucía născociră un plan care să înăbuşe în faşă atacurile Inchiziţiei. Miguel plecă la Escorial în aceeaşi zi.

Găsi acolo un Manuel fericit şi zgomotos. Se dovedise încă o dată că era fiul preferat al norocului. În primul rînd, putuse să adauge demnităţilor lui una nouă, minunată. Papa, apreciind cu recunoştinţă ceea ce se obţinuse la Amiens, îl numise principe de Bassano. Pe lîngă aceasta, documentul trebuise să-i fie înmînat de cumnatul lui, infantele *don* Luis María, *primas de Spania,* care cîndva privise dincolo de el, ca şi cînd nici n-ar fi existat. Apoi putuse să dovedească din nou *doñei* María Luisa că în ciuda a nenumărate primejdii omul de stat *don* Manuel conduce destinele casei ei spre noi şi noi biruinţe. În al treilea rînd, obţinuse ca infanta Isabel, fiica favorită a ei şi a lui, să devină regină, regina unui Neapole neatîrnat, fără *gabachos.* Pe deasupra, însă — şi poate că aceasta era cea mai mare mîndrie a lui *don* Manuel — reprezentanţii lui semnaseră primii tratatul de pace. Da, făcuse din nou cinste numelui lui. El, nu trufaşul general Bonaparte, redase Europei pacea mult dorită. Acum, numele lui, al lui Manuel Godoy, principe de la Paz, va fi preamărit cu veneraţie în tot imperiul spaniol, îndată după numele Preasfintei Fecioare. Se bucura sincer de revederea cu Miguel, nu uitase că succesele de la Amiens i se datorau şi lui şi-i pregătise o surpriză : o scrisoare de mulţumire scrisă de mîna regelui catolic, noi titluri şi demnităţi, precum şi un important dar în bani.

Din păcate, însă, *don* Miguel îi tulbură bucuria celei dintîi întîlniri, aducînd vorba despre nemulţumirile lui Goya.

O umbră uşoară întunecă obrazul lui *don* Manuel. Fusese ocupat tot timpul numai cu etalarea noii lui străluciri ; nu prea găsise răgaz să se intereseze de Goya. Desigur, auzise că Reynoso încruntase din sprîncene din pricina „capriciilor". Dar nu era de prevăzut ? Şi de la o încruntare din sprîncene pînă la un autodafeu era cale lungă. Nu, Miguel vedea prea în negru. Marele Inchizitor se va mărgini doar la cîteva expresii prin care să-şi arate nemulţumirea. Şi, mişcîndu-şi mîna într-un gest de om de lume, infantele voi să alunge îngrijorările lui *don* Miguel.

Miguel nu se mulţumi însă cu atît. Îi spuse că Marele Inchizitor intenţionează, fără îndoială, să facă din cazul Goya un al doilea caz Jovellanos. Dacă nu era împiedicat acum, pe dată, s-ar putea ca Francisco să zacă chiar peste cîteva zile într-una din temniţele Sfîntului Tribunal. Şi va fi mult mai greu să-l scoată atunci de acolo decît să ia acum măsuri categorice şi eficace.

Infantelui îi venea greu să intre, în toiul veseliei generale, într-un conflict cu Santa Casa, dar îşi dădea seama că trebuie să facă ceva.

— Ai dreptate, declară el, trebuie să intervenim numaidecît pentru scumpul nostru Francisco. Şi o vom face. Cele două nunţi din casa regală trebuie sărbătorite cu o pompă nemaivăzută pînă acum. Întreg oraşul Barcelona trebuie să ia un aspect de sărbătoare. Şi ştii pe cine voi propune pentru conducerea festivităţilor ? Pe Francisco Goya. Nu l-a distins oare cu un prilej asemănător Filip cel Mare pe Velásquez cu o astfel de misiune ? spuse *don* Manuel tot mai însufleţit. Recunoaşte că mi-a venit o idee excelentă ! În felul acesta, vom arăta întregului imperiu de cîtă trecere se bucură Francisco pe lîngă maiestăţile-lor catolice. Am să vorbesc chiar mîine cu *doña* María Luisa. Şi o să vedem noi dacă Reynoso va mai îndrăzni să-l supere pe Goya al nostru.

Miguel lăudă mult ideea fericită a infantelui. Își mărturisi însă și temerea că nici cea mai înaltă cinstire nu va izbuti să înăbușe ura fanatică a Marelui Inchizitor. Ar trebui să ia măsuri în directă legătură cu „capriciile". Ar trebui, așa zicînd, să se înalțe în jurul „capriciilor" un zid de netrecut. Și, deși Manuel se strîmba nemulțumit, Miguel nu se lăsă.

— Ce ar fi, spuse el, dacă prietenul nostru Francisco ar înmîna un dar maiestăților-lor cu prilejul celor două nunți fericite ? Și dacă ar alege pentru acest dar plăcile „capriciilor" ? Așa încît pe viitor tipografia regală să lucreze și să editeze „capriciile" ?

Manuel, surprins, nu găsi imediat un răspuns. Răsfoise numai în fugă exemplarul cu dedicație al „capriciilor", pe care i-l trimisese Francisco. Îl cuprinsese o ușoară bănuială că ici-colo îndrăzneala lui Goya îl țintea și pe el ; totuși, înainte ca această bănuială să se întărească, ea fusese măturată de simțămîntul norocului și importanței sale. În fața caricaturii *doñei* María Luisa, infantele zîmbise fără să se gîndească mai departe. Lucrarea, în întregul ei, i se păruse o glumă de artist, arogantă cu prisosință, dar în fond inofensivă.

Acum, cînd Miguel îi făcea această propunere cutezătoare, simți din nou ușoara bănuială de atunci ; se temea totodată că, atrăgînd așa, de-a dreptul, atenția Maríei Luisa asupra „capriciilor", aceasta s-ar putea supăra. Dar, din motive pe care nu și le putea explica, se abținu să facă această obiecție. Întrebă doar după o scurtă tăcere :

— Cum crezi că ar fi posibil ? „Capriciile" au și apărut. Sînt, ca să spunem așa, deflorate. Se poate oferi regelui în dar așa ceva ? Ce valoare mai au plăcile, cînd gravurile se și găsesc pe piață ? *Doña* María Luisa e o femeie calculată. Nu va socoti că un dar de acest fel e jignitor de meschin ?

Don Miguel era pregătit pentru această obiecție.

— *Señor* Frágola, răspunse el, a suspendat vînzarea, de frica Inchiziției, chiar după cîteva zile. După cît am aflat, nu sînt în circulație nici 200 de exemplare. Din plăci se pot scoate 5000 pînă la 6000 de reproduceri, interesul e imens, se poate cere pentru un exemplar o uncie de aur. Iată așadar, *don* Manuel, că darul pe care-l oferă *señor* de Goya maiestăților catolice e demn de acest mare prilej.

Don Manuel făcu repede socoteala în gînd : 1 500 000 de reali. Fluieră printre dinți.

— Mai curînd, continuă surîzînd Miguel, regina se va întreba de ce-i face Goya un dar atît de extraordinar de scump și va ghici că vrea să se apere de Sfîntul Oficiu. Aceasta îi va face, însă, darul și mai prețios ; cred că nu s-ar împotrivi să-i joace o festă Marelui Inchizitor.

— Argumentele tale nu sînt rele, recunoscu infantele. Dar, și acum trebui să dea totuși glas adevăratelor lui îndoieli, dacă îmi aduc bine aminte, există acolo anumite gravuri care nu prea îi vor plăcea *doñei* María Luisa. Regina e cîteodată foarte susceptibilă.

Don Miguel, pregătit și pentru această obiecție, răspunse fără să șovăie :

— Regina nici nu-și poate închipui că cineva s-ar încumeta să-i ofere lucrarea dacă anumite gravuri s-ar referi la ea. Și apoi, dacă însăși regina va publica lucrarea, desigur că nimănui nu-i va trece prin minte să facă o legătură între anumite gravuri și ea.

Manuel își dădu seama că așa e. Un mare om de stat nu putea înlătura mai bine efectele supărătoare ale unui pamflet decît răspîndindu-l el însuși. Nu dăduse oare ordin generalul Bonaparte ca un afiș defăimător să fie dat mai jos, mai la vedere ? Sau nu el fusese acela, ci Frederic, regele Prusiei ? Oricine ar fi fost, *don* Manuel și *doña* María Luisa puteau să se măsoare cu el.

Ideea ca tipografia de artă a regelui să publice „capriciile" îi surîdea din ce în ce mai mult.

— Voi vorbi cu *doña* María Luisa despre intenţia lui Goya şi despre darul pe care vrea să-l facă, făgădui el.

— Vă mulţumesc, infante! răspunse *don* Miguel.

O informă pe Lucía despre succesul convorbirii şi ea se duse la Goya.

Acesta era tare mînios că Miguel, după o absenţă atît de lungă, plecase mai departe, la Escorial, fără să-l vadă. Aşa erau prietenii lui, oameni de nimic; acum, cînd era nenorocit, se dădeau la fund.

Cînd o văzu pe Lucía, se însenină.

— Am auzit, începu ea, că Inchiziţia nu e prea mulţumită de *caprichos*. Sînteţi şi dumneavoastră informat de acest lucru?

El se lupta cu ispita de a vorbi, de a-şi da pe faţă toată deznădejdea, dar răspunse sec:

— Da.

— Sînteţi un om tare ciudat, *don* Francisco! spuse Lucía. De ce nu v-aţi adresat nouă? Aveaţi doar făgăduieli.

— Făgăduieli! spuse Goya, ridicînd semnificativ din umeri.

Lucía spuse:

— S-a hotărît ca cele două nunţi ale infanţilor să se celebreze la Barcelona. Dumneavoastră, *don* Francisco, veţi fi chemat la Escorial şi, într-o audienţă solemnă, veţi primi însărcinarea de a proiecta şi supraveghea desfăşurarea solemnităţilor. Ca Velázquez, pe vremuri.

Goya rămase pe gînduri.

— E de ajuns? întrebă el. De altfel, organizez asemenea solemnităţi cu tot atît de puţină plăcere cum pictez şi sfinţi.

Lucía spuse:

— Se aşteaptă ca la cele două nunţi să înmînaţi familiei regale un dar. Prietenii dumneavoastră găsesc că plăcile „capriciilor" n-ar fi nepotrivite.

Goya crezu că n-a înţeles bine.

— Asta trebuie să mi-o scrieţi, *doña* Lucía, spuse el.

Ea se supuse şi, cum şedea cu vîrful limbii scos în colţul gurii, scriind de zor, fu deodată iarăşi vînzătoarea de migdale din Prado.

Goya citi.

— Nu mi se va da brînci pe scările Escorialului ? întrebă el. Sînt foarte înclinate.

— Prietenii dumneavoastră, replică *doña* Lucía, au calculat că, dacă tipografia regală de artă editează *caprichos*, ele pot aduce un cîştig de un milion şi jumătate. Prietenii dumneavoastră se străduiesc să explice aceasta curţii.

Goya, gîndindu-se, deveni tot mai vesel.

— Planul vine de la dumneavoastră, Lucía ? întrebă el.

Lucía nu-i răspunse la întrebare, ci spuse :

— În locul dumneavoastră, aş scoate o foaie din *caprichos*, înainte de a le prezenta maiestăţilor-lor, şi anume foaia *Hasta la muerte*, „Pînă la moarte".

— Bătrîna care se găteşte ? întrebă Goya.

— Da, răspunse Lucía, doamnele în vîrstă sînt uneori susceptibile.

— Nu scot nimic ! declară tare şi voios Goya. Bătrîna rămîne în mapă. Pînă la moarte.

Apoi cită vechiul proverb : „Omului fără curaj nu-i ajută nici alicele, nici pulberea".

Lucía părea amuzată.

— Riscaţi mult ! zise ea. Trebuie să vă daţi, însă, seama cît ar putea să vă coste gluma aceasta.

Goya, gîndindu-se, deveni tot mai vesel.

— Aveţi dreptate. Un simplu pictor nu poate să facă regelui catolic un dar atît de scump. Stătu o clipă pe

gînduri, apoi se lumină deodată. Sînteţi foarte îndemînatică, *doña* Lucía, reflectă el cu glas tare, şi *don* Miguel e un mare diplomat. De mult vreau să-l trimit pe Javier al meu într-o călătorie de studii în Italia şi în Franţa. Nu s-ar putea aranja ca regele să suporte cheltuielile acestei călătorii ?

Goya o văzu pe Lucía rîzînd,
Ceea ce nu se întîmpla prea des.
„— Propunerea dumneavoastră nu e rea,
Spuse ea. Dacă vor şovăi la
Curte să primească darul
Dumneavoastră pentru că e prea
Scump, atunci s-ar putea da
De înţeles regelui să
Fixeze fiului dumneavoastră foarte
Talentat o bursă potrivită pentru
Călătorie. De ce să nu dovedească
Don *Carlos gustul lui artistic*
Şi faţă de fiu,
Cum l-a dovedit faţă de tată?"
Vînzătoarea de fructe din Prado
Şi feciorul de sătean din Aragón
Se uitară unul la celălalt şi izbucniră în rîs.

35

Don Carlos şi *doña* María Luisa şedeau în jeţuri aşezate pe o estradă, ca pe nişte tronuri. La spatele lor stăteau infantele Manuel, contesa Castillofiel, alţi domni şi doamne. Primul-pictor al regelui, Francisco de Goya, îngenuncheat pe treapta tronului, îşi înmîna darul : mapa *caprichos*.

În timp ce sta în genunchi, gusta din plin gluma amară care se desfăşura. Era poate cea mai nebunească din viaţa lui destul de bogată în glume nebuneşti, un *capricho* care întrecea în haz sinistru toate *caprichos* din mapă. Iată Escorialul sublim, cu pompa lui severă, iată-l pe acest monarh prostănac şi jovial şi pe regina lui desfrînată şi mîndră, iată-l pe el însuşi cu gravurile lui arogante, cu măgarii lui demni, cu prostituatele lui asemenea maimuţelor, cu bătrînii lui istoviţi şi fantomele lui! Şi pentru aceste creaturi ale celui mai cutezător „capriciu" al lui, maiestăţile-lor catolice îi vor mulţumi binevoitoare, îi vor garanta ocrotirea în faţa atacului Sfîntului Oficiu şi îi vor făgădui să arate lumii gravurile. Şi toate acestea deasupra mormîntului vechilor suverani ai lumii, al întemeietorilor şi proteguitorilor Inchiziţiei! Lui Goya îi plutea prin faţa ochilor un *capricho*, în care aceşti regi morţi încearcă să ridice cu mîinile lor de schelet capacele grele ale sicrielor de argint pentru a pune capăt arătării blestemate.

Maiestăţile-lor priveau „capriciile". Răsfoiau, îşi ofereau unul altuia gravurile, priveau lung, şi trufia pricinuită de amara lui satisfacţie pierea treptat din inima lui Goya. Neliniştea i se furişa în suflet. Poate că în ciuda oricărei chibzuinţe, regina îşi va pierde demnitatea la vederea filei *Hasta la muerte*, îi va azvîrli darul la picioare, lăsîndu-l pradă Inchiziţiei.

Manuel şi Pepa priveau şi ei cuprinşi de curiozitate, încordaţi, la *doña* María Luisa. Era, hotărît, destul de inteligentă ca să înţeleagă bine anumite gravuri; va fi oare şi destul de inteligentă ca să le treacă cu vederea?

Deocamdată se pronunţă doar *don* Carlos. „Capriciile" îl amuzau. Îi plăcea îndeosebi seria măgarilor.

— Văd aici pe mulţi din nobilii mei, spuse el mulţumit. Multora dintre aceşti măgari aş dori să le spun îndată „*Cubrios*". Şi cu ce mijloace simple aţi înfăptuit acesta, scumpul meu *don* Francisco! La drept vorbind,

e uşor să desenezi caricaturi. Faci un nas mare şi nişte pulpe slabe — slabe, şi arta-i gata! Am că încerc şi eu.

În ultimele săptămîni, *doña* María Luisa fusese stăpînită de o emoţie plină de voie bună. Dorinţele i se împliniseră din nou, spre gloria ei. Îşi păstrase bunurile împotriva generalului francez hrăpăreţ şi mojic; înălţase iarăşi tronurile copiilor ei: regatele Portugaliei, Neapole, Etruria, ducatul de Parma erau trainic în stăpînirea dinastiei; şi navele ei treceau din nou nestînjenite peste şapte mări, pentru a-i pune la picioare comorile tuturor continentelor.

Cu asemenea dispoziţie privea acum „capriciile". Da, pictorul ei, Goya, avea un ochi vioi, nelegiuit. Cît de neînfricat de limpede îi arăta pe bărbaţi! Privise pînă în străfundurile lor furtunoase şi totuşi atît de goale. Şi cît de bine cunoştea femeile! Cum le iubea, le ura, le dispreţuia şi le admira! Un adevărat bărbat, plin de bărbăţie! Aşa cum arăta acest Francisco, întocmai aşa aveai de luptat, dacă erai femeie. Trebuia să te găteşti, să iei seama ca pieptenele să stea cum trebuie în păr şi ciorapul bine întins pe picior, trebuia să socoteşti cum ai putea jumuli bărbaţii şi să te fereşti a fi tu însăţi prea tare jumulită, trebuia să ai grijă ca nici un Mare Inchizitor făţarnic să nu predice împotriva ta şi să te arunce de pe tron.

Asta de aici, care se înalţă spre cer sau spre iad, nu e Alba? Fireşte că e ea! Apărea şi în alte gravuri, mîndră şi frumoasă, dar o vrăjitoare. Se vede că pricinuise mult rău iubitului ei Francisco; nu era simpatică în aceste gravuri, în ciuda frumuseţii ei. Oricum, zăcea acum în mausoleul ei din San Isidro, putrezind, uitată, şi „capriciile" nu-i vor pricinui nici bucurie, nici supărare. Ea, rivala, frumoasa, îndrăzneaţa, trufaşa, fusese nevoită să se retragă ruşinos, cu scandal. Ea, însă, María Luisa, era încă în floare, avea încă foarte mare poftă

de viață și va face încă multe călătorii foarte pămîntene, pînă la ultima ei călătorie spre cer sau spre iad.

Goya nu-și lua ochii de la mîinile *doñei* María Luisa, în timp ce-i răsfoiau gravurile, de la mîinile cărnoase, lacome, pe care le pictase de atîtea ori. Și văzu în degetele acestor mîini multe inele, și printre ele, inelul favorit al Cayetanei. Îl văzuse, îl pipăise și pictase adesea inelul vechi, ciudat, pretențios, se supărase adesea pe el și adesea îl plăcuse mult. Faptul că-l vedea acum pe acest deget îi umplu inima de amărăciune. Făcuse bine că reținuse în *caprichos* urîțenia desfrînată, lubrică a acestei regine ; o meritase chiar numai pentru infamia ei contra Cayetanei.

Fața reginei, care privea în tăcere, era aspră, atentă, stăpînită. Deodată, și mult mai violent ca înainte, pe Goya îl cuprinse spaima. Cu o tăioasă limpezime, îi trecu prin minte cît de neînchipuit de îndrăzneț e „darul" lui. Fusese un nebun că lăsase în mapă, împotriva sfatului Lucíei, fila *Hasta la muerte*. Sigur că regina se va recunoaște ! Sigur c-o va recunoaște pe Cayetana ! Va recunoaște fără îndoială că în aceste gravuri Goya continuă lupta dușmanei moarte, detestate !

Ajunsese tocmai la acea gravură. Acum vîrstnica, gătita María Luisa o privea pe baba secătuită de puteri, care se gătea.

Ea nu era nicidecum uscată, mai curînd trupeșă, și avea cel mult jumătate din vîrsta acestei babe. Nu voi s-o creadă și totuși știu îndată : baba neroadă, cu chip de maimuță, de pe filă era ea. I se opri respirația la insulta aceasta, cea mai josnică din cîte îndurase în viața ei plină de jigniri. Privi în neștire numărul filei : 55. „*Cincuenta cinco*, *cinquante-cinq*[1]", își repetă ea mecanic, de mai multe ori. Poftim, omul ăsta din calicime, grămada asta de gunoi, nimicul ăsta pe care-l ridicase

[1] Cincizeci și cinci (span. și fr.).

şi-l făcuse prim-pictor, îi pusese acum sub nas această gravură perfidă, în prezenţa soţului ei, a regelui catolic, a prietenilor şi duşmanilor ei! Şi toţi, Manuel şi Pepa lui, toţi se bucurau. Cea mai mîndră regină de pe pămînt era oare neputincioasă, pentru că avea peste 40 de ani şi nu era frumoasă?

Mecanic, pentru a nu-şi pierde cumpătul, citi şi îşi repetă: „*Hasta la muerte, cincuenta cinco, cinquante-cinq*". Îşi aminti de numeroasele portrete pe care i le făcuse Goya. Şi în ele îi pictase urîţenia, dar şi puterea, şi demnitatea. Era o pasăre răpitoare, şi nu era frumoasă, dar o pasăre cu ochi ageri şi gheare bune, o pasăre care putea să zboare sus, să-şi ochească iute prada şi s-o apuce sigur. Pe această foaie 55, omul acesta nu arătase nimic din ceea ce avea ea bun, înfăţişase numai urîţenia ei, nu şi mîndria, şi puterea.

Pentru o fărîmă de secundă, o cuprinse dorinţa nebună de a-l nimici. Nici n-avea măcar nevoie să ridice mîna. Era de ajuns să refuze acest „dar" sub un pretext oarecare. Inchiziţia s-ar fi îngrijit de rest. Îşi dădea însă seama că cei din jur pîndesc să vadă ce va face. Dacă nu voia să simtă pentru multă vreme batjocura în jurul ei, trebuia să întîmpine această obrăznicie grosolană cu calm şi ironică superioritate.

Tăcea şi privea. Manuel şi Pepa aşteptau cu îngrijorare crescîndă. Merseseră totuşi prea departe? Pe Goya îl cuprinse năvalnic, tăindu-i respiraţia, un nou val de frică.

În sfîrşit, María Luisa deschise gura. Cu sînge rece, cu un surîs amabil, care făcu să-i sclipească dinţii de diamant, ameninţă în glumă:

— Cu această babă desfrînată în faţa oglinzii, scumpul meu Francisco, nu v-aţi bătut totuşi prea rău joc de mama bunei noastre Osuna?

Toţi trei — Goya, Manuel, Pepa — înţeleseră: femeia aceasta ştia că *Hasta la muerte* o ţinteşte pe ea. Dar para lovitura fără să tresară. Nu te puteai atinge de ea.

María Luisa răsfoi încă o dată, în fugă, „capriciile". Le puse înapoi în mapă.

— Sînt desene bune, declară ea, îndrăznețe, extravagante, foarte bune. E posibil ca unii din nobilii noștri să facă mutre. Dar noi avem, în Parma, un proverb : „Numai un nebun se supără pe oglinda care îl înfățișează".

Se înapoie, urcă treptele și se așeză în jeț.

— Spania noastră, spuse ea fără patos, cu demnitate, e o țară veche, în ciuda anumitor vecini, o țară încă plină de viață. Ea poate îndura orice adevăruri, mai cu seamă cînd sînt rostite cu artă și cu farmec. Totuși, ar trebui să fiți mai precaut pe viitor, *don* Francisco ! Rațiunea nu guvernează întotdeauna, și-ar putea să vină o zi, *señor*, cînd veți depinde de nebuni.

Cu degetul în care purta inelul Cayetanei arătă spre *caprichos*, luîndu-le în stăpînire.

— Primim darul dumneavoastră, *don* Francisco, spuse ea. Vom avea grijă ca desenele dumneavoastră să fie răspîndite departe, în cuprinsul și în afara imperiilor noastre.

Don Carlos, la rîndul său, coborî de pe tron, îl bătu cu putere pe Francisco pe spate și spuse surdului, foarte tare, ca unui copil :

— Excelente caricaturile dumneavoastră ! Ne-am amuzat grozav ! *Muchas gracias !*

María Luisa însă continuă :

— De altfel, ne-am hotărît să acordăm fiului dumneavoastră o bursă pe trei ani pentru o lungă călătorie de studii. Am ținut să vă comunic personal aceasta. E drăguț tînărul dumneavoastră fiu, Goya, sau seamănă cu dumneavoastră ? Trimiteți-mi-l înainte de a pleca în străinătate ! Și achitați-vă cu succes de treburi la Barcelona ! Noi ne bucurăm de aceste mari zile de sărbătoare ale copiilor noștri și ale imperiului nostru.

Maiestățile-lor se retraseră. Goya, Manuel și Pepa erau extrem de bucuroși că totul se desfășurase după dorința

lor. Totuşi, aveau impresia că nu ei se distraseră pe socoteala reginei, ci că ea se distrase pe socoteala lor.

María Luisa porni spre camera ei, poruncind să i se aducă mapa cu *caprichos*. Începu ceremonia schimbării toaletei. Dar de-abia îi scoaseră rochia de gală, că regina ceru să fie lăsată singură.

Masa ei de toaletă era o piesă din moştenirea Mariei Antoinette, piesă artistică, scumpă, pretenţioasă. Multe lucruri şi lucruşoare alese se aflau pe ea : cutii şi casete, borcane şi sticle, piepţeni, pomade, pudre şi farduri de tot felul, parfum *Francipania, Sans Pareille, Sultana, Ambra,* aromă de roze şi alte loţiuni rare, distilate de medici şi artişti ai cosmeticii. Cu o mînă nerăbdătoare, *doña* María Luisa împinse în lături toate mărunţişurile şi îşi aşeză în faţă „capriciile".

Desenele incisive, semeţe, revoluţionare stăteau în mijlocul nimicurilor uşuratice şi preţioase de pe masa scumpă a Mariei Antoinette, executată pe eşafod. Şi acum, *doña* María Luisa se apucă să examineze filele în linişte, singură.

Natural, acest Francisco nu-i înmînase mapa pentru a o jigni, ci pentru a scăpa de Marele Inchizitor. Reynoso o ajutase să facă o bună afacere. *Caprichos* erau arogante şi amuzante, stîrneau curiozitatea, mulţi vor cumpăra mapa. Manuel îi explicase că se va putea cîştiga cam un milion. Era o pedeapsă meritată pentru acest pictor că milionul îl va încasa ea, María Luisa, şi nu el.

Se uită la ultima filă, la călugării şi nobilii ca fantomele, care fugeau cuprinşi de panică. *Ya es hora,* a sosit ceasul, scria dedesubt. Şi deodată, cu violenţă, îşi dădu seama de adevărata semnificaţie, cutezătoare, răzvrătitoare a filei *Ya es hora.* O credea oare cu adevărat ? Atunci se înşela omul ăsta de rînd, domnul prim-pictor. Ceasul nu sosise încă. Nici nu va sosi aşa curînd. Iar ea, María Luisa, nici nu se gîndea să plece. Pînă la moarte, nu !

Ajunse din nou la fila *Hasta la muerte*. Era o gravură ordinară, josnică. Şi ce glumă banală, repetată de mii de ori, să faci haz pe socoteala unei cochete îmbătrînite! Un pictor de prim-rang n-ar fi trebuit să folosească un procedeu atît de ieftin.

Gravura poate să fie ieftină ca idee, dar rămîne totuşi bună. Felul cum stă bătrîna în faţa oglinzii, lacomă, nu e moralizator şi nu e nici o glumă ieftină, ci e adevărul trist, gol-goluţ.

Cel care priveşte atît de
Adînc e primejdios,
Dar ea nu se teme
De loc de el. Cîinii
Latră, caravana trece.
María Luisa se bucură aproape
Că pictorul e pe lume,
Căci ea îşi poate îngădui ca cineva
Să privească în adîncul fiinţei ei. Şi ea
Cunoaşte demonii. Ea şi el se potrivesc.
Pictorul şi regina sînt
Tovarăşi ; sînt din acelaşi neam,
Din neamul temerarilor.
Împinge mapa în lături.
Se priveşte în oglindă.
Nu e încă bătrînă, nu, nu!
Nu seamănă în nici un chip cu baba
Lui Goya! E fericită! Tot
Ce poate dobîndi un om a dobîndit!
Şi deodată începe să
Plîngă cu lacrimi amare, neputincioase,
Mînioase, din ce în ce mai nestăpînite, pînă ce
Plînsul îi zdruncină spasmodic corpul.
Deodată, cu o smucitură,
Se stăpîneşte, îşi suflă nasul,
Îşi şterge ochii, îşi pudrează nasul

Înroşit de plîns. Stă dreaptă.
Sună. Şi pentru doamnele din suită,
Care intră acum, regina
E regina.

36

Cînd Goya se întoarse din Barcelona, obosit şi încărcat de noi onoruri, află că afacerile lui prosperaseră şi la Madrid. Tipografia de artă a regelui scosese, sub conducerea lui Agustín, *caprichos* într-un tiraj ridicat ; a doua ediţie era în pregătire. Mapa se putea cumpăra în toate marile oraşe ale imperiului. În capitală era expusă acum în şapte magazine de cărţi şi obiecte de artă.

Uneori, Francisco se ducea la librăria Durán, să se informeze ce spun oamenii despre *caprichos*. Frumoasa proprietară, *señora* Felipa Durán, se bucura la vederea lui şi îi povestea bucuroasă, plină de zel. Veneau o mulţime de oameni, mai ales străini, din alte ţări, ca să vadă *caprichos*, şi mapa, în ciuda preţului ridicat, se vindea uşor. Goya observă că *doña* Felipa se miră în sinea ei, căci ea n-avea multă înţelegere pentru *caprichos*.

— Ce vise tulburi aveţi, *don* Francisco ! spunea ea, clătinînd din cap cochet.

El surîdea blînd şi o privea drept în ochi. Îi plăcea.

„Capriciile" îi surprindeau, desigur, pe cei mai mulţi. Gustul, găsea Goya, fusese denaturat de clasicismul colegului David. Dacă, cu toate acestea, mulţi veneau şi scoteau 288 de reali pentru „capriciile" lui, o făceau pentru că în jurul lui şi al lucrării lui se iscase bîrfeală şi senzaţie. În dosul fiecărei făpturi din *caprichos* se căuta un model anume şi se auzise, desigur, şi despre lupta lui ascunsă cu Inchiziţia.

Unii, firește, mai ales cei tineri, vedeau în *caprichos* mai mult decît o colecție de caricaturi picante și senzaționale. Ei pricepeau și admirau arta nouă, îndrăzneață și voluntară a lui Goya. Din Franța și Italia soseau scrisori de înțelegere și venerație. Quintana declara triumfător că versurile lui deveniseră realitate. Europa răsuna de gloria lui Goya.

În *quinta* veneau mulți vizitatori, admiratori și curioși. Goya îi primea numai pe unii dintre ei.

Într-o zi, spre uimirea lui Goya, își făcu apariția doctorul Joaquín Peral. Da, fusese eliberat. Dar i se dădu de înțeles că trebuie să plece pînă în două săptămîni și să nu se mai arate pe viitor în țările maiestăților-lor catolice. Venise la Goya să-și ia rămas bun și să-i mulțumească ; căci, desigur, spuse el, *don* Francisco intervenise ca să-i obțină libertatea.

Goya se bucură că Pepa îi făcuse pe plac.

— N-a fost greu, spuse el, să se facă ceva pentru dumneavoastră. O dată ce prada a fost împărțită, nu mai aveau interes să vă rețină.

— Ți-aș fi lăsat bucuros drept amintire un tablou din colecția mea, spuse Peral. Dar, din păcate, întreaga mea avere a fost confiscată. Apoi, spre mirarea lui Goya, numără pe masă 288 de reali. Am o rugăminte, *don* Francisco, declară el. Reproducerile „capriciilor" care se găsesc în magazine sînt șterse. M-ai îndatora dacă mi-ai putea ceda una din imprimările clare de la început.

Goya, cu un zîmbet șiret, răspunse :

— Agustín Esteve îți va da cea mai bună reproducere pe care o avem.

Peral zîmbi și el ; dintr-o dată figura lui arătă mult mai tînără.

— Poate îți voi putea trimite de dincolo de graniță un semn al recunoștinței mele. Deoarece am mai avut și alte

experienţe triste chiar şi înainte de această ultimă experienţă, m-am pregătit pentru o schimbare în viaţă. Acum plec la Petersburg şi, dacă lucrurile n-au mers prea rău, voi regăsi acolo cîteva piese preferate din colecţia mea. Toate lucrările lui Goya pe care le posed, *don* Francisco, printre care şi o filă din *caprichos*, care n-a fost inclusă în ediţia definitivă. Se apropie de el, deşi erau singuri şi, foarte articulat, şopti : Sper să găsesc acolo şi un tablou al lui Velázquez, o Venus cu oglinda, un tablou vestit, dar foarte puţin cunoscut.

— Eşti un om prevăzător, *don* Joaquín, recunoscu Francisco. Cu banii luaţi pentru acest Velázquez poţi trăi desigur fără griji.

— Nădăjduiesc, răspunse Peral, că nu va trebui să-l vînd pe Velázquez. N-o voi duce greu la curtea ţarilor. Prietenii mei sînt oameni de încredere şi mi-au făcut promisiuni ademenitoare Dar Spania îmi va lipsi mult. Şi dumneata, *don* Francisco.

Apariţia lui Peral îl mişcă pe Goya. O dată cu el, se iviră deodată amintirile unor ani foarte fericiţi şi foarte nenorociţi. Cu un sentiment de gol nelămurit, Francisco îl vedea plecînd acum şi pe omul acesta, pe duşmanul prieten, care cunoscuse şi înţelesese mai mult decît nimeni altul legăturile dureroase şi fericite dintre el şi Cayetana.

Curînd fură gata şi ultimele pregătiri pentru călătoria lui Javier. Hotărîseră o şedere îndelungată în Italia şi o şedere îndelungată în Franţa. Trebuia să fie o călătorie de studii temeinice. Fiul lui Goya — aşa dorea tatăl său — călătorea ca un om de seamă, cu un servitor şi cu mult bagaj.

Francisco stătea cu Javier lîngă trăsură, în timp ce se încărcau ultimele cufere.

— Sînt sigur, spuse Javier, că fiul tău se va întoarce ca un artist de care să poţi fi mîndru. Da, am oarecare

speranţă că odată şi odată voi putea să pictez şi eu ca tine, tată. „Capriciile" însă, recunoscu el, nu va putea să le imite nimeni.

Şi strînse în jurul lui mantaua
Grea şi largă, cum o cerea moda,
Cu o încheietoare
De argint la gît,
Un dar al ducesei de Alba,
Şi, sprinten, sări
În trăsură. De la fereastră,
Rîzînd, făcu semn
Cu pălăria. Vizitiul ridică
Biciul şi caii porniră, roţile
Începură să se învîrtească.
A plecat şi Javier.
Tatălui său i-a rămas, ca ultimă
Imagine, o faţă tînără,
Plăcută, netulburată de gînduri,
Rîzînd, o pălărie care-i făcea
Semn şi o manta fluturîndă,
Prinsă la gît cu agrafa Cayetanei.

37

Goya trăia mai departe în *quinta del sordo*, numai cu Agustín şi cu tablourile lui, cele pictate şi cele nepictate.

Nu era încă bătrîn ca vîrstă şi nici împovărat de prea multe idei. Silise fantomele să-l slujească, dar ele rămăseseră nesupuse. Nu demult aflase acest lucru în faţa judecătorului Inchiziţiei, cînd îl cuprinsese şi îl sugrumase frica înspăimîntătoare. Dar, orice i-ar fi făcut demonii, nu-i mai puteau stinge dragostea de viaţă ; tocmai pen-

tru că simţise frică în faţa acelui judecător, era o dovadă cît de mult ţinea la viaţă.

Se gîndea la *doña* Felipa, frumoasa librăreasă. Se bucura să-l vadă, fără îndoială, deşi era surd şi nu prea tînăr. Dacă se silea să trezească gustul cumpărătorilor pentru *caprichos*, n-o făcea de dragul gravurilor, ci de dragul lui. „Ce vise tulburi aveţi, *don* Francisco !" Apărea niţel cam des prin visele lui. În curînd o va picta ; apoi om vedea ce se va mai întîmpla.

Îşi luă pălăria mare şi bastonul. Ieşi să ia puţin aer. Urcă încet colina din spatele casei. Poruncise să i se ducă acolo sus o bancă de lemn, fără rezemătoare. Se aşeză. Sta foarte drept, aşa cum se cuvenea unui bărbat din Aragón.

În faţa lui se întindea, larg şi neted, şesul argintiu. Dincolo de cîmpia învăluită într-o fîşie luminoasă, se înălţau munţii Guadarrama, cu vîrfurile lor acoperite de nea. Altădată priveliştea îi bucurase deseori inima ; astăzi n-o lua în seamă.

Mecanic, desenă cu bastonul pe nisip rotocoale, din care ieşeau imagini încîlcite, figuri şi feţe. Văzu cu uşoară mirare că făcuse din nou ceva în genul feţei prietenului lui, Martín-nas-mare. Îl asaltau acum mulţi morţi. Avea mai mulţi prieteni morţi decît vii. „Morţii deschid ochii celor vii." Aşadar, ochii lui trebuiau să fie larg deschişi.

Îşi dădea seama de unele lucruri. Ştia, de pildă, că viaţa, ori de cîte ori va mai blestema-o, merită totuşi să fie trăită. În ciuda tuturor. Şi că va mai merita să fie trăită.

Ya es hora, negreşit, nu va putea să strige atît de curînd. Dar chiar dacă ceasul nu va veni niciodată, îl va aştepta şi va crede în el, pînă la ultima lui suflare.

Privea ţintă cîmpia şi munţii din zare, fără să-i vadă. Ajunsese pe o creastă înaltă. Dar de acolo, de pe înălţime, vedea, cuprins de teamă, cît de mare era înălţimea

următoare și cît de cumplit de mare cealaltă înălțime și cît de cumplit de mare ultima înălțime. *Plus ultra* era mai ușor de spus. Drumul spinos devenea din ce în ce mai prăpăstios, mai pietros, și aerul rar, rece îți tăia respirația.

Începu să deseneze iar în nisip, în joacă. De data aceasta o plăsmuire care îi apărea adesea: contururile unui uriaș care stă ghemuit, odihnindu-se, visînd prostește, avînd deasupra capului o lună nouă și caraghioasă.

Cu o mișcare bruscă, încetă să mai deseneze. Chipul i se încordă, i se înăspri. Avusese o nouă viziune. Îl va costa grea trudă s-o transpună pe pînză sau pe hîrtie. Va fi o înălțime foarte sălbatică, rece ca gheața, cea pe care va trebui s-o urce. Și va trebui să găsească ceea ce nu se văzuse niciodată. Ceva ca un alb-negricios și cafeniu, ca un verde-cenușiu murdar, ceva putred, care să-ți trezească o emoție surdă. „Asta mai e pictură?" se vor întreba unii. Va fi pictură, pictura lui; cînd cineva a pictat *caprichos*, aceasta era singura pictură posibilă. Și, în fața „capriciilor" pictate, cele gravate vor fi o nevinovată glumă de copil.

„Ce vise tulburi aveți, *don* Francisco!" Domnul cel demn zîmbi larg și răutăcios sub demnul *bolivar*. Se ridică. Se întoarse acasă.

Intră în dormitorul lui. Își scoase haina cenușie. Se făcu comod, îmbrăcă halatul de lucru, pe care nu-l mai purtase de mult. Zîmbi iarăși. Josefa s-ar fi bucurat să-l vadă. Îmbrăcat în halatul de lucru, coborî în sufragerie. Se uită la zidurile goale.

Pentru acel ceva nou pe care-l văzuse nu se potrivea nici o pînză. Nu era de pus în ramă și de purtat de colo pînă colo. Era și trebuia să rămînă o parte din lumea lui. N-avea ce căuta pe nici o pînză, trebuia fixat pe zidul lui.

Privi țintă suprafața goală a peretelui, închise ochii, îi deschise, aținti iar peretele cu o privire ageră și care

totuşi nu vedea. O putere nouă îi curse prin vine, ciudată şi aducătoare de fericire.

Noul lui uriaş era lucrul potrivit pentru peretele lui. Acesta era altfel decît uriaşul pe care-l văzuse, căruia îi zîmbise şi pe care-l mîzgălise în nisip de atîtea ori pînă acum. Şi acest nou uriaş va fi un uriaş mărginit la minte, dar unul lacom şi periculos, poate cel care-i mănîncă pe tovarăşii lui Odiseu [1], sau chiar Saturn [2], sau cum îl mai chema, zeul timpului, care îşi înghite propriii copii. Da, un asemenea uriaş mîncător de oameni îşi avea locul aici, pe peretele sufrageriei lui. Altădată se întîlnise din cînd în cînd cu stafia amiezii, *el yantar*, şi se temuse de ea, se ferise de ea, deşi era un demon paşnic, care rînjea blînd ; acum ajunsese să nu se mai teamă nici măcar de *el jayan*, prostul şi periculosul uriaş. Dimpotrivă, voia să se obişnuiască cu el, voia să-l aibă mereu în faţa ochilor pe *ogro*, pe *coloso*, pe *gigante*, pe uriaşul care înfulecă, înghite, mestecă, sfarmă în dinţi, care în cele din urmă îl va mînca şi pe el. Cine trăieşte mănîncă şi e mîncat. E drept aşa, şi acest lucru voia să-l aibă în faţa ochilor atîta timp cît îi mai era îngăduit să mănînce.

Iar cei cîţiva prieteni pe care-i primea la masa lui trebuiau să-l aibă şi ei în faţa ochilor. Cine se uita la uriaşul lui trebuia să simtă cu îndoită amărăciune şi bucurie că e încă în viaţă. Pe toţi îi va mînca *ogro*, pe toţi : pe Miguel şi pe Lucía, pe Agustín, pe *doña* Felipa, frumoasa librăreasă. Dar, deocamdată, cît mănînci şi trăieşti, trupul ţi-e plin de putere. Simţi că eşti de mii de

---

[1] *Odiseu* — regele legendar al Itacei, eroul principal al epopeii homerice *Odiseea*.

[2] *Saturn* sau *Cronos* — figură mitologică, zeul timpului. Legenda spune că-şi devora copiii nou-născuţi. La naşterea lui Zeus, unul dintre copii, Cybela, soţia lui Cronos, şi-a păcălit soţul, dîndu-i să înghită, în locul noului-născut, un pietroi. Mai tîrziu — spune legenda — Zeus l-a detronat pe Cronos şi l-a izgonit din cer, devenind el părintele şi stăpînul zeilor.

ori mai puternic decît uriaşul mărginit de pe perete. Iţi dai seama de atotputernicia lui şi de neputinţa lui, de răutatea lui primejdioasă şi de deplorabilul lui ridicol. Poţi să faci haz şi poţi să-ţi baţi joc de mărginirea, lăcomia şi perfidia lui, cît timp stai încă la masă şi mănînci. Şi, dincolo de propria-ţi moarte, poţi să rîzi de prostul *ogro* prin imaginea de pe perete.

Coloso *al lui,* gigante *al*
Lui era deocamdată
Mai mult o umbră brun-
Verzuie, negricioasă
Şi totuşi strălucitoare,
Cu un omuleţ mic de tot
În gura înspăimîntătoare.
Numai că umbra va fi trup,
Va trăi.
Din întunecime, Francisco
Goya îl va scoate
Pe uriaşul lui la lumină,
Care nu va trebui să fie
Lumină, ci o lucire tulbure.
Uriaşul lui trebuie să
Capete chip pe perete!
Goya se ridică şi
Îşi spuse: „Cei morţi în
Morminte, cei vii la masă!"
Şi se aşeză la masă.
Avea toţi dinţii încă în gură
Şi pofta lui de mîncare era
Excelentă.

Veni Agustin.
Îşi văzu prietenul în halat de
Lucru şi se minună.
Goya, zîmbind, peste măsură de

Mulțumit, îl lămuri:
„— Da.
Acum pictez iarăși,
Pictez ceva nou. Nu mai
Pot să văd pereții goi.
Îmi pictez ceva pe perete.
Ceva piperat, care
Mărește pofta de mîncare.
Mîine încep să pictez.“

Redactor responsabil : Sechter Bianca
Tehnoredactor : Tudor Ion

Dată la cules 07.04.1962. Bun de tipar 21.06.1962. Apărut 1962 Tiraj 80.145 ex. broşate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 18,04. Coli tipar 11,5. A. nr. 0233/1962. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 A C Z. pentru bibliotecile mici 8 A—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 20.389 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii, 1, Bucureşti — R.P.R.

